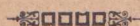

Kun. V. Šauklis
ŠVENTO KAZIMIERO DRAUGIJOS LEIDINYS
Nr. 459.

BAŽNYČIOS ISTORIJA

PARAŠĖ

Kan. ANTANAS ALEKNA

Ketvirtasis leidimas.

CC. RR. Marianorum
Novitatus
in Lithuania

Kaunas, „Šviesos“ spaustuvė, Jakšto gatvė, Nr. 2. Tel. Nr. 20-95.
1929 m.

I M P R I M A T U R.

Nr. 1683.

Datum Kaunae; die 24 iunii 1929.

C. Šaulys,

Vicar. Generalis,

(L. S.)

Praelatus S. S.

PRAKALBA.

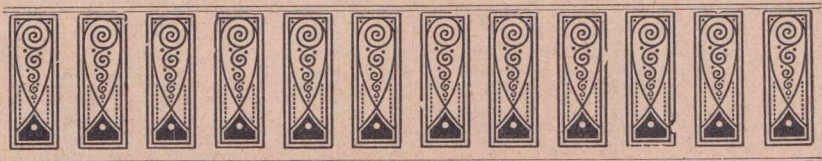
Šis ketvirtasis leidimas, kaip ir senesnieji, yra žymiai pataisytas ir papildytas. Jį rengdamas iš naujo spaudai, sunaudojau naujuosius Bažnyčios istorijos tyrinėjimus. Žemiau nurodau ne tik tą naująją literatūrą, bet ir kitus veikalus, kuriais naudojausi, rašydamas šią „Bažnyčios istoriją“, būtent:

Holzwartho „Visuotinė istorija“, Joseph Kardinal Hergenröthers „Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte“, neu bearbeitet von Dr. Johann Peter Kirsch, Markso „Kirchengeschichte“, Gruppo „Kulturgeschichte des Mittelalters“, Bardenhewerio „Geschichte der altkirchlichen Literatur“, Batifolio „Le catholicisme des origines à saint Leon“, Pastoro „Geschichte der Päpste“.

Svarbesniems klausimams nušviesti rėmiaus atskiriomis monografijomis, kaip antai: Dr. Fritz Tillmanno „Die Quellen des Lebens Jesu“ (veikale Religion, Christentum u. Kirche), Mefferto „Das Urchristentum“, Paulio Allardo „Histoire des persécutions“, Augustino Fliche „La Réforme Grégorienne“, Jono Rivière „Le problème de l'église et de l'état au temps de Philippe le Bel“, Petro de la Gorce „Histoire religieuse de la révolution française“ ir kitomis.

Rašydamas apie Bažnyčios veikimą, daugiau dėmesio kreipiau ne į įvairius ginčus su eretikais, bet į jos pozityvinį veikimą, ypač šventųjų, kurie yra tikrieji krikščioniško gyvenimo vadai. Medžiagos radau žymių mokslininkų naujoviškai rašytose šventųjų biografijose: Cavallera „Saint Jérôme“, Georges Goyau „Sainte Mélanie“, Vacandard „Vie de saint Bernard“, Demimuid „St. Thomas Becket“, Emmanuel de Broglie „St. Vincent de Paul“ ir kitose.

Lietuvos Bažnyčios istorijos pilnos dar neturime. Naudojau vyskupo Valančiaus Žemajtiu Wiskupiste, Kurczewskio „Biskupstwo Wileńskie“ ir „Kościół Zamkowy“, Pierlingo „La Russie et le Saint Siège“, Boudou „Le Saint Siège et la Russie“ ir savo surankiotomis iš spausdintų ir nespausdintų šaltinių žiniomis.

ĮŽANGA.

Pagonių tautos prieš Jėzų Kristų.

Pirmasis apreiškimas.

Dievas, sutvėręs pirmuosius mūsų tėvus, jiems apsireiškė. Žmonės, pažinę savo Sutvėrėją, jį garbino, visa širdimi jį pamilo ir pasidavė aukščiausiai jo valiai. Buvo tai pradžia religijos arba antprigimtinio žmonių sąryšio su Dievu.

Pirmieji tėvai, nusidėję Dievui, prarado jo malonę. Prigimtoji jų proto šviesybė pritemo, tikėjimo tiesų pažinimas sumažėjo, valia palinko į blogą. Žmonės pasijuto per silpni palikę suvaldyti blogiems savo geiduliams ir savo jėgomis nebegalėjo pakilti iš nusidėjimo.

Dievas, bausdamas nusidėjusią žmoniją, neapleido jos visiškai, bet pažadėjo atsiųsti Išganytoją, kurs turėjo išvaduoti ją iš nuodėmių ir vėl suvienyti su užrūstintu Sutvėrėju.

Prasidėjo varginga žmonių giminės kelionė ant žemės. Žmogus, sunkiai kovodamas su prigimimu, turėjo paveldėti žemę ir eiti prie susijungimo su Dievu kitame gyvenime. Toje kovoje stiprino ir ramino žmones aukšto savo paskyrimo atsiminimas. Pažadėtojo atpirkimo viltis neleido žmonėms visiškai nusiminti ir atsitraukti nuo Dievo, tikrosios savo laimės. Apreiškimą, Dievo duotąjį rojų, Adomui ir Ievai, nešėsi su savimi žmonija, kaip brangiausią tėvų palikimą ir didžiausią paguodą žemės varguose.

Pirmųkščio, visiems žmonėms bendro apreiškimo ženklų užsiliko senųjų tautų religijose. Jose randame atsiminimų apie laimingą žmonijos gyvenimą pradžioje, apie žmonių nusidėjimą, apie laukimą tarpininko, kurs turi sutaikinti žmones su Dievu ir išvaduoti juos iš nuodėmių.

Apreiškimo dilimas.

Plečiantis žmonių giminei ir dalijantis į tautas, dilo jos atminime Dievo apreikštos tiesos ir tai juo labiau, juo daugiau amžių skyrė žmones nuo pasaulio pradžios. Sulyginamieji tikybų tyrinėjimai sako, jog seniausiųjų tautų — indų, persų, graikų, romėnų ir kitų — pradžioje tikėta ir garbinta vienas Dievas, apie kurį žmonės žinojo iš pirmųkščio apreiškimo. Naujieji priešistorijos ir etnologijos tyrinėjimai patvirtina tą nuomonę. Archeologiskose iškaskenose nerandama laukinio žmogaus, lygaus gyvuliui. Priešingai, pasirodo, žmogus tikėjęs į aukštesnę būtybę, gerbęs savo pranokėjų atminimą, turėjęs grožio ir doros pajautimo. Garsus etnologas Šmidtas tyrinėjo gyvenimą primityvių tautų, mažai tepaliestų kultūros: Pietinės Amerikos, Australijos, Centrinės Afrikos; susekė, jog jos, gyvendamos atsiskyrusios, išlaikė gerai senuosius papročius. Pasirodo — tos tautos betikinčios į aukščiausią Būtybę, kuri nori to, kas gera, dora, tiekia atitinkamų įsakymų, baudžia už nedorybes. Niekur nerasta laukinių tautų, gyvenančių gyvuliškai, be religijos.

Laikui slenkant, daugumas tautų, nebegaudamos naujo apreiškimo, nuklydo nuo tikrojo tikėjimo, prasimanė daug naujų dievų, pradėjo garbinti tai, ką aplink save matė galinga, kaip šitai: saulę, žvaigždes, perkūniją, žemę, jūres, o paskui pradėjo atidavinėti dievišką garbę gyvuliams ir nepaprastiems kokiems negyviems daiktams, kaip antai: dideliems medžiams ir akmenims. Taip politeizmas ilgainiui užėmė tikros vieno Dievo garbės vietą.

Žmonėms ėmus garbinti gamtos galybes, nyko supratimas Dievo—Dvasios, šventos ir laisvos. Pagonių supratimu, dievai, kaip ir gamta, priklausomi neatmainomo likimo, panašūs į žmones, su visomis jų geromis ir blogomis pusėmis, tik galingesni.

Atsakomybės pajautimas tokiems dievams. nyko žmonijos sąžinėje, santykiai su jais baigėsi paviršutinėmis apeigomis, už auksas telaukta iš dievų pagalbos šio gyvenimo reikaluose.

Drauge su paklydimu tikėjime ėjo doros nykimas. Žmonės, nebetikėdami į dvasišką Dievą, neteko idealo, kurs juos keltų. Nustojo branginti žmogaus gyvybę. Žmonių kraujas būdavo aukojamas stabmeldžių dievams garbinti. Artimo meilė ir kiti žmoniškumo jausmai gaišo. Stiprieji, nugalėję silpnuosius, padarė juos savo vergais. Jų skaičius buvo labai didelis, padėtis kartais visai beteisė: neturėjo savo šeimos, būriais buvo verčiami žudyti kitiems palinksminti. Kūno geiduliai, nevaldomi Dievo įsakais, paplūdo bauriausios paleistuvystės upeliu.

Žmonija, juo toliau, juo giliau klimpo nuodėmėse ir be naujo apreiškimo negalėjo įgyti aiškaus Dievo pažinimo ir atitaisyti savo gyvenimo. Ilgėdamasi laukė ateinant Išganytojo, kurs gražintų laiminguosius laikus.

Senovės romėnų rašytojai Tacitas ir Svetonijus rašo, jog jų laiku plačių plačiausiai tikėta, kad iš žydų žemės išeisias galingas karalius, kurs valdysias visą žemę. Tasai Atpirkėjo laukimas, vos tiktai mirgantis pagonių tautų tikėjimuose, žėrėte žėri šventose Senojo Įstatymo žydų knygoje.

Žydų tauta prieš Jėzaus Kristaus gimimą.

Mesijas.

Žmonijai paskendus pagonystės burtuose, išlaikyti tikrojo Dievo pažinimui ir garbinimui išrinko Dievas ypatingą tautą. Jos tėvas buvo Abraomas, kaldejetis. Dievas liepė jam atsiskirti nuo savo genčių, išeiti iš savo krašto ir pažadėjo, kad iš jo giminės gims Atpirkėjas, kurio bus palaimintos visos pasaulio giminės.

Išrinktoji tauta.

Abraomo anūkas Jokūbas su dvylika savo sūnų ir jų šeimomis persikėlė gyventi į Aigipto žemę. Aigipte Jokūbo giminė išbuvo 430 metų. Per tą laiką ji pasidarė didele tauta. Mozė iš-

vedė žydus iš Aigipto žemės. Sinajaus kalne Dievas, nužengęs iš dangaus su didžios galybės ženklais, padarė su žydais sandorą. Atskyrė juos nuo visų kitų tautų ir pavadino savo ypatingai išrinkta tauta. Mozės duoti įstatai skyrė žydus nuo aplinkinių pagonių tautų, kad žydams būtų lengviau išlaikyti tikrąjį tikėjimą. Žydai pasidarė Dievo apreiškimo sargais ir turėjo jį išlaikyti lig ateisiant Jėzui Kristui, naujo geresniojo Įstatymo davėjui.

Išlaikyti duotajam įstatymui Dievas siuntinėjo žydams savo pranašų, kurie aiškino jiems Dievo valią, pagilino, patobulino Dievo supratimą, atkartojo prižadėjimus, kad ateis Atpirkėjas, paženklino to atėjimo laiką ir kitas Jėzaus gyvenimo aplinkybes. Anot pranašų, pasodinsias Dievas Dovydo soste galingą karalių, prieš kurį turėsiančios nusilenkti visos pasaulio giminės. Tarso, Arabų ir kitų šalutinių kraštų karaliai ateisią jo pagarbinti. Jo viešpatavimas apimsias visą pasaulį ir amžinai nepasibaigsias. Žydų tauta, ypatingai Dievo išrinkta ir pati viena turėdama tikrojo Dievo pažinimą, didžiavosi tuo savo tikėjimu prieš pagonis, paskendusius stabmeldystėje.

Vėliau, netekę savos vastybės, juo labiau žydai laikėsi Mozės įstato, didžiavosi tuo, kaip ypatingu Dievo išrinkimo ženklu, juo karščiau laukė ateinant Mesijo. Tame laukime buvo visa jų viltis ir pasiraminimas nelaimėse. Nuo to laiko daugelis žydų kitaip pradėjo suprasti pranašavimus apie Mesiją. Pradėjo jie laukti ne Išganytojo, atvaduosiančio žmones iš nuodėmių ir suvienysiančio su Dievu, bet galingo žemės karaliaus, kurs paleistų žydus iš pagonų valdžios, atnaujintų žydų karalystės senovišką garbę ir praplėstų jų viešpatavimą kitose tautose. Žydai savo puikybėje ir apjakime nebenorėjo to suprasti, kad pranašai rašė apie dvasišką naujo tikėjimo viešpatavimą visame pasaulyje. Todėl, kada Jėzus Kristus gimė ne galingas karalius, bet menkas bernelis ir kada paskui leido save užmušti dėl žmonių nuodėmių, žydai, regėdami jo kančią ir pažeminimą, nepripažino jo žadėtuoju Mesiju.

Jėzus Kristus, pasaulio Atpirkėjas.

Kristaus gyvenimas.

Prisiartinio laikas, seniai nusidėjusios žmonijos laukiamas. Dievas išklaušė Senojo Įstatymo teisingųjų maldavimą, kad dangus nuleistų rasą žemei, ištroškusiai teisybės. Jėzus Kristus, Dievo Sūnus, prisiėmė iš Švenčiausios Marijos žmogaus kūną ir gimė Betliejaus miestelyje.

Romėnai metus skaitė nuo Romos miesto ikūrimo (753 prieš Kristų). Apie 525 m. po Kristaus vienuolis Dionyzas Mažasis nustatė Kristaus gimimo metus. Paprotį metus skaityti nuo Kristaus gimimo įvedė Karolius Didysis. Nuo dešimtojo šimtmečio tas paprotis įstatymais buvo patvirtintas. Jis paskui buvo priimtas ir kituose krikščionių kraštuose. Dionyzas apskaitė, kad Kristus gimęs 754 metais nuo Romos ikūrimo, bet tas apskaitymas pasirodė nesąs visiškai griežtas. Kristaus tikrieji gimimo metai yra ankstybesni 4—6 metais. Daugumas istorikų laikosi nuomonės, kad Kristus yra gimęs 748—749 metais po Romos ikūrimo.

Sukakęs 30 metų, Jėzus išsirinko dvylika apaštalų ir draug su jais vaikščiojo po žydų žemę, mokydamas žmones. Maloniai kvietė jįsai prie savęs visus, turtinguosius ir pavargėlius, teisiuosius ir nusidėjėlius. Ėjo paskui jį didžiausios minios, gaudyte gaudydamos jo žodžius, pilnus dieviškos išminties. Nešė paskui jį ligonis, ir jie atga udavo sveikatą. Jėzus sakėsi atėjęs negriauti Senojo Įstatymo, bet jo vykinti ir, patvirtindamas pirmiau duotąjį apreiškimą, praplatino tikrai jį, paskelbdamas kai kurias naujas tikėjimo tiesas ir įsakus, lig šiol visai nežinomus arba užmirštus žmonijos. Tuo savo mokslu padėjo pamatus naujai tvarkai žmonių gyvenime.

Kristaus mokslas.

1) Kristaus religija—tobulas dvasinis monoteizmas. Pagony s dėl garbinimo garbino savo dievus ir šaukėsi jų pagalbos, darė tai tačiau vien, kad išsiprašytų padėjimo žemės reikaluose. Dėl tikėjimo tikėjo jie žmogaus dvasią esant nemirtingą, bet mažai tesirūpino amžinuoju savo likimu. Jėzus skelbė, kad didžiausia žmogaus užduotis tai — sielos išganymas. Taip

mokydamas, Jėzus padarė aiškų skirtą tarp kūno ir dvasios reikalų ir šiuos pastatė pirmoje vietoje.

2) Kristaus religija universalinė. Pagonių religijos buvo tautinės. Žmogus pirmiausiai turėjo valstybei tarnauti. Kristaus mokslas, iškeldamas žmogaus dvasiškumą, amžinąjį tikslą, visiems žmonėms davė bendrą religiją ir dorą.

3) Lygybės ir meilės religija. Kristaus mokslas, skelbdamas tikėjimą į vieną Dievą, kurs visiems žmonėms yra Tėvas, skleidė tą tiesą, kad žmonės yra lygūs Dievo aki-vaizdoje, savitarpio žmonių santykius tvarkė lygybės ir teisybės pagrindais. Liepė mylėti savo artimą, kaip patį save. Tasai meilės įsakymas, mažai žinomas pagonims, o ir žydų dažnai apleidžiamas, apima visus žmones, nė vieno neišskirdamas.

4) Kristus atitaisė ir iškėlė moterystę. Daugelyj tautų buvo prigijusi poligamija. Pagal Kristaus mokslą vienas vyras tegali jungtis su viena moterimi ir tai visam amžiui. Taip moteris, kuri pirma buvo vyro tarnaitė, buvo greta jo pastatyta, kaip jam lygi. Tuo buvo geriausiai sutvarkyti santykiai šeimoje, o nuo geros tvarkos šeimoje pareina visuomenės gerovė.

Kristaus mokslas, iškeldamas dvasios reikalus, skelbdamas visų žmonių lygybę, įsakydamas artimą mylėti, valdyti blogus geidulius, mažino nelaimių priežastis, gerino sunkų neturtėlių likimą ir visus žmones jungė į vieną brolių draugiją. Taisydamas pačius žmones, Kristaus mokslas tuo gydė žmonijos žaizdas.

Jėzus Kristus ne tiktai žodžiais skelbė savo mokslą, bet ir darbais jį patvirtino. Savo gyvenimu parodė pavyzdį didžiausios artimo meilės, ramybės, kantrybės, neturto ir nusileidimo. Pirma eidamas, kryžium nešinas, pramynė žmonijai naujus takus: išmokė ieškoti pirmiausia Dievo teisybės. Mirdamas ant kryžiaus dėl žmonių nuodėmių, įdiegė žmonėms didžiausią artimo meilę. Pasaulis atgimė per Kristaus kančią ir viso jo gyvenimo pavyzdį.

SENOBINIAI AMŽIAI.

Pirmoji dalis.

*Nuo katalikų Bažnyčios įkūrimo iki Konstantino Didžiojo.
(30—313 m.).*

Kristaus mokslo plitimas žydų tarpe.

Bažnyčios pradžia.

Apaštalai po Jėzaus į dangų įžengimo per dešimt dienų meldėsi, laukdami ateisiant Šventosios Dvasios. Tada buvo didelė žydų šventė, Sekminės, per kurias susirinkdavo į Jeruzolimą žydai iš visos Palestinos ir kitų kraštų. Kada apaštalai, iš žydų baimės užsidarę, meldėsi, buvo pripildyti Šventosios Dvasios, šv. Petras, išėjęs iš namų, pradėjo susirinkusiems žydams skelbti Jėzaus mokslą ir darbus, ragino daryti atgailą ir įtikėti į Kristų. Šv. Petrai skelbiant, visų kraštų žydai girdėjo kiekvienas jį kalbant savo kalba. Tasai stebuklas ir drąsi šv. Petro kalba taip visus pajudino, jog tą pačią dieną apie tris tūkstančius žydų įtikėjo į Kristų, pasikrikštydino ir prisidėjo prie apaštalų draugijos. Taip užsimezgė katalikų Bažnyčia.

Pirmieji Jėzaus mokiniai, patys būdami žydai, pradžioje laikėsi Mozės įstatų, drauge su jais vaikščiojo melstis į Jeruzoli-

mos bažnyčią. Susirinkdavo tiktai skyrium „duonos laužyti“, tai yra Mišių klausyti ir priimti Švenčiausiojo Sakramento.

Persekiojimas.

Apaštų žodis ir stebuklai, Jėzaus vardu daromi, įgijo greitai naujam mokslui daug žydų. Jeruzolimoje krikščionių skaičius padidėjo iki 5000 žmonių. Atsirado krikščionių draugijų ir kituose Palestinos miestuose. Žydų vyresnybė, matydama taip ūmai augant krikščionių skaičių, uždraudė apaštalamis skelbti Jėzaus mokslą. Bet apaštalai nepaklausė to draudimo, sakdami, jog negalį neskelbti to, ką patys yra regėję ir girdėję. Labiau reiklų klausyti Dievo, negu žmonių. Nieko nepadedant draudimui, žydų vyresnybė ėmė stačiai persekioti Jėzaus mokinius. Šv. Steponas dijakonas pirmas buvo už tikėjimą nužudytas. Žydai, grieždami dantimis, išvilko jį iš miesto ir užmušė akmenimis (35).

Po to daug krikščionių išsiskirstė iš Jeruzolimos į Samariją, Finikiją, Antiochiją, Kiprą, nešdami ten Kristaus mokslą.

Smulkus krikščionių persekiotojas buvo Saulius, mokytas ir turtingas pariziejus, gimęs Kilikijos Tarso mieste. Jis Jeruzolimoje gaudė ir sodino į kalėjimą Jėzaus mokinius ir, išgirdęs, kad daug to mokslo šalininkų atsiradę Damaske, dideliame Syrijos mieste, išsiprašė vyresnybės įgaliojimą suimti juos ir į Jeruzolimą atvesti. Kada Saulius, pilnas itūžimo ant krikščionių, keliavo į Damaską, netoli to miesto apšvietė jį šviesybė iš dangaus. Nutrenktas nuo arklio ir ant žemės parpuolęs, pamatė Saulius danguje stovintį Jėzų Kristų ir išgirdo balsą: „Sauliau, Sauliau, kodėl mane persekioji?“ Suimtas Dievo baimės, atsikėlė Saulius nuo žemės aklas ir prašė draugus nuvesti jį į Damaską, kur, pažinęs iš Jėzaus mokinio Ananijo krikščionių mokslą, buvo pakrikštytas, ir tuoju sugrįžo jam akių šviesa. Nuo to laiko Saulius, arba Povilas, iš smarkaus krikščionių persekiotojo pasidarė didžiausiu jo platintoju.

Daug blogo patyrė Palestinos krikščionys nuo karaliaus Herodo Agripas, kurs nužudė šv. Jokūbą Vyresnįjį, paskui sugavo ir uždarė kalėjime šv. Petrą ir po švenčių ketino jį nukirsti. Visa Bažnyčia meldėsi už vyriausiojo apaštalo išgelbėjimą. Ir tikrai, naktį prieš pat nukirtimą atsiuntė Dievas angelą jo išgelbėti. Pančiai nukrito nuo šv. Petro rankų ir kojų, geležinės durys pačios atsidarė, ir šv. Petras, angelo vedamas, išėjo iš ka-

lējimo. Vengdamas naujo persekiojimo, nebepaliko žydų žemėje ir pasitraukė į tolimesnius kraštus skelbti Evangelijos (42).

Krikščionys iš pagonių.

Dar Palestinoje tebebūdamas, šv. Petras pirmas priėmė į krikščionių draugiją Romos šimtininką Kornelijų, ir žydai labai stebėjosi, kad ir pagonys gauna Šventąją Dvasią. Paskui ir daugiau pagonių įėjo į Kristaus Bažnyčią. Didesnė krikščionių draugija iš pagonių susidarė Antiochijoje, kur Kristaus mokiniai pirmą kartą buvo pavadinti krikščionimis. Kilo klausimas, ar krikščionys, atvirtę iš pagonių, turi laikytis Senojo Įstatymo apeigų. Jerozolimos ir visos Palestinos krikščionys, kurie buvo iš žydų, tvirtai jų laikėsi. Mozės įstatymas buvo Palestinos krašto religija. Mažiau tesilaikė žydai, svetur gyvendami. Antiochijoje žydai krikščionys draugavo su krikščionimis iš pagonių. Bet atvyksta į Antiochiją iš Jerozolimos per uolūs krikščionys iš pariziejų norėjo primesti krikščionims iš pagonių Senojo Įstatymo apeigas. Dėliai to kilo didelis nesutikimas. Povilas ir Barnaba, kurie daug buvo pasidarbavę, beplatindami Kristaus mokslą Antiochijoje, nutarė dėl žydų apeigų klausimo kreiptis į Jerozolimą į apaštalus (šv. Petrą, šv. Jokūbą Jaunąjį, šv. Joną). Apaštalų susirinkimas (apie 50 m.) nutarė, kad krikščionims ne žydams neprivalomos Senojo Įstatymo apeigos. Taip krikščionių Bažnyčia galutinai atsiskyrė nuo žydų sinagogos.

Senojo Įstatymo apeigos galutinai išnyko, kada romėnai išgriovė Jerozolimą su bažnyčia (70), ir žydai po visą pasaulį buvo išsklaidyti. Krikščionys iš žydų ir pagonių susiliejo vienoje katalikų Bažnyčioje, kuri skirta buvo visoms pasaulio tautoms

Kristaus mokslo plitimas pagonių tarpe prie apaštalų gyvos galvos.

Plitimo būdas.

Mažas Apaštalų ir jų mokinių būrelis išsiskirstė į visas šalis garsinti naujo tikėjimo. Beveik visi jie buvo menki Galiliejos

rankpelniai, neturėjo nei didelio pasaulinio mokslo, nei turtų, nei valdžios. Rodėsi visiškai netikėtina, kad visas pasaulis priimtų jų skelbiamąjį tikėjimą.

Pradėdami tą didelį darbą, apaštalai pasitikėjo ne savo žmogiškomis jėgomis, bet žodžiais to, kuris juos pasiuntė, tarydamas: „*Štai aš esmi su jumis per visas dienas iki pasaulio pabaigos*“. Jėzus padrūтино jų skelbimą savo galybės ženklais. Apaštalai taip pat, kaip jų Mokytojas, stebuklingai gydė ligonis ir kitus stebuklus darė. Bet ir be stebuklų, pamačius arba išgirdus apaštalus kalbant, lengva buvo įsitikinti, jog tiesą jie sako. Skelbė jie tai, ką patys savo akimis buvo matę. Neieškojo nei pelno, nei žmonių garbės, tiktai jų išganymo. Patvirtinti savo skelbimui nesigailėjo gyvybės atiduoti. Garsino jie šventą ir aukštą mokslą, tokį aukštą, jog ir mokyčiausieji turėjo prieš jį nusilenkti, ir drauge visiems, net prasčiausiems žmonėms, suprantamą. Tokio mokslo nepramano žmonių išmintis; patsai jo aukštumas ir šventumas rodo dievišką jo pradžių. Tokie apaštalai tegalėjo permainingi pasaulį.

Daug daiktų palengvino apaštalams Evangeliją garsinti. Beveik visos tada žinomos žemės buvo Romos ciesoriaus valdžioje, todėl susisiekimas toje pačioje valstybėje buvo daug lengvesnis, negu būtų buvęs tarp didesnio skaičiaus valstybių. Geraį įtaisyti keliai vienijo tolimiausius Romos imperijos kraštus, jos priklausą žmonės galėjo lengvai keliauti iš vieno krašto į kitą. Lotynų kalba, kaip valstybės kalba, ir graikų kalba, kaip mokslo ir rašto kalba, buvo suprantamos visoje imperijoje. Daugumas pagonių matė savo tikėjimo niekingumą ir troško geresnio. Krikščionių tikėjimas išaiškino mokytiems pagonims, kam žmogus ant žemės gyvena, ramino neturtėlius ir vergus, žadėdamas aname gyvenime užmokestį už šio gyvenimo vargus. Apaštalams lengva buvo atlikti keliones po svetimus kraštus dėl to, kad didesniuose Romos imperijos miestuose gyvena daug žydų. Pas tuos savo tautiečius atrasdavo krikščionių misionariai prieglaudą, nuo jų pradėdavo ir Evangelijos skelbimą. Žydai pagonių tarpe vedė monoteizmo propagandą. Apie jų sinagogas visur buvo

monoteizmo šalininkų. Iš jų susidarydavo ir pirmieji krikščionių mokslo sekėjai.

Šv. Povilas.

Kuo plačiausiai paskleidė Kristaus mokslą šv. Povilas apaštalas. Kaip pirma, prieš savo atvirtimą, smarkus buvo to mokslo persekiotojas, taip paskui pasidarė karštu jo platintoju.

Garsindamas Evangeliją, Šv. Povilas atliko tris dideles keliones per Mažosios Azijos ir Graikijos miestus, atvedė juose prie Kristaus daug žydų ir pagonių ir sutaisė iš jų krikščionių draugijas arba bažnyčias. Garsiausios buvo Korinte, Efeze, Milete, Kipro saloje. Šv. Povilo darbavimasis pagonių tarpe labai netiko žydams. Neapkentė jie pagonių apaštalo, laikė jį savo tautos priešininku, dėl to kad jis skelbė laisvę nuo Mozės įstatymo apeigų. Jau šv. Povilo kelionėje per Graikiją skundė jie jį Romos viršininkui už naujo mokslo platinimą. Atvykus šv. Povilui į Jerozolimą, būtų jį tikrai užmušę, kad nebūtų jo išgelbėję iš žydų rankų Romos kareiviai. Suimtas kareivių ir atiduotas Romos vyresnybei, šv. Povilas išbuvo dvejus metus kalėjime Palestinos Kezarėjoje pas Romos viršininką Peliką. Kada Pelikso įpėdinis Festus ketino šv. Povilą išduoti žydams, šis, būdamas Romos pilietis, atsišaukė į ciesaiaus teisimą, todėl buvo išsiųstas į Romą. Romoje išbuvo kalėjime taip pat dvejus metus, mokydamas aplankančius jį žydus ir pagonis. Išleistas iš kalėjimo, dar kartą aplankė Graikijos bažnyčias, regis, ir Ispaniją. Viešpataujant Neronui buvo nukirstas už tikėjimą (67 metais). Šv. Povilo veikimą plačiai yra aprašęs jo kelionių draugas Lukas „Apaštalų darbų“ knygoje.

Taip po visą Romos valstybę šv. Povilas paskleidė žinią apie Kristų. Savo milžiniška energija ir karštu atsidavimu naujam tikėjimui igijo jam daug karštų šalininkų.

Šv. Petras

apaštalas po Jėzaus į dangų įžengimo veikė daugiausiai Jerozolimoje, kur įsteigė bažnyčią. Skelbė Evangeliją ir kitur

žydų žemėje ir šalutiniuose kraštuose. Kai kurį laiką darbavosi Syrijos mieste Antiochijoje. Žydų karaliui Herodui Agripai smarkiai persekiojant krikščionis, šv. Petras pasitraukė iš Palestinos ir nuplaukė į Romą. Tenai pačiame pagonijos centre sutaisė krikščionių draugiją ir valdė ją, lankydamas drauge ir kitus kraštus. Anot šv. Leono I popiežiaus žodžių, Roma, kuri lig šiol priimdavo visų tautų burtus, liko ilgainiui visų tautų mokytoja. Iš Romos šv. Petro pasiųsti apsakinėtojai praplatino krikščionių tikėjimą Italijoje. Šv. Petro mokinys šv. Morkus įkūrė krikščionių bažnyčią Aleksandrijoje, dideliame Aigipto mieste. Šv. Petras buvo nužudytas Romoje apie 67 metus.

Kad šv. Petras gyveno Romoje ir tenai pabaigė savo gyvenimą kankintiniu, apie tai randame nurodymų pas antrojo ir net pirmojo amžiaus rašytojus (Klemensą Romėną, Antiochijos vyskupą Ignacijų, Tertulijoną, Ireniejų). Jokia kita bažnyčia, išskiriant Romos, nesisavina sau garbės, kad joje būtų miręs šv. Petras. Negalimas daiktas, kad apie tokį svarbų atsitikimą, kaip vyriausiojo apaštalo mirtis, nebūtų palikę žinių. Todėl negalima abejoti, kad šv. Petras kentėjo ir mirė Romoje. Naujausiais laikais prof. Litzmann (protestantas), daręs archeologišku kasinėjimu Romoje, rado šv. Petro kapo ženklų.

Kiti apaštalai.

Šv. Jonas apaštalas gyveno Efeze ir valdė Mažosios Azijos bažnyčias. Apie 95 m. Domicijono ciesoriaus laikais buvo atvežtas į Romą ir įmestas į verdančio aliejaus katilą. Išlikęs gyvas buvo išsiųstas į Patmo salą. Po Domicijono mirties (96) sugrįžo į Efezą ir tenai parašė savo Evangeliją.

Šv. Jokūbas Vyresnysis buvo nukirsdintas Jerozolimoje karaliaus Herodo Agripo įsakymu. **Jaunesnysis Jokūbas** paliko Jerozolimą vyskupu. Gyveno labai griežtą gyvenimą, turėjo labai didelės įtakos pas žydus. Nužudytas 62 m.

Kitų apaštalų darbavimasis mažai nežinomas. Skelbė jie Evangeliją daugiausiai rytų šalyse: Arabijoje, Syrijoje, Etijopijoje, Indijoje, Skytuose, Partuose. Visus juos Bažnyčia laiko kankiniais.

Apaštalų darbavimosi apžvalga rodo, kaip ūmai paplito Kristaus mokslas. Dar prie gyvos apaštalų galvos krikščionių draugijų atsirado ne tik tai didžiuosiuose Romos valstybės miestuose, bet ir pas tautas, gyvenančias už Romos imperijos sienų. Apaštalams skelbiant, įtikėjo į Kristų būriai pagonių visokio amžiaus ir pašaukimo: ne tik tai vergų ir žmonių vargdienių, bet ir didikų ir mokytų vyrų. Iš šv. Povilo apaštalo rašto į Pilypėnus (IV. 22) matyti, kad krikščionių tikėjimas turėjo jau savo išpažintojų ciešoriaus rūmuose.

Šventojo Rašto knygos.

Pradžioje Kristaus mokslas buvo gyvu žodžiu skelbiamas. Paskui tie pamokslai buvo surašyti. Atsirado Evangelijų knygos.

Jų yra keturios. Apaštalas **M a t a s** aramaiškai parašė evangeliją žydams. Jos atsiradimo laikas nėra tikrai nustatytas, bet ji buvo parašyta ne vėliau 70 metų, prieš Jeruzolimos išgriovimą. Ji anksti buvo išversta į graikų kalbą. Kitą evangeliją parašė žydas jeruzolimietis **M o r k u s**. Jo namuose Jeruzolimoje buvo daromi pirmųjų krikščionių susirinkimai, jis buvo šv. Petro mokinys ir šv. Povilo kelionių draugas. Parašyta ji Romoje tos bažnyčios krikščionims, iš šv. Petro apsakinėjimų, ne vėliau 70 metų. Klasiškai išlavintas krikščionis iš pagonių, šv. Povilo kelionių draugas, šv. **L u k a s** gydytojas parašė pagonims trečią evangeliją. Parašyta ji prieš šv. Povilo mirtį, 62—63 metais, regis, Romoje, po priežiūra sargyboje esančio šv. Povilo. Pagaliau ketvirtą evangeliją parašė šv. **J o n a s** apaštalas. Jos atsiradimo laikas 100—110 metai.

Iš pačių evangelijų matyti, kad jų autoriai labai gerai pažino Palestinos geografiją, gyventojų praeitį, papročius, kultūrą. Iš daugybės išgalių jaučiamas plastantis gyvas gyvenimas, kurį teisingai tegalėjo aprašyti tik to laiko autoriai, kurie patys yra pažinę tą gyvenimą su jo komplikuotais santykiais. Naujieji tyrimai patvirtina evangelijų pasakojimo tikrumą. Jei jos būtų buvusios rašytos vėliau, pavyzdžiui, antrajame amžiuje, kada jau buvo išmirę žmonės, gyvenę Kristaus laikais, tokio teisingo aprašymo jie nebūtų galėję duoti. Kaip tik tai antrajame amžiuje

atsirandančios netikros evangelijos, vadinamos apokrifais, pilnos prasimanytų pasakų, todėl kad 1. jų autoriai rašė apie daiktus, kurių tikrai nebežinojo, 2, nebebuvo gyvų žmonių, kurie būtų galėję sukontroliuoti aprašomus dalykus.

Šv. Lukas parašė dar „Apaštalų darbų“ knygą. Prasideda ji Jėzaus Kristaus į dangų ižėngimu, baigiasi šv. Povilo kalėjimu Romoje. Pirmos rūšies šaltinis pažinti Bažnyčios pradžiai.

Šv. Povilas, įsteigęs įvairiuose kraštuose bažnyčių, rašė į jas gramatų, kuriose aiškino tikėjimo dalykus, baudė klystančius krikščionis ir davė jiems pamokymų.

Šv. Povilas paliko keturiolika gramatų: vieną į romėnus, dvi į kointiečius, vieną į galatus, vieną į efeziečius, vieną į pilypėnus, vieną į kolosėnų, dvi į tesalonikiečius, dvi į Timotiejų, šv. Povilo mokini, vieną į Titą, vieną į Filemoną ir vieną į žydus.

Kitų apaštalų turime šių raštų: šv. Jokūbo apaštalo gramatą, dvi šv. Petro apaštalo gramatas, tris šv. Jono apaštalo gramatas ir šv. Judą apaštalo gramatą. Šv. Jonas apaštalas parašė dar Apreiškimą apie būsiantį Bažnyčios likimą. Visus tuos raštus Bažnyčia priskaito prie Šventojo Rašto knygų.

Šventojo Rašto knygos buvo skaitomos krikščionių susirinkimuose ir labai branginamos ir saugojamos. Todėl išsilaikė nepagadintos.

Taigi Šventojo Rašto knygos atitinka visus reikalavimus, kuriuos aštriausia kritika stato istorijos šaltiniams.

Autoriai rašė apie savo laiko atsitikimus, kuriuos gerai žinojo. Rašė apie tuos pačius atsitikimus keli kartu, vienas kitą kontroliuodami. Autoriai buvo aukštos doros vyrai, kuriems rūpėjo tiesą parašyti.

Krikščionių tikėjimo persekiojimas Romos valstybėje.

Persekiojimo priežastys.

Krikščionių tikėjimo, atnešto iš žydų žemės ir žydų daugiausiai platinamo, pagonys pradžioje neskyrė nuo žydų tikėjimo.

O kadangi Romos valstybės įstatymai negynė žydams, kaip ir kitoms užkariautoms tautoms, išpažinti savo tikėjimą, todėl taja laisve naudojosi ir krikščionys. Kartą žydams apskundus šv. Povilą už naujo tikėjimo platinimą, Romos viršininkas nerado tame nieko blogo ir pavarė juos iš teismo.

Bet ūmas krikščionių mokslo plitimas turėjo netrukus atkreipti į jo išpažintojus Romos vyriausybės akis. Žydai, skųsdami krikščionis, pagaliau įtikino valstybės vyriausybę, kad krikščionys esą išpažintojai naujo tikėjimo, visai atskiro nuo žydų. Romos įstatymai gynė naujų tikėjimų įvedimą be valstybės vyriausybės leidimo. Todėl nuo to laiko, kaip tiktai įsitikinta, kad krikščionys yra išpažintojai naujo tikėjimo, ir tai tokio, kurs nepripažįsta jokių kitų, net ir Romos, dievų, prasidėjo jo persekiojimas Romos valstybėje.

Kada buvo išleisti įstatymai, draudžią krikščionių tikėjimo išpažinimą, nėra visai tikra. Regis, kad tai įvyko jau Nerono laikais, bet ne vėliau antrojo amžiaus pradžios.

Krikščionis kaltino, kad jie esą valstybės priešininkai. Anais laikais labai buvo išplitęs Romos valstybės garbinimas ciesoriaus asmenyje. Ciesorių laikė dievu, jo valia buvo šventa, jam pagerbti statė altorių, degino smilkalo aukų. Krikščionys, kurie tepripažino vieną Dievą, negalėjo ciesoriui deginti aukų ir atidavinėti dieviškos garbės. Todėl krikščionis apšaukė maištininkais, ciesoriaus ir valstybės priešininkais.

Krikščionys neturėjo statulų, negalėjo parodyti savo Dievo, todėl pagonyms apšaukė juos bedieviais.

Kada atsitikdavo kokia vieša nelaimė, siausdavo limpančios ligos, badas, maras, kaltinami būdavo krikščionys. Už jų, esą, bedievybę užrūstinti dievai plaką visą valstybę.

Krikščionių šalinimasis nuo pagonių draugijos ir jų netikusių pasilinksminimų pagimdė nuomonę, kad krikščionys esą visokios linksmybės priešininkai ir neapkenčią žmonių giminės.

Patsai krikščionių gyvenimas kėlė prieš juos tamsių minių neapykantą. Ar tai linksmindavosi pagonyms cirke, žiūrėdami, kaip žvėrys ir žmonės drasko kits kitą, ar tai švęsdavo kokio dievo

šventę, dažnai niekur tarp susirinkusiųjų nebuvo matyti krikščionių.

Platino apie krikščionis visokių nebūtų daiktų; būk jie garbiną asilo galvą, savo naktinėse sueigose užmušą kūdikių, valgą jų kūnus ir gerią kraują, atsiduodą biauriausiai paleistuvystei.

Tacitas juos vadina biauriausiais žmonėmis (*gens taeterri-ma*), dėl nedorybių nekenčiamais, žmonių giminės neapykanta (*per flagitia invisi, odium generis humani*). Svetonijus — žmonėmis naujų kenksmingų burtų (*genus hominum superstitionis novae et maleficae*).

Dėl visų tų priežasčių krikščionims taikė įstatymus, baudžiančius už dievų negerbimą, valstybės draudžiamų draugijų steigimą, žavėjimą.

Persekiojimas.

Krikščionis Romos valstybėje persekioti pirmas pradėjo cėsorius Neronas (64). Nuo to laiko krikščionių kraujas tekėjo be-
maž kuo per tris šimtus metų. Kai kurie žmoniškesnieji cėsoriai nereikalavo krikščionių žudymo, bet įstatymai prieš juos nebuvo atmainyti lig 313 metų. Todėl, ir tiems žmoniškesniems cėsoriams viešpataujant, jokia teisė negynė krikščionių nuo viršininkų smarkumo ir minių neapykantos. Tūkstančiai krikščionių padėjo savo galvas už tikėjimą. Turėjo jie iškentėti baisiausius sopulius, kokius tiktai gali pramanyti žmonių įnirtimas. Dažniausiai krikščionys būdavo prie kryžiaus kalami arba išmetami cirkuose žvėrimis sudraskyti. Ne retai tačiau reikėdavo krikščionims išturėti daug sunkesnių ir ilgesnių kankinimų. Neronas, apliejęs juos derva, degindavo savo sodnuose. Kiti viršininkai liepdavo plakti krikščionis geležiniaisiais botagais, kepinti ant lengvos ugnies, draskyti kūną ig kaulų geležinėmis šukomis. Bet ir smarkiausias krikščionių žudymas negalėjo sulaikyti jų skaičiaus augimo, ir Tertulijonas teisingai galėjo parašyti, jog nužudytųjų krikščionių kraujas esąs sėkla, iš kurios dar daugiau jų dygstą.

Kankiniai, atiduodami gyvybę dėl tikėjimo, buvo ne tiktai drąsūs jo išpažintojai, bet ir skelbėjai. Ramumas, kenčiant didžiausius sopulius, darė didelio įspūdžio pagonims, ir daugeli

jų patraukdavo prie krikščionių tikėjimo. Kankinių drąsa, jų nebijojimas mirties, ramumas didžiausiuose sopuliuose rodė tvirtą jų įsitikinimą, kad jų tikėjimas teisingas. Nenoroms pagonių galvose kildavo mintys, jog Dievo turi būti tikėjimas, duodąs savo išpažintojams tokios stiprybės. Šventas krikščionių gyvenimas, jų niekinimas žemės gerybių ir garbės dar labiau pakeldavo krikščionis pagonių akyse. Nustota tikėti paskalomis apie baurų krikščionių elgimąsi naktinėse sueigose.

Pirmas ėmė persekioti krikščionis žiaurus tironas Neronas, norėdamas nuo savęs ant krikščionių nukreipti įtarimą dėl Romos miesto padėgimo. Tuomet kentėjo didelė daugybė krikščionių.

Apie tą persekiojimą taip rašo romėnų istorikas Tacitas (Annal. 15- 44): „tam įtarimui pašalinti Neronas pastatė kaltininkų ir baudė didžiausiais kankinimais žmones, neapkenčiamus dėl nedorybių, kuriuos minia vadino krikščionimis. Tas vardas turi pradžią nuo Kristaus, kuris Tiberijaus laikais krašto viršininko Poncijaus Piloto mirtimi buvo nubautas. Tam kartui sustabdyti pavojingi burtai vėl iškilo, ne tiktai Judėjoj, kur ta blogybė atsirado, bet ir Romoje, kur visi žiaurumai ir begėdiškumai suplaukia ir garbinami. Pirma buvo suimti, kurie prisipažino (esą krikščionys), paskui jų nurodymu didelė daugybė, kurios susekė ne tiek padegus, kiek žmonių giminę neapkenčiant. Žudomiems buvo pridėdama išniekinimų: apdengtus žvėrių kailiais atiduodavo šunims sudraskyti, arba kaldavo prie kryžių, arba degindavo.“

Panašus į Neroną žiaurumu Domicijonas (81—96) atkartojė krikščionių persekiojimą (nuo 94 m.). Kaltino juos už bedievybę ir svetimus burtus.

Trajanas (98—117) priskaitė krikščionių tikėjimą prie uždraustų tikėjimų ir apskųstuosius krikščionis įsakė bausiti, kaip matyti iš žemiau dedamos jo korespondencijos su Bytinijos krašto viršininku Plinijum Jaunučiu.

Plinijaus laiškas Trajanui: „Prie krikščionių tyrinėjimo niekuomet nesu buvęs, todėl nežinau, už ką ir kiek ar baudžiama, ar klausama. Ir gerokai svyravau, ar yra skirtas amžiui, ar net visai jauni niekuo nuo suaugusių neskiriami; ar dovanojama dėl atgailos, ar nieko negelbsti tam, kurs buvęs krikščionimi nustojo juo būti; ar baudžiama už patį vardą kad ir be nedorybių, ar nedorybės, sujungtos su vardu. Tuo tarpu su tais, kurie pas mane buvo apskūsti esą krikščionys, taip elgiaus: klausiau juos, ar yra krikščionys; prisipažįstančius kartkartėmis klausiau, grasindamas mirtimi, neatsisakančius liepdavau nužudyti. Neabejojau, kad, vis viena, ką jie išpažintų, be abejo, užsispyrimas ir nepalenkiamas atkak-

lumas baustinas. Buvo ir kitų tos beprotystės šalininkų; juos, kadangi buvo Romos piliečiai, užrašiau pasiūsti į miestą (Romą). Pagaliau pačioje byloje, kaip paprastai esti, plečiantis nedorybei, pasirodė įvairios jos rūšys. Įteiktas buvo be parašo sąrašas su daugelio vardais, kurie gynėsi esą arba buvę kada nors krikščionys; kadangi jie, man reikalaujant, dievus garbino ir tavo statulai, kurią tyčia su dievų vardais liepiau atnešti, auškojo smilkalo ir vyno, be to, piktžodžiavo Kristui, ko negal priversti daryti tuos, kurie tikrai yra krikščionys, tai nutariau juos paleisti. Kiti sąrašė parodyti krikščionys pasisakė esą krikščionys ir tuojau išsigynė: dėl buvimo buvę, bet nustoję būti, kiti prieš trejus metus, kiti prieš daug metų, kai kurie net prieš dvidešimt metų. Visi ir tavo statulą, ir dievų paveikslus garbino, jie ir Kristui piktžodžiavo. Sakės tiek buvę jų kaltybės ar klaidos, kad paskirtomis dienomis prieš aušrą susedavę giesmių drauge giedoti Kristui Dievui ir darę priesaiką ne kokiai nedorybei, bet kad nevogsia, neplėšia, nesvetimoteriausią, duotą žodį laikysia, užstato gražinti neatsisakysia; tai atlikę išsiskirstydavę ir vėl susedavę imti valgio, bendro ir nekalto, o nustoję tai daryti po mano įsakymo, kuriuo tavo įsakymu uždraudžiau draugijas. Laikiau reikalingu daiktu kankindamas tyrinėti dvi mergaites, kurios buvo vadinamos patarnautojos, kiek yra tiesos. Nieko kito neradau, kaip burtus netikusius ir nemažus, todėl atidėjęs tyrinėjimą kreipiausi į tavę klausdamas patarimo. Rūdėsi man reikalas vertas pasitarimo labiausiai dėl skaičiaus esančių pavojuje. Patenka ir pateks į pavojų daugelis visokio amžiaus, padėties, abiejų lyčių. Tie burtai paplito ne tik po miestus, bet ir po sodžius ir laukus, regis, kad galima juos sustabdyti ir pataisyti. Tikrai matyti, beveik jau ištuštėjusias bažnyčias pradėjo lankyti ir šventas apeigas seniai apleistas švęsti, dažnai ir aukas daryti, kurių retas teatsirasdavo pirkėjas. Iš to lengva suprasti, kokią žmonių minią gal pataisyti, jei palikti atgailai vietos.“

Trajanas atsakė: „pasielgei, mano Sekundai, kaip reikėjo, tyrinėdamas bylas tų, kurie kaipo krikščionys pas tave buvo skundžiami. Bendrai negaliu nustatyti tikrą taisyklę. Ieškoti nereikia, jei skundžiami ir kaltinami, reikia bausti; kurie ginsis esą krikščionys ir tai įrodydys, garbindami mūsų dievus, nors būtų buvę įtartini, tegauna atleidimą dėl atgailos; be parašo įteikiami skundai neturi būti priežastim bandymui.“

Tuo Trajano dekretu visam šimtmečiui buvo nustatyta norma elgtis su krikščionimis. Valstybė iš savo iniciatyvos jų nieieško. Gavus skundą baudžia. Nepriiminėjami skundai be parašo. Skundikas turi įrodyti kaltybę, kitaip pats baudžiamas už šmeižimą. Visa tai bent kiek gynė krikščionis.

Trajanos įpėdiniai Hadrijonas ir Antonijus Pijus sulaukė bent kiek persekiojimą, bet visai jo nesustabdė.

Padidėjo persekiojimas prie Morkaus Aurelijaus (161—180).

Dar labiau buvo persekiojami krikščionys prie Septimijaus Severo (193—211).

Prie jo įpėdinių krikščionys beveik per 40 metų ramiai galėjo išpažinti savo tikėjimą. Cesorius Aleksandras Severas pagarboje laikė krikščionių doros mokslą ir Kristaus statulą buvo pastatęs savo šventykloje. Krikščionių skaičius labai padidėjo, bet už tat žymiai atvėso jų tikėjimo karštumas.

Decijus (249—251), siauraprotis politikas, manė sustiprinsiąs griūnančią Romos valstybę, gaivindamas senovišką Romos tikyba, todėl buvo pasiryžęs visai išnaikinti krikščionis. Krikščionys buvo ieškomi ir visaip kankinami, kad atsižadėtų savo tikėjimo. Daugelis krikščionių, pabūgę kančių, atstojo nuo tikėjimo arba už pinigus pirkosi raščiukus, būk sudėję aukų dievams.

Po trumpo, bet smarkaus persekiojimo prie Valerijono (253—260) krikščionys vėl susilaukė laisvės, nė kieno nekliudomi viešai galėjo savo tikėjimą išpažinti, bažnyčias statyti. Krikščionių tikėjimas labai išsiplėtė.

Didžiausias buvo persekiojimas prie Dioklecijono (284—305). Tas cesorius pradžioje toleravo krikščionis, daug jų buvo cesoriaus dvare, kai kurie užėmė aukštas vietas. Bet paskui, kurstomas savo draugo žiauraus cesoriaus Galerijaus, Dioklecijonas išleido įsakymą prieš krikščionis (303). Pradžioje krikščionys buvo pašalinti iš kariuomenės, paskui įsakyta nugriauti jų bažnyčias, atimti jų turtus, pagaliau liepta visiems gyventojams aukoti dievams; kas to nedarė, buvo baudžiamas. Daug krikščionių buvo tuomet smarkiausiai kankinti ir nužudyti, daug išsiusti į kasyklas prie sunkių darbų, išlupus jiems pirma dešiniąją aki ir sužeidus kairiąją koją. Tik tai Galijoje ir Britanijoje, kurios buvo Konstancijaus Chlora valdžioje, krikščionių likimas buvo geresnis, pasitenkinta sugriovimu jų bažnyčių.

Dioklecijono įpėdiniai Galerijus ir Maksiminas Daja toliau persekiojo krikščionis, kol juos pačius Dievas suklupdė. Galerijus, ištiktas sunkios ligos, prieš mirtį išleido įsakymą (311), kuriuo suteikė krikščionims tikėjimo laisvę, prašydamas, kad jie melstų jam iš savo Dievo sveikatos. Maksiminas, nuveiktas Licinijaus mūšyje prie Adrianopolio, nusinuodijo ir mirė baisiausiuose skausmuose. Panašiai nelaimingi buvo ir kiti krikščionių persekiotojai: Maksiminijonas, Maksencijus, Licinijus. Konstancijaus Chlora sūnus Konstantinas sustabdė pagaliau krikščionių persekiojimą.

Krikščionių skaičius. Krikščionių tikėjimas plito slapta. Todėl sunku suvokti tikrų žinių apie krikščionių skaičių pirmaisiais amžiais. Tacitas ir Plinijus paliko liudijimą apie didelį krikščionių skaičių. Dar aiškiau rašo apie didelį krikščionių tikėjimo išsiplėtimą Tertulijonas. Apgynimo knygoje¹⁾ taip jisai prakalba į pagonis: „jei norėtumėm su jumis kariauti, argi neužtektinas būtų mūsų skaičius? Vakarykščiai tesame, o visa jūsų pripildėme: miestus, salas, susirinkimus, ciesoriaus rūmus, senata, pačias jums bažnyčias tepalikome. Bet ir be karo, jei tokia žmonių daugybė, nuo jūsų atsiskyrusi, išeitų, dėl paties atsiskyrimo tokios gyventojų daugybės pragaištų jūsų valstybė“. Kitame rašte Tertulijonas sako: „į ką kita, jei ne į Kristų, įtikėjo viso pasaulio tautos? Į ką kita tiki partai, medai, elamitai, gyventojai Mezopotamijos, Armenijos, Frigijos, Kapadokijos, Ponto, Azijos, Pampilijos, Aigipto, Afrikos, romėnai ir svetimtaučiai, gyventojai romėnams neprieinamos Britanijos, Germanijos, Skitijos ir šalių mums nežinomų“²⁾. Tą patį dalyką patvirtina šv. Ireniejus. Rašo jisai: „tautos, kurios skiriasi viena nuo kitos, laikosi to paties palikimo, ir Germanijos bažnyčios turi tokį pat tikėjimą, koki ir Ispanijos, Galijos, Rytų šalių, Aigipto ir Afrikos“³⁾. Apie vidurį trečiojo amžiaus buvo daromi Afrikoje ir Italijoje vyskupų susivažiavimai, kuriuose dalyvavo po kelias dešimtis vyskupų (90—60). Todėl krikščionių tikėjimas tuose kraštuose turėjo būti labai paplitęs. Edesoje ir Armenijos karalystėje krikščionių tikėjimas buvo viešpataujantis. Romos imperijoje kai kuriuose kraštuose, kaip antai Mažojoje Azijoje, krikščionys sudarė arti pusės visų gyventojų. Daugiau krikščionių buvo žieminėje Mažojoje Azijoje, Syrijoje, Aigipte, Afrikoje, mažiau Italijoje ir Galijoje.

Milano ediktas.

Konstantinas Didysis pirmas įvertino krikščionių skaičių ir jų tikėjimo reikšmę valstybei ir perėjo į krikščionių pusę. Jis savo išsilavinimu, žmoniškumu, dorumu labai skyrėsi nuo savo draugų Galerijaus, Maksimino Dajos, Maksencijaus, tamsių, žiaurių, ištvirtusių. Jis ir jo tėvas buvo garbintojai vyriausio saulės dievo, taigi artimi krikščionių monoteizmui. Stebino jį ciesorių persekiotojų nelaimingas likimas, jo tėvo ir jo paties laimė. Pradėdamas sunkią kovą su Maksencijum, ieškojo krikščionių Dievo padėjimo. Pats papasakojo istorikui Euzebijui matęs danguje kry-

¹⁾ Apolog. cap. 37. ²⁾ Adversus Judaeos. cap. VII. ³⁾ Advers. haer. I, 10, 2

Konstantinas Didysis.

žiaus ženklą. Kristaus monogramą liepė padėti savo kariuomenės vėliavoje. Pergalėjęs daug galingesnį už save priešininką Maksencijų, 313 metais susivąžiavo su rytų šalies ciesorium Licinijum ir drauge su juo išleido įstatymą (Milano ediktą), kuriuo suteikė krikščionims visišką tikėjimo laisvę ir įsakė jų Bažnyčiai grąžinti atimtas šventyklas ir kitus trobesius.

Taip krikščionys laimėjo ilgą ir smarkią kovą su pagonija. Krikščionių tikėjimas, beveik per pustrčio šimto metų persekiojamas, ne tikai nepragaišo, bet apėmė visus Romos valstybės kraštus. Tasai ūmas tikėjimo plitimas sunkiausiose sąlygose ir tvėrmė persekiojimuose yra nepaprasti atsitikimai, ženklas dieviškos jo pradžios ir galybės.

Kova dvasios ginklais.

Filosofų užpuldinėjimai.

Krikščionims pirmaisiais amžiais reikėjo ne tikai išlaikyti smarkų Romos ciesorių persekiojimą, bet ir kovoti su pagonių filosofais, išjuokiančiais savo raštuose krikščionių tikėjimą, su naujomis tikybomis ir su heretikais.

Labarum, Konstantino D.
duota kariuomenei vėliava.

Iš filosofų, kovojusių su krikščionimis, žymiausias yra Celsus (apie 180 m.). Jis parašė knygą „Tikras žodis“, kuri buvo ginklų prieš krikščionis arsenalas. Juo kartais tebesinaudoja ir mūsų laikais tikėjimo priešininkai. Celsas yra skaitęs krikščionių knygas, kritikuoja Biblijos istoriją, kaltina krikščionis už jų skyrimąsi nuo kitų tikybių, išjuokia juos kaip gaują apjakusių žmonių, kurie temoką pritraukti tamsuolius, vergus, moteris. Aukštą Evan-

gelijos dorą betgi pripažįsta. Celso knyga prieš krikščionis žuvo, težinoma iš Origeno atsakymo. Celso draugas satirikas Lukijanas Samosatietis savo raštuose išjuokia krikščionių dorą, jų artimo meilę, piešia krikščionis naiviais žmonėmis, kuriuos išnaudoja visokie apgavikai.

Rytų religijos. Senoviškas romėnų tikėjimas su savo apeigų formalizmu žlugo drauge su respublika. Sugriovė jį graikų kultūros kriticizmas. Imperijos pradžioje plačiai buvo pasklidusi skepticizmo srovė. Tuščios šventyklos griuvo, kunigų vietos būdavo neužimtos. Augustas stengėsi atgaivinti religiją, palaikydamas ciesoriaus garbinimą, bet nevertų ciesorių eilė davė mirtiną smūgį ciesorių garbinimui. Žmonės, kamuojami abejojimo, nukrypo į rytų religijas, kurios skelbė aukštesnį Dievo pažinimą ir tikrą išganyką. Romoje ir kitur labai plito garbinimas Aigipto dievo Serapio ir Izės, Frigijos deivės Kibelės, Syrijos dievo — saulės ir Persijos dievo Mitros. Žymesnieji asmenys pašvęsdavo save į tų tikybyų paslaptis arba misterijas tam tikromis apeigomis — taurobulijomis. Visos tos religijos garbino tas pačias gamtos jėgas, todėl jos gerai sugyveno gretimais. Iš jų susimaišymo iškilo lyg viena visiems bendra religija, artimas monoteizmui saulės garbinimas, paplitęs Syrijoje, kurį palaikė ciesoriai iš Syrijos dinastijos. Taip prieš universalinę krikščionių religiją mėgino pastatyti taip pat universalinę pagonišką tikybyą. Plutarchas rašė: „Nėra įvairių dievų įvairioms tautoms. Mainosi vardai, garbinimo formos, simbolai, o yra tik viena išmintis, kuri viešpatauja pasaulyje“. Tais žodžiais trumpai išreiškė tikybinį sinkretizmą, kurs plačiai buvo pasklidęs antrajame ir trečiajame amžiuje.

Atgyjančią tikybos dvasią palaikė pagonių filosofai, sugalvodami senosioms tikyboms pataisyti tam tikrų sistemų: naująjį pitagorizmą (Filostratas, Plutarchas, Maksimas Tyrietis) ir labiau už jį paplitusį naująjį platonizmą.

Jo tvėrėjai buvo filosofas Ammonijus Sakas († 242) ir jo mokinyš Plotinas* († 261). Naujojo platonizmo pamate buvo monoteizmas, o senieji dievai esą gamtos jėgos arba tarpininkai Dievo ir žmonių. Prieš krikščionių apreiškimą mėgino

pastatyti pagonių apreiškimą, paremtą orakulų ištarmėmis. Naujaplatonikai reikalavo griežtos doros.

Herezijos.

Ta sinkretizmo srovė buvo juo pavojingesnė, kad pačiuose krikščionyse atsirado jai pritariančių heretikų. Iš visų herezij daugiausia turėjo šalininkų gnostikai, atsiradę jau pirmajame amžiuje, bet plačiai tepasklidę antrajame amžiuje. Jie mėgino Kristaus mokslą pataisyti pagonių filosofija arba senoviškomis tikybomis, gyrėsi geresniu Dievo pažinimu (gnosis=žinojimas, mokslas), lyg iš kokio betarpio apreiškimo, regėjimo. Gnosticizmas tai stiprus krikščionybės pasidavimas helenizmui. Gnostikai sakė, kad Dievas negalėjęs sutverti šio pasaulio su jo bloga materija, jį sutvėrusios tarpininkės dvasios. Kristus neprisiėmęs kūno, bet tiktai rodęsis žmogumi. Visi gnostikai skelbė dualizmą arba du pradų: gerą Dievą ir blogą materiją. Reikalavo nuo savo šalininkų, kad susilaikytų nuo mėsos valgymo, moterystės, per kurią plinta materijos viešpatavimas. Iš kitos pusės, kadangi materialiniai darbai neturį jokios reikšmės doros atžvilgiu, tai gnostikai visa išteisindavo, net šlykščiausią paleistuvystę.

Gnostikai daug rašė, bet jų raštai žuvo, žinomi tiktai iš polemikos su jais krikščionių rašytojų.

Kova su pagonių tikybomis, filosofija, su heretikais krikščionimis buvo labai sunki. Padėjo ją laimėti tiesos galybė. Krikščionių tikėjimas davė tai, ko ištroškę buvo žmonės, o ko negalėjo duoti nei filosofija, nei kitos tikybos: Dievo pažinimo tikrumą, aiškų atsakymą į amžinuosius klausimus. Rytų religijos buvo tiktai mitai, o Kristaus apreiškimas istorijos faktas, neseniai įvykęs, kurį nesunku buvo patikrinti.

Pagonių pasaulis buvo paskendęs prietaruose. Viešpatavo tikėjimas į magiją, astrologiją, visokius žavėjimus. Spaudė visus tikėjimas į aklą neatmainomą likimą, į didelę demonų valdžią. Tikybinės tiesos netikrumą pagonyse tuo laiku gerai išreiškia Kiprijonas: „buvau pasinėręs tamsybėse, gilioje naktyje, buvau šen ir ten blaškomas šio pasaulio siūbuojančioje jūroje ir klajo-

jau lyg aklas, nežinodamas savo gyvenimo tikslo, be tiesos ir šviesos“. Krikščionių Bažnyčia gelbėjo žmoniją iš visų tų prietarų, abejojimų, duodama tikrą tiesos pažinimą, savo Sakramentų malone užtikrindama išganymą.

Gintis krikščionims daug padėjo

Apologetai.

Antrajame ir trečiajame amžiuje atsiranda nemažas skaičius mokytų krikščionių. Jie savo raštais įrodinėjo neteisingumą krikščionims daromų priekaištų, aiškino savo tikėjimo tiesas, statė pagonims prieš akis aukštą krikščionių dorą, rodė pagonių tikėjimo niekingumą.

Pagonys kaltino krikščionis, kad jie esą bedieviai. Jiems taip atsako Aristidas: „graikai prasimanė daugybę dievų, vyriškų ir moteriškų, tarp kurių atrandame tokių, kurie svetmoteriavę, užmušinėję, buvę rūstūs, kerštininkai, tėvų užmušėjai, vagys ir plėšikai. Graikų dievai buvę nedori, juokingi, biau rūsi, paniekinimo verti ir savo elgesiu teisino žmonių svetimoteriavimus, svetimų turtų plėšimą ir visokius kitus biau rūsi ir nedorus darbus. Krikščionys atrado tiesą. Jie pažįsta ir tiki į vieną Dievą, dangaus ir žemės Sutvėrėją, ir jokio kito dievo nepripažįsta. Nuo savo Dievo gavo jie įsakus; jų laikydamies, tikisi įgyti aname gyvenime amžiną laimę. Didis ir stebuklingas yra krikščionių mokslas. Jie yra nauja giminė, turinti savyje Dievo priemaišą“. Kitas gynėjas Atenagoras taip vėl rašo apie tą patį dalyką: „mes esame įsitikinę, kad Dievas mato mus dieną ir naktį ir žino net slapčiausias mūsų mintis, jisai yra pati šviesa. Mes tikimės amžinai gyvensią arba dangaus laimėje, arba pragaro ugnyje, taigi kaip galėtumėme bloga daryti ir atsiduoti didelio teisėjo bausmei“.

Kad pagonys kaltino krikščionis, būk jie savo sueigose paleistuvaują, atsako Minucijus Peliksas: „jūsų tragedijos, kurias nuolat girdite ir skaitote, giria tokius darbus“. Tertulijonas vėl rašo: „kas gi tos paleistuvystės daugiau turi, jeigu ne tie, kurie mokosi iš jos nuo Jupitero“. Toliau Tertulijonas įrodinėja, kad visi nusikaltėliai, baudžiami vyriausybės už nedorus darbus, esą pagonių pusėje. „Jūsikių visuomet kalėjimai ištroškę, jūsikių laukia metalų kasyklos, jūsikiškais visuomet penimi žvėrys. Nė vieno nerasi tenai krikščionies, jei bent dėl to tiktai, kad yra krikščionis“.

Kaip gi skaisčiai žiba krikščionių dora, sulyginus ją su pagonių. Paklauskime tų pačių apologetų žodžių: „Mes šventai gyvename mo-

terystėje ir žinome vieną tikrai moterį arba nė vienos. Daugelis iš mūsų laiko amžiną skaistybę ir taip suvaržo kūno geidulius, jog atsisako ir nuo leidžiamo sąryšio“ (Minucijus Peliksas). „Visokių kūno nuodėmių taip saugojamės, jog niekas iš mūsų neveizi su pageidavimu. Vildamies amžinųjų gerybių, paniekiname žemiškas. Daug gal atrasti tarp mūsų vyrų ir moterų, gyvenančių skaistybėje, kad tuo labiau su Dievu susivienytų. Kraujo liejimo ir užmušimo taip saugojamės, jog nenorime žiūrėti į gladiatorių muštynes. Pas mus viešpatauja susivaldymas, laikoma viena moterystė, sergima skaistybė, vykdoma teisybė, garbinamas Dievas, tiesa viešpatauja, sutartis ramina, išmintis moko, Dievas karaliauja“ (Atenagoras). „Krikščionys gyvena kūne, bet ne kūnu. Ant žemės keliauja, bet jų tėviškė danguje. Visus myli, nors visų persekiojami. Neturtėliai yra, o daugelį turtingus padaro. Visko jiems trūksta, o viso jiems pakanka. Yra niekinami, betgi apsupa juos garbė, jų vardas išjuokiamas, bet jų teisybė pripažįstama“ (Gromata i Diogenetą). „Krikščionys nieko nesidrovi, nieko nesigaili. Apskusti didžiujasi, klausiami prisipažįsta, nuteisti dėkoja. Vieno tereikalauja: kad nebūtų kaltinami be ištyrimo“ (Tertulijonas).

Kalba. Pirmaisiais amžiais krikščionių rašytojų daugiausiai buvo vartojama graikų kalba, Aleksandrijos tarmė, priartinta prie liaudies kalbos. Nuo antrojo amžiaus pabaigos imama vartoti ir lotynų kalba. Lotyniškieji krikščionių rašytojai dar labiau atsitolino nuo klasiškosios kalbos negu graikiškieji. Tikrasis tvėrėjas vartojamos krikščionių rašytojų lotyniškosios kalbos, artimos liaudies kalbai, buvo Tertulijonas. Jis kalbė naujus reikalingus terminus, konstrukcijas, vengė perdidelio purizmo, vis tuo tikslu, kad būtų suprantamas ir minioms. Jo kalbą toliau plėtojo Kiprijonas ir kiti rašytojai.

Graikiški rašytojai.

Atenagoras, mokytas atenietis, parašė krikščionių gynimą, kurį padavė ciesoriui Morkui Aurelijui ir jo sūnui Komodui. Gynimas parašytas labai gražia kalba, dailia forma. Atenagoras su juridiniu griežtumu įrodinėja krikščionims daromų priekaištų neteisingumą, šaukiasi ciesoriaus teisybės ir tiesos meilės.

Drąsus krikščionių mokslo gynėjas buvo šv. Justinas, gimęs Samarijoje. Jaunystėje išėjo jisai aukštus mokslus, aplankė garsiausias graikų filosofų (stоекų, peripatetikų, pitagoriečių) mokyklas, bet niekur neatrado ieškomosios tiesos. Pranašų ir apaš-

talų raštų skaitymas atidarė jam akis. Šv. Justinas liko krikščionimi. Daug keliavo ir kelionėse suseidamas su įvairių nuomonių žmonėmis, skleidė krikščionių mokslą. Romoje įkūrė mokyklą, kurioje filosofijos dėstymą sujungė su krikščionių mokslo aiškinimu. Parašė du ginamu raštu: vieną didesnįjį į ciesorių Antoniną, Romos senatą ir tautą, kitą—mažesnį į ciesorių Morkų Aurelijų. Buvo nužudytas dėl tikėjimo (166). Paliko daug raštų prieš pagonis ir heretikus. Kalbos, formos nelabai težiūrėjo, tačiau jo raštai turi patraukiamos jėgos. Matyti juose atviras garbus autoriaus būdas, tvirtas tikėjimas į galutiną tiesos laimėjimą, drąsa savo įsitikinimų skelbime. Stengėsi, kiek galima, Kristaus tikėjimą suderinti su filosofų mokslu.

Nežinomo autoriaus **Laiškas į Diogenetą** įrodymų tvirtumą, minties aiškumą krikščionių tikėjimo tiesų dėstyme jungia su labai gražia, dailia kalba ir įtikinimo karštumu.

Lotyniškieji rašytojai.

Žymus Romos teisininkas Minucijus Peliksas parašė labai dailiai sustatytą krikščionių tikėjimo gynimą knygoje „Octavius“. Išvedamas joje pagonio su krikščioniu pasikalbėjimas: pirmasis daro priekaištų krikščionių tikėjimui, antrasis į juos atsakinėja. Ta apologija pasižymi kalbos gražumu ir dailiu viso dalyko išdėstymu. Tuo žvilgsniu Minucijus Peliksas turi panašumo į Atenagorą.

Kankintinių drąsa atvedė į katalikų Bažnyčią kitą garsų rašytoją Tertulijoną, afrikietį, vyrą didelių gabumų ir mokslo. Buvo teisininkas. Negalėjo ramiai žiūrėti į neteisingą krikščionių persekiojimą ir stojo jų ginti. Tertulijonas iš prigimties kovotojas, polemikas. Jisai savo raštuose plakte plaka nedorą pagonių gyvenimą, atidengia visą jų tikėjimo niekingumą, įrodinėja krikščionims daromas skriaudas ir reikalauja jiems priderinčiosios teisybės. Jo raštų kalba skaudžiai čiažanti. Rašė trumpais sakiniiais, labai sutrauktai, todėl dažnai sunkus suprasti. Buvo labai karšto, smarkaus ir nenusistojusio būdo (vir ardens), mėtėsi į kraštutiniškumus, linko į perdėjimą. Tuo reikia aiškinti, dėl ko savo am-

žiaus pabaigoje priklydo prie montanistų sektos, garsios išviršiniu gyvenimo aštrumu, mokančios, kad Dievas neatleidžia, kai kurių sunkių nuodėmių. Parašė dvi apologijas (apie 197 m.) ir daug kitų raštų.

Tertulijono mokinys šv. Kiprijonas, taip pat buvo afrikietis. Išėjęs mokslus, buvo atidaręs iškaltos mokyklą Kartagine. Palikęs krikščionimi, savo didelius turtus išdalino pavargėliams. Buvo išrinktas to paties miesto vyskupu. Dėl aukštos kilmės, didelio mokslo ir gailestingų darbų buvo gerbiamas ne tik krikščionių, bet ir pagonių. Tą pagarbą padidino pasišventimas, su kuriuo šv. Kiprijonas maro laiku šelpė apleistus ligonis, krikščionis ir pagonis lygiai. Tiems, kurie, bijodami užsikrėsti, šalinosi nuo to gailestingo darbo, šv. Kiprijonas sakydavo, kad ne mažesnis esąs nuopelnas Dievo akyse mirti, šelpiant ligonis, kaip išlieti kraują dėl tikėjimo. Ciesoriui Decijui smarkiai persekiojant krikščionis, šv. Kiprijonas, nenorėdamas, kad Bažnyčia paliktų be ganytojo, pasislėpęs ją valdė. Išleido įstatus, kaip reikia elgtis su tais, kurie persekiojimo laiku, pabūgę kančių smarkumo, buvo išsižadėję tikėjimo. Leido jiems sugrįžti į tikinčiųjų draugiją, atlikus pirma Bažnyčios uždėtą viešą atgailą. Ciesoriui Valerijonui atnaujinus persekiojimą, šv. Kiprijonas buvo suimtas ir nuteistas mirti (268 m.). „Deo gratias,“ atsakė Kiprijonas. Nukirsdinimo vietoje liepė išmokėti budeliams 25 monetas, pats nusivilko viršutinius rūbus, užsirišo akis ir atsiklaupęs ramiai padėjo galvą nukirsti. Paliko daug raštų. Rašė daugiausia krikščionims. Polemikos vengė. Žiūrėjo praktikos tikslų, žadino tikėjimo jausmus, bažnytinę dvasią. Kalba patraukia savo malonumu, taikumu. Jo raštai krikščionių labai buvo skaitomi ir branginami. Viename jų plačiai išdėstė mokslą apie Bažnyčios vienybę.

Aleksandrijos mokykla.

Krikščionys pradžioje neturėjo savų mokyklų ir noroms nenoroms turėjo lankyti pagonių mokyklas, kuriose viešpatavo priešinga krikščionystei pagonių dvasia. Taigi krikščionys

rūpinosi savo mokyklų įsitaisyti. Jau antrajame amžiuje būta krikščionių mokyklų Antijochijoje, Kezarėje, Romoje, bet už visas jas labiau pagarsėjo Aleksandrijos mokykla. Iš jos išėjo daug mokytų vyrų ir rašytojų. Garsiausias jos mokinys, paskui ir mokytojas, buvo Origenas. Jo tėvas Leonidas mirė kankintiniu. Jaunutis Origenas troško sekti tėvo pėdomis, ir motina, bijodama, kad jos sūnus nenueitų pasisakyti pagonių vyresnybei, jog esąs krikščionis, turėjo slėpti nuo jo drabužius ir avalynę. Išėjęs Aleksandrijos mokyklą, Origenas paliko jos viršininku. Buvo tai mokyčiausias savo laiko vyras. Kiaurai žinojo visą Šventąjį Raštą, tyrinėjo pagonių filosofų raštus, priimdamas, ką gera juose rado, skaitė heretikų raštus, norėdamas išaiškinti jų klaidas. Stengdamasis pagonių mokslą suderinti su krikščionių tikėjimu, neišvengė klaidų, per daug pasidavė neoplatonizmui ir gnostikų įtakai. Nežiūrint to, Origeno nuopelnai krikščionių mokslui labai dideli. Daug parašė tam mokslui apginti. Stebėtinas buvo Origeno darbštumas. Septyni stenografai pasikeisdami užrašinėjo jam diktuoju, iš tų užrašų kiti perrašinėjo. Kalbos dailumu jo raštai nepasižymi. Norėdamas, kad gerai suprastų, per daug ištesia savo kalbą. Šv. Hieronimas sako, kad Origenas parašęs tiek knygų, kiek kitas per visą amžių nebūtų galėjęs perskaityti. Mirė dėl kankinimų, kuriuos iškentėjo Decijaus persekiojimo laiku (apie 254 m.). Jo mokslo ir iškalbos garsas patraukė į Aleksandrijos mokyklą daug mokinių. Mamea pasikvietė Origeną į Antijochiją aiškinti krikščionių mokslo savo sūnui Aleksandriui, kurs vėliau buvo cessorium. Origenas paliko daug raštų, kuriuose tai moksliskai aiškina krikščionių tikėjimo tiesas, tai gina jas nuo pagonių ir kreivatikių užpuldinėjimų. Šventajam Raštui geriau išaiškinti sustatė heksamplias, kur sugrehtino šešis Šventojo Rašto tekstus.

Pirmųjų krikščionių papročiai.

Dora.

Pirmieji krikščionys priimdavo naują mokslą iš giliausio įsitikinimo. Krikščionių tikėjimas už dorą gyvenimą žadėjo amži-

ną gyvenimą. Įgyti tą laimę pirmieji krikščionys stengėsi šventu gyvenimu. Dora aukštai stovėjo, ką yra pripažinę net pagonys. Garsus gydytojas Galenas (129—199) apie krikščionis yra taip parašęs: „elgiasi jie kartais kaip tikri filosofai. Kad jie niekina mirtį, tai mes visi savo akimis matome, taip pat, jie turi nepaprastą drovingumą. Yra jų tarpe tokių, kurie susivaldymu ir doros branginimu nė kiek neužleidžia filosofams“.

Didelė buvo tarp krikščionių savitarpio meilė ir iš jos plaukianti labdarybė. Tas doras yra pripažinęs Lukijonas Samosatėnas ir cėsorius Julijonas. Gailestingumu senovės romėnai nepasižymėjo, laikė jį būdo silpnumu (Ciceronas ir Seneka), neturtėliai romėnams tai *immunda pauperies* (Horacijus). Buvo, tiesa, labdarybės, bet daugiau iš puikybės ir garbės ieškojimo. Todėl nustebo jie pamatę pas krikščionis gerai suorganizuotą neturtėlių šelpimą. Jį Bažnyčia buvo pavedusi dijakonams ir našlėms. Rūpintasi taip pat ligoniais, kaliniais, labiausiai kenčiančiais dėl tikėjimo. Bažnyčia turėjo sąrašus savųjų, pasmerktų į sunkius darbus, ir stengėsi palengvinti jų likimą. Aiškiausiai pasirodydavo krikščionių labdarybė viešose nelaimėse, siaučiant maro ligai. Visiems šalinantis nuo užkrėstų, krikščionys teikdavo pagalbą gulintiems gatvėje ligonims, laidodavo mirusius, neskirdami nė pagonių. Garsi buvo savo labdarybe Romos bažnyčia. Reikalingas šelpimui dideles sumas sudėdavo krikščionys laisva valia. Bažnyčia ragino pasninkauti ir dirbti, kad turėtų kuo kitus sušelpiti. Taip krikščionys, kurių, regis, visos pastangos buvo nukreiptos į aną pasaulį, mokėjo bet gi tiek daug daryti vargui sumažinti šiame gyvenime.

Socialės revoliucijos Bažnyčia neskelbė. Vergai, maištus keldami, tik pablogino savo padėtį. Krikščionys kitaip gerino vergų padėtį, skelbdami mokslą, kurs taiso pačius žmones, o tuo pačiu ir visą gyvenimą. Pagal Kristaus mokslą Dievui visi žmonės lygūs. Visiems buvo skelbiamas tas pats išganymas, statomi tie patys doros reikalavimai. Bažnyčia ragino ponus žmoniškai elgtis su vergais, vergus gi klausyti savo ponų. Vergas jautėsi ly-

gus savo ponui krikščionių susirinkimuose, jam buvo pripažįstama žmogaus vertumas. Krikščionys ponai dažnai iš geros valios paleisdavo savo vergus. Taip prirengtas buvo kelias vergijai panaikinti. Vergai gerai suprato, kiek krikščionių mokslas lengvina jų būvį, ir visi stojo ne pagonių, bet krikščionių pusėn.

Bažnyčios sutvarkymas.

Bažnyčia nuo pat pradžios veikė kaip organizuota visuomenė, turinti savo vyresnybę su tam tikra valdžia. Vyresniaisiais buvo apaštalai ir kiti misijonoriai. Jie negyveno vienoje vietoje, palikdavo įsteigtas krikščionių draugijas valdyti savo patikimiems vyrams, o patys keliaudavo toliau Evangelijos skelbti. Terminologija tiems vyresniesiems pavadinti nebuvo nustatyta, vadinosi jie vyskupais arba presbiterais. Pagaliau išmirus apaštalams visur kaip jų įpėdinius matome bažnyčių priešakyje tam tikrus vyresniusius, vadinamus vyskupais. Jiems padėjo kunigų kolegija ir diakonai.

Kiekvienas miestas turėjo savo vyskupą. Didelis vyskupų skaičius krašte rodė didesnį krikščionių tikėjimo paplitimą. Vyskupai miestų, kur bažnyčios buvo įsteigtos apaštalų, iš kur krikščionių tikėjimas paplito po aplinkinius miestus, turėjo didesnį autoritetą ir valdžią. Vyskupai pačių didžiųjų Romos valstybės miestų, Romos, Antijochijos, Aleksandrijos, kur bažnyčios buvo įsteigtos šv. Petro arba jo mokinių, vėliau gavo patrijarchų vardą. Iš miestų krikščionių tikėjimas plėtėsi į sodžius, bet sodžiuose vyskupų nebuvo.

Romos bažnyčia, šv. Petro apaštalo įsteigta, nuo pat pradžios buvo žymesnė, vyresnė už visas kitas bažnyčias, ir Romos vyskupas turėjo didesnę už visus kitus vyskopus valdžią. Jau antrajame amžiuje Lijono vyskupas Ireniejus rašė, kad Romos bažnyčios dėl jos vyresniškumo privalo klausyti visos kitos bažnyčios.

Antroji Dalis.

Nuo Konstantino Didžiojo iki Karolio Didžiojo (313—800 m.).

Pagonijos gaišimas ir kūrimasis jos vietoje katalikų Bažnyčios.

Pagonijos gaišimas ir krikščionijos plitimas Romos valstybėje.

Konstantinas Didysis ir Bažnyčia.

Bažnyčia, Konstantinui viešpataujant įgijusi laisvę, galėjo viešai darbuotis. Jau persekiojimų laiku ji buvo pritraukusi didelius būrius pagonių, ieškančių tiesos. Dabar reikėjo jai perstatyti visa pagonių draugija naujo mokslo pagrindais. Konstantino Didžiojo nuopelnas, kad jisai stengėsi tame darbe padėti Bažnyčiai. Atleido vyskopus ir kunigus nuo mokesčių, valstybės teismų ir viešų darbų, kaip nuo jų buvo atleisti pagonių kunigai ir kai kurie kiti luomai. Sugrąžino Bažnyčiai turtus, atimtus jai persekiojimų laiku. Padėjo krikščionims bažnyčias statyti. Patsai pastatė daug gražių bažnyčių (Romoje, Konstantinopolyje, Palestinoje). Valstybės viršininkus skyrė daugiau krikščionis. Užgynė miestuose dirbti šventomis dienomis darbą. Palengvino sunkų vergų likimą. Uždraudė skirti vergus tėvus nuo vaikų, žmonas nuo vyrų. Taigi vergai galėjo turėti savo šeimą. Palengvino vergų

paleidimą. Krikščionys dažnai tūkstančius vergų paleisdavo be jokio atlyginimo. Stengėsi sutvirtinti griūvančią pas pagonis šeimą, pasunkindamas išsiskyrimą. Kovojo prieš pagonių paprotį išmesti savo vaikus, teikdamas iš valstybės išdo pašalpos vaikams maitinti. Sumažino bausmių žiaurumą, uždraudė nusidėjėlius kalti prie kryžiaus, ženklinti kaktą įkaitinta geležim. Pagreitino teismo procesą, kad kaltinamieji nebūtų perilgai laikomi kalėjimuose. Pagonys žinojo, kad visa tai daroma krikščionių tikėjimo įtakoje ir vis labiau ėmė gerbti jo mokslą.

Konstantinas, globodamas krikščionių tikėjimą, paliko pagonims laisvę savotiškai garbinti senuosius dievus, by tik tai būtų daroma viešai. Tiktai vėliau nuveikęs Licinijų (324) ir vienas paėmęs visą valstybę valdyti, atviriau stojo krikščionių pusėje, ragino visus atsižadėti pagonijos burtų, bet ir tada prievartos priemonių prieš pagonis nevartojo. Jei to laiko rašytojai ir mini apie pagonių bažnyčių uždarymą, reikia suprasti vietos, pagarsėjusios tvirkinančiomis apeigomis arba dideliu žmonių apgaudinėjimu, paleistuvystės ir šarlatanizmo lizdus. Vietomis krikščionys, kur jų buvo dauguma, griaudavo tuščias palikusias pagonių bažnyčias.

Pagonija, neberemiama ciesorių valdžios, ėmė gaišti, ir pagonys greitai virto į krikščionis. Tarp naujai įtikėjusiųjų nemaža atsirasdavo ir tokių, kurie virto krikščionimis ne iš įsitikinimo, bet iš noro ciesoriui prisigerinti. Todėl nors krikščionių skaičius labai padidėjo, užtat atvėso tikėjimo karštumas. Be to atsirado krikščionių tikėjimui naujas pavojus iš to, kad Romos ciesoriai kartais savinosi dvasišką valdžią ir kišosi į Bažnyčios valdymą.

Ciesorius Konstantinas, aukštindamas krikščionių tikėjimą, negalėjo palikti paniekinime brangių vietų, pašvęstų Jėzaus Kristaus gyvenimu ir kančia. Dievobaiminga ciesoriaus motina šv. Elena, nuvykusi į Palestiną, liepė sugriauti paleistuvystės dievų stovyklas, pastatytas Kristaus grabo vietoje ir Kalvarijos kalne. Begriauinant apačioje atrasta kryžiaus medis, ant kurio mirė pasaulio Atpirkėjas. Toje vietoje šv. Elena pastatė gražią bažnyčią ir joje padėjo vieną brangios relikvijos dalį, kitą gi nusiuntė savo sūnui.

Konstantinas buvo išmintingas, veiklus, rūpestingas valdovas. Didžiausias jo nuopelnas, kad savo gyvenimo tikslą buvo pasistatęs įvesti krikščionių tikėjimą viešpatavimą. Nebuvo tačiau laisvas ir nuo ydų. Iki amžiaus galo nepasikrikštijo, krikštą te priėmė mirdamas (337). Šešėlių meta ant jo neišaiškintas pasmerkimas mirti artimų giminaičių (sūnaus ir žmonos). Betgi nežiūrint to viso, Konstantino nuopelnai taip buvo žymūs, kad istorija davė jam vardą Didžiojo.

Konstantino sūnus

Konstancijus, kurs ilgainiui vienas paėmė valdžią imperijoje neišlaikė savo tėvo tolerantiškos politikos. Visiškai pasidavė arianams ir smarkiai vargino katalikus. Skaudžiai uždrausdamas stabmeldžių aukas ir kitas apeigas, užgavo ir suerzino pagonis, kurių daug dar buvo, ypatingai tarp aukštesniųjų Romos giminų. Pagonys tebebuvo daugumas senatorių, filosofų ir kitų mokytų vyrų. Tuo tarpu krikščionys suskilo. Nuolatiniai ginčai katalikų su arianais piktino pagonis. Jie laukė tikrai patogios valandos atgauti valdžią į savo rankas.

Pagonių reakcija.

Pagonių vadovas pasidarė Julijonas, Konstantino Didžiojo broliavaikis. Konstancijui užžengiant į sostą, kareiviai išžudė Konstantino Didžiojo giminę, skelbdami, kad tik jo sūnūs teturi teisę viešpatauti. Teišliko gyvi Konstantino Didžiojo brolio du sūnu: silpnaprotis Galijus ir jaunutis Julijonas. Julijonas buvo auklėjamas krikščionių tikėjime arianų vyskupų, todėl pažino jį iškreiptą. Bijodamas savo pusbrolio ciesoriaus Konstancijaus, veidmainingai rodėsi krikščionių, bet širdies gilumoje neapkentė krikščionių tikėjimo. Naudodamies tuo, pagonių filosofai sumanė įkvėpti Julijonui prisirišimą prie pagonystės. Julijonas rengėsi, įgijęs valdžią, sugrąžinti Romos imperijoje pagonių tikėjimo viešpatavimą. Konstancijus, nepermanydamas Julijono veidmainystės, pavedė jam Galijos valdymą. Kareiviai paskelbė Julijoną ciesoriu, ir jisai buvo jau beeinąs su kariuomene atimtų nuo Konstan-

cijaus sosto, bet tuo tarpu mirė Konstancijus, ir Julijonui be kovos teko vyriausia valdžia valstybėje.

Dabar Julijonas ryžosi įvykinti seniai svajotus savo sumanynus. Nedrįsdamas iš karto užginti įsigalėjusio krikščionių tikėjimo, stengėsi palengva jį silpninti, šalindamas krikščionis iš aukštesniųjų vietų, neleisdamas jiems mokslų eiti, pataikaudamas tamsioms pagonių minioms. Ne vienoje vietoje pagonys, pasitikėdami ciesoriaus užtarymu, griovė krikščionių bažnyčias, novijo katalikus. Julijonas gi manė, kad nedidelis esą daiktas, jei dešimts graikų nužudysią vieną galiliejietį (taip jisai, niekindamas, vadino krikščionis). Jų Kristus liepiąs jiems kantriai nešti persekiojimus ir skriaudas.

Julijonas norėjo įkvėpti pagonims artimo meilę ir pasišventimą, kurį matė pas krikščionis. Todėl reikalavo nuo pagonių kunigų doro gyvenimo, įsakė jiems nelankyti teatrų ir žaidimų, liepė sakyti pamokslus, šelpti pavargėlius, statyti ligonines. Rodydamas pagonims dievobaimingumo pavyzdį, patsai nešiojo medžius aukoms deginti, knebinėjo su peiliu aukoms užmuštų gyvulių vidurius, mokėjo iš atminties daugybę visokių užkeikimų, žavėjimų ir maldų į visokius dievus. Bet nieko nepadėjo visas Julijono uolumas. Pagonių jisai tuo nepataisė, patsai tiktai apsijuokė, stengdamasis taip gaivinti mirštančią pagoniją. Tuo tarpu valstybės tvarka pradėjo irti. Kai kuriose šalyse kilo maištų. Julijonas visai nereikalingai įsipainiojo į karą su persais ir joje atrado mirtį (363 m.).

Julijonui viešpataujant, pagonija, susirinkusi paskutines savo jėgas, dar kartą mėgino nuveikti krikščioniją. Buvo tai paskutinis pagonijos pasipurtymas.

Krikščionių tikėjimo laimėjimas.

Julijono įpėdinis Jovijonas suteikė pagonims ir krikščionims lygią tikėjimo laisvę. Taip pat elgėsi Jovijono įpėdinis Valentijonas. Tuo laiku pagonių skaičius taip sumažėjo, kad ciesorius Gracijonas galėjo jau išleisti įstatymą, atimantį pagonių kunigams algas, mokamas jiems iš valstybės išdo, ir žemes, priderinčias stabmeldžių bažnyčioms. Stabmeldystė nustojo būti Romos impe-

rijoje viešpataujantis tikėjimas, bet jos išpažinimas nebuvo ginamas. Tiktai Gracijono įpėdinis Teodozijus liepė griauti stabmeldžių bažnyčias ir užgynė pagonių tikėjimo išpažinimą (391). Bet pagonių niekas nežudė, kankinių jie neturėjo. Jų apeigos buvo praktikuojamos, kame daug dar tebebuvo pagonių, taigi ciesoriaus įsakymas nebuvo vykdomas. Tik šešto šimtmečio pabaigoje pagonija pragaišo visoje Romos valstybėje.

Taip pasibaigė ilga kova pagonijos su krikščionių tikėjimu. Atsigyvenusi savo amžių, sugriuvo ji savaime ir užleido vietą tobulesniam mokslui, nešančiam žmonėms tikrąjį Dievo apreiškimą, aukštesnę dorą ir geresnį visuomenės sutvarkymą.

Herezijos.

Viešpataujant Konstantinui Didžiajam, įėjo į Bažnyčią nemaža pagonių, priėmusių krikščionių tikėjimą be tvirto įsitikinimo. Jų nuomonės ir gyvenimas nesutiko su krikščionių mokslu ir jo įsakais. Tie nauji krikščionys arba, teisingiau sakant, apkrikštyti pagonyms mėgino prie savo pažiūrų ir palinkimų pritaikinti Kristaus mokslą ir savotiškai jį išaiškinti. Tokia racionališka herezija buvo arijanų.

a) Arijanai.

Gnostikai, daugelis pagonių ir net krikščionių manė, kad neišpasakomas, nepasiekiamas Dievas negalėjo turėti tiesioginių santykių su materialiniu pasauliu, negalėjo jo sutverti. Todėl išgalvojo tarpininkus, kurie jungtų pasaulį su begaliniu Dievu. Panašią nuomonę ėmė skelbti ketvirtąjo amžiaus pradžioje Arijus, Aleksandrijos bažnyčios kunigas. Jis mokė, kad Jėzus Kristus nėra tikras Dievas, lygus savo esybe Dievui Tėvui, bet buvęs jo sutvertas. Dievas Tėvas išaukštinęs Jėzų Kristų, suteikęs jam dievišką galybę ir per jį sutvėręs matomąjį pasaulį. Atmetus Arijui Jėzaus Kristaus dievybę, amžinumą ir lygumą su Dievu Tėvu, reikėjo atmesti ir paslaptis švenčiausios Trejybės, Dievo Sūnaus įsikūnijimą ir žmonių giminės atpirkimą jo nuopelnais, tai gi krikščionių tikėjimo pamatinės tiesos. Bet Arijaus mokslas dėlto ir tiko labai ką tiktai įtikėjusiems pagonims, nenorintiems nulenkti

savo proto prieš krikščionių tikėjimo paslaptis. Atrado jis daug šalininkų Aleksandrijoje, tarp Libijos vyskupų ir Azijoje. Aleksandrijos vyskupas Aleksandras atskyrė Arijų nuo Bažnyčios. Bet tai nesuturėjo naujo mokslo plitimo.

Tuo tarpu cėsorius Konstantinas, atėmęs ir Licinijaus rytų šalį, atvyko čionai vildamasis, kad rytų šalies vyskupai padės jam visoje valstybėje tvirtinti krikščionių tikėjimą, ir nusiminęs sužinojo, kad patys vyskupai nesutinka, ir tai dėl dalykų, kurie jam rodėsi menki. Tiktai vyskupas Hozijus tejtikino jį, kad Arijaus paklydimas užgauna pamatines krikščionių tikėjimo tiesas. Nutildyti ginčams Konstantinas cėsorius, susitaręs su popiežiu Silvestru, sukvietė 325 metais į Nikėją visuotiną vyskupų susirinkimą. Bažnyčios istorijoje buvo tai pirmas toksai iškilmingas vyskupų susivažiavimas. Tarp atvykusių vyskupų buvo tokių, kurie tebeturėjo kančių ženklus iš persekiojimo laikų. Cėsorius patsai dalyvavo susirinkime. Nikėjos susirinkimas pripažino Arijaus mokslą klaidingą ir įsakė visiems tikėti, kad Jėzus Kristus yra tikras Dievo Sūnus, lygus Dievui Tėvui ir vienos su juo esmės Arijus atsisakė pasiduoti susirinkimo nusprendimui ir buvo cėsoriaus išstremtas į Ilyriją.

Nikėjos susirinkimo nusprendimas neužbaigė kilusiųjų ginčų. Arijanai mokėjo atgauti cėsoriaus malonę ir, pasitikėdami jo užtarymu, stengėsi pašalinti katalikų vyskopus iš vyskupijų ir pstatyti jų vietoje savo šalininkus. Šv. Antanas ir kiti katalikų mokslo gynėjai buvo neteisingai apskūsti cėsoriui ir išstremti iš savo vyskupijų į tolimus kraštus. Ypatingai daug reikėjo katalikams nukentėti, viešpataujant Konstantino Didžiojo sūnui Konstancijui, karštam arijanui ir smarkiam katalikų mokslo persekiotojui. Konstancijaus įpėdinis Julijonas, norėdamas padidinti ginčus katalikų su arijanais, leido išstremtiesiems vyskupams sugrįžti į savo vyskupijas. Julijonui persekiojant krikščionių tikėjimą, ginčai šiek tiek nutilo. Patys arijanai suskilo. 381 metais visuotinas Konstantinopolio susirinkimas dar kartą patvirtino katalikų mokslą apie Dievo Sūnaus ir Šventosios Dvasios dievybę. Popiežiui Damazui, su pagalbakatalikiškai tikinčiojo cėsoriaus Teodozijaus, pavyko suvienyti su Bažnyčia daug arijanų vyskupų. Baigiantis

ketvirtam amžiui, Arijaus herezija žymiai susilpnėjo ir pagalios pragaišo Romos valstybėje. Ilgiau ji išsilaikė pas vokiečių tautas: gotus, longobardus, vandalus ir kitas.

b) Pelagijantai.

Gnostikai-manichiejai skelbė, kad žmogaus prigimtis esanti visai pagedusi, žmogus nieko gero negalįs padaryti. Tuo mokslu daugelis krikščionių teisino savo palaidą gyvenimą. Prieš juos stodamas griežtos doros vienuolis Pelagijus mokė, kad jokia pirmųjų tėvų nuodėmė nesusilpninus ir nepagadinus žmogaus prigimimo, todėl nereikalinga esanti žmogui antrigimtinė Dievo pagalba, vadinama malone, ir žmogus galįs prigimtomis savo jėgomis užsipelnyti išganymą. Pelagijui atmetant pirmąją nuodėmę ir Dievo malonės reikalingumą, tuo pačiu nebereikalinga darėsi malda, krikštas, Jėzaus Kristaus įsikūnijimas, kančios ir nuopelnai. Iš krikščionių tikėjimo bebūtų likęs sausas deizmas, kokį XVIII amžiuje skelbė Ruso. Toksai mokslas, svetimas krikščionims, labai tiko pagonims, remiantiems dorą prigimtomis vien žmogaus jėgomis (stoicizmas).

Pelagijui iš Italijos persikėlus į Afriką ir ėmus čionai skleisti savo klaidingas nuomones, pirmiausiai stojo prieš jį mokytas Hiponos vyskupas šv. Augustinas. Jisai iš savo gyvenimo prityrimo žinojo žmogaus silpnumą ir Dievo malonės reikalingumą. Šv. Augustinas savo raštais išaiškino Bažnyčios mokslą apie malonės reikalingumą, pirmąją nuodėmę, žmogaus prigimtį pagedimą. Afrikos vyskupai, kartkartėmis perkratę susirinkimuose Pelagijaus mokslą, pripažino jį klaidingą. Susirinkimų nusprendimus patvirtino Romos popiežiai, ir šv. Augustinas teisingai galėjo pasakyti, kad Roma prabilusi, dalykas pabaigtas, tepasibaigia ir paklydimas. Pelagijaus šalininkų nedaug tebuvo, tais klausimais daugiausia užsiimdavo teologai, gyvenime pelagianizmas nebuvo prigijęs.

c) Nestorijantai.

Dar nebuvo nutilę Afrikoje ginčai, Pelagijaus iššaukti, o jau rytų šalyje kilo nauja herezija. Konstatinopolio patrijarkas Nestorijus atskyrė Jėzuje Kristuje du asmeniu: dieviškąjį ir žmogiškąjį.

Dievo Sūnus nepriėmęs žmogaus prigimimo, bet gyvenęs tiktai Jėzuje, Marijos sūnuje, taip, kaip žmogus gyvenęs kieno namuose arba vilkįs rūbą. Todėl ir Jėzaus Kristaus kančia negalinti būti pripažinta Dievo Sūnui, bet tiktai žmogiškajam Jėzaus prigimimui. Marija nepagimdžiusi Dievo Sūnaus, bet tiktai žmogų, todėl negalima esą jos vadinti Dievo Gimdytoja. Taigi pagal Nestorijaus mokslą ne Dievas, bet kažikoks žmogus kentėjęs ir miręs ant kryžiaus, ir žmonių giminės atpirkimo, į kokį tiki krikščionys, nė būte nebūtų buvę.

Nestorijaus pamokslai padarė didelį papiktinimą Konstatinopolyje. Aleksandrijos patrijarkas šv. Kirilas, išgirdęs apie Nestorijaus paklydimą, tuojau pranešė Romos vyskupui šv. Celestinui, taip rašydamas: „Senovės bažnyčių paprotis reikalauja, kad tokie dalykai būtų Tavo Šventenybei pranešami. Todėl teikies nutarti tą dalyką, kad mums aišku būtų, ar turime užlaikyti draugystę su Nestorijumi, ar ne“. Šv. Celestinas, susirinkęs vakarų atstovus vyskopus, nusprendė, kad Nestorijaus mokslas klaidingas, ir pareikalavo, kad Nestorijus jį atšauktų. Tada Nestorijus išprašė nuo ciesoriaus Teodozijaus II sukviesti į Efezą visuotiną susirinkimą (431 metais). Popiežius, nenorėdamas priešintis ciesoriui, sutiko susirinkimą sukviesti, siųsdamas tačiau į Efezą savo atstovus laikė dalyką išspręstą. Vyskupų susirinkimas Efeze priėmė šv. Celestino nusprendimą, atskyrė Nestorijų nuo Bažnyčios ir atėmė jam vyskupystę. Nemažas tačiau Syrijos vyskupų skaičius nepasidavė popiežiaus ir visuotino susirinkimo nusprendimui. Nestorijanai, išginti ciesoriaus iš Romos valstybės, persikėlė į Persiją ir patraukė į savo pusę Persijos katalikus. Persų, o paskui arabų valdovai leido nestorijanams laisvai išpažinti savo tikėjimą. Iš Persijos Nestorijaus mokslas buvo paplitęs po Mezopotamiją, Arabiją ir pasiekęs net Indijos ir Kynų žemes. Dvyliktame amžiuje būta visuose tuose kraštuose apie 120 nestorijanų vyskupų. Pakliuvę į turkų valdžią, nestorijanai ėmė greitai gaišti, ir dabar vos beliko nedidelis jų skaičius Kurdistane.

d) Donatistai.

Jau Tertulijono laikais pasireiškė Afrikoje nesveikas rigozmas. Jis 4 šimtmečio pradžioje privedė prie donastistų schiz-

mos. Kraštutiniai rigoristai nepripažino Kartageno vyskupo Cecilijano dėl to, kad esąs kankiniams nepalankus, jį pašventinęs vyskupas, kurs persekiojimo metu išdavęs šventas knygas. Paskui nebepripažino katalikų krikšto ir kitų sakramentų. Vadino save kankinių bažnyčia, katalikus išdavikų šalininkais ir skelbė nesidraugauti su jais. Vyskupų teismas Romoje, ištyręs bylą, pripažino Cecilijaną teisėtu vyskupu, ciesorius liepė donatistams atiduoti užgrobtas bažnyčias. Donatistai nenusileido, džiaugdamies galėsią likti kankiniais. Suorganizavo savo bandas, kurios užpuldinėjo katalikus, mėgino daryti socialinę revoliuciją, palaikydami vergus, skolininkus. Prie tos progos ieškojo mirties nuo kitų arba patys nusižudydavo.

Atgavę iš katalikų bažnyčias, dezinfekavo jas plovimais, altorių grandymais, kad jokio katalikiško susitepimo neliktų. Afrikos bažnyčia suskilo pusiau ir per 100 metų donatistai fanatiškai kėlė sumišimus. Pagaliau šv. Augustinui pavyko bent kiek nuraminti sukurstytus fanatikus. Jis išaiškino, kad Sakramentų galia pareina ne nuo teikėjo šventumo, bet nuo Kristaus įstatymo, kad Bažnyčia nėra šventųjų draugija, bet joje yra ir nusidėjėlių. Daugelis donatistų susitakė su Bažnyčia. Jų liekanos teišnyko, atitekus Afrikai į arabų valdžią. Iš donatistų schizmos matyti, kokių didelių sumišimų gali sukelti perdidelis griežtumas, jei jis nėra tvarkomas Bažnyčios.

e) Monofizitai.

Kova su Nestorijaus mokslu pastūmė kai kuriuos į visai priešingą kraštutiniškumą — monofizitų hereziją. Pirmuoju jos platintoju buvo Eutikis, Konstantinopolio vienuolyno viršininkas. Mokė jį, kad Jėzaus Kristaus asmenyje žmogaus prigimimas taip susiliejęs su Dievu, jog palikęs nebeženklius. Anot to mokslo, Jėzus Kristus nebuvęs žmogus ir neturėjęs žmogaus prigimimo, jausmų ir valios.

Konstantinopolio patriarkas Flavijanas pasmerkė Eutikį, jis šaukėsi popiežiaus teismo, bet nesitikėdamas Romoje rasti užtarymo, gerinosi drauge ciesoriui Teodozijui ir Aleksandrijos patriarkui Dioskorui. Popiežius Leonas I, ištyręs visą dalyką, patvir-

tinio ir pagyrė Flavijano pasielgimą. Bet Eutikis nesutiko ir išprašė nuo ciesoriaus sukviesti visuotiną susirinkimą. Ciesorius Teodozijus II paskyrė vietą susirinkimui Efeze ir sukvietė į jį daugiausia Eutikio šalininkų, pirmininkavimą susirinkime pavedė puikybės pilnam nesusivaldančiam Aleksandrijos patriarkui Dioskōrui, kurs, atvadinęs į bažnyčią sufanatizuotų vienuolių ir kareivių, privertė nugąsdintus vyskopus pasirašyti po dekretu, išteisinančiu Eutikį, atėmė vyskupijas katalikų vyskupams. Ciesorius Teodozijus II patvirtino visus to susirinkimo dekretus. Popiežius Leonas I, gavęs žinią, kaip buvo atliktas Efezo susirinkimas, išleido raštą į vyskopus ir ciesorių, reikalaudamas pakeisti Efezo susirinkimo dekretus. Tačiau ciesorius neatšaukė savo įstatymo ir tiktai, mirus Teodozijui II, jo įpėdinis Marcijonas pasirūpino grąžinti Bažnyčiai vienybę ir 551 metais sukvietė naują vyskupų susirinkimą į Chalkedoną. Tas susirinkimas pasmerkė Eutikio mokslą, atskyrė nuo Bažnyčios monofizitų vadą Dioskorą. Kada kai kurie Azijos vyskupai abejojo, ar popiežius patvirtino Chalkedono susirinkimo nusprendimus, ciesorius Marcijonas abejojimui pašalinti prašė Leono I, kad išleistų tam tikrą raštą paskelbti visose rytų bažnyčiose.

Bet nei popiežių, nei visuotino susirinkimo nutarimai neįveikė įsikarščiavusių heretikų atkakybės labiausiai dėlto, kad mirus Marcijonui, ciesoriai vėl pradėjo kištis į tikėjimo dalykus. Krikščionys pasidalijo į partijas ir vedė tarp savęs piktinančius ginčus. Daugelį vyskupų vietų užėmė herezijos šalininkai. Konstantinopolio patriarkas Akacijus visai buvo atsiskyręs nuo katalikų Bažnyčios (Akacijaus shizma 484—519), ir taip per kelias dešimtis metų visai buvo nutrūkus vienybė tarp rytų ir vakarų Bažnyčios. Tiktai 519 metais popiežiui Hormizdai pavyko suvienyti su Bažnyčia, padedant Justinijonui ciesoriui, dauguma, rytinių vyskupų. Sugrįžę į tikėjimo draugiją turėjo pasirašyti po Hormizdos formula, jog pasmerkią Nestorijaus ir Eutikio klaidas ir pasižadą laikytis vienybės su popiežiu. Daug vyskupų pasirašė po ta formula ir tuo paliko aiškų patvirtinimą Romos vyskupo valdžios visoje Bažnyčioje.

Bet daug monofizitų nenorėjo išsižadėti savo klaidų. Monofizitai patraukė į savo pusę Armeniją, Syriją ir Palestiną. Kitu keliu, iš Aleksandrijos, monofizitų mokslas išsiplėtė po Aigiptą ir Abisiniją. Sirijos monofizitai vadinasi jakobitais, Aigipto — koptais. Paskui nuo monofizitų atskilo atskira monoteletų šaka.

Nestorijanų, monofizitų ir monoteletų herezijos per 300 metų kurstė nepasibaigiančius savitarpio ginčus tarp krikščionių rytuose ir taip nenaudingai aikvojo jų dvasios jėgas. Visiškai kitas buvo krikščionių gyvenimas vakaruose. Čionai ginčų dėl tikėjimo buvo daug mažiau. Bažnyčia visas savo jėgas galėjo sunaudoti tam, kad įkvėptų krikščioniškos dvasios naujai įtikėjęs sioms pagonių tautoms ir sutvarkytų jų gyvenimą pagal Kristaus mokslą.

Bažnyčios tėvai.

Persekiojimo laiku, kada krikščionių tikėjimas plito daugiausia tarp prastų žmonių, maža tebuvo mokytų krikščionių rašytojų. Bažnyčiai įgijus laisvę, žymiai padaugėjo turtingų ir apšviestų krikščionių skaičius. Atsirado tarp krikščionių daug rašytojų, kurie mokslu ir kalbos dailumu netiktai prilygo pagonių rašytojams, bet ir pralenkė juos.

Tas mokslas ir literatūros klestėjimo laikas (330—460) turi savo ypatingų žymių, kurios jį skiria nuo pirmųjų amžių. Vakaruose Bažnyčios rašytojai berašo tik lotyniškai, moksle beveik prilygsta rytų rašytojams, o poezijoje net pralenkia juos. Tačiau ir šiuo laiku vadovavimas mokslui palieka rytuose. Apologetika, lig šiol stovėjusi priešakyje, užleidžia savo vietą polemikai su heretikais. Tačiau nuo penktojo amžiaus antrosios pusės prasideda mokslo kritimas, maža beatsiranda žymių mokslo vyrų (paskutiniai — Gregorius Didysis vakaruose ir Damaskietis rytuose). Teologijos mokslo plėtojimasi stabdė rytuose cezaropapizmas (ciesorių kišimasis į tikėjimo dalykus), vakaruose — laukinių tautų užplūdimas.

a) Rytų Bažnyčios tėvai.

Šv. Atanasas (296—373) dar tebebūdamas dijakonas, visuotiname Nikėjos susirinkime pasižymėjo mokslingu ir gabių tikėjimo tiesų gynimu. Likęs Aleksandrijos vyskupu (328), buvo

tvirčiausias katalikų tikėjimo gynėjas kovoje su arijanais, kurie ką tiktai įmanydami darė, norėdami išversti tą tvirčiausią Bažnyčios šulą. Skundžiant arijanams, buvo kelis kartus ištremtas į svetimas šalis arba turėjo slapstytis savo vyskupijoje nuo persekiotojų. Būdamas 46 metus vyskupu, 20 metų praleido ištėmime. Bet ir svetur būdamas, nenustojo raštais tvirtinęs Bažnyčios. Julijonas cėsorius išleido prieš šv. Atanazą mirties dekretą už tai, jog, jam viešpataujant, drisęs krikštyti aukštos kilmės graikes. Tokio pat dekreto susilaukė šv. Atanazas nuo Valenso cėsoriaus, karšto arijano. Šv. Atanazas pergyveno visus persekiotojus ir amžiaus gale sugrįžo į savo vyskupiją. Prieš mirtį galėjo pasigėrėti savo vargais, susilaukęs beveik visiško arijanizmo pragaišimo. Parašė apologiją prieš pagonis, daug polemiskų raštų prieš arijanus. Buvo geras teologas. Jo raštai pasižymi kalbos aiškumu ir griežtumu.

Šv. Bazilijus (330—379), vadinamas Didžiuoju, gimė Kapadokijoje iš turtingų ir dievotų krikščionių tėvų. Ėjo mokslus Kezarėje, Konstantinopolyje ir Atenuose ir, nors klausė pagonių mokytojų ir matė aplink save palaidą didelių miestų gyvenimą, išlaikė karštą tikėjimą, kurį buvo iš namų išsinešęs. Šv. Gregorijus, jo prietelius ir mokslų draugas, rašo apie šv. Bazilijų, jog, būdamas Atenuose, težinojęs kelią, tiktai į mokyklą ir bažnyčią. Pabaigęs mokslus, šv. Bazilijus sugrįžo į gimtinį miestą ir norėjo, sekdamas savo tėvo pėdomis, užsiimti iškaltos mokymu, bet paskui, sumanė likti vienuoliu. Pažinti vienuolių gyvenimui aplankė Syrijos, Palestinos ir Aigipto tyrumas, kam gyveno dideli atsiskyrėlių būriai. Arti prisiziūrėjęs į jų gyvenimą, įsitikino, kad nėra jame kartais tvarkos. Sugrįžęs į tėviškę, surinko aplink save vienuolių būrį, sutaisė juos į tam tikrą draugiją ir parašė jai įstatus. Jų lig šiol tebesilaiko rytų bažnyčios vienuolynai (bazilijonai). Išrinktas kapadokiškės Kezarės vyskupu, šv. Bazilijus parodė didelę drąsą, gindamas Bažnyčios mokslą kovoje su arijanais. Iškaltas šv. Bazilijus prilygsta garsiausiems savo amžiaus pamokslininkams. Parašė dvi knygi prieš arijanus, daug pamokslų, pedagogikos ir asketikos raštų. Jo raštai dėl kalbos gražumo buvo skaitomi net pagonių. Šv.

Bazilijus tai daugiausia praktikos veikėjas, romėnas tarp graikų. Davė įstatus vienuoliams, sutvarkė liturgiją. Pasižymėjo labdaryste. Kezarėjoje pastatė daug namų pavargėliams priglauti.

Šv. Jonas (343—404), dėl iškalbos gražumo vadinamas *Auksaburniu*, gimė Antiokijoje iš turtingų tėvų. Išėjo mokslus garsioje to miesto mokykloje, buvo geriausias garsaus retorikos mokytojo Libanijaus mokinyš. Baigęs mokslus, gyveno vienuoliškai, atsidavęs griežtos askezos praktikoms. Pašvėstas kunigu, pagarsėjo Antiokijoje pamokslais, kurių klausytų susirinkdavo žmonių didžiausios minios. Ciesorius Arkadijus parkvietė garsų pamokslininką į Konstantinopolio vyskopus. Būdamas ciesoriaus miesto vyskupu, šv. Jonas savo šventumu ir rūpestingumu apie žmonių išganyką įgijo didelę gerų katalikų meilę, bet drauge ir neapykantą dvirikių, kuriuos dažnai per pamokslus draudė nuo nedorų darbų. Neužtylėjo nei ciesorienės piktinančio elgimosi. Dėl to buvo ištremtas iš Konstantinopolio. Bet miesto gyventojams reikalaujant, ciesorius turėjo sugrąžinti mylimąjį jų ganytoją. Tačiau netrukus šv. Jonas vėl buvo ištremtas pradžioje į Armeniją, paskui į Kaukazą. Varė pėsčią. Nuvargintas kelionės sunkumu ir nežmonišku su juo kareivių elgimosi, mirė kelyje. Jo paskutiniai žodžiai buvo: „teesti garbė Dievui už viską. Amen“. Paliko labai daug raštų, ypatingai pamokslų, stenografiškai jam bekalbant užrašytų.

Šv. Gregorius Nazianzietis (326 — 389), šv. Bazilijaus artimiausias draugas, mokslingu tikėjimo tiesų išaiškinimu pralenkė kitus bažnytinius rašytojus ir užsipelnė teisingai teologo vardą. Šalindamasis nuo šio pasaulio rūpesčių, žymią dalį savo amžiaus praleido tyruose. Pragarsėjo pamokslais. Išrinktas buvo Konstantinopolio vyskupu, bet kilus dėl jo nesutikimams, atsižadėjo tos vietos. Pabaigė amžių savo tėviškėje atsidavęs askezai, užsiėmęs literatūra, poezija. Sudėjo daug dvasiškų giesmių.

b) Vakarų Bažnyčios tėvai.

Šv. Ambrozijus (333—397), aukštos kilmės, išėjęs mokslus Romoje, buvo pradžioje advokatas, paskui Ligurijos krašto

viršininkas. Mirus Medijolano vyskupui, arijanų šalininkui, kada kunigai ir žmonės susiėjo naujo vyskupo rinkti, atvyko ir šv. Ambrozijus, kaip krašto viršininkas, tvarkai palaikyti ir visai netikėtai buvo išrinktas vyskupu. Ciesoriui Valentinijonui I patvirtinus tą išrinkimą, šv. Ambrozijus, kad ir nenoroms, prisiėmė ant savęs nukritusią naštą. Savo nemažus turtus paliko pavargėliams šelpti ir visai atsidavė savo naujoms pareigoms. Buvo įtakingiausias asmuo vakarinėje imperijos dalyje, drąsus, nesilenkė prieš jokiais sunkenybes. Visados stojo teisės ir teisybės pusėje. Ciesorienei Justinai reikalaujant, kad arijanams būtų atiduota viena Medijolano bažnyčia, atsakė, kad vyskupui nepridera dalyti heretikams katalikų bažnyčių. Netruko šv. Ambrozijui drąsos bausti už blogus darbus net paties ciesoriaus. Teodozijus Didysis, užsirūstinęs ant Tesalonikos gyventojų, užmušusių jo karininkų, liepė išžudyti didelę jų daugybę (7000—15000) nežiūrėdamas, kas kaltas, kas nekaltas. Ambrozijus, kaip artimas ciesoriui asmuo, privačiai iaišku nurodė, kad toks viešas krikščionių doros įžeidimas reikalauja atitaisymo, bet ciesorius nesusiprato pats atgailos daryti. Kada Velykų šventėse buvo beeinas į bažnyčią, sutiko jį prie bažnyčios durų šv. Ambrozijus ir neįleido į vidų, bet įsakė pirma daryti viešą atgailą už savo kaltybę. Ciesorius po ilgo svyravimo pasidavė šv. Ambrozijaus reikalavimui, jam patariant išleido įstatą, -kad mirties dekretai nebūtų vykdomi be 30 dienų nuo jų išleidimo, tuo tarpu byla dar kartą privalo būti paduota ciesoriui patvirtinti.

Šv. Jono Auksaburnio ir šv. Ambrozijaus pavyzdžiai parodo, kaip anais jau laikais buvo didelė ir draugijai naudinga vyskupų valdžia. Pas pagonis ciesoriaus valdžia buvo už viską aukščiau statoma. Katalikų gi vyskupai turėjo užtektinai drąsos ir nuo ciesorių reikalauti Dievo įsakymų užlaikymo. Taip Bažnyčia valdė ciesorių sauvalią ir gynė žmones nuo jų neteisingo prispaudimo.

Užimtas įvairiais Bažnyčios ir valstybės reikalais, Ambrozijus rasdavo dar laiko netikėtai papildyti savo mokslui teologijoje, bet ir rašyti. Vertė arba perdirbinėjo krikščionių graikų raštus, pagonių rašytojų mintis, taikė krikščionių gyvenimui. Daugiausia žiūrėjo praktikos tikslų. Originalus asketikos raštuose. Garsus

pamokslais. Palaikė ir sutvarkė bažnytinį giedojimą. Patsai parašė nemaža giesmių.

Šv. Ambrozijui reikia iš dalies pripažinti šv. Augustino atvirtimas.

Šv. Augustinas (354—430) prideri prie žymiausių Bažnyčios tėvų. Gimė Afrikoje Sagastos mieste iš tėvo pagonies ir motinos krikščionės, šv. Monikos. Eidamas mokslus dideliuose miestuose, neišsisaugojo nuodėmių. Buvo jį priviliojusi manikiejų sekta, girdamasi, kad duodanti pilną tiesos pažinimą. Šv. Augustinas dešimtį metų prisilaikė manikiejų, bet paskui pamatęs, kad jie patys mažai ką teismano apie svarbiausiuosius žmogaus gyvenimo klausimus, atsitraukė nuo jų. Kartagene pragarsėjo kaip geras iškalbos mokytojas. Ieškodamas platesnės vietos sostinėse, persikėlė į Romą, paskui gavo vietą iškalbos mokytojo Milane. Čionai, neatraskdamas nusiramino, vaikščiojo klausytų šv. Ambrozijaus pamokslų, kurie atidarė jam akis ir atvedė į katalikų Bažnyčią. Apsikrikštydinęs ir metęs iškalbos mokymą, sugrįžo į savo tėviškę ir, apsigyvenęs joje, atsidavė maldai ir mokslui. Paskui buvo Hiponos vyskupas. Vispusiškai išlavintas, šviesaus, gilaus proto, turtingo giliomis mintimis, šv. Augustinas užima pirmą vietą tarp vakarinių Bažnyčios tėvų. Parašė labai daug įvairių knygų, šv. Rašto išaiškinimų, pamokslų. Kaip rašytojas turėjo labai didelę įtaką ne tikai savo laiko žmonėms, bet ir paskesniais amžiais.

Šv. Hieronimas (342—420) gimė Dalmacijoje. Romoje mokėsi retorikos, tyrinėdamas senovės rašytojus. Padauginti savo žinioms, tų amžių papročiu, aplankė įvairius svetimus kraštus. Syrijos mieste Antijochijoje mokėsi graikiškos kalbos ir teologijos. Išėjęs į tyrumą gyveno vienuoliškai, skaudžiausiame asketizme, drauge mokydamasis hebraiškos kalbos. Konstantinopolyje klausė teologijos dėstymo pas garsiausią mokytoją Gregorijų Nazianzietį. Sugrįžęs į Romą, kai kurį laiką buvo popiežiaus Damazo sekretorius ir patarėjus. Būtų galėjęs likti jo įpėdiniu, bet savo raštuose plakdamas blogą gyvenimą aukštesniųjų Romos gyventojų luomų, sukėlė juos prieš save ir mirus Damazui pasitraukė iš

Romos ir persikėlė į rytus. Aplankė Aigipto vienuolius ir pagaliau apsigyvenęs tarp vienuolių Palestinoje, atsidavė mokslui. Mokėsi aramaiškos kalbos, tyrinėjo šv. Raštą.

Šv. Hieronimas mokyčiausias iš visų tėvų (vir trilinguis), nors ir ne taip genialus ir originalus kaip šv. Augustinas. Dėl mokslo visoko atsižadėjo. Buvo didelis žinovas senosios literatūros. Labai darbštus (Jo obalsis: labor omnia vincit improbus). Rašė labai daug. Išvertė iš hebraiškos į lotynišką kalbą šv. Raštą, parašė sunkesniųjų jo vietų išaiškinimą. Geruosius graikiškus rašytojus vertė į lotynų kalbą. Parašė pirmas bažnytinės literatūros istoriją. Karštas polemikas. Labai savo raštuose skaudžiai plakė heretikų mokslą ir nuklydimus nuo doros.

Šv. Hieronimas pavyzdžiu ir raštais plačiai paskleidė asketiško gyvenimo pamėgimą net aukštesniuose luomuose, tarp aristokratų. Marcelė Romoje užsidarė savo rūmuose ir vienuoliškai gyveno su savo draugėmis. Paulė išvyko į Palestiną ir gyveno neturte, pasistačius vienuolyną Betliejuje. Ant jos kapo padėjo tokio turinio parašą: „čia ilsisi Scipijonų ir Pauliaus Emilijaus duktė, Grakchų ir Agamemnono ainė, pirmoji senate. Paliko giminę ir tėvynę, turtus ir vaikus, kad gyventų neturte Betliejui prie tavo grabo, Kristau!“ Melanija Vyresnioji apsigyveno Alyvų kalne. Jos anūkė Melanija Jaunesnioji paveldėjo Valerijų giminės turtus, kurie davė metinių pajamų 116 milijonų frankų. Ji ištekėjo už taip pat turtingo vyro Pinijono. Vaikams mirus, jie pasiryžo išdalyti turtus pavargėliams ir asketiškai gyventi. Likvidacija truko 11—13 metų. Paleido 8000 vergų. Pagaliau tie turtingieji žmonės liko tikrai neturtėliais ir, iškeliavę į Palestiną, Alyvų kalne varge pabaigė savo gyvenimą. Tie faktai iškalbingai skelbia, kaip galingai veikė Kristaus mokslas anų laikų visuomenėje. Evangelijos įtakoje visuomenė greitai demokratizavosi.

Šv. Gregorijus Didysis (540—604) romėnas, iš turtingos senatorių giminės. Išėjęs mokslus, gavo Romoje aukšto viršininko (pretoriaus) vietą. Bet mylėdamas vienuolišką gyvenimą, atsižadėjo turtų ir garbės ir, pasistatęs vienuolyną, gyveno jame. Septynerius metus buvo popiežiaus pasiuntinys Konstantinopolyje,

paskui savo vienuolyno viršininkas, pagaliau išrinktas popiežiu (590). Ir tada nepermainė savo gyvenimo būdo, prie kurio buvo pripratęs vienuolyne. Konstantinopolio vyskupas tuomet ėmė savintis visuotino patriarko vardą. Gregorijus, rodydamas nuolaidumo pavyzdį, vadino save „Dievo tarną tarnu“ (servus servorum Dei). Tą titulą ir dabar popiežiai tebevartoja. Pasiuntė Evangelijos skelbėjų į Angliją atvesti to krašto prie katalikų tikėjimo. Pataisė bažnytinį giedojimą. Pataisė ir suderino Bažnyčios apeigas. Gynė valstiečius, sunkiai spaudžiamus ciesoriaus valdininkų. Bažnyčios brangenybės vartojo belaisviams išpirkti. Rūpinosi įvesti geresnį ūkį ir tvarką popiežių žemėse. Pajamas iš tų turtų vartojo labdarybės tikslams. Mėgo tvarką, drausmę, teisybę. Laikomas pirmuoju bažnyčios valstybės steigėju. Parašė daug raštų, daugiausia apie praktikos dalykus.

Plitimas katalikų tikėjimo už Romos valstybės sienų.

Krikščionių tikėjimas pirmaisiais trimis amžiais plito daugiausia Romos valstybėje. Išlaikęs tenai ilgą kovą su pagonija pagaliau nuveikė ją ir ne tiktai paliko viešpataujantis Romos, valstybėje, bet pasiekė ir svetimų kraštų, esančių už Romos valstybės sienų.

a) Azijoje.

Armėnų šalis, suseinanti su Mažąja Azija, kur nuo pat krikščionijos pradžios susitaisė daug krikščionių draugijų, anksti susilaukė Kristaus mokslo skelbėjų. Jau pirmajame amžiuje buvo pas armėnus krikščionių. Visą tautą su karaliu Tiridatu III (261—317) galutinai atvedė prie Kristaus šv. Gregorijus, vadinamas Apšvietėju. Penktame amžiuje Izaokas Didysis su vienuoliu Mezeropu sudėjo armėnams abecėlę ir išvertė į jų kalbą Šventąjį Raštą. Taip gražiai bepražystantis Kristaus tikėjimo plėtojimasis pas armėnus buvo sustabdytas, kada penktajame amžiuje Armėnija pateko į persų karalių valdžią. Armėnų bažnyčia, prispausta persų ir atskirta nuo kitų kraštų katalikų, susilpnėjo ir drauge su Syrijos bažnyčiomis priėmė monofizitų hereziją, kurią ir lig-

šiол tebeišpažįsta. Armėnai monofizitai turi savo patriarką, gyvenantį Edžmiadžine (Kaukaze). Armėnų dalis penkioliktajame amžiuje susivienijo su katalikų Bažnyčia. Susivienijusių armėnų patriarkas gyvena Konstantinopolyje. Katalikai taipogi armėnai, gyveną Galicijoje. Turi jie savo arkivyskupą Lvove.

Iš Armenijos katalikų tikėjimas ketvirtajame amžiuje ir paskui paplito tarp Kaukazo tautų, visųpirma *Iberijoje* (dabartinėje Gruzijoje ir Georgijoje). Pirmoji Kristaus mokslo skėlbėja buvo čionai tarnaitė Nunija, kuri šventu savo gyvenimu ir stebuklais atvertė prie Kristaus Iberijos karalių ir karalienę (apie 326). Vyskupai ir kunigai, parkviesti iš Romos valstybės, išmokė tikrojo tikėjimo gyventojus visos Iberijos ir kitų Kaukazo kraštų, kaip antai Šitvano, Dagestano, Imeretijos, Mingrelijos. Krikščionių tikėjimas išsilaikė čionai lig VIII amžiui, paskui buvo išnaukintas arabų, kurie, užkariavę Kaukazą, primetė jo gyventojams Magometo mokslą. Tiktai Gruzijos ir Georgijos gyventojai tepaliko katalikais.

Iš Armėnijos ir pasienių Romos valstybės krikščionių tikėjimas pateko į *Persiją* ir ketvirtajame amžiuje turėjo jau tenai daug išpažintojų. Nikėjos susirinkime dalyvavo Persijos vyskupas. Tolesnį betgi jo plitimą suturėjo smarkus ir ilgas persekiojimas (prasidėjo 342 m.). Persijos karaliai, nuolat kariaudami su Romos ciesoriais, laikė krikščionis Romos valstybės šalininkais, o savo priešininkais, ir smarkiai juos persekiojo. Tas persekiojimas su pertraukomis tęsėsi per 300 metų ir savo smarkumu prilygsta krikščionių persekiojimui Romos valstybėje. Prie Šapuro I (309—381) nukankinta 16000 krikščionių. Katalikų Bažnyčia Persijoje išgaišo.

b) *Afrikoje.*

Ketvirtajame amžiuje įtikėjo į Kristų *Abisinijos* gyventojai. Pirmieji to krašto apaštalai buvo du tyriečiu, (Frumencijus ir Edezijus), kuriuodu, įgijusiu Abisinijoje karaliaus malonę, jam mirus, liko sosto įpėdinio Aizano augintojais ir karalystės valdytojais. Šv. Atanasas, Aleksandrijos patriarkas, gavęs žinią apie katalikų tikėjimo pradžią Abisinijoje, pašventė Frumencijų to krašto vyskupu. Netrukus visa karalystė priėmė Kristaus

mokslą. Abisinijos vyskupai priklausė Aleksandrijos patriarkų, todėl su jais drauge atsiskyrė nuo katalikų Bažnyčios ir priėmė monofizitų hereziją.

c) Europoje.

Germanų tautos.

Germanų tautos drąsios, karingos, laisvos, seniai jau veržėsi per Reiną ir Dunoją į Romos valstybę, ieškodamos joje karo garbės, lengvo pelno ir naujų vietų apsigyventi turtingose pietų šalyse.

Padunojuose artimiausi Romos valstybės kaimynai buvo gotai, tauta didelė ir narsi. Dėl dažnų gotų santykių su Romos valstybe tarp jų anksti prigijo krikščionių tikėjimas. Ciesorius Valensas ketvirtajame amžiuje patraukė visus gotus į arianizmą, kurį jie paskui paskleidė tarp kitų germanų tautų: alanų, svevų, burgundų, vandalų, longobardų. Ketvirtojo amžiaus pabaigoje vakarinių gotų arba vestgotų vadovas Alarichas apleido Dunojaus pakraščius, su visa savo tauta persikėlė į vakarus ir užkariavo Italiją. Išgąstis apėmė Italijos gyventojus, per tiek šimtų metų nemačiusius priešininkų savo krašte. Alarichas apgulė Romą, kuri pradžioje pinigais išsipirko nuo gotų, bet paskui turėjo jiems pasiduoti (410). Tris dienas gotai plėšė miestą. Iš viso pasaulio sunešti Romon turtai, auksas, sidabras ir kiti brangūs daiktai, teko Alaricho kareiviams. Mirus Alarichui, gotai pasitraukė iš Italijos ir, užkariavę pietų Galiją ir Ispaniją, įsteigė tenai savo valstybę.

Tuo pačiu laiku kitos germanų tautos, alanai, svevai, burgundai ir vandalai įsilaužė vakaruose per Reiną į Romos valstybę ir nuterėjo Galiją. Vandalai perplaukė per jūras ir apsigyveno žemių Afrikoje.

Vestgotams išėjus iš Italijos, atvyko tenai gerulių vadas Odoakras, kurs prašalino nuo sosto paskutinį Romos ciesorių Romulą Augustulą ir liko Italijos karaliumi 476 metais.

Konstantinopolio ciesorius Zenonas, patsai nebeįsigalėdamas atimti Italijos nuo Odoakro, pasiuntė tam tikslui ostgo-

tus (rytinius gotus). Ostgotų karalius Teodorikas pergalėjo Odoakrą ir, atėmęs nuo jo Raveną, įsteigė Italijoje savo karalystę. Taip vakarinės Romos imperijos griuvėsiuose įsikūrė germanų tautos. Italijoje atsirado ostgotų karalystė, pietinėje Galijoje ir Ispanijoje vestgotų, Galijos rytuose burgundų, Afrikoje vandalų.

Visos tos naujai įsikūrusios valstybės neturėjo ilgos tvermės. Germanų tautos, susidūrusios su daug apšviestesiais už save romėnais, pasidavė jų įtakai, bet, pasiduodamos svetimai įtakai, priėmė daugiau blogąsias Romos kultūros puses. Arijanystė, kurią išpažino gotai, vandalai ir burgundai, mažai kuo skyrėsi nuo pagonystės ir negalėjo jiems suteikti tvirto doram gyvenimui pamato. Katalikai, persekiojami germanų dėl tikėjimo nekeitė savo pergalėtojų ir laukė tikrai patogios valandos nusi-kratyti jų valdžios. Tos valandos neilgai jiems tereikėjo laukti.

Žiemų Galijoje augo nauja valstybė — frankų, tautos taip pat germanų kilmės, bet tebesančios dar pagoniška. Frankų karalius Klodvigas, paklausęs savo žmonos Klotildos prikalbinėjimo, liko kataliku (495) ir tuo pasidarė daug artimesnis visiems Galijos gyventojams katalikams, negu vestgotų ir burgundų karaliai, išpažįstą Arijaus hereziją. Remdamasis katalikais, Klodvigas lengvai pergalėjo vestgotus ir burgundus ir jų karalystes suvienijo su savo. Sugriuvus vestgotų ir burgundų karalystėms, pragaišo Galijoje arijanystė, išaugo gi didelė ir tvirta katalikų frankų valstybė.

Žlugti buvo lemta ir visoms kitoms arijanų tautoms. Žiaurūs barbarai vandalai, smarkiai persekiodami katalikus, sukėlė prieš save visuotiną neapykantą. Ją pasinaudojo Konstantinopolio cėsorius Justinijonas. Jo kariuomenė išvien su Afrikos katalikais išgriovė vandalų karalystę. Afrika vėl pasidarė Romos imperijos provincija. Nuveikęs vandalus, Justinijonas atgrėžė savo ginklą prieš ostgotus ir po Teodoriko mirties išvarė juos iš Italijos, kuri vėl sugrįžo į Konstantinopolio cėsorių valdžią. Tokiu būdu Justinijonas paskutinį kartą suvienijo savo valdžioje daugumą senovės Romos imperijos kraštų, nors ir neilgam.

Bažnyčia — tautų auklėtoja.

Sugriuvus vakaruose Romos imperijai, regėjos, jog pragaiš visai romėnų kultūra. Su baime žiūrėjo nuveikti Romos valstybės piliečiai, kaip užplūdus barbarams sugriuvo jų senos įstaugos. Apie Italiją longobardų laikais rašo Gregorijus Didysis: „miestai ištuštėjo, bažnyčios sudegintos, laukai nederbami. Vietos, kame pirma gyveno daugybė žmonių, užėmė laukiniai žvėrys ¹⁾*. Panašaus sunaikinimo būta ir kituose kraštuose. Daug reikėjo sunkių pastangų, kol iš senojo pasaulio pelenų išaugo nauja civilizacija. Tame nelaimių tvane Bažnyčia pirmoji stojo ginti ramiųjų gyventojų. Germanams apgulus pilį, vyskupas pirmas pradėdavo tarybas su apgulančios kariuomenės vadovais, atsipirkdamas bažnyčios brangenybėmis ir tuo gelbėdamas visą miestą nuo plėšimo. Vyskupai nebėgdami, bet palikdami savo vietose, suteikdavo drąsos ir ramumo visiems gyventojams. Gražų pavyzdį paliko šv. Augustinas, patsai palikdamas apgultoje Hiponoje ir kitus rangindamas palikti. Kunigas, esą, turi arba su savo žmonėmis gelbėtis arba su jais draugė žūti. Skaudžios drausmės, viešos atgailos darbais Bažnyčia mokė laukines tautas susivaldymo. Dažniausiai buvo vartojami skaudūs pasninkai, bet vietomis buvo uždedama ir belaisvių paleidimas, kelių, tiltų taisymas, trobų atstatymas, šelpimas dėl karo suvargusių sodiečių. Merovingų laikai labai tamsūs, daug karų ir savitarpio žudymų. Bet tie laikai labai turtingi ir šventaisiais. Žmonės būriais grūdosi į vienuolynus. Aukštai buvo statoma skaudi askeza, bet branginta ir artimo meilės darbai. Belaisviai ir vergai buvo išperkami. Bažnyčia laikė savo priederme užtarti vergus, lengvinti gyvenimą paprastų ūkininkų.

Sunkus buvo darbas iš karto palenkti prie karo pripratusias tautas į naują gyvenimą. Vyskupai, negalėdami iškarto atmainyti pagonių papročių, stengėsi juos nekenksmingus padaryti, pridudami jiems krikščionišką reikšmę, daugelį dalykų toleruodami ir tame toleravime net pertoli kartais eidami. Ilgą dar laiką apkrikštytos germanų tautos laikėsi savo papročių, karuose

¹⁾ Dialog. III, 38.

įgytų, kol Bažnyčios įtakoje sušvelnėjo jų šiurkštus būdas, kol atrato nuo plėšimo ir išmoko ramiu darbu taisytis geresnį gyvenimą.

*

*

*

Vienuolių gyvenimas.

Evangelijos patarmės.

Trys daiktai daugiausia atitraukia žmogų nuo Dievo: pui-kybė, kūno geiduliai ir žemės turtai. Tikriausį būdą jiems pergalėti paliko Kristus tris Evangelijos patarmes: paklusnumą, skai-tybę ir neturtą. Vadinas jos patarmėmis, dėlto kad nėra visiems sakyte įsakytos.

Kai kuriems bet gi rodėsi, jog, tarp žmonių gyvenant, sun-ku esą užlaikyti Evangelijos patarmės, todėl tokie, norėdami pa-sitraukti nuo pagundų, apleisdavo visa, kas tikrai rišo juos su žmonėmis, ir eidavo į miškus ir kalnus nuo visų atskirai gy-venti ir meldžiantis Dievui tikrai tarnauti. Vadinosi jie vienuo-liai anachoretai.

Vienuoliai Rytuose.

Pirmasis toks vienuolis buvo šv. Povilas. Persekiojimo lai-ku pabūgęs kančių smarkumo, išėjo įsai į tyrus ir taip pamė-go vienas gyventi, jog nebegrįžo į žmonių tarpą. Garsus taip pat vienuolis šv. Antanas iš Komos. Tokių vienuolių, no-rinčių išbėgti nuo pasaulio ir jo pagundų, atsirado daug įvai-riuose kraštuose. Rinkosi jie apie vyrus, žinomus šventumu ir gyvenimo griežtumu, ir pasiduodavo jų vadovavimui. Gyvenda-vo jie kalnų urvuose arba laužuose, padarytuose iš medžio ša-kų, maitinosi duona su vandenimi ir palmių vaisiais ir visą laiką atsidėdavo maldai ir darbui. Šv. Pachomijus, gyvenęs ketvirtajame amžiuje, sutaisė vienuolių būrius į tam tikras draugijas ir parašė joms įstatus. Vienuoliai pradėjo taisytis trobeles vienoje vietoje, pasiduoti vieno vyresniojo valdymui ir gyventi, laikyda-mies tų pačių įstatų. Šv. Bazilijus parašė įstatus Ponto ir Kapa-dokijos vienuoliams. Tokiu būdu vienuolių gyvenimas virto drau-

gijiniu. Vienuolių gyvenimas labai buvo paplitęs, pačiame Aigipte jų buvo iki 100 000 (ketvirtajame amžiuje).

Šv. Pachomijaus ir šv. Bazilijaus įstatai labai buvo reikalingi ir įvedė tvarką į vienuolių gyvenimą. Karštas pirmųjų vienuolių gyvenimas sergėjo juos nuo paklydimo. Bet ne visi vienuoliai buvo šventi vyrai. Pasitaikydavo tarp jų žmonių, nesuprantančių evangelijos dvasios, kurie, gyvendami atskirai nuo žmonių be vadovo, dažnai išklysdavo iš dievobaimingumo kelio. Nenorėdami dirbti, klajojo jie po aplinkinius miestus, svetimu darbu misdami. Neretai tarp atsiskyrėlių, netoli nuo kits kito gyvenančių, pasidarydavo nesutikimų, vaidų ir kitų blogumų. Todėl ketvirtas visuotinas susirinkimas (Chalkedono) pavedė vienuolių priežiūrą vietiniams vyskupams, atsiskyrėliams gi pasaulio perėjūnams skaudžiai įsakė sugrįžti į savo namus ir gyventi žmonių draugijoje.

Vakaruose.

Gimtiniai vienuolių gyvenimo kraštai buvo Aigiptas, Syrija ir Palestina. Vakaruose tasai gyvenimo būdas lig ketvirtam amžiui mažai tebuvo žinomas. Pirmas paskleidė apie jį garsą šv. Atanasas, parašydamas šv. Antano gyvenimą ir atsiveždamas su savimi į Romą keletą Aigipto vienuolių. Jų pavyzdys paragino Italijos krikščionis prie panašaus gyvenimo būdo. Ketvirtajame ir penktajame amžiuje būta jau daug vienuolynų Italijoje ir Galijoje. Didelis užtartytojas ir mylėtojas vienuoliško gyvenimo buvo šv. Hieronimas, kurs pažino jį rytuose. Bet tikras vienuoliško gyvenimo tėvas vakaruose buvo šv. Benediktas iš Nursijos (480—543).

Šv. Benediktas, turtingų tėvų sūnus, mokėsi Romoje. Ilgėdamasis vienuoliško gyvenimo, išėjo į Sabinijos kalnus, kur trejus metus vienas gyveno urve. Vienas jo pažįstamas atnešdavo jam maisto. Pats vienas gyvendamas ir susitikdamas su skyriumi gyvenančiais vienuoliais, pamatė jų gyvenimo trūkumus ir ėmėsi juos tvarkyti. Ant Kasino kalno (netoli Neapolio) pastatė didelį vienuolyną ir įkūrė tvarkingą vienuolių gyvenimo draugiją.

Šv. Benedikto įstatuose matyti didelė išmintis ir geras pažinimas žmonių būdo. Šv. Benediktas davė vienuoliams tvarką, kame skaudi drausmė jungėsi su malonumu, darbas su maldin-gumu. Kuomet rytuose vienuoliai daugiau buvo užsiėmę malda, šv. Benediktas stengėsi neramią vakarų gyventojų dvasią valdyti darbu, jų veiklumui duodamas nustatytą darbų tvarką. Suminkš-tino vienuolių askezą valgyme ir bausmėse. Vyresnysis turėjo būti, ne griežtas valdovas, kaip tai dažnai buvo rytuose, bet ma-lonus tėvas. Jis renkamas visam amžiui, turi pilną valdžią. Svarbesniuose atsitikimuose jįsaⁱ sušaukdavo vienuolių tarybą ir klausdavo jų nuomonės.

Šv. Benedikto įstatai įsako labiausiai du daiktu: maldą ir darbą. Septynias valandas kasdien paskiria rankų darbui, dvi proto. Septynis kartus per dieną susirenka šv. Benedikto sūnūs bendrai maldos atlikti. Antrą valandą naktį sukyla visi naktinių psalmių giedoti. Darbas prasideda anksti rytą ir tęsiasi per visą dieną su nedideliomis pertraukomis maldai ir poilsiui. Nėvienas vienuolyno gyventojas nėra atleidžiamas nuo darbo, kurs paskiriamas vyres-niojo pagal kiekvieno pajėgas. Vieni užsiima žemės dirbimu, kiti amatais, kiti vėl perrašinėja knygas arba moko vaikus. Vienuo-lynas savo išlaikymui mažai tereikalauja ir padirbtus daiktus pigiai parduoda arba dykai dalyja neturtėliams. Prie vienuolyno įtaisoma ligoninė ir mokykla. Pakeleivis atranda vienuolyne nakvynę. Šv. Benedikto įstatai liepia svečią priimti, kaip Kristų.

Šv. Benedikto įstatai, palaikomi popiežių, netrukus buvo pri- imti visuose vakarų Europos vienuolynuose ir išstūmė kitas re- gulas, tuo suvienodindami vienuolių gyvenimą vakaruose. Atskir- damas savo vienuolius nuo žmonių ir šio gyvenimo pagundų ir rūpesčių, šv. Benediktas vedė juos paklusnumo, neturto, darbo ir maldos keliu prie garbinimo Dievo dvasioje ir tiesoje. Šv. Benedikto vienuoliai turėjo visados gyventi savo vienuolyne ir tuo buvo saugojami nuo pavojingo klajojimo, pratinosi su savo draugais sugyventi, pamylėti savo gyvenimo vietą. Vienuolynas buvo jiems savi namai, ramumo vieta.

Benediktinai rinkosi savo vienuolynams vietas miškuose arba kalnuose. Nusikirtę miško plotą, nuleidę vandenį ir išdžio-

vinę pelkyne, įsitaisydavo laukus, užveisdavo sodnus, pasistatydavo vienuolyną ir patys vesdavo visą ūkį. Aplinkiniai gyventojai glausdavosi prie vienuolyno. Neturtėliai gaudavo jame maišto ir kitokios pašalpos, vaikai mokėsi rašto ir amatų. Apie vienuolyną statėsi daugiau trobų, ir netrukus tenai, kur neseniai užė miškai, telkšojo vandenys ir kaukė žvėrys, atsirasdavo gražiai gyvenama vieta. Tokia buvo pradžia ne vieno didelio miesto pietinės Vokietijos, Šveicarijos ir Francijos. Iš benediktinų vienuolynų išeidavo mokytų rašytojų, vyskupų ir kunigų. Šv. Benedikto ordenas davė Bažnyčiai 28 popiežius, 5600 vyskupų, didelį skaičių šventųjų. Vienuolynai buvo prikrauti senovės rašytojų knygų. Visuotiname sumišime, užplūdus Romos imperiją germanų tautoms, benediktinų vienuolynai mirgėjo skaisčia mokslo šviesa ir palaikė tvarką ir drausmę visuomenėje.

Irlandija.

Irlandijos apaštalas buvo šv. Patrikas, gimęs Škotijoje. Šešioliktais metais savo amžiaus buvo jįsai pagautas ir išvežtas į Irlandiją, kur per šešerius metus ganė vieno pono bandą. Daug tada prityrė vargo. Pagaliau pavyko jam ištrūkti iš nelaisvės ir išbėgti namo. Bet ir į tėviškę jam sugrįžus, stovėjo nuolatos jo atmintyje Irlandija, ir kaž koksai balsas šaukė jį į tą kraštą, paskendusį pagonystėje. Išėjęs mokslus Galijos vienuolyne, šv. Patrikas sugrįžo į Irlandiją krikščionių tikėjimo skelbti (432), ir taip jam ten klostosi, kad trumpu laiku visas kraštas įtikėjo į Kristų. Naujas mokslas krito Irlandijoje į gerą dirvą ir vedė gausių vaisių. Irai liko katalikais, ir jų tėviškė teisingai užsipelnė šventųjų salos vardą. Šv. Patrikas ir jo mokiniai įsteigė Irlandijoje daug vienuolynų, kuriuose gražiai pražydo krikščionių mokslas ir šventenybė. Prigimtas irams noras keliauti neleido Irlandijos vienuoliams ilgai vienoje vietoje nurimti. Daug jų atsidūrė Galijoje, Vokietijoje ir Šveicarijoje, įkūrė tuose kraštuose vienuolynų, iš jų skleisdami po visą apylinkę krikščionių mokslą ir apšvietimą.

Iš Irlandijos krikščionių tikėjimas prasiplėtė ir Šotlandijoje.

Anglija.

Britanijos kraštas kitą kartą priderėjo Romos valstybei, todėl čionai dar antrajame amžiuje buvo įsėtas krikščionių mokslas. Iki ketvirtam amžiui visas kraštas buvo jau priėmęs katalikų tikėjimą. Penktojo amžiaus pradžioje (410) Romos kareiviai, reikalingi kituose kraštuose, išėjo iš Britanijos. Tuo pasinaudojo piktai ir škotai, žieminiai britų kaimynai, ir pradėjo juos užpuldinėti. Britai, nebeišsigalėdami patys gintis, parsikvietė į pagalbą iš Germanijos anglų ir saksų, garsių kariška drąsa (449). Anglo-saksai dėl gynimo apgynė britus nuo piktų, bet ir patys nebegrižo į savo tėviškę ir, apsigyvenę britų krašte, užėmė jų žemę. Britai, iš visur suspausti, pasitraukė į Valijos kalnus arba persikėlė į Galiją (Britanija). Tarp užkariautų britų ir pergalėtojų anglo-saksų buvo didelių nesutikimų, todėl britai nieko nepadarė katalikų tikėjimui tarp anglo-saksų praplatinti.

Evangelijos šviesa tepatekėjo anglo-saksams šeštajame amžiuje ir tai ne nuo artimiausių jų kaimynų britų ir škotų, bet iš tolimos Romos. Šv. Gregorijus Didysis, dar popiežius nebūdamas, labai rūpinosi anglo-saksų atvertimu. Patsai negalėdamas eiti jiems skelbti krikščionių mokslo, pasiuntė šv. Augustiną su 40 benediktinų (597). Pirmas priėmė katalikų tikėjimą su savo kareiviais Kento karalius Etelbertas, prikalbėtas savo žmonos Bertos, krikščionės. Kentas pasidarė centras, iš kurio krikščionių tikėjimas toliau plito. Kiti karaliai irgi leido ateiviams laisvai skelbti Evangeliją. Malonus benediktinų būdas ir šventas jų gyvenimas patraukė anglo-saksus prie krikščionių tikėjimo. Anglo-saksų karaliai su savo žmonėmis krikštydinos už kits kito, ir, praslinkus aštuonioms dešimtims metų nuo šv. Augustino atvykimo į Angliją, visas jau kraštas buvo krikščioniškas. Kristaus mokslas suminkštino smarkų anglo-saksų būdą. Kaip Irlandijoje, taip ir Britanijoje labai prasiplatino vienuoliškas gyvenimas. Septintajame ir aštuntajame amžiuje įstojo į vienuolynus daugiau negu 30 asmenų iš karalių giminės. Prie vienuolynų įtaisytos mokyklos platino švietimą. Pragarsėjo savo mokslingumu šv. Beda († 735), viso viduramžio mokytojas, parašęs pirmą Anglijos istoriją. Anglija greitai žengė pirmyn kultūros keliu.

Vokiečių tautos.

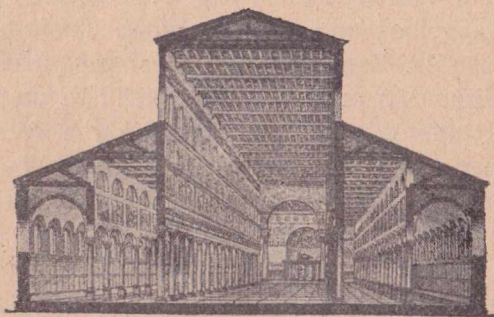
Krikščionių tikėjimas iki penktojo amžiaus pradžios (tautų kilnojimosi) buvo prigijęs visuose kraštuose į pietus nuo Reino ir Dunojaus, bet per karus dėl tautų kilnojimosi beveik visai išnyko pareiniuose ir padunojuose. Karingos germanų tautos ne labai buvo linkusios prie ramybės mokslo, skelbiamo krikščionių tikėjimo. Nepasitikėjo jos ir krikščionimis frankais, savo priešininkais. Pirmieji Evangelijos skelbėjai vokiečių tautoms buvo daugiausiai Irlandijos vienuoliai. Bet jie veikė labai išsiblaškę, nebuvo tarp jų organizacijos, todėl ir evangelizavimo darbo tarp vokiečių negalėjo jie atlikti sistematiškai. Dėl stokos tvirtos bažnytinės valdžios tarp krikščionių Vokietijoje buvo įsiskverbę daug pagoniškų papročių. Ir pas frankus merovingų laikais Bažnyčios gyvenimas buvo blogas. Dėl daugelio karų įsigalėjo papročių žiaurumas. Buvo daug blogų dvasiškių, kunigai ir vyskupai stodavo į karą, valdė po kelias vyskupijas arba parapijas. Bažnytinio gyvenimo sutvarkymą pas frankus ir praplatinimą pas vokiečius atliko šv. Bonifacas (675—754), „vokiečių apaštalas“. Gimė jisai Anglijoje ir vadinosi Vinfrydas. Išėjo mokslus Anglijos vienuolyne ir paskui pats liko vienuolyno mokyklos mokytoju. Jo dėstymo klausyti susirinkdavo aplinkinių vienuolynų mokiniai, ne vienas vienuolynas norėjo išsirinkti šv. Bonifacą savo viršininku, bet dievobaimingam vyrui kas kitas rūpėjo. Didžiausias jo troškimas buvo nešti Evangelijos mokslą tiems, kurie dar jo nebuvo pažinę. Kai kurį laiką šv. Bonifacas darbavosi pas frizus. Paskui, gavęs nuo popiežiaus pasiuntimą, išėjo skelbti Evangelijos vokiečiams. Kartkartėmis aplankė Tiuringiją, Bavariją, Hesią, visur patraukdamas pagonių būrius prie krikščionių tikėjimo. Įsteigė tuose kraštuose daug vyskupijų ir vienuolynų, tarp kurių garsiausias Fuldos. Iš Anglijos parsikvietė į pagalbą benediktinų, kurie toliau varė pradėtąjį darbą. Šv. Bonifacas tris kartus važinėjo į Romą pasikalbėti su popiežium apie vokiečių bažnyčios reikalus. Buvo popiežius jį pašventęs vokiečių vyskupu (723), ir pakėlęs Mainco arkivyskupu ir visų vokiečių metropolitu (748). Bet šv. Bonifacui nerūpėjo garbė, neieškojo jisai atilsio nė senatvėje. Todėl paskyręs Mainco arkivyskupu savo mokinį Lullijų,

patsai išėjo Evangelijos skelbtų laukiniams frizams, kur ir atrado kankinio mirtį (754). Jo kūnas parvežtas į Vokietiją ir palaidotas Fuldos vienuolyne. Šv. Bonifaco dideli nuopelnai, kad jis audringais laikais atgaivino ir sutvarkė bažnytinį gyvenimą tarp frankų, įdiegė krikščionių tikėjimą vokiečių tautoms, drauge padėdamas pamatus jų tautinei vienybei.

Vidujinis Bažnyčios gyvenimas.

Bažnyčiai ėmus laisvai plėtotis, aiškiau galėjo apsireikšti Romos vyskupo primatas, labiausiai kilus ginčams dėl tikėjimo su heretikais. Romos vyskupas pasmerkia klaidatikius, į jį šaukiasi neteisingai nubausti vyskupai, jį atleidžia nuo vietų heretikus vyskupas. Vyskupų susirinkimai tuo laiku darosi dažnesni. Nikėjos susirinkimas patarė metropolijų vyskupams daryti susirinkimus du kartu per metus: gavėnioje ir rudenį. Atlaikyta buvo šiuo laikotarpiu 6 visuotini susirinkimai. Šaukiami jie buvo ciesorių, sutinkant popiežiams, kurie siųsdavo savo atstovus. Pirmininkaudavo juose popiežių pasiuntiniai ir pasirašydavo po nutarimais pirmojoje vietoje.

Nuo Konstantino Didžiojo Bažnyčion prisijungė daug žmonių, kurie tikrai vardu tebuvo krikščionys. Todėl Komunija šiuo laikotarpiu daug rečiau tebūdavo priimama.

Senoji šv. Petro bazilika, Romoje.
Bazilikinis arba senoviškas stilius.

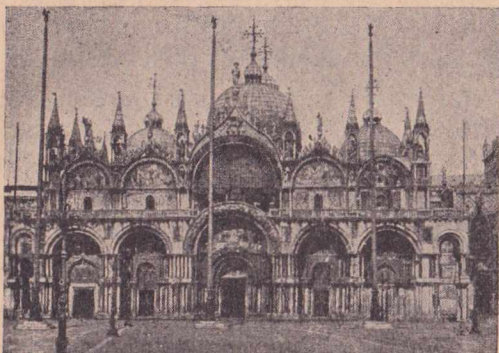
Viešojo atgaila rytuose buvo atmainyta. Vakaruose ji išsilaikė iki vidurinių amžių.

Krikščionys, įgiję laisvę, ėmė statyti gražias bažnyčias. Atsirado tam tikras bažnyčios stilius, ir tai dvejopas: bazilikinis ir bizantiškas Bazi-

lika tai keturkampis, viduje perdalytas šulų eile į tris arba į pen-

kiās navas, su prieangiu ant šulų. Bizantiškos bažnyčios buvo statomos su kupoliniu dangčiu. Žymiausia jų yra šv. Zofijos Konstantinopolyje.

Švenčių skaičius žymiai padidėjo. Buvo įvestos šventės Kristaus gimimo, Trijų Karalių, Dangun žengimo ir kitos. Imta švęsti ir Marijos šventės. Pasninkai pasidarė skaudesni ir vienesni.

Šv. Morkaus bažnyčia Venecijoje.
Bizantiškas stilius.

Jau pirmaisiais amžiais Bažnyčia garbino kaipo šventuosius tuos krikščionis, kurie dėl tikėjimo buvo nužudomi. Pasibaigus persekiojimams, imta panašiu būdu garbinti tuos krikščionis, kurie savo gyvenimo šventumu ir griežtumu išpažino tikėjimą. Jie igijo išpažintojų vardą. Padidėjo šventųjų relikvijų garbinimas, lankymas šventų Palestinos vietų, labiausiai nuo šv. kryžiaus atradimo.

dėjo šventųjų relikvijų garbinimas, lankymas šventų Palestinos vietų, labiausiai nuo šv. kryžiaus atradimo.

Dora:

Prigijus krikščionių tikėjimui, išnyko daugelis pagoniškų papročių. Konstantinas pasmerkė nusikaltėlių atidavinėjimą į gladiatorių mokyklas, Valentinijonas uždraudė 365 m. atidavinėti į jas krikščionis, 399 jos visai buvo uždarytos. Honorijus 404 m. panaikino Romoje gladiatorių mūšius. Žvėrių kovos vėliau tebuvo atmainytos.

Bažnyčia šiuo laiku, anot šv. Hieronimo žodžių, tapo galingesnė ir turtingesnė, bet mažesne dora, kuri sumenkėjo, prisijungus prie Bažnyčios daugeliui žmonių betvirtoto tikėjimo. Ilgi smarkūs ginčai, heretikų sukelti, ir laukinių tautų užplūdimas su ilgaiais karais trukdė Bažnyčios darbą. Buvo tačiau ir šiuo laiku

daug pavyzdžių ir labai aukštos doros, ką rodo didelis šventųjų skaičius. Netrūko ir kankinių dėl tikėjimo (Persijoje, taip pat ir Romos valstybėje). Greitas vienuoliško gyvenimo išsiplėtimas, didelis vienuolių skaičius, jų gyvenimo griežtumas rodo, kad Evangelijos dvasia Bažnyčioje neišblėso. Daug buvo pasireiškimų artimo meilės. Barbarų užplūdimo laikais Bažnyčia slopina prakiurusią nelaimių versmę. Belaisviams ir vergams išpirkti buvo sudedamos didelės aukos, daug turto sudedama pavargėliams šelpti. Buvo steigiamos ligoninės, prieglaudos pavargėliams, namai išmetamiems vaikams auginti.

Apie Bažnyčią šiuo laiku gražiai rašo šv. Jonas Auksaburnis: „Bažnyčiai niekas negali prilygti. Mūras ilgainiui sugriūva, Bažnyčia gi nesensta. Daugelis kovojo su Bažnyčia ir patys pragaišo. Bažnyčia gi iki dangui iškilo, tame jos didybė. Ji laimėja, kuomet užpuldinėjama, ji garbingesnė, kuomet su ja blogai elgiamasi. Blaškoma ji vilnių, bet neskęsta, ji kovoja nenuveikiama. Kam gi Dievas leidžia ant jos kovas? — Gi kad tuo aiškiau pasirodytų jos galybė. Nieko nėra tvirtesnio už Bažnyčią. Ji aukštesnė už dangų, platesnė už žemę. Ji nuolat jauna ir ir tvirta“.

VIDURINIAI AMŽIAI.

Pirmoji dalis.

*Įsigalėjimas Bažnyčios įtakos ir pasaulinės popiežių valdžios
(800—1303).*

Pradžia ir išsiplėtimas Magometo tikėjimo.

Tėviške naujo tikėjimo, Magometo įstatyto, yra Arabija. Tasai kraštas lig to laiko mažai tebuvo žinomas kitoms tautoms. Iš trijų pusių jūros, iš ketvirtos tyrai skyrė jį nuo aplinkinių kraštų ir gynė nuo graikų, syrų ir romėnų valstybių. Arabai nors narsūs ir iš prigimimo gabūs, pasidaliję į daugybę smulkių kunigaikštijų, lyg šiol nebuvo sukūrę didelės savo valstybės.

Septintame amžiuje įvyko Arabijoje didelių atmainų. Naujas tikėjimas suvienijo visas arabų gimines ir suteikė joms didelę galybę, kurią netrukus pajuto aplinkinės Azijos ir Afrikos tautos. To naujo tikėjimo įsteigėjas buvo Magometas, gimęs Mekoje (570 m.). Užsiimdamas prekyba, Magometas daug važinėjo po svetimus kraštus ir kelionėse pažino žydų ir krikščionių tikėjimą. Matydamas pas krikščionis daug sektų, tarp savęs kovojančių, perlengvai palaikė visus krikščionis atstojusiais nuo Kristaus mokslo. Stabmeldystė, viešpataujanti Mekoje, irgi Magometui netiko. Lai-

kė jisai save pranašu, pasiūstu praplatinti tarp arabų tikrojo Dievo pažinimui, pašalinti stabmeldystei ir įstatyti naujam geresniam tikėjimui. Turėdamas 40 metų, Magometas pradėjo garsinti savo mokslą. Dažnai, atsiskyręs nuo žmonių draugijos, įsigilindavo jisai į religijos dalykų apmąstymą. Mirdavo nuomaru ir atsigavęs sakydavosi gaunąs apreiškimų nuo Mykolo Arkangelo, kurs liepiąs jam garsinti tarp arabų naują mokslą.

Magometo pati ir keletas artimųjų jo giminaičių įtikėjo naujo pranašo apreiškimams. Bet Mekos gyventojai sukilo prieš naują pranašą. Magometas turėjo bėgti iš savo gimtinio krašto ir atrado prieglaudą Medinoje. Tasai Magometo bėgimas, įvykęs 622 metais po Kristaus užgimimo, laikomas magometanų taip svarbiu atsitikimu, jog nuo jo jie skaito metus taip, kaip krikščionys nuo Kristaus gimimo. Medinos gyventojai įtikėjo į Magometą. Su jų pagalba pradėjo jisai šventą karą su netikėliais. Magometo šalininkai plėšdavo pakeleivius ir pralobo jų turtais. Tai patraukė prie Magometo daugiau arabų. Keletas paveiktų giminių priėmė jo mokslą. Magometas pergalėjo ir užėmė šventą arabų miestą Meką (630), išmetė iš šventosios to miesto vietos, vadinamos Kaaba, stabus, ir padarė iš jos didžiausią savo tikėjimo šventybę. Netrukus visos arabų giminės turėjo nusilenkti Magometui ir pripažinti jį pranašu.

Magometo mokslas yra mišinys pagonystės, žydų ir krikščionių tikėjimo tiesų, pritaikintų arabų būdai ir palinkimams. Tas mokslas skelbia, kad vienas tėra Dievas. Magometas gi esąs jo siųstasis pranašas, didesnis už pranašus, pirmiau buvusius, Mozę ir Jėzų. Pripažindamas Dievui pasaulio sutvėrimą, Magometas nepripažįsta jam jo valdymo, atmeta Dievo apveizdą, mokydamas, kad Dievas viską prieš amžius paskyręs, ir žmogus savo maldomis arba gerais darbais negalįs permainingti to paskyrimo. Žmogaus sielą po mirties laukianti už blogus darbus bausmė, o už gerus rojus. Magometo rojus nė kiek nepanašus į krikščionių dangų, visa jo laimė baigiasi kūno pasigėrėjimu. Doros mokslas Magometo tikėjime reikalauja daugiausia paviršutinių darbų. Didžiausi gerieji darbai, įsakyti Magometo tikėjimu, yra dažna malda ir rankų plovimas, pasninkas, išmaldos davimas, susilaiky-

mas nuo kiaulienos valgymo ir vyno gėrimo. Labiau betgi negu visi tie geri darbai patinkąs Dievui karas su netikėliais ir priverčimas jų prie Magometo tikėjimo. Kas mirštąs tame kare, einąs stačiai į dangų. Magometo tikėjimas duoda pilną valią kūno geiduliams, leidžia turėti daug pačių.

Magometo mokslas, pataikaujas kūno geiduliams ir įsakąs šventą karą su netikėliais, labai patiko karšto ir smarkaus būdo arabui, tikėjimas gi į neatmainomą Dievo paskyrimą ir laukiantį rojų už šventą karą gamino arabo širdyje drąsą ir mirties paniekinimą.

Dar prie gyvos Magometo galvos jo mokslo išpažintojai pradėjo vykdyti pranašo didžiausįjį įsakymą ir užkariavo Syrijos dalį. Magometo įpėdiniai toliau varė pradėtą darbą. Trumpu laiku arabai užėmė Syriją (635), Palestiną (637), Aigiptą (640), Persiją (650), šiaurinę Afriką. Aštunto amžiaus pradžioje persikėlė į Ispaniją, kame užkariavo beveik visą vestgotų karalystę ir Galijos dalį. Tiktai Karolius Martelas, sumušęs arabus 732 metais netoli Poitiers, suturėjo tolesnį jų užplūdimą ant Europos. Devintame amžiuje iš Afrikos magometanai užėmė Siciliją ir kai kurias kitas Viduržemio jūros salas, buvo įsistiprinę Italijoje prie Gariglijano ir Provancijoje. Paskui valdžią iš arabų paveržę turkai paskleidė Magometo tikėjimą toli į rytus, šiaurinėje Azijoje, užėmę gi Konstantinopolį, grasė iš ten Europos krikščionių valstybėms. Daugelyje tų kraštų, kurie pakliuvo į arabų ir turkų valdžią, krikščionių tikėjimas buvo išnaikintas ir jo vietą užėmė Magometo. Taip greta krikščionių valstybių išaugo galingų mahometanų valstybių. Tarp tų dviejų kultūrų eina smarki kova per visą viduramžių laiką.

Kova prieš paveikslų garbinimą.

Senajame Įstatyme žydams buvo užginta turėti paveikslus ir statulas. To uždraudimo tikslas buvo apsaugoti žydus nuo stbarmeldystės, paplitusios pas gretimąsias tautas, į kurią buvo ir patys žydai linkę. Dėl tos pačios priežasties ir Magometas uždraudė savo išpažintojams turėti kokius nors paveikslus. Cieso-

rius Leonas III Izaurietis, iš prasto kareivio iškilęs į ciesorių, manė, kad galima magometanus suderinti su krikščionimis ir su-
laikyti juos nuo užpuldinėjimo rytų imperijos. Jam rodėsi, kad
garbė, krikščionių atiduodama Šventųjų paveikslams, atstumia
žydus ir magometanus nuo krikščionių tikėjimo priėmimo, ir ji-
sai nutarė tą garbinimą panaikinti. Leonas III labiau už kitus
ciesorius savinosi dvasišką valdžią, sakėsi esąs vienam asmenyje
ciesorius ir popiežius. 726 metais išleido įsakymą, kuriuo užgy-
nė atidavinėti garbę kryžiams ir šventųjų paveikslams. Cie-
soriaus pasiųsti kareiviai ėmė rauti kryžius, draskyti ir deginti
paveikslus, kapoti statulas. Konstantinopoly pasidarė dideli nera-
mumai. Žmonės užmušė kareivius, griaušančius Jėzaus Kristaus
statulą, laikomą didžioje garbėje. Graikijos ir aplinkinių salų gy-
ventojai pakėlė atvirą maištą prieš Leoną III ir išsirinko sau kitą
ciesorių. Leonas III tačiau pergalėjo maištininkus. Tada juo smar-
čiau ėmė persekioti paveikslų garbintojus. Kunigai, neklausą cie-
soriaus įsakymo, buvo įvairiausiai žudomi, paveikslai naikinami.
Daug tuomet pragaišo iš bažnyčių brangių paveikslų ir statulų.
Leono III sūnus Konstantinas V sekė savo tėvo pėdomis ir dar
labiau naikino paveikslus ir persekiojo jų garbintojus. Jam mirus,
sostas teko ciesorienei Irenai, kuri, sustabdžius katalikų per-
sekiojimą dėl paveikslų garbinimo, 787 metais sukvietė į Nikėją
visuotiną vyskupų susirinkimą, kurs peržiūrėjęs Bažnyčios mok-
slą apie paveikslų garbinimą, nutarė, kad jisai nėra priešingas
Kristaus mokslui. Krikščionys atiduodą garbę ne patiems pa-
veikslams, bet tiems, kurie jais išreikšti. Paveikslų garbės drau-
dimas, tam kartui numaldytas, buvo atnaujintas su tuo didesniu
smarkumu, tapus ciesoriumi Leonui IV Armėnui, ir tiktai cieso-
rienė Teodora tesustabdė galutinai paveikslų naikinimą ir sugrą-
žino Bažnyčiai ramumą (842).

Bažnytinės valstybės pradžia.

Plintant krikščionių tikėjimui, Bažnyčia savo reikalams įgijo
nemaža žemių. Iš jų ilgainiui susidarė Romos vyskupo valdžioje
dideli žemės plotai Italijoje, Galijoje ir kituose kraštuose. Popie-

žiai, tapę jiems dovanotų žemių savininkai, valdė ir žmones, jose gyvenančius.

Kaip buvo valdomos tos žemės, matyti iš popiežiaus Gregorijaus I taisyklių ir įsakymų, duotų jo žemių užveizdėtojams: „mes neleidžiame, kad Bažnyčios kapšas teršiamas būtų nešvariu pelnu“. Užveizdėtojui Petruui rašė: „atmink, jog man tuomet dideles brangenynes ineši, kuomet rinksi nuopelnus ne turtais, bet labdarybe“. Kampanijos užveizdėtoją barė: „Kartkartėmis raginau tave, kad ne tiek rūpintumeis laikimu pelnu Bažnyčiai, kiek sumažinimu neturtėlių vargo ir kad gintumei juos nuo prispaudimo“. Mokesčiai iš tų žemių Romos bažnyčiai buvo labai maži, jie buvo sunaudojami daugiausiai bažnyčioms palaikyti, neturtėliams šelpti. Suvalgusieji sodžiaus gyventojai gaudavo be procentų paskolos. Gregorijus I vadina save „Longobardų kapšu“ dėl daugybės mokesčių, jiems išmokamų, sulaikyti longobardams nuo Romos kraštų plėšimo. Bažnyčios žemių pinigais buvo laikoma namų pavargėliams, našlaičiams, ligonims, šelpiami neturtingi vienuolynai. Gregorijaus I biografas Jonas Diakonas, kurs patsai matė archyve sąrašus daugybės pašalpų neturtėliams, vadina Gregorijų I „gailestingu visų aprūpintoju“, Romos gi bažnyčią „bendru klojimu visiems“.

Konstantinas Didysis ir kiti ciesoriai buvo padidinę vyskupų valdžią, suteikdami jiems kaikurias teises krašto valdyme. Politiškos permainos, įvykusios vakarų Europoje penktame amžiuje, dar labiau padidino popiežių valdžią. Tuo laiku laukinės germanų tautos užėmė Italiją ir kitus vakarinius Romos imperijos kraštus. 476 metais netekęs valdžios paskutinis vakarinės Romos valstybės ciesorius atsisakė valdžios. Konstantinopolio ciesoriai po senovei vadinosi dar Romos ciesoriai ir laikė Italijos mieste Ravenoje savo ekzarčą, arba vietininką, kurs jojo vardu norėjo valdyti vakarinius Romos valstybės kraštus. Tačiau Ravenos ekzarkui trūko jėgų ginti tiems kraštams nuo germanų. Rūpestį ginti Romą ir visą Italiją prisiėmė ant savęs popiežiai. Jie važinėjo prie germanų vadų draustų jų nuo kraujo liejimo, jie vedė visa tvarką Romoje. Popiežius Leonas Didysis suturėjo hunų karalių, baisų Atilą, kelyje į Romą ir išgelbėjo miestą nuo didžiosios nelaimės. Tasai pats popiežius išprašė nuo vandalų karaliaus Henzeriko, kad plėšdamas Romą, nors gyvybę dovanotų gyventojams. Romėnai priprato palengva matyti popiežiuose ne tiktai dvasiškus savo vadovus, bet ir gynėjus ir žemiškųjų savo reikalų aprūpintojus.

Prie Justinijano Konstantinopolio ciesoriams atgavus Italiją, vyskupams buvo pripažinta teisė drauge su žymiausiais krašto gyventojais skirti kraštų valdytojus ir miestų valdininkus, prižiūrėti valdininkų veikimą. Taip popiežiai teisėtai įgijo įtakos Italijos valdyme.

Longobardų įsikūrimas Italijoje (568) atnešė romėnams naujų nelaimių. Veltui popiežiai Italijos gyventojų vardu šaukėsi pagalbos Konstantinopolyje. Nesulaukdami jos, tarpininkavo tarp Ravenos ekzarko ir longobardų karalių. Gregorijus I sakosi nebežinąs, ar atliekąs ganytojo ar kunigaikščio pareigas. Taip patsai gyvenimas privedė prie to, kad popiežiai liko tikraisiais Romos ir jo apylinkės valdovais, pripažindami vis dar ciesorių valdžią. Tuo tarpu Konstantinopolio ciesoriai patys stūmė nuo savęs Italijos gyventojus, palaikydami heretikus, persekiodami popiežius už katalikų mokslo gynimą. Ciesorius Konstansas II liepė kareiviams išvežti iš Romos popiežių Martyną I (649) ir ištrėmė jį į Chersonę, kur popiežius ir mirė. Kada popiežiai Gregorijus II ir Gregorijus III pasipriešino ciesorių įsakymams dėl šventųjų paveikslų naikinimo, tai tikrai Italijos gyventojų užsistojimas išgelbėjo juos nuo kalėjimo ir mirties. Užtai Ravenos gyventojų dalis buvo mirtimi nubausta. Romos gyventojai keletą kartų norėjo išrinkti sau karalių ir tikrai popiežiams nesutinkant laikėsi dar ciesoriaus valdžios šešėlis Romoje.

Taip ciesorių neteisingas elgimasis su Italijos gyventojais ir dideli mokesčiai silpnino ir be to netvirtą ciesorių valdžią Italijoje. Gregorijus I skundėsi: „ekzarkų nedorybė daugiau mums kenkia negu longobardų kalavijas, todėl tie priešininkai, kurie mus užmušinėja, rodosi mums gailestingesni, negu ciesoriaus valdininkai, kurie savo nedorumu, plėšimais ir kitomis neteisybėmis užgauna mūsų širdį“.

Kada longobardų karaliai, užkariavę Raveną, rengėsi ir pačią Romą užimti, popiežiai, nesusilaukdami pagalbos nuo Konstantinopolio ciesorių, ryžosi jos kitur kur ieškoti. Steponas II kreipėsi į frankų karalių Pipiną ir prašė jo gelbėti Romos bažnyčią ir neatiduoti jos į baisių longobardų valdžią. Pipinas, atsiagerindamas popiežiui už tai, kad pripažino jį frankų karaliu, pri-

žadėjo ne tiktai tam kartui duoti Romai pagalbą, bet dar sustiprinimui popiežių valdžios dovanoti jiems visus tuos kraštus, kuriuos atimsiąs nuo longobardų. 754 metais Pipinas, atvykęs į Italiją, nuveikė longobardų karalių Aistulpą, atėmė nuo jo Ravenos ekzarkato žemes ir dovanojo jas popiežiui ir jo įpėdiniams. Konstantinopolio ciesoriaus pasiuntiniai, sutikę Pipiną Italijoje, reikalavo, kad jisai atiduotų ciesoriui žemes, atimtas nuo longobardų, bet Pipinas atsakė, kad ne dėl Konstantinopolio ciesoriaus liejęs jisai frankų kraują, bet dėl Romos bažnyčios ir savo išganymo.

Longobardai nenorėjo pildyti padarytosios sankalbos ir atiduoti Romos bažnyčiai paskirtųjų žemių. Tada Pipino sūnus, Karolius, atvykęs su stipria kariuomene į Italiją, išgriovė longobardų karalystę ir visas jos žemes prijungė prie savo valstybės, longobardų karalių Ditriką išsivedė į Galiją ir uždarė vienuolyne. Karolius ne tiktai patvirtino Pipino dovaną, bet ir padidino ją. Popiežiai liko galutinai valdovai Romos kunigaikštijos, Pentapolio ir Ravenos ekzarkato.

Nors pasaulinė valdžia nėra popiežiams būtinai reikalinga, ir jie jos neturėjo pirmaisiais amžiais, tačiau jos įgijimas buvo Bažnyčiai labai naudingas. Popiežiai, gyvendami savoje valstybėje ir nepriklausydami jokio karaliaus, laisviau galėjo tvarkyti Bažnyčią.

Šventos Romos imperijos įstatymas.

Pradžia Karolingų dinastijos.

Tarp visų valstybių, germanų įstatytų, pirmąją vietą užėmė Karolingų sustiprinta frankų karalystė.

Tverdamas plačią valstybę, Karolius statė ją krikščionių tikėjimo pamatais. Numanė jisai, kad krikščionių tikėjimas su savo tvirta etika žymiai stiprina tvarką valstybėje, sudėtą iš įvairių tautų. Todėl užkariauotose kraštuose statė bažnyčias, vienuolynus ir mokyklas. Iš visur sukvietė prie savo dvaro mokytų vyrų, tankiai klausėsi jų patarmės. Padidino vyskupų valdžią valstybės dalykuose, atiduodamas jiems ištisų kraštų valdymą. Vyskupai

kartu su kunigaikščiais ir kitais didikais sėdėjo valstybės taryboje. Karolius atiduodavo priderinčią pagarbą Bažnyčios vyresnybei. Liudija apie tai 801 įstatymas: „Šv. Petro atminimui gerbkime Apaštalų Sostą, ir nors tas šventas Sostas uždėtų vos pakeliamą našta, neštumėme jį ir dievobaimingai kėstumėme“. Išmintingas Karoliaus Didžiojo darbavimasis palaikė taip reikalingą sutartį valstybės vyriausybės su Bažnyčia. Visoje valstybėje kilo apšvietimas, žmonių gerovė, suminkštėjo jų būdas, gaišo pagoniški burtai.

Romos imperijos atnaujinimas.

Karolio valdžią turėjo išreikšti naujas titulas arba vardas, kurį jam suteikė popiežius Leonas III. Nors jau seniai nebeteko Romos imperijos, Romos imperatoriaus vardas nebuvo dar nuštojęs didelio savo svarbumo. Tebesilaikė senovės nuomonė, jog Romos imperatorius esąs viso pasaulio viešpats ir vienas tegalys būti. Kada Karolius Didysis suvienijo savo valdžioje beveik visus kraštus vakarinės pusės buvusios Romos imperijos, reikalingu rodėsi daiktu, kad tą taip didelę galybę išreikštų tam tikras vardas. Popiežiaus Leono III galvoje kilo sumanymas atnaujinti Romos imperiją ir jos imperatorium padaryti Karolių. Pirmą tas sumanymas buvo apsvarstytas su frankų vyskupais ir didikais 800 metais, Karoliui atvykus į Romą, per Kalėdų šventes Leonas III paskelbė jį Romos imperatorium ir šv. Petro bažnyčioje uždėjo jam ant galvos imperatorišką karūną.

Naujai įsteigta Romos imperija visai ką kita ženklino, negu jos pagoniškoji bendravardė. Tą skirtumą išreiškė pridėtas žodis: „šventa Romos imperija“. Išdygo ji iš vienybės krikščionių tikėjimo. Kaip visos Europos tautos išpažino vieną tikėjimą, priklausė vieno dvasiško ganytojo popiežiaus, taip pat rodėsi reikalingu daiktu susivienijimas visų krikščionių valstybių vadovavime vieno imperatoriaus, aukštesnio už visus kitus karalius. Romos imperatoriaus vardas nedavė jam valdžios ant kitų karalių, bet tiktai suteikė jam garbingą priedermę būti Bažnyčios ir popiežiaus gynėju ir rūpintis krikščionių tikėjimo praplatinimu tarp pagonių ir

jo užlaikymu krikščionių kraštuose. Karolius Didysis ir vadina save tikrai Bažnyčios gynėju. Ant jo kalavijo buvo iškalta šie žodžiai: „Dešimties įsakymų sargas Karolius, Dievo karūnuotas“. Niekas negalėjo patsai savimi tapti Bažnyčios gynėju, bet reikėjo tam tikslui aukščiausios Bažnyčios vyresnybės paskyrimo arba sutikimo, todėl ir vardo Romos imperatoriaus nė vienas karalius negalėjo įgyti be popiežiaus patvirtinimo ir patepimo. Vienos krikščionių visuomenės formavimasis vakaruose tuo buvo pabaigtas. Greta aukščiausio vadovo popiežiaus dvasios reikalams atsirasdavo politinis vadovas visai krikščionijai, kurs savo valdžia turėjo ginti bažnyčią ir palaikyti jos veikimą.

Rytų bažnyčios atskilimas.

Atskilimo priežastys.

Pradedant nuo ketvirtojo amžiaus lig aštuntam herezijos ir kitokie tikėjimo ginčai vargino rytų bažnyčią. Kai kurios rytų bažnyčios ilgą laiką palikdavo atsiskyrusios nuo vienybės su Romos popiežiais. Ir nors paskui tų bažnyčių vyskupai, išsižadėję savo paklydimo, susivienydavo su Roma, tačiau, ilgam laikui nutrūkus vienybei, visuomenės nuomonėje nyko supratimas tos vienybės reikalingumo.

Kita priežastis atsileidimo ryšio rytų bažnyčios su Roma buvo jos pasidavimas pasaulinei valdžiai. Konstantinopolio ciesoriai mėgo kištis į tikėjimiškus ginčus, skirti vyskopus, kviesti visuotinus susirinkimus, davinėti nutarimus tikėjimo dalykuose, primesti Bažnyčiai savo nuomones. Ciesoriai vadino save lygiais apaštalams, apaštališkais, Dievo įpėdiniais, bažnyčioje iš sakyklos sakė pamokslus. Rytų vyskupams dažnai trūko tos drąsos, su kuria vakaruose popiežiai ir kiti vyskupai gynė Bažnyčios laisvę.

Ciesorių ir rytų visuomenės nepasitenkinimą popiežiais dar labiau padidino jų susijungimas su frankų karaliais, bažnytinės valstybės įsteigimas ir atnaujinimas vakaruose Romos imperijos.

Puikybė, įsikerėjusi ciesoriaus rūmuose, veikė ir Konstantinopolio patriarkus. Nuo ketvirtojo amžiaus tapę ciesoriaus miesto

vyskupais, pradėjo jie savintis tokią pat valdžią ir garbę, kokią nuo pat pirmųjų amžių turėjo senosios Romos vyskupas. Romos vyskupams išvedant savo aukštesniąją valdžią iš Kristaus žodžio ir įstatymo, Konstantinopolio vyskupai ją savinasi dėl to, jog buvo vyskupai cėsoriaus sostinės, vadinamos naująja Roma. Padedant cėsoriams, Konstantinopolio vyskupams pavyko su laiku įgyti patriarkų vardą ir valdžią ant aplinkinių vyskupų ir metropolitų.

Konstantinopolio patriarko aukštesnę valdžią turėjo išreikšti „visuotinojo patriarko“ vardas, kurį ėmė vartoti Konstantinopolio vyskupai. Nuo aštuntojo amžiaus prigyja nuomonė, jog perkeliant cėsoriaus sostinę iš Romos į Konstantinopolį ir aukščiausioji Bažnyčioje valdžia tapusi perkelta nuo Romos vyskupo ant Konstantinopolio vyskupo.

Rytų ir vakarų bažnyčios skyrėsi nuo viena kitos liturgijos kalba ir bažnytiniais papročiais. Graikai su paniekinimu žiūrėjo į vakarų Europos gyventojus, kaipo į barbarus, kultūra daug žemesnius. Patsai tautų būdas buvo labai nevienodas. Vakaruose labiau rūpintasi dora, žmonių gerove, rytuose gi bažnyčia buvo labiau užsidariusi apeigose, tikybos turinys dažnai skendo formoje. Dėl visų tų priežasčių vienybės raištis rytų bažnyčios su vakarų labai atsileido, ir pasidarė tarp tų dviejų bažnyčių didelis plyšys. Reikėjo tiktai didesnio trinkelėjimo, kad tiedvi bažnyčios, dar tam kartui sujungti tikėjimo vienybe, atskiltų viena nuo kitos.

Fotijus

852 metais Konstantinopolio patriarku tapo šv. Ignacas, vyras doras, bet neturįs malonės cėsoriaus Mykolo III. Neapkentė šv. Ignaco galingas cėsoriaus ministeris Bardas, kurį šventas patriarkas nekartą baudė už palaidą gyvenimą. Bardui pakurstant, Mykolas III pašalino šv. Ignacą ir į jo vietą pakėlė Fotijų, svietiskį žmogų, vyrą aukštos kilmės ir didelio mokslo, bet nemažesnės puikybės ir suktumo. Fotijaus pakėlimas į patriarkus prie gyvos šv. Ignaco galvos buvo priešingas Bažnyčios įstatymams. Numanė tai gerai cėsorius ir Fotijus, todėl abudu rūpinosi kaip nors gauti popiežiaus patvirtinimą. Popiežius Mikalojus I tam reikalui ištirti išsiuntė į Konstantinopolį savo legatus, kurie Kon-

stantinopolyje ciesoriaus įgašdinti ir Fotijaus papirkti, Mikalojo I vardu patvirtino šv. Ignaco nuo patriarko vietos pašalinimą ir Fotijaus į jo vietą pakėlimą. Šv. Ignacas atsišaukė į paties popiežiaus teismą. Mikalojus I, iš šv. Ignaco rašto gavęs žinoti apie tikrąją dalykų padėtį ir neteisėtą savo pasiuntinių pasielgimą, pripažino šv. Ignacą tikruoju patriarku, Fotijų gi atskyrė nuo Bažnyčios. Tačiau Fotijus, turėdamas ciesoriaus užtarymą, neatsisakė nuo neteisingai įgytosios valdžios, sukvietė į Konstantinopolį vyskopus, savo šalininkus ir, su jais atlikęs susirinkimą (867), atskyrė nuo Bažnyčios popiežių Mikalojų I ir apkaltino visą vakarinę Bažnyčią, būk ji paklydus nuo Kristaus tikrojo tikėjimo, mokydama, kad Šventoji Dvasia išeinanti nuo Tėvo ir Sūnaus, užlaikydama pasninką subatoje, neleisdama kunigams moterų vesti ir t. t.

Tais pačiais metais buvo nužudytas Fotijaus užtarytojas ciesorius Mykolas III. Jo įpėdinis Bazilijus parkvietė iš ištrėmimo šv. Ignacą ir sugrąžino jam patriarko valdžią, Fotijų gi uždarė vienuolyne. Popiežiaus Adrijano II legatai 869 metais atliko Konstantinopolyje vyskupų susirinkimą, kurs išteisino šv. Ignacą, pripažino jį tikruoju patriarku ir pasmerkė Fotijų. Bažnyčios vienybė buvo sugrąžinta, bet neilgam.

Fotijus sumanė prisigerint ciesoriui Bazilijui ir atgavo jo malonę. Tarp dvasiškijos turėjo jįsai daug savo mokinių ir šalininkų tokios pat dvasios, kaip patsai, ir jiems padedant persvėrė visuomenės nuomonę į savo pusę. Mirus šv. Ignacui (877), Bazilijus pakėlė Fotijų vėl į Konstantinopolio patriarkus. Vyskupų susirinkimui buvo patiekti sufalšuoti popiežiaus raštai. Jis atmainė visus nusprendimus susirinkimo, atliktojo 869 metais prieš Fotijų, ir pripažino Fotijų patriarku. Fotijus išbuvo patriarku lig 886 metų ir tiktai mirus tais metais Bazilijui buvo jo įpėdinio Leono antrą kartą prašalintas nuo patriarko sosto ir uždarytas vienuolyne. Nebtekus Fotijaus, Konstantinopolio bažnyčia vėl susivienijo su Roma. Fotijaus bet gi pasėtas mokslas atnešė nedorus savo vaisius. Patriarkas Kerularijus atnaujino ir padaugino kaltinimus prieš vakarų bažnyčią. 1054 m. rytų bažnyčia galutinai atsiskyrė nuo Romos

Bažnyčios įtakos susilpnėjimas.

Feodalizmas.

Karloio Didžiojo valstybės galybė pasibaigė sulig jo mirtimi. Jo valstybės žemės buvo padalytos (843) į tris karalystes tarp Karolio Didžiojo sūnaus įpėdinių: Galiją arba Franciją, Italiją, Vokietiją. Tvarka, Karolio Didžiojo užvesta, iširo, jo įpėdinių valdžia sumenkėjo labiausiai dėl feodalizmo sistemos, kuri prie Karolio Didžiojo įpėdinių galutinai prigijo visose buvusiose jo valstybės žemėse.

Feodalizmas išdygo iš germanų tautų papročių ir tikrai karalystėse, germanų įsteigtose, ilgai teišliko. Germanai, užėmė buvusios Romos valstybės kraštus, pasidalijo daugumą žemės, kuri teko tų tautų vadovams ir jų kareiviams. Kareiviai, gavę žemes už savo nuopelnus kare, nemokėjo už jas savo karaliams mokėsi, turėjo tikrai, jiems reikalaujant, stoti patys į karą ir statyti paskirtą kareivių skaičių. Vadinosi jie karaliaus vasalais arba tarnais. Karalių galybė rėmėsi tų žemės plotų valdytojų paklusnumu ir jų ištikimybe. Be jų pritarimo karaliai negalėjo pradėti jokio svarbesnio dalyko. Viešpataujant Karoliui Didžiajam, kada cėsorius buvo galingas, vasalai turėjo jo klausyti. Prie Karoliaus Didžiojo įpėdinių, susilpnėjus karalių valdžiai, iškilo kunigaikščiai, grapai ir kiti kraštų viršininkai ir užgrobė savo rankas valdžią, kitą kartą patiems karaliams tepriklausiusią. Laisvieji gyventojai, nebeatrėsdami pas silpnus karalius savo teisių apgynimo, turėjo glaustis prie galingųjų didikų ir dėl radimo atrėsdavo pas juos pagalbą, bet užtat turėjo pripažinti save jų vasalais arba tarnais. Pavesdami jiems savo žemių gynimą, apsiėmdavo iš jų statyti jiems kariuomenę. Taip laisvi mažesnių žemės plotų valdytojai iš karalių valdžios perėjo į didikų valdžią, per tai karalių valdžia dar labiau susilpnėjo, pakilo gi didikų galybė.

Senojoje Romos valstybėje Bažnyčios įtaka valstybei buvo paviršutinė, labai apribota. Kitaip susidėjo santykiai germanų įkurtoje valstybėje. Čionai abi pusi buvo reikalingos didesnio viena

kitos palaikymo. Valstybei buvo reikalinga Bažnyčia tvarkos nešėja, tautų auklėtoja. Bažnyčia gi šaukėsi valstybės pagalbos barbarų žiaurumui suvaldyti. Nuo pat pradžios Bažnyčios ir valstybės reikalai vieni su kitais susipynė. Įtakoje Bažnyčios gaišo vergija, virsdama į baudžiavą. Bažnyčia stengėsi suminkštinti bausmes, daugelyje atvejų atmainė mirties bausmę. Bažnyčios atstovai vyskupai gavo balsą didikų sueigose ir taip turėjo įtakos įstatymų leidime. Bet iš kitos pusės nemaža buvo ir valstybės įtaka Bažnyčiai. Įgydami turtus, užimdami valstybės vietas, Bažnyčios atstovai paliko priklausomai karalių su nenauda Bažnyčiai. Karaliai skyrė vyskopus ir vienuolynų viršininkus. Vyskupai, dalyvaudami susivažiavimuose, dažnai buvo atitraukiami nuo Bažnyčios reikalų. Turėdami iš savo žemių duoti pagalbą karaliams, vyskupai kartais vedė kariuomenę į karą, nors patys ginklų ir nevartojo. Vienuolynų viršininkais buvo skiriami pasauliniai, todėl vienuolynuose krito drausmė.

Vyskupai ir vienuolynų viršininkai dar viešpataujant Karoliui Didžiajam įgijo žemės, reikalingos bažnyčioms ir dvasiškams išlaikyti. Ir paskui karaliai jiems atiduodavo didelius žemės plotus ir net ištisas kunigaikštijas, tikėdamiesi, kad dvasiškiai geriau už pasaulinius atliks savo vasališkas pareigas ir neapleis reikale savo siuzerėnų. Vyskupai ir vienuolynų viršininkai, apimdami suteiktų žemių valdymą, virto karalių ir kunigaikščių vasalais ir taip pat, kaip visi kiti vasalai, turėdavo, atsiklaupę prieš savo siuzerėną, padaryti jam paklusnumo priesaiką.

Popiežius feodalų valdžioje.

Feodalizmas, nors rodėsi naudingas Bažnyčiai, dėlto kad davė jai įtakos valstybės valdyme, betgi ir pakenkė jai. Susilpnėjęs karalių valdžiai, iširo valstybės tvarka, įsigalėjo gi didieji vasalai, kurie, karalių nebesuvaldomi, kovojo, vedė naminius karus, skriaudė laisvus gyventojus, plėšė Bažnyčios turtus.

Popiežiai pirmieji patyrė blogų feodalizmo pusių. Ciesoriai, patys nebesuvaldydami savo vasalų, negalėjo gelbėti, ir ginti Bažnyčios. Romoje įsigalėjo aukštosios bajorų giminės, kurios, pri-

sisāvinusios valdžią popiežiaus žemėse, ėmė skirti popiežiais savo vien šalininkus, kurie būtų paklusnūs kunigaikščių valios įrankiai. Todėl dešimtajame amžiuje pasitaiko popiežiaus sosto nevertų žmonių, pažeminusių savo darbais aukščiausio Bažnyčios ganytojo vardą.

Vyskupo investitūra.

Vyskupams mažai rūpinantis Bažnyčios valdymu, turėjo į blogąją pusę pakrypti ir kunigų elgesys. Kunigų bemoterystė, nuo senovės įvesta vakarų Bažnyčioje, buvo tuo laiku daugelyje vietų visiškai užmiršta. Klebonijas ir kitas Bažnyčios vietas užimdavo dažnai ne mokyti ir dievobaimingi vyrai, bet tie, kurie didesnę pinigų sumą užmokėdavo už jas kunigaikščiui, kuriam priklausė teisė kunigus skirti. Tokiems kunigams mažai terūpėjo savo priedermių ėjimas. Ėmė jie tiktai pelną ir, vedę pačias, gyveno kaip pasauliečiai žmonės ar dar blogiau, o bažnyčios turtai atitekdavo jų vaikams. Kai kur ir vyskupijos buvo už

Negeresnis buvo Bažnyčios likimas ir kituose kraštuose. Karaliai ir kunigaikščiai, suteikdami vyskupams ir vienuolynų viršininkams žemes, nevis rinkosi vyrus, pasižyminčius mokslu ir gyvenimo šventumu, bet dažnai tokius, kurie būtų jiems paklusnūs ir naudingi kare. Todėl tas aukštas bažnytinės vyresybės vietas dažnai užimdavo žmonės be mokslo ir tam tikro prisirengimo.

pinigus karalių parduodamos. Kitą kartą užvestas laisvas vyskupų rinkimas pragaišo, ir niekas be karaliaus patvirtinimo negalėjo palikti vyskupu. Asmuo, paskirtas vyskupu, turėjo pirma karaliui priesiekti vasalų būdu paklusnumą ir tada tiktai nuo jo tegaudavo žiedą ir vyskupišką lazda, ženklus bažnytinės valdžios. Mirus vyskupui, karaliai liepdavo pas save atnešti nabaštininko žiedą ir lazda, ir paskui tuos vyskupiškos valdžios ženklus atiduodavo naujai paskirtajam vyskupui. Išrodė, jog net dvasišką valdžią vyskupai gauna nuo karalių. Karaliai dažnai ilgą laiką neskirdavo naujo vyskupo, norėdami pelnytis iš vyskupijos žemių. Taip sumažėjus Bažnyčios laisvei, suskurdo joje ir Kristaus dvasia. Bužnyčia suvaržyta, pažeminta pasaulinės valdžios, nebegalėjo turėti reikalingos įtakos žmonėms. Sugražinimas jai gavinančios Kristaus dvasios ir senojo skaistumo priderėjo nuo Bažnyčios laisvės atgijimo. Prasidėjo dėl to suški, ilga kova.

Reformos Gregorijaus VII.

Bažnyčios atgijimas.

Baigiantis dešimtajam amžiui ir vienuoliktojo pradžioje Bažnyčia palengva pradėjo pakilti. Vokietijos karaliai iš Saksonų giminės sudrūtino ciesoriaus valdžią, karūnavosi Romos ciesoriais ir išgelbėjo popiežius iš Italijos kunigaikščių valdžios. Truputį vėliau pietų Italijoje ir Sicilijoje įsikūrė normanai ir įsteigė tenai savo valstybę. Jų karaliai, Robertas Giuiskardas ir Rogeras, pripažno save popiežiaus vasalais. Popiežiai, turėdami po šonu normanų karalių pagalbą, jautėsi esą laisvesni savo žemėse ir be baimės galėjo Romoje rūpintis Bažnyčios išvadavimu iš kunigaikščių valdžios.

Nuo 1044 metų popiežių sostą užima be pertrūkio eilė veiklių vyrų, kuriems rūpėjo Bažnyčios laisvė. Trys buvo jos sumenkėjimo versmės: kunigų moterystė, simonija, arba už pinigų Bažnyčios vietų pardavinėjimas, ir investitūra, arba suteikimas vyskupams žiedo ir lazdos padavimu valdžios vyskupijų žemėse. Popiežiai (Grigorijus VI, Leonas IX, Viktoras II, Stepo-

nas IX, Mikalojus II ir Aleksandras II) kovojo be perstojo prieš simoniją ir kunigų moterystę. Svarbus buvo Mikalojaus II įstatymas (1059), kuriuo nustatoma nauja tvarka popiežiams rinkti. Popiežiaus rinkimas pavesta kardinolams. Įvykus tokiam popiežių rinkimo būdai, sunku bebuvu Romos kunigaikščiams arba kitai pasaulinei vyresnybei beprimesti Bažnyčiai netikusį ganytoją.

Gregorijus VII ir Henrikas VI.

Kovoje su blogais papročiais, įsiskverbusiais į Bažnyčią tuo laiku, tvirta popiežiaus pagalba buvo Kliuny vienuolynų sąjunga. Jos vienuolynų griežtai buvo laikomasi šv. Benedikto įstatų. Kliuniečių gyvenimo būdas labai plačiai pasklido, jį buvo priėmę daugelis vienuolynų įvairiuose kraštuose. Iš tų vienuolynų išėjo daug tvirtos bažnytinės dvasios kunigų ir vyskupų. Bet svarbiausias reformas vykdė popiežiai. Vienas tokių tvirtų Bažnyčios laisvės gynėjų buvo Hildebrandas, vyras nepaprastai aukštos doros tvirto būdo. Su popiežiu Leonu IX vėl sugrįžęs į Romą, nuo to laiko jisai prie penkių popiežių buvo dešinė jų ranka. Mirus Aleksandrui II (1073), Hildebrandas vienbalsiai išrinktas popiežium, vardu Gregorijus VII.

Gregorijus VII suprotavo, jog atėjo laikas su šaknimis išrauti papiktinimus, įsiskverbusius į Bažnyčios gyvenimą. Todėl 1074 metais sukvietęs į Romą aplinkinių vyskupų susirinkimą, išleido šiuos įstatus: 1) tie, kurie už pinigus yra įgiję bažnytinės vietas, turi jų atsisakyti, o lig neatsisakant negali eiti savo dvasišku pareigų; 2) kunigai, su moterimis gyvenantieji, negali Mišių laikyti ir dalyti Sakramentų; 3) žmonės neturi klausyti Mišių ir priimdinėti Sakramentus nuo kunigų, kurie nenorėtų persiskirti su moterimis. Tuos įstatus Gregorijus VII nusiuntė Francijos ir Vokietijos vyskupams paskelbti savo vyskupijose ir prižiūrėti, kad visur būtų užlaikomi.

Krikščionių tikyba nuo kiekvieno žmogaus reikalauja pasiaukavimo. Negal jo kitiems skelbti, kas patsai nerodo pasiaukavimo pavyzdžio. Moterystė labai įpainioja žmogų į šio pasau-

lio reikalus. Tiktai laisvas nuo šeimynos rūpesčių kunigas gali likti žemės druska. Todėl kunigų moterystę, kai kur kad ir labai įsikerėjusią, būtinai reikėjo panaikinti, nors ir sunku buvo vykinti tokią didelę permainą. Per Paryžiaus susirinkimą kai kurie kunigai ir vyskupai pripažino, kad popiežių reikalavimų negalima esą užlaikyti. Ne geriau buvo priimti Gregorijaus VII reikalavimai ir Vokietijoje. Kai kurie doresnieji vyskupai nedrįso jų garsinti savo vyskupijoje, bijodami kunigų pasipriešinimo. Buvo ir tokių vyskupų, kurie stačiai atleido savo kunigus nuo bemoterystės užlaikymo. 1075 metais Gregorijus VII sukvietė Romoje naują vyskupų susirinkimą, per kurį atkartotoj pernykščius įstatus, atskyrė nuo Bažnyčios vyskopus ir kunigaikščius, trukdančius tų įstatų vykdymą, ir pridėjo vieną naują reikalavimą: skaudžiausiai užgynė vyskupams ir vienuolynų viršininkams imti investitūrą nuo pasaulinių valdovų.

Popiežiai ir jų priešininkai toje kovoje rėmėsi liaudimi. Liaudies palaikomas Gregorijus VII galėjo atstatinėti vyskopus ir atimti valdžią karaliui. Joks kitas popiežius ligšiol nesinaudojo tokia valdžia.

Henrikui IV seniai netiko reformos, einančios iš Romos. Vokietijos ciesoriams beveik buvo pavykę paimti į savo valdžią Romos bažnyčią, todėl Henrikui IV labai netiko, kad popiežius, drausdamas investitūrą, siaurino ciesoriaus valdžią Vokietijoje. Apie Henriką IV susispietė kunigai ir vyskupai, nenorį pasiduoti Gregorijaus VII vykdomoms reformoms. 1076 metais per Vormso susivažiavimą, Henrikas privertė Vokietijos vyskopus stoti į atvirą kovą su Gregorijumi VII, paskelbti jį neteisingai išrinktu popiežium. Susirinkimo nusprendimus pranešė Gregorijui VII ciesorius raštu, prasidedančiu šiais žodžiais: „Henrikas IV, ne iš prisavinimo, bet iš Dievo malonės karalius, Hildebrandui, jau nebe popiežiui, bet netikram vienuoliui“. Tada Gregorijus VII iškilmingai atskyrė nuo Bažnyčios Henriką IV, atėmė jam karaliaus valdžią ir jo pavaldinius atleido nuo paklusnumo prisaikos. Atskyrė nuo Bažnyčios ir tuos vyskopus, kurie pirmininkavo Vormso susirinkime, kitiems gi skaudžiai įsakė atvykti į Romą išpažinti savo kalčių ir atleidimo melsti.

Daugumas vyskupų skubiai nusiuntė į Romą raštus, kuriais išreiškė gailėstį ir nuolaidumą popiežiui. Vokiečių kunigaikščiai, kurie seniai neapkentė Henriko IV dėl jo nežmoniško žiaurumo ir kitų nedorų darbų, dabar pasinaudojo sunkiu ciesoriaus likimu ir, susivažiavę į Tiburą, paskelbė, kad atskirtas nuo Bažnyčios ciesorius nebegalįs valdyti valstybės, ir ketino išsirinkti kitą ciesorių, jei per metus nebūtų Henrikas IV susitaikinęs su Bažnyčia.

Gregorijui VII ir kitiems viduramžio popiežiams daromas dažnai priekaištas, būk jie norėję įsteigti universalinę teokratišką monarchiją ir prisisavinti valstybišką valdžią.

Kaltinimai neteisingi. Jų atsiradimą gali išaiškinti viduramžio pažiūros į krikščionių visuomenės sutvarkymą. Jos priešakyje stovėjo dvi aukščiausios vyresnybės: ciesorius ir popiežius. Ir viena, ir kita savo srityje nepriklausoma, bet turi veikti viena kitai padėdamos. Kadangi dvasios dalykai svarbesni negu šio pasaulio, tai ir popiežiaus valdžia buvo laikoma aukštesnė, bet ciesorius savo srityje buvo nepriklausomas popiežiaus. Popiežiui, aukščiausiam visų krikščionių ganytoji, buvo pripažįstama valdžia: 1) prižiūrėti doros ne tik atskirų krikščionių, bet ir tautų, valdovų, bausti juos už laužymą teisybės dėsnių. Šv. Bernardas vadina popiežių „refugiūm oppressorum“ (nuskriaustų prieglaudą); 2) popiežius buvo tarpininkas tautų taikintojas, sulaikydavo karalius nuo neteisingo valdžios panaudojimo; 3) pagaliau popiežius buvo vyriausias vadovas bendruose krikščionių žygiuose, kaip antai kryžiaus karuose. Taip popiežiaus asmenyje viduramžiai turėjo tarptautinį tribunolą, kokio dabar negal sudaryti. Karaliai tikybos dalykuose, *ratione* pecati, priklausė popiežiaus.

Pasaulinių valdovų pareiga buvo ginti Bažnyčią, palaikyti jos veikimą, teisingai valdyti savo kraštą. Absoliutinės kunigaikščių valdžios viduramžiai nežinojo. Jei karalius savo nedorybėmis užsitraukdavo Bažnyčios bausmę-ekskomuniką, tai, nebegalėdamas bendrauti su savo pavaldiniais, nebegalėjo nei valdyti jų. Nepasiliuosavus jam nuo tos bausmės, popiežius duodavo autentinį pareiškimą, kad pavaldiniai nebeturį pareigos jo klausyti. Tuo rėmėsi pavaldinių atleidimas nuo karaliui duotos priesaikos.

Henrikas IV, visų atstotas, turėjo nusilenkti popiežiui. Tai gi skubinau atlikęs žiemos laiku per Alpių kalnus sunkią kelionę, atvyko į Italiją ir, atradęs Gregorijų VII Kanosoje, 3 dienas stovėjo jo rūmų kieme, apsilvilkęs atgailos drabužiu, meldamas iš-

rišimo. Gregorijus VII įtikėjo į Henriko IV atgailą ir nuėmė nuo jo ekskomuniką. Susiderinęs su popiežium, Henrikas IV lengvai nuveikė savo priešininkus Vokietijoje ir atgavo valdžią, bet nė kiek neketino pildyti Kanosoje padarytųjų prižadų. Todėl Gregorijus VII antrą kartą atskyrė jį nuo Bažnyčios (1080). Henrikas IV apgulė savo kariuomene popiežių Romoje. Gregorijus VII gėlbėdamasis užsidarė tvirčiausioje miesto dalyje. Tam kartui išgelbėtas normanų kariuomenės, bet bijodamas naujo užpuolimo, persikėlė iš Romos į Benevento miestą Salerną ir tenai mirė (1083). Paskutiniai jo žodžiai buvę: *„mylėjau teisybę, neapkenčiau nedorybės, todėl mirštu ištrėmime“*.

Taip pabaigė savo amžių kilnios dvasios didvyris, didžiausias kovotojas dėl Bažnyčios laisvės. „Mes norime vieno“, sakė jisai, „kad šventoji Bažnyčia, visame pasaulyje paminta ir sudraskyta, sugrįžtų prie senosios skaistybės ir tvirtumo“. Jo priešininkas Henrikas IV mirė (1106) visų apleistas ir neapkenčiamas. Jo paties sūnus Henrikas V pakėlė maištą prieš savo tėvą ir prie jo gyvos galvos atėmė jam valdžią. Henriko IV ir Gregorijaus VII įpėdiniai toliau kovojo dėl investitūrų. Tepasibaigė ji 1122 metais Vormso konkordatu, kada abi pusės susiderino šiomis sąlygomis: cesisorius atsisakė investitūros su žiedu ir lazda, dvasiškosios valdžios ženklais; popiežius pripažino ciesoriui investitūrą su skipetru, kurio padavimu išreiškiama suteikimas vyskupui valstybinės valdžios žemėse, priklausančiose vyskupijų. Kapituloms pripažinta laisvas vyskupų ir vienuolynų viršininkų rinkimas. Prie rinkimų gali būti patsai cesisorius arba jo atstovas. Tuo užtikrinta buvo valstybės įtekmė, renkant vyskopus.

Taigi galutinai popiežiai laimėjo ilgą kovą su ciesoriais, ir Bažnyčia atgavo sau reikalingos laisvės, nors Vormso konkordatas neatėmė ciesoriui visai valdžios Bažnyčios dalykuose, tiktai ją sumažino. Pasekmės reformų, iškovotų su tokia sunkenybe; apsireiškė visuotinu bažnytinio gyvenimo atgijimu. Panaikinus simoniją, tiktai nuopelnų kelias teturėjo vesti prie dvasiškos vyriausybės įgijimo. Kunigai, sugrįžę prie užlaikymo bemoterystės, įvestos Bažnyčioje nuo senovės laikų, ir laisvi nuo šeimyninių

rūpesčių, su tuo didesniu pajėgų įtempimu galėjo darbuotis dvasiškų žmonijos reikalų aprūpinimui. Bažnyčios įtaka žymiai pakilo net valstybės dalykuose. Dvyliktame ir tryliktame šimtmetyje Bažnyčiai atgavus laisvę, gražiai pražydo mokslas ir dora.

Bažnyčios laimėjimas iškilingai švėstas sušaukimu 1123 m. visuotinio susirinkimo (pirmojo Lateraniško). Jisai patvirtino Vormso konkordatą ir išleido įstatų, tvarkančių investitūros simonijos ir kunigų moterystės dalykus (aukštesnieji kunigų šventimai pripažinti kliuviniu, padarančiu jų moterystę netikrą).

Krikščionių tikėjimo plitimas žemių ir rytų Europoje.

a) Normanai.

Krikščionių tikėjimas vakarinėje Europoje plito iš Romos. Todėl tautos, arčiau Romos gyvenančios, pirmiau priėmė krikščionių tikėjimą, negu tolimesniosios, labiau į žiemius nusiėmusios. Prie tų paskutiniųjų priklauso normanai, gyvenantys Norvegijoje, Švedijoje ir Danijoje.

Devintajame amžiuje šv. Ansgaras, šiaurės Bonifacas, skelbė krikščionių tikėjimą Danijoje ir Švedijoje. Vienuoliktajame amžiuje, viešpataujant Kanutui, krikščionių tikėjimas gavo viršų Danijoje. Pirmas krikščionis Švedijos karalius buvo Olaus, o dvyliktame amžiuje rūpinantis šv. Erikui, visa Švedija tapo krikščioniška. Norvegijoje krikščionių tikėjimą platino misionariai iš Anglijos. Daug prisidėjo prie to švento darbo Norvegijos karaliai. Šv. Olaus dėl tikėjimo žuvo. Vienuoliktajame amžiuje visa Norvegija priėmė katalikų tikėjimą. Iš Norvegijos ir Švedijos Evangelijos šviesa pasklido Finliandijoje ir Islandijos saloje. Dešimtajame amžiuje priėmė krikščionių tikėjimą normanai, apsigyvenusieji šiaurinėje Francijoje.

Virtę krikščionimis, normanai atrato nuo klajojimo po svetimus kraštus ir plėšimo ir pradėjo daugiau užsiimti žemės dirbimu ir amatais.

b) Slavai.

Slavų giminės, prie kurių priklauso rusai, lenkai, čekai, chorvatai, slovencai, serbai, bulgarai, turėjo užėmę didelius rytų Europos plotus. Krikščionių tikėjimas pas jas plito dviem keliais: vakariniai slavai gavo jį nuo artimųjų savo kaimynų vokiečių, rytiniai gi iš Konstantinopolio, nuo graikų.

Slavai, gyvenantys Dalmatijoje, Karintijoje, Krainoje ir Štyrijoje (slovencai), liko krikščionimis aštuntajame amžiuje, chorvatai septintajame. Devintajame amžiuje kaikurie vakariniai slavai pateko į Karolio Didžiojo valdžią ir priėmė jo pasiųstus misijonarius. Taip vokiečiai kunigai iš Salzburgo apsakinėjo evangeliją moravams, misijonoriai iš Bavarijos čekams. Čekai ir moravai, gindami savo tautos laisvę nuo vokiečių, nenoromis leido į savo kraštą vokiečių kunigus. Moravų kunigaikštis Rostislavas parsikvietė evangelijos skelbėjų iš Konstantinopolio. Atvykę du broliu, šv. Kirilas ir šv. Metodijus, praplatino tarp moravų krikščionių tikėjimą, įvedė pas juos Mišias slavų kalba ir išvertė į tą kalbą Šventąjį Raštą. Vokiečių dvasiškija apskundė juos popiežiui už įvedimą slavų kalba liturgijos, bet šv. Kirilas ir šv. Metodijus lengvai Romoje išsiteisino. Būdamas Romoje, šv. Kirilas mirė, šv. Metodijus gi, pakeltas popiežiaus Adrijano II į Moravijos ir Panonijos arkivyskopus, sugrįžo į Moraviją ir toliau tęsė pradėtą darbą ne tikrai tarp moravų, bet ir tarp čekų. Baigiantis devintajam amžiui priėmė krikštą čekų kunigaikštis Borzivojus su savo moterimi Liudmile. Bet vėliau šv. Metodijaus mokiniai buvo priversti pasitraukti iš Čechijos, ir tame krašte buvo įvesta lotyniškoji liturgija su visu romiškos Bažnyčios sutvarkymu.

Šv. Metodijaus mokiniai apsakinėjo krikščionių tikėjimą kairiose Lenkų apygardose. 965 metais lenkų karalius Miečislovas, vesdamas už pačią čekų kunigaikštaitę Dombrovką, apsikrikštydino su visa savo tauta.

Slavai, gyvenantieji labiau į pietus, kaip antai serbai ir bulgarai, gavo krikščionių tikėjimo pradžią iš Konstantinopolio. Devintajame šimtetyje apsikrikštydino bulgarų kunigaikštis Borisas. Kaip moravai ir čekai, vengdami vokiečių įtakos, kvietėsi misi-

jonorius iš Konstantinopolio, taip pat bulgarai, gindamiesi nuo graikų viešpatavimo, kreipėsi į vakarus. Kunigaikštis Borisas prašė vokiečių karaliaus Liudviko ir popiežiaus Mikalojaus I atsiųsti lotyniškų kunigų. Mikalojaus I pasiųsti kunigai pakrikštijo daugybę bulgarų ir įvedė romišką bažnytinę tvarką. Paskui betgi bulgarai pasidavė graikų ciesorių įtakai ir dvasiškajai Konstantinopolio patriarkų valdžiai, su kuriais drauge ir atsiskyrė nuo katalikų Bažnyčios.

Toksai pat likimas buvo ir serbų, artimiausių bulgarų kaimynų.

Vėliau už kitus įtikėjo į Kristų rusai. Krikščionių tikėjimas tepradėjo pas juos plėstis dešimtajame amžiuje. Normanų vadai, kurie valdė Novgorodo ir Kijevo rusus, turėjo tankių santykių su graikais. Dniepru ir Juodąja jūra plaukdami, lankydavosi jie dažnai Konstantinopolyje. Tenai ir rusai susipažino su krikščionių mokslu. 955 metais apsikrikštydino Konstantinopolyje Olga moteris Kijevo kunigaikščio Igorio. 988 metais Kijevo kunigaikštis Vladimiras, veddamas moterį Oną, Konstantinopolio ciesoriaus seserį, patsai apsikrikštydino ir apšvietė krikščionių tikėjimu visą savo tautą. Pirmieji Rusijos vyskupai buvo graikai. Kijevo metropolitas priklausė Konstantinopolio patriarko. Todėl Konstantinopolio patriarkai, atsiskyrę nuo vienybės su Roma, lengvai patraukė paskui save ir rusų bažnyčią.

c) *Vengrai.*

Pirmais evangelijos skelbėjais tarp vengrų buvo graikų ir vokiečių misijonariai. Dešimtajame amžiuje apsikrikštydino vengrų kunigaikštis Geiza. Visa vengrų tautą atvedė prie krikščionių tikėjimo šv. Steponas karalius († 1038). Popiežius Silvestras II suteikė jam karališką karūną ir vardą Apaštališko karaliaus. Tą vardą vartojo paskui ir kiti Vengrijos karaliai.

Kryžiaus karai.

Vietos, pašvęstos Išganytojo gyvenimu ir kančia, visuomet buvo krikščionių branginamos ir dažnai lankomos, ypatingai gi

nuo to laiko, kada ciesorienė šv. Elena atrado Jerozolimoje šventą kryžių ir pastatė tenai bažnyčių šventose vietose. Kol Palestina buvo Konstantinopolio ciesorių valdžioje, krikščionys laisvai galėjo tenai keliauti. Arabai, užkariavę Jerozolimą (637), pradžioje irgi nedarė jokių kliūčių krikščionių keliautojams, lankantiems šventas vietas. Elgimasis su krikščionimis pablogėjo prie Fatimidų dinastijos, ypatingai gi tada, kada Palestiną užkariavo turkai (1073). Už šventų vietų lankymą uždėjo jie didelius mokesčius. Krikščionys kelionėje turėjo kęsti pasityčiojimą iš savo tikėjimo. Pasakojimas keleivių, grįžtančių iš Palestinos, labai užgaudavo visos krikščionijos jausmus. Gregorijaus VII su Henriku IV kova tam kartui atkreipė krikščionių dėmesį nuo Palestinos. Bet kaip tiktai Bažnyčia susilaukė ramesnių laikų tuoju visi atjautė reikalą vaduoti šventas vietas nuo netikėlių

Petras Amjenietis, kurs patsai buvo aplankęs Palestiną ir savo akimis matė krikščionių suspaudimą, gavo nuo popiežiaus Urbono II pasiuntinystę skelbti šventą kovą su turkais. 1095 metais Urbonas II sušaukė į Klermontą labai didelį susirinkimą iš Italijos ir Francijos. Popiežius, atpasakojęs sunkų krikščionių gyvenimą Palestinoje, prabilo į susirinkusius šiais žodžiais: „jūs, sakė jisai į bajorus, namie plėšiate našlių ir našlaičių turtus, skriaudžiate nekaltus ir niekinate bažnyčias, pripildydami jas ginklų žvangėjimu. Nešiojate prisijuosę kalaviją, bet rūpi jums ne Bažnyčios gynimas, kurį esate žadėję, bet tiktai Kristaus avijos gaišinimas. Draskote kits kitą, kaip varnai numirėlius, ir visą kraštą pripildote karo trenksmu. Atmeskite tokį kareiviavimą, kurs tolina jus nuo Dievo, ir būkite Kristaus kareiviai. Eikite į rytų šalį Bažnyčios gintų“. Popiežiaus žodžiai uždegė susirinkusias minias. Visi vienu balsu šaukė, kad Dievo tokia valia. Svarbiausi kryžiaus karų tikslai buvo Palestinos atvadavimas iš magometanų valdžios ir rytų bažnyčios suvienijimas su vakarų bažnyčia.

Daug kunigaikščių ir žemesnės bajorijos tuoju užsirašė į kryžiaus kariuomenę ir siuvosi ant dešinio pečio raudoną kryžių, Kristaus kareivio ženklą. Didelės kryžiuočių minios, daugiausia sodiečių, be gero ginklo, be kariškos drausmės, vedamos Petro Amjeniečio, iškeliavo tuoju į Palestiną. Daugumas jų išgaišo

kelionėje Vengrų ir Bulgarų žemėse, likusiuosius išbaigę žudyti Azijoje turkai. Tikra kariuomenė, ginkluota, turinti tam tikrų vadų, išsirengė vasarą 1096 m. Vedė ją Lotaringijos hercogas Godfridas Bulionietis. Buvo joje vis rinktiniai vyrai, įgudę į karą. Bet kelionės toumas, maisto ir vandens trūkumas, karštis ir šiltų kraštų ligos praretino ir jų eiles. Užtat tuos, kurie išturėjo kelionės sunkenybes ir pasiekė Palestiną, gaivino karštas troškimas kariauti su krikščionių priešininkais. Mažas krikščionių skaičius išblaškydavo didelius turkų būrius. 1099 metais kryžiuočiai užėmė Jeruzolimą ir įsteigė tenai krikščionių valstybę. Godfrydą Bulionietį išrinko pirmuoju jos karaliumi. Jisai tačiau nenorėjo nešioti karaliaus karūnos tenai, kur Išganytojas buvo erškėčiais karūnuotas, ir vadino save tiktai Kristaus grabo gynėju.

Jeruzolimos karalystė, įsteigta toli nuo krikščionių kraštų, iš visų pusių apsupta arabų ir turkų, negalėjo ilgai išsiturėti. Daug kryžiuočių sugrįžo į Europą. Ciesorius Konradas III ir prancūzų karalius Liudvikas VII, atvykę į Palestiną (1147), šiek tiek sudrūtino krikščionių karalystę Palestinoje. Bet jau 1187 metais turkai atsiėmė Jeruzolimą. Tada išsirengė į kryžiaus karą vokiečių ciesorius Fridrichas I, Anglijos karalius Rišardas ir francūzų karalius Pilypas II Augustas. Fridrichas I, nepasiekęs Palestinos, prigėrė kelyje, persikeldamas per vieną Syrijos upę. Rišardas ir Pilypas II, užvydėdamu vienas antram kloties, mažai ką gero tepadarė Palestinos krikščionims, Jeruzolimą paliko turkų valdžioje. Nepasisekimas atvėsinio krikščionių karštį, ir nors popiežiai nesiliovė raginti Europos tautų į šventą karą, mažai kas beklause jų balso. Paskutinį kryžiaus karą atliko Francijos karalius šv. Liudvikas ir jame atrado sau mirtį (1270).

Kryžiaus karai, buvo tolimesnė tąsa kovos dviejų kultūrų, krikščioniškos ir musulmaniškos. Jie sulaukė Azijos puolimą ant Europos, bet savo tikrojo tikslo, Palestinos atvadavimo, nepasiekė. To nepasisekimo priežastys buvo kelionės toumas, kliūtys iš graikų pusės ir stoka vienybės tarp pačių krikščionių. Be to nors kryžiaus karai ir brangiai atsėjo, jie betgi buvo ne be naudos Europos tautoms. Jie auklėjo krikščionyse pasiaukavimo dvasią aukštesniems tikslams, kėlė sąmonę bendrumo visų krikš-

čionių reikalų, paragino labiau rūpintis misijomis. Juose išsidirbo tarp krikščionių kareivių kai kurie papročiai, kurie doriškai aukštai iškėlė ir papuošė vidurinių amžių ricierius. Krikščioniškas ricieris savo pareiga laikė ginti prispaustuosius ir silpnuosius. Didelis skaičius baudžiauninkų įgijo laisvę. Kryžiuočiai, aplankę rytų šalis, susipažino jose su arabų apšvietimu, valstybės valdymo būdu, papročiais ir daug ko nuo jų išmoko. Europoje po kryžiaus karų pakilo mokslas (filosofijos, geometrijos, istorijos, botanikos), amatai, prekyba, žemės dirbimas. Iš Azijos parvežta ligšiol nežinomų Europoje javų, vaisinių medžių, visokių naujų išdirbinių.

Vienuolių gyvenimas.

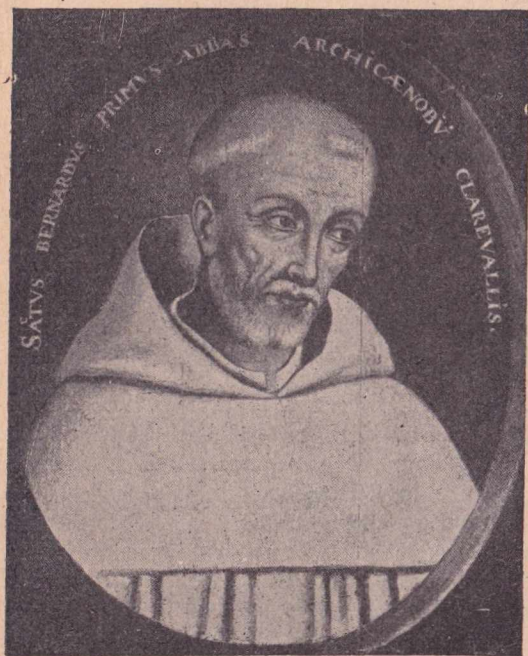
Kliuniečiai.

Vienuolių gyvenimas, taip gražiai nustatytas šv. Benedikto ilgainiui daugelyje vietų pagedo. Kai kurie vienuolynai įgijo didelius turtus. Todėl kunigaikščiai ir karaliai, norėdami pelnytis vienuolynų žemėmis, ėmė skirti jiems savo viršininkus. Kartais karaliai nepatinkamus sau asmenis baudavo uždarymu vienuolynuose. Taip į vienuolynus patekdavo žmonių, kurie ne geruoju taikinosi prie vienuoliško gyvenimo. Drausmė vienuolynuose apiro. Mėginta ji grąžinti. Kai kurie vienuolynai ėmė jungtis į draugijas, pasiduodami valdžiai vieno kokio vienuolyno, kurs labiau rūpinos drausmės palaikymu. Tokius žymesnius vienuolynus popiežiai atleisdavo iš vyskupų valdžios ir paimdavo savo globon. Iš tokių sąjungų garsiausioji buvo susispietusi apie Kliuny vienuolyną, kame buvo įvesta griežtas vienuoliško gyvenimo laikymasis. Kliuniečių gyvenimo būdas buvo priimtas pradžioje Francijos vienuolynuose, o paskui ir kituose. Buvo laikas, kada pasidavę kliuniečių vadovavimui gyveno apie 2000 vienuolynų. Nuo IX amžiaus vienuolynuose padidėjo kunigų skaičius, dėlto kad vienuolynai valdė ir parapijas. Pasidalinimas darbu padarė tarp vienuolių skirtumą. Kunigai užsiimdavo daugiausiai parapijų reikalais, mokslu, mokymu, broliukai gi fizišku darbu. Pas kliuniečius buvo daugiau laisvės negu kituose vienuolynuo-

se, bet ir didesnis skirtas tarp pilnųjų vienuolių ir brolių. Didinę laisvę kliuniečiai stengėsi atsverti darbštumu, labdarybe, daile. Bajorams labai tiko tvarka, viešpataujanti kliuniečių vienuolynuose, ir bajorai labai stėjo į kliuniečių vienuolynus. Tas bajorų supilūdimas davė kliuniečių vienuolynams didelius turtus, kuriuos tačiau kliuniečiai naudingai suvartodavo, pastatė daug gražių bažnyčių ir kitokių trobesių. Bet ilgainiui dėl tų pačių turtų, o taipogi dėlto, kad aukštesnės kilmės bajorai savo vaikus be pašaukimo bruko į vienuolynus, drausmės dvasia ėmė nykti pas kliuniečius. Atsirado reikalas steigti naujų vienuolynų griežtesnio gyvenimo.

Cistersai.

Baigiantis vienuoliktam amžiui, kliuniečių vienuolyno viršininkas, šv. Robertas su savo draugų būreliu dėl savo pavaldinių nepaklusnumo išėjo į vietą Cistersium, esančią atstu nuo žmonių. Jo vienuoliai ėmė vadintis cistersais. Pradžioje šv. Robertas nedaug teturėjo savo skaudaus gyvenimo būdo pasekėjų, bet paskui cistersų įstatas labai išsiplėtė, įstojus į jį šv. Bernardui. Jis galima

Šv. Bernardas.

vadinti tikruoju cistersų ordeno įsteigėju.

Šv. Bernardas. Gabus, išsilavinęs jaunikaitis, grajų sūnus, galėjo laukti geros pasaulinės karjeros. Bet šv. Bernardas pasiryžo ieškoti

tikresnio išganymo vienuolyne ir pasirinko labai griežta cistersų regulą. Atėjo ne vienas, bet su 32 ponaičiais, savo broliais, giminėmis ir pažįstamais, kuriuos savo karšta iškalba ištraukė iš pasaulio. Atsisveikindamas pasakė savo jaunesniajam broliui, namie pasiliekančiam: visas dvaras palieka tau, žiūrėk, koks būsi laimingas. — Jūs imate dangų, o man palieka žemę, atsakė jaunesnysis. Vėliau ir jis su tėvu atėjo pas Bernardą į vienuolyną.

Regula, kurią pasirinko Bernardas, buvo labai griežta. Vienuolių rūbai buvo lininiai. Balta duona, mėsa, kiaušiniai, žuvis, pienas nebuvo vartojami. Vienuoliai mito daržovėmis, pupomis, juoda duona su vandeniu. Miegojo 6 valandas. Maldai skyrė 6 valandas, likusį laiką fiziškam darbui. Bažnyčios įtaisymas buvo paprastas. Auksas ir šilkas nebuvo vartojamas joms papuošti. Kryžiai mediniai. Žvakidės ir smilkytuvai geležiniai. Tuo cistersai skyrėsi nuo kliuniečių, kurių bažnyčios žibėjo auksu ir briliantais, pilnos dailės dalykų: paveikslų, statulų, vitražų. Pradžioje sunkus buvo griežtas cistersų gyvenimas, bet šv. Bernardo entuziazmas visa pergalėjo. Radosi vis daugiau tokio gyvenimo šalininkų. Bernardas įkūrė naują vienuolyną Klervo, kur paskui gyveno 700 vienuolių. Dar prieš gyvos šv. Bernardo galvos buvo jau 65 cistersų vienuolynų. Paskui jų skaičius pakilo įvairiuose Europos kraštuose iki 1800. „Pasaulis nori būti, cistersiškas“, rašė šv. Bernardas.

Cistersai buvo iš bajorų, miestų gyventojų ir dvasiškių. Bet prašėsi į vienuolyną daug ir prastų žmonių. Iš jų sunku buvo padaryti choro vienuolius, giedančius lotyniškai maldas. Jie sudarydavo žemesnės rūšies vienuolius, konversus, kurie gyveno ne abatijoje, bet vienuolyno dvaruose, atlikdami laukų darbus. Gyveno geriau, negu baudžiauninkai, buvo laikomi vienuoliais, per šventes atvykdavo į vienuolyną dalyvauti pamaldose. Luomų skirtumai vienuolyne nyko. Francijos karaliaus brolis Henrikas lygiai su visais atlikdavo visus žemesniusius patarnavimus. Savo dvaruose cistersai nelaikė baudžiauninkų, tik laisvus gyventojus. Daug dirbdami ir mažai savo reikalams teisleisdami, cistersai greitai sukraudavo didelius turtus, iš negyvenamų vietų padarydavo gražiai dirbamus dvarus. Jų turtas buvo visuomenės aruodas. 1197 metais bado laiku Klervo vienuolynas maitino 2000 pavargėlių. Vienuolyno vartų sargas visados turėjo didelį duonos išteklį dalyti prašantiems.

Šv. Bernardas bėgo iš pasaulio, pasaulis pas jįėjo, pasiduodamas jo vadovavimui. Jis reformavo dvasiškių gyvenimą. Francijos karalius, klausydamas Bernardo nurodymų, teisingiau sutvarkė valstybės santykius su Bažnyčia. Liaudis laikė Bernardą šventu ir atsidavus klausė jo nurodymų. Savo iškalba pajudino tūkstantines minias į kryžiaus karą, sukūrė galingą cistersų organizaciją, kuri plačiai paskleidė idealizmą.

Kiti vienuolynai.

Cistersus bet gi gyvenimo atšrumu pralenkė naujas kartūzų įstatas, įsteigtas šv. Brunono (1084) vietoje Chartreuse, netoli Grenoblės. Kartūzai apsiimdavo visą amžių užlaikyti tylėjimą ir nevalgyti mėsos.

Aštrūs taipogi buvo įstatai karmelitų, atsiradusių kryžiaus karų laiku. Bertoldas su savo draugais pasistatė vienuolyną Palestinoje Karmelio kalne (1156) ir todėl vienuoliai gavo karmelitų vardą. Palestinai patekus turkų valdžion, karmelitai persikėlė į Europą. Jų vardas pragarsėjo labiausiai nuo škaplieriaus, suteikiamo šv. Marijos garbei.

Gailestingumo darbai buvo įsakomi šv. Benedikto ir kitų vienuolynų įsteigėjų. Bet kai kurie vienuolynų įstatai tų darbų atlikimą apsirinkdavo už ypatingą savo užduotį ir tam tikslui jungdavosi į draugijas. Taip vienuoliktajame ir dvyliktajame amžiuje įsteigta keletas įstatų, užsiimančių vien tiktai ligonių prižiūrėjimu.

Dėl dažnų karų Europos tautų su turkais ir arabais daug krikščionių pakliūdavo į sunkią magometanų nelaisvę. Tiems nelaimingiesiems sušelpiti ir išpirkti šv. Jonas Matietis įsteigė šv. Trejybės arba trinitorių ordiną (1198). Trinitoriai užsiimdavo pinigų rinkimu belaisviams išpirkti ir darė apžadus patiems atsiduoti į nelaisvę išvadavimui iš jos kitų. Lietuvos trinitoriai rinkdavo pinigus išpirkti belaisviams iš Krimo totorių nelaisvės. Tokį pat tikslą turėjo ordinai Švenčiausios Marijos belaisvių, įsteigtas šv. Petro Nolasko.

Ricieriai vienuoliai.

Per kryžiaus karus ginti Palestinai buvo įsteigta tam tikrų ordenų iš riterių vienuolių. Prie paprastų vienuoliškų apžadų jie prisiimdavo dar pareigą kovoti su katalikų tikėjimo priešininkais ir ginti Bažnyčią. Tam tikslui francūzai buvo įsteigę templiarių ordiną, italai joanitų, vokiečiai — šv. Marijos ordiną. Turkams atėmus iš krikščionių Palestiną, visi tie ordenai persikėlė į Europą. Templiarijų ordiną panaikino popiežius Klemensas V,

Francijos gi karalius Pilypas IV pasipelnijo jo turtais. Joanitai, ilgai kovodami su turkais, buvo įsikūrę Kipro ir Rodoso salose, paskui persikėlė į Maltos salą. Vokiečių ordenas įsikūrė Prūsuoje.

Popiežių kova su Hohenštaufenais.

Kryžiaus kovos nukreipė katalikų visuomenės akis nuo vidaus reikalų į kovą su musulmanais. Bet protarpiais buvo atgijusi ir sena kova tarp vyriausių krikščionių atstovų — popiežiaus ir ciesoriaus. Įsigalėjo Vokietijos imperija. Hohenštaufenų dinastija ėjo prie absoliutinės monarchijos, panašios į senąją Romos imperiją.

Fridrichas I, išauklėtas Konstantinopolyje, norėjo įvesti vakarų Europoje tokius pat santykius tarp valstybės ir Bažnyčios, kokie buvo rytuose, kame bažnyčia visai priklausė ciesoriaus. Norėjo įgyti Romą ir visą Italiją, atimti popiežiams jų valstybę, primesti Bažnyčiai savo valią. Užėmė Romą (1176). Jo kareiviai išlaužė šv. Petro Bažnyčios duris, įvedė į sukruvintą bažnyčią Fridricho pastatytą prieš Aleksandrą III netikrą popiežių Kalikstą III. Bet smarki limpamoji liga sunaikino Romoje Fridricho kariuomenę. Neteisėtų popiežių, Fridricho palaikomų, kiti kraštai nepripažino. Popiežiaus ir Lombardijos miestų sujungtos kariuomenės pergalėjo Fridrichą I mūšyje prie Legnano (1176). Fridrichas I turėjo nusileisti. Susivažiavo su Aleksandru III Venecijoje (1177). Gailėjosi, jog per tiek metų buvęs paklydime ir kariavęs su popiežiumi, susitaikė.

Prieš Aleksandrą III Fridrichas I buvo pastatęs neteisėtus popiežius, renkamus kardinolų mažumos. Kad ateityje neatsikartotų panašių atsitikimų, per Lateraniškąjį susirinkimą (1179) nutarta, jog tas tėra teisėtai išrinktas popiežius, kurs yra gavęs $\frac{2}{3}$ balsų kardinolų, dalyvavusių rinkimuose.

Šv. Tomas Beketas. Su kokių smarkumų ėjo kova dėl investitūros, kiek daug pastangų reikėjo Bažnyčios laisvei apginti, gerai atvaizduoja šv. Tomo Beketo gyvenimas (1117—1170).

Tomas Beketas buvo turtingų tėvų sūnus. Pradžioje tarnavo Londono policijoje. Išėjo geriausiuose universitetuose teisių mokslus, buvo

žymus teisininkas. Pasižymėjo dailiomis manieromis, malonumu. Karalius Henrikas II padarė jį savo kancleriu. Beketas igijo didelį karaliaus pasitikėjimą, buvo ne tik aukščiausias jo valdininkas, bet ir draugas. Kancleris mėgino kartais sutaikyti įsikarščiavusį karalių, kurs norėjo absoliutiškai savo kraštą valdyti. Kancleris, pasaulyje gyvendamas, neapleido dvasios reikalų, daug meldėsi, pasninkavo. Karalius nutarė jį padaryti vyriausiu Anglijos arkivyskupu. Beketas priešinosi, sakė nenorįs netekti jo malonės, sakė, būdamas arkivyskupas, negalėsias tarnauti jo politiniams tikslams, bet pagaliau turėjo nusilenktį karaliaus valiai. Likęs arkivyskupu, ėmė vienuoliškai gyventi. Apie 100 pavargėlių sodino prie savo stalo, nešiojo šiurkščius marškinius. Kada kiti vyskupai žemai lenkėsi karaliaus valiai, Beketas drąsiai gynė Bažnyčios įstatymus. Karalius reikalavo, kad Bažnyčios valdyme būtų laikomasi senųjų Anglijos papročių, vadinasi, kad vyskopus ir abatus skirtų karalius, kurs vyskupių ir vienuolynų turtus laikė savo lėnais. Beketas dėl pasipriešinimo tokiems reikalavimams nuteistas visam amžiui į kalėjimą, pasitraukė iš Anglijos į Franciją. Popiežiui Aleksandrui III palaikant, Beketą, tarpininkaujant Francijos karaliui, Henrikas sutiko taikytis ir priimti atgal Beketą, bet veidmainingai, tuo tikslu, kad turėtų Beketą savo valdžioje. Kova ėjo toliau. Karalius vieną kartą išsitarė: „tarpe tu, kurie minta prie mano stalo ir gyvena mano geradarymais, neatsiranda, kas atkeršytų už mano garbės įžeidimą ir išgelbėtų mane nuo išdidusio kunigo.“ Keturi dvirėškiai pasiryžo keršyti už karalių ir užmušė Beketą jo bažnyčioje. Bet karalius nieko tuo nelaimėjo. Politinio gyvenimo susidariusios sunkenybės privertė jį atitaisyti tą blogą ispūdį, kurį padarė švento vyskupo nužudymas. Karalius atvyko į Kantuariją. Pėsčias atėjo į bažnyčią, vieną naktį, klūpodamas meldėsi prie Beketo grabo, nieko nevalgydamas, prašė, kad vienuoliai plaktų jo kietą sprandą ir duotų išrišimą. Londono vyskupas iš sakyklos paskelbė, kad karalius neliepęs nužudyti Beketo. Ta nepaprasta atgaila sutvirtino karaliaus autoritetą ir padėjo išsipainioti iš sunkių politinių aplinkybių. Anglijos Bažnyčia savo vyriausiojo ganytojo mirtimi apgynė savo autoritetą,

Dvyliktojo amžiaus pradžioje popiežiaus autoritetas aukščiausiai iškilo. Popiežiaus soste sėdėjo labai žymus asmuo, Innocentas III, didelio mokslo, tvirtos valios, pavyzdingo gyvenimo asketas. Žiūrėjo, kad Bažnyčios įstatų visi gerbtų. Sureformavo savo dvarą, pašalindamas perdidelį iškilmingumą. Savo sumanymų vykdyme tvirtumą jungė su maloningumu. Gražino pilną pasaulinę valdžią popiežiams Romoje. Rūpinosi taiką tarp karalių palaikyti, gynė silpnuosius. Karaliai rinkosi jį teisėju savo gin-

čiuose, atiduodavo jį globai savo karalystės (Aragonija, Anglija, Portugalija). Gindamas moterystės nesuardomystę, privertė Francijos karalių Pilypą II susitaikinti su savo moterim Ingeburga ir pašalinti Agnietę, kurią buvo vedęs prie gyvos galvos savo pirmosios žmonos. Vainikas vispusiško Inocento III darbavimosi—jo atliktas tryliktasis visuotinas susirinkimas (1215, ketvirtas Lateraniškis). Dalyvavo jame pasiuntiniai abiejų ciesorių (Vokietijos ir Konstantinopolio) ir daugelio karalių, 412 vyskupų, 800 vienuolynų viršininkai. Išleista daug dekretų dorai palaikyti. Rengdamas kryžiaus karą, susirinkimas įsakė visiems krikščionims karaliams per 4 metus taiką.

Inocento III globoje augo Bažnyčiai pavojingas priešininkas Fridrichas II, gabus organizatorius, gudrus politikas. Gyvendamas Sicilijoje, pasidavė blogiems arabų papročiams. Tikėjimo dalykuose buvo indiferentas. Su Bažnyčia kova prie jo buvo daug aštresnė negu prie Fridricho I. Davė jai progos šios priežastys. Fridrichas II savinosi Bažnyčios turtus, be popiežių žinios skyrė vyskopus, neišpildė sankalbos, kurią buvo padaręs prie karūnavimo, jog atliksias kryžiaus karą, atiduosias savo sūnui Neapolio ir Sicilijos karalystes, priklausančias popiežiaus, užpuldinėjo popiežių jo žemėse. Jo kariuomenė sutrukdė visuotiną susirinkimą Romoje, sulaikydama kalėjimuose ir net žudydama į jį važiuojančių vyskupų. Žiauri kova su Bažnyčia užima visą Fridricho II viešpatavimą. Atskirtas nuo Bažnyčios popiežiaus Gregorijaus IX ir Inocento IV, pabaigė savo amžių. Netrukus nelaimingai išgaišo Hohenštaufenų giminė. Neapolio ir Sicilijos karalystės atiteko francūzams.

Ilgą ciesorių kovą su Bažnyčia susilpnino jų valdžią ir įstūmė į vargą valdomuosius jų kraštus. Vokietija ir Italija pasidalino į dvi viena kitai priešingas pajėgas: ciesoriaus šalininkų, vadinamą Gibelinų, ir Hohenštaufenams priešingų kunigaikščių Gvelfų ir Italijos miestų. Gibelinai buvo šalininkai centralizacijos ir absoliučios ciesoriaus valdžios santykiuose su Bažnyčia, Gvelfai gi gynė atskirų kraštų laisvę ir pripažino Bažnyčios autonomijos teises. Taip bažnytiniai įsitikinimai susipynė su politikos obalsiais. Abi pusė turėjo kiekvienoje apygardoje savo

šalininkų ir vedė nepasibaigiančius ginčus ir kovą, neduodančią nurimti visam kraštui. Ilgi karai kėlė neapykantą ir įnirtimą tarp to paties krašto gyventojų. Vokietijoje viršų gavo atskirų kraštų kunigaikščiai, Italijoje — miestai. Gibelinai kovą pralaimėjo. Ciesorių valdžia susilpnėjo.

Nors popiežiai laimėjo kovą su Hohenštaufenais, bet ir jiems greičiau atnešė ji nuostolių negu naudos. Fridrichas II kovojo ne tikrai ginklų, bet ir raštais, kuriuose tyčiojosi iš Bažnyčios vyresnybės ir skelbė, jog popiežiai neturi valdžios karaliams drausti ir bausti, dėlto kad karaliai esą paties Dievo patatyti ir prieš patį Dievą teturi duoti atsakymą už savo elgesį. Fridricho II atsišaukimai prieš popiežių valdžią nepraskambėjo veltui. Dėjos juos į galvą karaliai ir mokėsi nuo Fridricho II didinti savo valdžią, valstybės valdyme pradėjo mažiau beatsižiūrėti į Bažnyčios įstatymus.

Elgetaujantys vienuoliai.

Dauguma vienuolynų laikėsi ligšiol šv. Benedikto regulos. Gyveno užsidarę savo vienuolynuose, atsidavę maldai, mokslui, fiziniam darbui. Daug dirbdami, mažai išleisdami, kraudavo greit vienuolynui didelius turtus, kurie žadino pavydą. Daugelių rodėsi, kad neturto apžadai nepraktikuojami vienuolių.

Todėl tryliktajame amžiuje kilo du nauji įstatymų, kuriuodu neturto apžadų užlaikymu skyrėsi nuo visų, ligšiol buvusiųjų. Buvo tai pranciškonai ir dominikonai. Jų regulos ne tik tai atskiriems asmenims neleido nieko savo turėti, bet ir pačiai draugijai arba vienuolynui draudė įgyti turtų.

Tuodu ordenu daug padarė sulaikyti paplitusioms viduriniais amžiais herezijoms valdiečių ir katarų. Joms plisti padėjo Bažnyčios galybė ir dideli turtai, dėlei kurių aukštesniosios dvasiškosios dalis buvo supasaulėjusi.

Pranciškonai.

Valdiečių įsteigėjas Petras de Vaux (Valdes † 1197) iš Lijono miesto, atsižadėjęs savo turtų, patraukė paskui save daug Bažnyčios Istorija

neturtėlių, skelbdamas jiems neturtą ir jungdamas juos į draugijas apaštališkame neturte gyventi. Valdiečių pamokslininkai atsisakydavo turtų ir gyveno išmalda. Nepripažino jie jokių pamaldų, tikėtai pamokslą ir komunią, atmetė kunigystę ir prisaiką, smerkė tarnavimą kariuomenėje.

Prieš valdiečių svajojimus tikrą Evangelijos neturtą pastatė šv. Pranciškus.

Šv. Pranciškus.

Gimė Italijos mieste Asyžiuje (1182). Buvo turtingo pirklio sūnus ir jaunystėje linksmai gyveno su savo draugais. Svajojo tapti ritieriu, kare įgyti garbės. Bet paskui pasiryžo tapti Kristaus ritieriu, ėmė daugiau melstis. Pardavė daugumą brangių savo daiktų, paėmė iš tėvo sandėlio gelumbės ir už gautus pinigus ėmė taisyti šv. Damiono ir kitas Asyžiaus bažnyčias. Savo turtus dalino pavargėliams, ieškojo jų draugystės, tarnavo raupsuotiesiems. Gyvenimo permaina ir turtų skleidimas labai nepatiko šv. Pranciškaus, tėvui, kurs pradėjo dėlto smarkiai barti savo

sūnų. Tada šv. Pranciškus atidavė tėvui visa, ką tikėtai nuo jo turėjo, nuėjęs prie miesto vyresnybės, atsisakė nuo visų tėvo turtų ir, apsilkęs su prastu rūbu, pradėjo vaikščioti po miestą, skelbdamas žemės gėrybių paniekinimą ir ragindamas į atgailą. Turtingo jaunikačio, mėgusio gražiai rėdytis, gyvenimo permaina darė didelio išpūdžio. Susirinko apie jį šalininkų būrelis, su jais šv. Pranciškus sudarė draugiją ir kai kurį laiką gyveno

Asyžiuje, atsidavęs maldai; paskui išsiuntė savo draugus į kitus miestus skelbtų Dievo ir artimo meilės ir neturto evangelijos. Buvo tai užuomazga naujo įstatymo, turinčio visame pilnume užlaikyti neturto apžadus.

Ketindamas įsteigti naują ordeną, šv. Pranciškus su savo draugais nuvyko į Romą prašyti popiežiaus patvirtinimo. Inocentas III pradžioje priešingas buvo jų gyvenimo būdai, kuris rodėsi jam persunkus ir neišpildomas. Bet pažinęs šv. Pranciškaus mokinių karštą tikėjimą, leido jiems gyventi pagal savo įstatus ir sakant pamokslus skelbti atgailą, garbės ir turtų paniekinimą. Šv. Pranciškus su savo draugais įsitaisė Asyžiuje vienuolyną prie bažnyčios Švenčiausios Marijos Panos Angeliškos, vadinamos Porciunkulio koplyčia.

Šv. Pranciškus nedrįso lygintis prie kitų ordenų ir savo mokinius vadino mažaisiais broliais, iš lotyniško minoritais. Greta visiško neturto, pasižeminimas buvo numylėta šv. Pranciškaus dorybė. Neturtas, pasižminimas ir sopulių nukentėjimas darąs žmogų panašiu į Jėzų Kristų. „Viešpatie“, meldėsi šv. Pranciškus, „duok man du dalyku pirma, negu mirsiu: kad savo dvasioje ir kūne jausčiau smarkiausius sopulius, o savo širdyje neišpasakomą meilę, kuri privertė tave prisiimti tuos sopulius“. Ir Dievas išklausė to šv. Pranciškaus prašymo, išreikšdamas ant jo kūno savo kančios ženklus.

Karštai mylėdamas Dievą, šv. Pranciškus mylėjo ir visą su-tvėrimą: žmones, gyvulius, paukščius, žolynus, miškus, visą gamtą. Visuose tuose daiktuose matė jisai Dievo gėrybės pareiškimą, visas pasaulis rodėsi jam viena giesmė, garbinanti Dievą. Kalbėdavo jisai su žiogais, sėdančiais ant jo rankos: „cirškite, mano broliai, ir garbinkite Dievą savo linksmu rėksmu“. Paukščiams sakė: „jūs, mano broliai paukšteliai, turite garbinti Sutvėrtoją ir visuomet jį mylėti, nes jisai davė jums plunksnas apsitaistyti ir sparnus skrajoti ir oro platybėję gyventi. Nei sėjate, nei įkluonus kraunate, o bet gi turite visa, ko tiktai jums reikia“. Taip šv. Pranciškus skaudžią atgailą ir pasižeminimą jungė su linksmu būdu ir širdies ramumu. Tą pačią dvasią mokėjo jisai įkvėpti ir dvasiškiems savo sūnums.

Šv. Pranciškus, trokšdamas patsai visiems apsakinėti evangelijos mokslą, aplankė pietinę Franciją, užkrėstą katarų herezija, paskui nuvyko į Ispaniją, kame garbingai buvo priimtas Kastilijos karaliaus Alfonso II. Iš ten ketino plaukti į Afriką evangelijos skelbti maurams, bet tuo tarpu susirgęs turėjo grįžti į Asyžų ir tiktai 1219 metais teisširengę į Afriką. Bet ir tada nepasiekė savo tikslo: sultanas neįtikėjo į Kristų, Pranciškus gi išliko gyvas ir neįgijo kankintinio vainiko, kurio troško. Iš Aigipto šv. Pranciškus buvo nukeliavęs į Palestiną ir prie Kristaus grabo įsteigė pranciškonų vienuolyną, kuriam turkų sultanas atidavė tos šventos vietos sargybą.

Šv. Pranciškaus ir jo mokinių gyvenimo būdas rado daug pasekėjų. Pranciškonai ne visuomet išeidavo aukštus mokslus ir primanė prakalbėti į žmones gražiai sudėtais žodžiais. Jų pamokslas buvo karštos širdies ir gyvo tikėjimo balsas. Visiškas paniekinimas žemės gėrybių ir švento gyvenimo pavyzdys patraukdavo paskui pranciškonus žmonių minias. Labiausiai tikdavo pranciškonų pamokslai ir jų gyvenimo būdas prastiems, nemytiems žmonėms, nors ir tarp aukštųjų ir apšviestųjų luomų netrūko jiems garbintojų. Tarp šv. Pranciškaus mokinių nemaža buvo ir tokių, kurie palikę didelius savo turtus, atsisakę aukštų vietų, likdavo nužemintais neturto skelbėjais, ne vien žodžiu, bet ir pavyzdžiu. Atsirado daugybė vyrų ir moterų, norinčių neturte rasti išganymą.

Šv. Pranciškus stengėsi savo mokinius sulyginti netiktai neturtu. Patsai valdymosi būdas irgi buvo demokratiškas. Pas pranciškonus nebuvo visam amžiui renkamų viršininkų, jie tebuvo renkami trejiems metams. Iš savo valdymo turėdavo duoti apyskaitą visuotinajam susirinkimui.

Padedant šv. Pranciškui, turtingų tėvų duktė šv. Kliara įsteigė moterų įstatymą, vadinamą antruoju šv. Pranciškaus įstatymu (1212).

Įsteigimas pranciškonų įstatymo buvo Bažnyčiai labai naudingas. Puikybė ir prisirišimas prie žemės gėrybių tryliktajame amžiuje buvo atvėsinę krikščionyse gyvą tikėjimą. Nuo tų ydų nevis buvo laisva ir pati Bažnyčios vyresnybė — vyskupai ir kunigai.

Heretikai valdiečiai kaltino Bažnyčią, kad ji atsitolinusi nuo Kristaus mokslo, nesilaikanti jo įsakymo neturto, ir, dengdamies paviršutine neturto išvajzda, daug katalikų privilegio prie savęs. Pranciškonai parodė tikrą krikščioniško turtų išsižadėjimo pavyzdį, jie atgaivino Bažnyčioje Kristaus dvasią ir savo gyvenimu uždarė heretikams nasrus ir užgėdino jų veidmainystę. Pranciškonai nešė evangelijos mokslą į tolimus pagonių kraštus, kur daug šv. Pranciškaus sūnų įgijo kankintinių vainiką. Pirmieji Kristaus mokslo skelbėjai Lietuvoje buvo irgi pranciškonai. Daugelis pranciškonų uoliai užsiėmė mokslu ir žymiai jį pastūmė pirmyn.

Išsiplėtus pranciškonų ordenui, pasirodė reikalinga įvesti kai kurios permainos pačiuose jo įstatymuose. Įstojus į pranciškonų vienuolynus didesniai skaičiai mokytų žmonių, pranciškonams užsiėmus parapijų valdymu, mokyklų vedimu, reikėjo turėti savų namų, knygų ir mokslo patalynų. Griežto neturto išlaikymas visame pilnume buvo sunkus. Bet šv. Pranciškus savo testamente buvo įsakęs, jokių permainų įstatymuose nedaryti. Daugelis pranciškonų ir nenorėjo jokia būdu atsakyti nuo visiško neturto. Dėlei to kilo tarp pranciškonų ginčų. Popiežiai stengėsi raminti tuos ginčius, paaiškindami, jog vjenuoliai turi teisę naudotis įvairiais daiktais, jų gi nuosavybė prideri Bažnyčiai. Pagalios pranciškonų įstatas suskilo į dvi šakas: vjena vadinamųjų observantų arba minoritų pasiliko prie griežto laikymosi visiško neturto. Kita gi konventualių priėmė taisyklę, kad vienuolyno atstovas gali turėti pinigų ir kitų reikalingų daiktų, kuriais naudojasi vienuolynas.

Skaičius žmonių, kurie prašėsi į šv. Pranciškaus įstatą, buvo labai didelis. Šv. Pranciškus, nenorėdamas ardyti daugybės šeimynų, moterų palikti be vyrų, vaikų be tėvų, iš kitos gi pusės nenorėdamas atsakyti šventiems žmonių troškimams, įsteigė pasauliniams asmenims trečiąjį savo įstatymą (1221). Jame kiekvienas, nepertraukdamas sąryšio su žmonių draugija, galėjo tobulai gyventi. Taip atsirado trečiasis šv. Pranciškaus ordinas. Tretininkams davė šv. Pranciškus šiuos įstatymus: sugrąžinti visupirma svetimą gerą, neteisias įgytą, susiderinti su tais, su kuriais kas piktumu gyveno, užlaikyti Dievo ir Bažnyčios įsakymus, sau-

gotis puikybės, šokių, pokylių, blogų knygų skaitymo ir viso to, kas atitraukia žmogų nuo Dievo meilės. Įsteigdamas tretijį savo ordiną, šv. Pranciškus parodė kelią visiems trokštantiesiems tobulo gyvenimo.

Daug dievobaimingų vyrų ir moterų visokio amžiaus ir pašaukimo įstojo į trečiąjį šv. Pranciškus ordiną. Gana bus čia paminėjus vardus garsiųjų asmenų to ir paskesniųjų amžių. Tretininkai buvo šv. Liudvikas, francūzų karalius, šv. Ferdinandas, Kastilijos karalius, Šv. Elzbieta, Turingijos graipienė, šv. Elžbieta, Portugalijos karalienė, Joana, graikų cėsorienė. Garsus italų dainius Dante, Ispanų poetas Lopez-de-Vėga, dailininkai Mykolas Buonarotti, Rafaelius Sancijo, Amerikos atradėjas Kristopas Kolumbas.

Katarai.

Manichiejų herezija, labai paplitusi trečiajame ir ketvirtajame amžiuje rytuose, vėl atgijo dvyliktajame amžiuje vakarų Europoje ir pasklido beveik po visą pietų Franciją. Manichiejų mokslo išpažintojai vadino čionai save katarais arba švariais, nuo miesto gi Albi, kur buvo tvirčiausi jų sėdyba, buvo praminti albigiečiai. Katarai, kaip visi manichiejai, mokė, jog du esą dievu: vienas geras, davęs pradžia dvasiai, antras blogas, sutvėręs materiją (medžiagą) arba kūną, ir per kūną atitraukęs dvasią nuo gerojo dievo ir uždaręs materijos nelaisvėje. Žmogaus gyvenimo tikslas esąs išsivadavimas iš kūno nelaisvės. Visi kūno geiduliai, turintys pradžia nuo piktojo dievo, esą blogi. Todėl katarams užginta esą gyvulių mėsos valgymas, žemės gerbių valdymas, moterystė, per kurią plintanti dvasių nelaisvė kūnuose. Aukščiausias doros laipsnis esąs užmušimas kūno arba numarinimas jo badu ir išvadavimas iš jo dvasios. Tie manichiejų mokslo priesakai tebuvo užlaikomi mažo išrinktųjų skaičiaus, daugelis gi paleistuvystę kaipo kūno darbą, laikė menku daiktu ir tuo tiktai rūpinosi, kad mirties valandoje suskubtų priimti savo krikštą, kurs atleidžias visas kaltes ir duodas išganymą.

Tose apygardose, kur katarai jautėsi esą stipresni, tyčiojosi iš katalikų tikėjimo, labiausiai iš komunijos, griovė katalikų bažnyčias, užmušinėjo kunigus. Persekiojamiems katalikams tuo sun-

kiau buvo gintis, kad katarų pusėje stovėjo vietinė bajorija. Galingas katarų užtarytojas buvo Tuluzos grapas Raimundas VI. Pamokslininkai, Bažnyčios siunčiami katarų draustų, nieko negalėjo įveikti. Popiežiaus pasiuntinio Petro Kastelnau užmušimas privertė Inocentą III pagarsinti kryžiaus karą prieš katarus (1209). Neapykanta, nuo seniai įsikerėjusi tarp žieminės ir pietinės Francijos gyventojų, dar labiau įsikerėjo dėl pasidariusiojo tikėjime skirtumo ir palaikė prasidėjusius naminius karus, kurie tęsėsi per 20 metų ir buvo kai kur vedami su dideliu įnirtimu iš abiejų pusių. Juose žieminės Francijos kunigaikščiai nuveikė katarus, sugriovė tvirčiausias jų pilis ir atėmė žemes jų užtarytojams. Daug katarų pragaišo karuose, likusieji, atitekę į katalikų kunigaikščių valdžią, palengva sugrįžo į vienybę su Bažnyčia.

Šv. Domininkas.

Įsikerėti katarų herezijai padėjo dvasiškijos vietomis menkas apsišvietimas ir pasaulinis vyskupų gyvenimas. Šv. Domininkas suprato reikalingumą šviesių pamokslininkų, kurie ne tiktai galėtų aiškinti paklydusiems Bažnyčios mokslą, bet ir savo gyvenimu parodytų gerą pavyzdį. Šv. Domininkas numanė, kad ginklais negalima klystančių įtikinti, ir skelbti tarp heretikų Bažnyčios mokslui įsteigė naują ordiną, vadinamą pamokslininkų ordinu. Domininkonai taip pat, kaip ir pranciškonai, darė visiško neturto, apžadus, jų vienuolynai negalėjo įgyti turto ir gyveno vien iš malda. Šv. Domininkas reikalavo nuo savo mokinių ilgo prisirengimo. Turėjo jie devynerius metus mokytis filosofijos ir teologijos ir tada tiktai tebuvo jiems leista kitus mokytis. Katarai, skelbdami žemės gėrybių paniekinimą ir nurodydami į didelius turtus, bažnyčių valdomus, nevieną atitraukdavo nuo katalikų Bažnyčios. Domininkonai savo pamokslais ir pavyzdžiu parodė, kad išsižadėjimo ir susivaldymo dvasia yra katalikų pusėje.

Pranciškonų ir dominikonų darbavimasis atnaujino Bažnyčioje evangelijos dvasią, suturėjo tolesnį plitimą klaidžių nuomonių, pakėlė švietimą ir mokslą, kuris tryliktajame šimtmetyje taip gražiai pražydo pranciškonų ir dominikonų vienuolynuose.

Inkvizicija.

Tikėjimo vienybės ardymas visados Bažnyčios buvo laikoma didelė nedorybė. Todėl dar Romos ciesoriai krikščionys buvo įsakę kartais net mirtimi bausti heretikus. Vieni Bažnyčios tėvai pritarė heretikų baudimui, kiti gi buvo tam priešingi. Vidurinių amžių pradžioje prieš heretikus mažesnių bausmių tevirta. Bet vėliau atsirado pavojinga ir valstybei anarchistų albigiečių herezija, kuri kovojo prieš moterystę ir nuosavybę, prievartos priemonėmis norėjo išgriauti ir valstybę ir Bažnyčią. Ginantis nuo tokių heretikų, imta smarkiau jie bausti. Ciesorius Fridrichas II, taikindamas senoviškas Romos teises, paskelbė už atkaklią hereziją mirties bausmę sudeginimu. Bet net atkaklieji heretikai toli ne visados mirtimi buvo baudžiami. Baudžiant mirtimi, retai gyvus tedegindo, bet pirma lengvesniu būdu nužudydavo.

Heretikams susekti, jiems sugrąžinti į Bažnyčią arba nubausti buvo įsteigta inkvizicija. Ji buvo atiduota vyskupams, bet kada pasirodė, kad vyskupai neįstengia gerai heretikų suradimo ir baudimo atlikti, tai buvo įsteigta popiežiaus inkvizicija (1231). Ji dažniausiai būdavo atliekama domininkonų, kurie daugiausiai kovojo su katarais. Inkvizitorių priedermė buvo susekti heretikus, įtikinimu priversti juos prie herezijos atsisakymo, tuos gi atkaklius heretikus, kurie nenorėjo herezijos atsisakyti, atiduoti nubausti pasaulinei vyriausybei. XIV ir XV amžiuje popiežiaus inkvizicija nyksta.

Apie inkviziciją reikia spręsti, laikantis anų laikų nuomonių. Tuomet visuomenė buvo nuomonės, kad heretikai baustini mirtimi. Bausmės už visus nusikaltimus anuomet buvo labai smarkios. Kada valstybė skaudžiausiai baudavo už menkas kaltybes, tai suprantama, kad įstatymai skyrė mirties bausmę už tikėjimo vienybės griovimą. Bažnyčios priešininkų paduodamos žinios apie inkvizicijos aukų skaičių labai perdėtos.

Nuo popiežių inkvizicijos žymiai skyrėsi Ispanijos inkvizicija. Buvo tai daugiau valstybės įstaiga, esanti karaliaus valdžioje. Turėjo ji savo valstybinių tikslų, atkreipta buvo prieš žydus, veidmainiškai priėmusius katalikų tikėjimą. Ispanijos inkvizicija

sutūrėjo tame krašte protestantizmo išsiplėtimą, bet iš kitos pusės pradėjo sustiprėti karaliaus absoliutizmui. Galutinai panaikinta 1820.

Vidujinis bažnyčios gyvenimas.

Bažnyčios sutvarkymas.

Įsikūrus Bažnyčios valstybei, popiežiai pasirodė labiau savarankiški. Jo valdžios reikšmę pakėlė ta aplinkybė, jog katalikų tikėjimas Anglijoje ir Vokietijoje buvo atneštas iš Romos, rūpinantis popiežiams. Naujai įsikūrusios germanų valstybės palaikė popiežių valdžią.

IX ir X amžiuje tam kartui sunykusi popiežių valdžia žymiai pakilo po Grigorijaus VII reformų. Bažnyčios valdžia labiau susicentralizavo popiežiaus kurijoje, įvesta didesnis vienodumas Bažnyčios papročiuose. Popiežius sau pasilieka šventųjų kanonizaciją, naujų vyskupijų steigimą, išrišimą iš kai kurių sunkesniųjų nuodėmių, vėliau gi kartais ir kunigų skyrimą į kai kurias aukštesnes vietas.

Bažnyčios senovėje tebuvo statomos miestuose, kame gyveno vyskupas, sodžiuje gi tik žymesnėse vietose. Prie miestų bažnyčių buvo didesnis kunigų skaičius, vadinosi jos katedrinėmis ir koleginėmis bažnyčiomis. Nuo VI amžiaus statomos bažnyčios karalių, ponų ir vienuolynų dvaruose. Ponai ir vienuolynai tas bažnyčias laikė savo nuosavybe, atiduodavo jas valdyti kam norėjo, kunigai, priklausydami ponų, buvo pažeminime. Dažnai ponai atiduodavo savo bažnyčias valdyti menko mokslo arba be doros žmonėms. Karolio Didžiojo laikais ta ponų valdžia buvo bent kiek suvaržyta, bet paskui vėl įsigalėjo. Karolius Didysis stengėsi pakelti kunigų gyvenimą, geriau aprūpindamas bažnyčias žemėmis.

Gregorijus VII ir jo įpėdiniai iškovojo Bažnyčiai didesnę laisvę. Popiežiai laikėsi taisyklės, kad bažnyčia, kaip pašventintas trobesys, negali būti privatinė nuosavybė, ponams nepripažino teisės pardavinėti bažnyčių, skirti į jas kunigų. Ponai galėjo tikrai rekomenduoti kandidatą iš to atsirado *patronato* teisė.

Mokslas,

aukštai stovėjęs pas senovės romėnus, užplūdus laukinėms germanų tautoms, krito. Mokslo palikimus sergėjo kunigai ir vienuoliai. Bent kiek geresnės sąlygos užsiimti mokslu buvo susidariusios Karolio Didžiojo laikais, kada buvo aprimę savitarpio karai. Prie katedrų ir vienuolynų bažnyčių buvo steigiamos mokyklos. Jos palengva plėtojasi. Aukščiausiai iškyla XIII amžiuje. Jam kilti padėjo Bažnyčios laisvė, iškovota Gregorijaus VII reformomis. Per kryžiaus karus Europos tautos susipažino su arabų ir graikų mokslu, pažino graikų literatūrą (Aristotelio raštus), ligšiol nežinomą vakarų Europoje. Pranciškonų ir dominikonų vienuolynų įsikūrimas irgi žymiai pastūmė pirmyn mokslą.

Teologijos moksle dvi buvo svarbiausios srovės: scholastika ir mistika. Scholastika stengėsi apreiškimo mokslą sutaikinti su filosofija, paremti jį proto prirodymais. Aiškino trumpai sustatytais silogizmais. Mistika daugiau žiūrėjo praktikos tikslų, stengėsi išaiškinti tas tiesas, kurios veikia jausmus, stengėsi patraukti skaitytoją ir formos gražumu. Scholastika daugiau rūpinosi minties aiškumu ir gilumu, mistika jausmų sužadiniu. Scholastikos tėvas buvo š. v. Anzelmas (credo, ut intellegam. † 1109 m.). Žymūs jos atstovai buvo Aleksandras Halietis († 1245) pranciškonas, Paryžiaus universiteto profesorius, ir Albertas Didysis († 1280), domininkonas, Paryžiaus ir Kelno universitetų profesorius, savo tyrinėjimais apėmusis visas mokslo šakas (doctor universalis), žinovas Aristotelio filosofijos, kuri pakeitė ligšiol viešpatavusią Platono filosofiją. Kadangi Aleksandras Halietis užsiindavo uoliai gamtos mokslais ir darė bandymus, tai liaudis laikė jį žavėtoju. Proto aiškumu ir gilumu visus scholastikus pralenkė Tomas Akviniėtis († 1274, doctor angelicus). Buvo profesorius Kelno, Paryžiaus, Bolognijos, Romos ir Neapolio universitetų. Kaip kritikas pragarsėjo Dunskotas, pranciškonas (doctor subtilis). Mistikos žymiausi atstovai yra š. v. Bernardas, Tomas iš Kempeno. Š. v. Bonaventūra pranciškonas jungė scholastikos metodą su mistika.

Kylant mokslui, daugiau atsirado mokyklų prie katedrinių bažnyčių ir vienuolynų. Tačiau jas nustūmė antron eilėn prae-
žydę universi-
tetai. Popiežiai pa-
laikė universitetus,
jų profesoriams
duodavo bažnytinių
vietų. Iki 1400 m.
buvo įsteigta 46
universitetai (Italijoje 17, Francijoje 10,
Ispanijoje 6, Vokietijoje 5, Anglijoje 2). Įsteigimo raštai duoti popiežių 31 universitetui, ciesorių — 5. Garsiausieji buvo universitetai: teisių mokslu — Bolognijoje, teologija — Paryžiuje, medicina — Salerne.

Kunigai reikalingą mokslą įgaudavo katedrų ir vienuolynų mokyklose, paskui universitetuose. Parapinėms bažnyčioms kunigai

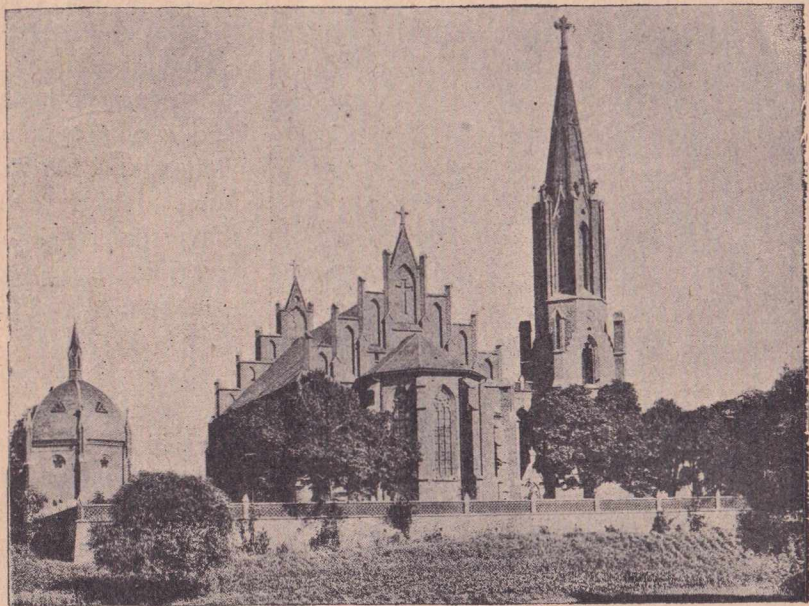
Šv. Tomas Akvinietis. Viršuje Kristus, leidžiantis šviesos spindulius į jį, Moze, šv. Povilą ir 4 evangelistus. Šonuose Aristotelis ir Platonas. Apačioje nuveiktas arabų filosofas Averroes.

buvo rengiami prie koleginių bažnyčių. Jų mokslas kartais būdavo nedidelis. Mokslą įgyti trukdė knygų stoka. Daug dalykų reikėjo iš atminties mokytis.

Dailė.

Nuo XI amžiaus vieton medinių vis daugiau statoma mūro bažnyčių. Pradžioje imta pavyzdys iš senovės bazilikų su jų

koliumnomis ir lėkščiu stogu. Paskui skliautai buvo suvedami, paremti storais šulais. Taip atsirado romaniškasis stilius. Dau-

Rokiškio bažnyčia, Lietuvoje. Gotiko stilius.

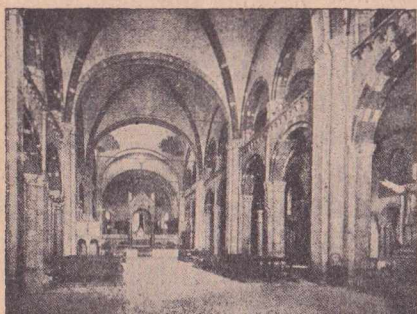
giausia to stiliaus bažnyčių pastatyta apie Reiną. XII amžiaus pabaigoje šiaurinėje Francijoje atsiranda naujas stilius—gotikas. Jo ženklai — laibi šulai, aukšti langai, smailiai suvestos visos linijos skliautų, bokštų, langų ir visų papuošimų. Iš Francijos is palito po Vokietiją ir Angliją.

Dora.

Sunkų darbą turėjo Bažnyčia, priėmusi didelį skaičių pagoniškų tautų. Daug žiaurių papročių, daug burtų laikėsi tarp jų. Germanų tautos tetikėjo į jėgą, buvo pripratusios į savitarpio kovas. Su tais papročiais bažnyčia ilgai turėjo kovoti.

Pagonys buvo tuos nuomonės, kad kieno galybė, to ir teisybė, todėl ginčą sprendė dueliu. Valencijos susirinkimas (885)

įsākė su duellantais elgtis kaip su savižudžiais. Bet dueliai buvo labai sunku išnaikinti, tai daugelis bevelijo juos pakeisti Dievo teismu (ordalijos). Pas germanų tautas labai buvo išsiplatinusi nuomonė, kad Dievas turi stebuklu patvirtinti teisybę, todėl jie vartojo Dievo teismą: apkaltintasis vaikščiodamas po žarijas, imdamas į rankas įkaitintas geležis, neskęsdamas vandenyje turėjo prirodyti savo nekaltybę. Popiežiai visados kovojo prieš tokį teisybės supratimą. Steponas V įsākė, jog teisybei sukurti reikia ne Dievo teismo, bet liudytojų įrodymo. Tačiau Vokietijos ir Francijos vyskupai dažnai nusileisdavo liaudies tikėjimui, kai kurie Vokietijos vyskupų susirinkimai pritarė ordalijoms. Tikrai XIII amžiuje pakilęs mokslas žymiai sumažino ordalijų vartojimą.

Šv. Ambrozijaus bažnyčios vidus, Milane
Romaniškas stilius.

Tikroji vidurinių amžių nelaimė buvo savitarpio kariai. Silpna valstybė negalėjo suvaldyti ritierių. Ypatin-
gai Francijoje buvo daug užpuolimų. Vyskupai prieš juos kovojo. Buvo įvesta Dievo taika. Jai įvykdyti daugiausiai padėjo Kliunio vienuolynai. Pritariant pietinės Francijos bajorams paskelbta Dievo taika (1040), kurią priėmė

pirma šiaurinė Francija, paskui Normandija ir Belgija. Vokietijoje Dievo taiką paskelbė cėsorius Henrikas II (1043). Nevalia buvo kariauti nuo trečiadienio vakaro iki pirmadienio ryto, advente, gavėnioje ir per kai kurias šventes. Dievo taikos paskelbimas žymiai sumažino užpuodinėjimus. Netrukus prasidėję kryžiaus kariai nukreipė ritierių karingąjį ūpą prieš krikščionių tikėjimo priešininkus—magometanus. Bažnyčia palaikė Dievo taiką, stengėsi patobulinti teismo tvarką, prašalinti iš jos ordalijų prirodymus, pakeisdama juos liudytojų parodymu.

Aplamos doros žvilgsniu šio laiko visuomenė buvo labai nepastovi, buvo daug priešingumų. Iš vienos pusės daug pa-

vyzdžių aukštos doros, skaudžios atgailos, griežto gyvenimo būdo, iš kitos pusės baisios nedorybės, didelis žiaurumas, nuolatinės muštinės. Tą žiaurumą palaikė nuolatiniai karai. Nuo jų daug kentėjo bažnyčios, vienuolynai, nekalti beginkliai gyventojai.

Kylanti prekyba kurstė godumą. Turtėjant miestams, didėjo papročių gedimas. Bet iš kitos pusės daug matyti Dievo meilės, gailestingumo, pasiaukavimo, ypatingai naujuosiuose ordenuose, kurie turėjo labai daug vienuolių. Pasiaukavimas apsidėjęs kryžiaus karais, bažnyčių statymu (jos daugiausiai iš aukų buvo statomos). Įvairiems geriems tikslams buvo steigiamas daug draugijų. Buvo net draugijų keliams ir tiltams taisyti. Iš to laiko daug yra visokio luomo šventųjų.

Plačiai buvo praktikuojama labdarybė. Senovėje parapijos šelpė savo pavargėlius, tas paprotys ilgainiui pragaišo. Karolius Didysis jį atgaivino. Tam tikslui turėjo būti suvartojama ketvirta dalis bažnyčios pajamų. Bet paskui ritieriams išgrobščius bažnyčios turtus, nebebuvo kuo bešelpiti pavargėlių. Daugiausiai pavargėlių šelpimu užsiimdavo vienuolynai. Prie katedrinių ir koleginių bažnyčių buvo namų pavargėliams priglausti. XIII ir XIV amžiuje atsiranda daug prieglaudų neturtėliams, ligoniams, našlaičiams, jų turėjo kiekvienas miestelis. Pačioje Francijoje buvo 2000 namų raupsuotiems. Neturtėliams šelpti steigta taipogi tam tikros kasos. Gailestingumas plaukė plačiu upeliu.

Antroji Dalis.

Vėlybasis viduramžis.

Popiežių įtakos pašlijimas (1303—1517).

Bonifacas VIII ir Pilypas IV.

Kovodami su Hohenštaufenais, popiežiai ieškojo Francijos karalių pagalbos. Francūzų įtaka Italijoje pakilo, ypatingai kada jie, išvarę iš Italijos Hohenštaufenus, įsikūrė Neapolio ir Sicilijos karalystėje. Neapolio karaliai tarp pačių kardinolų sudarė savo šalininkų partiją ir norėjo išrinkti tokį popiežių, kurs palaikytų jų politiką.

1294 metais popiežiu buvo išrinktas Bonifacas VIII. Sekdamas didžiųjų popiežių, Gregorijaus VII ir Inocento III, pėdomis, norėjo, kaip pirmiau, valdyti krikščioniją ir vesti ją prie aukštų tikslų. Beveik visos vakarų Europos tautos buvo tada įsipanijusios į savitarpio karus. Bonifacas VIII draudė karalius nuo naminių karų, norėjo, suvienijęs visus krikščionis, vesti juos į kovą prieš bendrą priešininką—magometanus. Bet santykiai buvo per-simainę. Sutvirtėjo tautiškos valstybės, Francija, Anglija. Jų karaliai norėjo kuodidžiausią įsigyti valdžią, nepripažino Bažnyčios privilegijų, įgytų praėjusiam amžiuje.

Pilypas IV ir Anglijos karalius Eduardas vedė smarkų karą daugiausiai Bažnyčios pinigais ir uždėjo ypatingai didelius mokesčius bažnyčių žemėms. Anglijos ir Francijos vyskupai pasiskundė popiežiui, ir Bonifacas VIII, norėdamas karą sustabdyti ir ginti Bažnyčios žemes nuo perdidelio apsunkinimo, užgynė

rinkimą mokesčių iš bažnyčių žemių be popiežiaus sutikimo. Todėl Pilypas IV uždraudė išvežti iš savo karalystės pinigų, kurie

Bonifacas VIII.

ėjo į Romą Bažnyčios ir kryžiaus karų reikalams. Bonifacas VIII, norėdamas taikos su Pilypu IV, kitu raštu paaiškino, kad jisai neginąs rinkti mokesčių iš bažnyčių žemių būtiniesiems valstybės reikalams, ir Pilypas IV atmainė savo uždraudimą pinigų išvežti

svetur. Sutartis, tam kartui, kad ir įvykusi, buvo netvirta. Pilypas IV savinosi Bažnyčios turtą ir skyrė be popiežiaus sutikimo vyskupų. Bonifacas VIII užgynė Francijos vyskupams mokėti mokesčius karaliui be popiežiaus leidimo, uždraudė Pilypui IV be popiežiaus sutikimo skirti vyskupams ir apsvarstyti Francijos bažnyčių reikalams pakvietė pas save į Romą Francijos vyskopus. Tame susirinkime buvo sustatyta garsi bulė „Unam sanetam“, vėliau paskelbta. Pabrėžęs pradžioje, kad viena buvo Kristaus įkurta Bažnyčia, Bonifacas rašo apie pasaulinės ir bažnytinės valdžios santykius. Bulė gale turi dogmatišką nutarimą,

kad išganymui būtinai reikia pripažinti popiežiaus valdžią, o argumentacijoje, kuri nėra dogmatinė, surinktos viduriniais amžiais pažiūros suformuluotos į pasaulinės ir bažnytinės valdžios santykius.

Pilypas IV irgi rengėsi į kovą. Visupirma rūpinosi jįsai patraukti į savo pusę Francijos vyskopus ir visą tautą. Tam tikslui buvo sustatyta iškreipta būk tai Bonifaco VIII bulė, kurioje parašyta, kad karalius ir valstybės dalykuose priklausąs popiežiaus. Pilypas IV pagarsino tą bulę ir atsišaukė į visą tautą, reikalaudamas jos pagalbos prieš popiežiaus tariamuosius prisavinimus. Neleido taipogi savo karalystės vyskupsams važiuoti į Romą į popiežiaus sukviestąjį susirinkimą ir, sukviėtęs patsai į Paryžių tautos atstovus, apskundė Bonifacą VIII, būk jisai esąs neteisėtas popiežius, heretikas ir jam detronizuoti reikalavo yisuotino susirinkimo sukvietimo. Jo teologai aiškino, kad karalius turįs savo valdžią iš Dievo, kad tą valdžią uždedanti jam pareigą rūpintis bažnyčios gerove ir ginti ją nuo nuklydimų. Tuo tarpu Romoje buvo jau surašyta ekskomunikos bulė prieš Pilypą IV. Jis, nebelaukdamas ekskomunikos paskelbimo, pasirūpino ki taip pražudyti savo priešininką. Jo pasiuntiniai, slapčia atvykę į Italiją, surinko nežymiai kareivių būrį ir užpuolę suėmė Bonifacą VIII Ananijoje. Po dviejų dienų Ananijos gyventojai paleido popiežių, bet jis, sugrįžęs į Romą netrukus mirė (1303).

Popiežiai Avinjone.

Bonifaco VIII įpėdinis Benediktas XI stengėsi kiek galėdamas be pažeidimo Bažnyčios teisių nuraminti kilusį nesutikimą, bet nieko padaryti negalėjo ir mirė tevaldęs Bažnyčią 8 mėnesius. Toje sunkioje valandoje Bažnyčia ilgai paliko be galvos. Kardinolai negalėjo atitikti vyro, kurs, neatstodamas nuo Bažnyčios teisių, neužgautų drauge Francijos karaliaus, nuo kurio viso ko bloga galima buvo tikėtis. Pagaliau tapo išrinktas popiežiu tinkąs Pilypui IV Bordo arkivyskupas, kurs prisiėmė Klemenso V vardą (1305).

Klemensas V atsisakė pasmerkti Bonifacą VIII, kaip to reikalavo Pilypas IV, darė tačiau jam daug nuolaidų, atšaukė Bonifaco VIII bules, išleistas prieš Pilypą IV, jį patį priėmė į Baž-

nyčios vienybę ir leido jam suvartoti valstybės reikalams bažnytinį dešimtinį. Klemensas V neparvažiavo gyventi į Romą, bet paliko Francijos mieste Avinjone ir iš tenai valdė Bažnyčią. Kardinolus skyrė daugiausia francūzus. Šeši dar Klemenso V įpėdiniai gyveno Avinjone.

Popiežiaus buvimas per 70 metų Avinjone atnešė Bažnyčiai daug nelaimių. Gyvendami Francijoje, popiežiai pateko į Francijos karalių priklausomybę. Todėl daugelis Avinjono popiežių nebelaikė visos krikščionijos bešališkais vadovais ir nustojo jais pilnai pasitikėti. Roma griuvo, daug bažnyčių stovėjo be stogų, nyko senovės paminklai. Popiežiai, nebegaudami iš savo valstybės pajamų, turėjo ieškoti kitos versmės savo dvaro išlaikymui. Buvo uždėti dideli mokesčiai visų kraštų vyskupijoms, bet toksai būdas išdui papildyti sukėlė daug prieštaraimų. Anuatos, ekspektacijos, rezervatos labai pakenkė popiežiaus autoritetui. Marsilijus iš Padvos skelbė tautos suverenitetą, taikydamas jį ir Bažnyčiai. Įstatymus turįs leisti visuotinas susirinkimas, popiežius esąs Bažnyčioje tik vykdomasis organas. Pagaliau Avinjono popiežiai suprato, kad būtinais reikia išsipainioti iš Francijos karalių pinklių. Gregorijus XI, palikęs Avinjoną, sugrįžo į Romą (1377), kur netrukus ir pasimirė.

Avinjono schizma.

Bažnyčios suskilimas.

Romos gyventojai bijodami, kad popiežius nebūtų vėl išrinktas francūzas ir nesugrįžtų į Avinjoną, reikalavo nuo kardinolų, kad jie būtinais išrinktų popiežių romėną. Kardinolų buvo išrinktas Bari vyskupas, kurs pasivadinęs Urbonu VI, užėmė Apaštalių Sostą Romoje (1378). Naujo popiežiaus griežtas būdas pačioje pradžioje nepatiko francūzų kardinolams, pripratusiems prie pataikavimo. Urbonas VI karštai ėmė reformuoti jų pasaulišką gyvenimą. Tada penkiolika jų, susirinkę Neapolio karalystėje, paskelbė, būk Urbono VI išrinkimas įvykęs priverstinai ir todėl esąs netikras, ir pakėlė į popiežius savo šalininką Klemenšą VII, kurį pripažino Francija, Neapolis, Sabaudija, Ispanija ir Škotija.

Taip atsirado kartu du popiežiai: vienas tikrasis, gyvenęs Romoje antras francūzų, gyvenęs Avinjone.—„Dabar aš esu popiežius“, išsitarė Francijos karalius Karolius V, suskilimui įvykus. Abudu popiežiai laikė savo dvarą, skyrė kardinolus, vyskopus, abudu vienas kitą pasmerkdamo, kaip ardytoją Bažnyčios vienybės. Tikrasis popiežius buvo Urbonas VI. Daugelis tačiau katalikų tokiose nepaprastose aplinkybėse nežinojo, katro popiežiaus klausyti. Bažnyčioje pasidarė didelis sumišimas ir papiktinimas.

Bažnyčios centro sugriuvimas privertė krikščionių tautas pačias rūpintis papiktinimo pašalinimu. Daugelis buvo tos nuomonės, kad reikia atsisakyti nuo paklusnumo abejotiniems popiežiams, tuo priversti juos išsižadėti valdžios ir tuomet tikrąjį išrinkti. Tam tikslui įvykinti abiejų popiežių kardinolai susitarė nebepripažinti nė vieno iš jų tikruoju popiežiu ir sušaukė vyskupų susirinkimą į Italijos miestą Pyzą (1409). Tas susirinkimas Bažnyčiai suvienyti paskelbė atimamą valdžią Romos popiežiui Gregorijui XII ir Avinjono Benediktui XIII ir išrinko naują popiežių Aleksandrą V. Bet Pyzos susirinkimas nerado visiško pritarimo krikščionių visuomenėje ir dar padidino sumišimą dėl to, kad vietoje dviejų popiežių atsirado net trys.

Konstancijos susirinkimas.

Aleksandro V įpėdinis Jonas XXIII, reikalaujant krikščionių karaliams ir universitetams, sukvietė visuotiną vyskupų susirinkimą į Konstanciją (1414—1418), tikėdamasis, kad susirinkimas pripažins jį tikruoju popiežiu.

Konstancijos susirinkimas buvo sušauktas neramiais laikais, kada popiežių įtaka buvo žemai kritusi. Todėl buvo priimta nuomonė, jog visuotinas susirinkimas didesnę turis valdžią negu popiežius. Kad Jono XXIII šalininkai negautų viršaus, susirinkime buvo pripažinta balso teisė ne tiktai atvažiavusiems vyskupams, bet ir atstovams neatvykusių vyskupų, kapitulų, kunigaikščių, taip pat teologijos, kanonų daktarams.

Naujo susirinkimo pirmasis darbas buvo grąžinti Bažnyčiai vienybę. Reikalauta, kad Bažnyčios naudai visi trys popiežiai atsisakytų savo valdžios ir tuo palengvintų tikro neabejotino popiežiaus išrinkimą. Bet nuo pat pradžios pasirodė, kad Bene-

diktas XIII ir Jonas XXIII nori išsilaikyti prie valdžios ir trukdo susirinkimo darbą. Jonas XXIII persirėdęs pabėgo iš susirinkimo, taip mėgindamas jį sugriauti. Tada iškelta daug priekaištų prieš blogą jo gyvenimą. Susirinkimas paskelbė atimęs jam valdžią. Gregorijus XII sutiko atsisakyti valdžios, pirma išleidęs bulę, kuria pripažino Konstancijos susirinkimą teisėtu visuotinu susirinkimu. Atkakliam Benediktui XIII susirinkimas atėmė valdžią. Taip nebetkus nė vieno popiežiaus, Konstancijos susirinkimas galėjo užsiimti pasiskyrimu sau galvos. Popiežiu buvo išrinktas Martynas V, kurį tuoju ir pripažino visos katalikų tautos. Bažnyčios vienybė buvo sugrąžinta.

Konstancijos susirinkimui reikėjo dar užsiimti pašalinimu kai kurių papročių, įsiskverbusių Bažnyčios valdyje prie Avinjono popiežių. Bet kadangi ir taip susirinkimas ilgai truko, todėl atlikęs svarbiausiąjį reikalą, Bažnyčios susivienijimą, 1418 išsiskirstė. Bažnyčios drausmės atitaisymas atidėtas lig kitam visuotinam susirinkimui, kurį Martynas V prižadėjo sukviesti už penkerių metų.

Huso herezija.

Konstancijos susirinkime buvo svarstyta Viklefo ir Huso mokslas.

Oksfordo universiteto profesorius Viklefas skleidė Anglijoje tokį mokslą: Bažnyčia susidedanti tikrai iš žmonių, Dievo paskirtų išganymui. Nepaskirtieji nepriklausą Bažnyčiai, tuo mažiau tegali būti vyskupais arba popiežiais. Paskirtiesiems tikrai naudingi esą sakramentai. Kadangi niekas negali tikrai žinoti, kas yra paskirtas, kas ne, taigi niekas negalys žinoti, kad priklausą Kristaus Bažnyčios. Todėl Viklefas, nepripažindamas matomosios Bažnyčios, nepripažino nei Bažnyčios vyresnybės ir jos valdžios. Toliau Viklefas skelbė, kad Bažnyčia negalinti turtų valdyti, atmetė vienuolišką gyvenimą ir kai kurias kitas maldin-gumo praktikas.

Viklefo raštai pateko į Čechus, ir labai juos pamėgo ir skleidė tarp savo tautiečių Pragos universiteto profesorius Jo-

nas Husas, kuris Viklefo klaidas padaugino dar savomis. Visuotino sumaiščio amžiuje, kada pasipriešinimas Bažnyčios vyresnybei buvo paplitęs vakarų Europos krikščionių draugijoje, Viklefas ir Husas atrado daug šalininkų. Abu buvo kunigu griežto gyvenimo, profesoriu, žymūs pamokslininkai, abu reikalavo Bažnyčioje reformų. Visa nelaimė tame, kad juodu, reikalaudamu reformų, tuo tarpu patys savo klaidingu, pavojingu mokslu griovė Bažnyčią.

Viklefo mokslas Anglijoje neprigijo, Huso gi mokslas Čechuose prigijo. Priežasčių jam prigyti reikia ieškoti politiškose to krašto sąlygose anais laikais. Jau nuo vienuolikto amžiaus pradėjo skverbtis į Čechus vokiečių kalba ir papročiai. Ypatingai įsigalėjo vokiečių įtaka keturioliktame amžiuje. Savo tautystei ginti ir svetimtaučių užplūdimui suturėti susitaisė Čechuose tautinė partija. Husas, karštas tautininkas, turėjo daug šalininkų joje. Husui pradėjus skleisti savo mokslą, vokiečiai pirmieji apskundė Husą Pragos arkivyskupui ir popiežiui. Husui susispyrus su vokiečiais, tautinė čekų partija stojo jo pusėje ir, palaikant ją karaliui Vaclovui, gavo viršų universiteto valdyboje. Tada vokiečiai, profesoriai ir studentai, išsikėlė iš Pragos į savo universitetus. Pragos universitetas sumenkėjo, bet užtat Husas, nebeturėdamas jame priešininkų, drąsiau galėjo skelbti savo mokslą. Pamoksluose smarkiai užpuldinėjo jisai Bažnyčios vyresnybę: popiežius, vyskopus ir kunigus. Prasti žmonės, ypatingai sodiečiai, pakurstyti Huso pamokslais, draskė bažnyčias, griovė vienuolynus, žudė kunigus. Pragos arkivyskupas uždraudė Husui pamokslus sakyti, popiežius atskyrė jį nuo Bažnyčios. Husas į tai atsakė, kad jokia vyresnybė negalinti užginti jam evangelijos garsinti ir atskirti nuo Bažnyčios, kuri esanti nematoma ir Kristaus paties nematoma valdoma. Nuo popiežiaus irštarmės Husas apeliavo į visuotiną Konstancijos susirinkimą.

Taigi Konstancijos susirinkimas ir pašaukė Husą į savo teisimą. Husas tikėjosi atrasiąs Konstancijos susirinkime savo mokslo pripažinimą, todėl paklausė pašaukimo ir atvyko į Konstanciją. Bet susirinkimas Čekų reformatoriaus mokslą pripažino heretišku ir pareikalavo, kad Husas nuo jo atsisakytų. Pui-

kybė neleido Husui prisipažinti, jog paklydęs, ir pasiduoti susirinkimo ištarme. Husas buvo atiduotas pasaulinei vyresnybei, kuri pritaikino jam tų amžių valstybės įstatymus ir sudegino jį Konstancijoje (1415).

Huso pusėje stovėjo Čechuose tvirta tautinė partija. Jo nužudymas Konstancijoje padarė jį kankiniu tautos akyse. Jo pasekėjai, vadinami husitais, paskelbė kovą Bažnyčiai ir vokiečiams ir ilgą laiką žiauriai ją vedė. Gavę viršų visame krašte, žiauriai žudė dvasiškiją ir persekiojo katalikus. Ciesorius Zigmantas, po brolio Vaclavo mirties įgijęs Čechų vainiką, matydamas geruoju nenuraminsiąs čechų, paskelbė prieš juos kryžiaus karą, bet jo kariuomenė buvo kartkartėmis čechų sumušta. Husitų įnirtimas prieš vokiečius suteikė jiems narsumą ir padėjo nuveikti visas karo sunkenybes, todėl husitai išturėjo ilgą karą su vokiečiais ir paėmė į savo rankas viso krašto valdžią.

Husitai, kovodami prieš vokiečius, stengėsi į savo pusę patraukti Lenkų karalių Jogailą ir Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą, kuriuodu neseniai mušyje prie Grunvaldo buvo sutriuškinę Vokiečių ordino galybę. Kariaudami su savo karaliu Zigmantu, husitai kvietėsi į Čechijos karalius pirmą Jogailą, paskui, šiam atsisakius, Vytautą. Vytautas, keršydamas ciesoriui Zigmantui už tai, kad jis buvo neseniai priteisęs Žemaičių kraštų Vokiečių ordinui, pakvietimą priėmė ir pasiuntė į Čechus su kariuomene savo giminietį kunigaikštį, Zigmantą Kaributą, kurs kaip stačiatikis, labai tiko čechams-husitams. Prieš popiežių ir ciesorių Vytautas teisinai pasiuntęs Kaributą į Čechus ne palaikyti heretikų prieš Bažnyčią, bet jų suvienyti su Bažnyčia. Zigmantui Kaributui nepavyko įsigalėti Čechuose, ir Vytautas paskui jį atšaukė (1424) ir atsisakė nuo bendravimo su husitais.

Pavojus vokiečių viešpatavimo tam kartui buvo suvienijęs visus čechus, bet tikėjimo dalykuose nebuvo tarp jų nuomonių vienodumo. Nežmoniškas kraštutinių husitų žiaurumas įkyrėjo pagalios visam kraštui. Daugumas tautos troško susivienijimo su Bažnyčia. 1433 metais 300 čechų pasiuntinių atvyko į visuotiną Bazelio susirinkimą, bet tą kartą nepavyko su vyskupais susitarti. Bazelio susirinkimas nuo savęs išsiuntė į Čechus legatus reikalo vietoje ištirti. Dauguma čechų sutiko sugrįžti į vienybę su Bažnyčia šiomis sąlygomis: popiežių pripažino čechams komuni-

ją abiem pavidalais, čechai atsisakė nuo Huso mokslo ir pripažino Zigmantą savo karaliu. Bet nemaža čechų dalis nenorėjo nė girdėti apie susiderinimą su Bažnyčia ir ilgai dar nedavė nurimti visam kraštui. Čechų tauta, nuvarginta ilgais ir smarkiais naminiais karais, suskurdo. Nuo to laiko prasideda jos suvargimas.

Bazelio susirinkimas (1431—1448).

Konstancijos susirinkimas buvo nutaręs, kad reikalingoms Bažnyčioje reformoms įvykinti būtų sušauktas vienas susirinkimas po 5 metų, kitas po 7, paskui gi susirinkimai būtų šaukiami kas 10 metų. Į susirinkimą, sušauktą 1423 m., nedaug teatvyko narių, jįsai neilgai tedarė posėdžius. 1431 metais buvo sušauktas naujas susirinkimas Bazelyje. Pradžioje narių irgi labai maža teatvyko. Tuo tarpu graikai, ketindami tartis dėl Bažnyčių susivienijimo, išreiškė norą, kad susirinkimas būtų laikomas Italijos mieste, kur patogiau būtų jiems atvykti. Dėl tų priežasčių popiežius Eugenijus IV norėjo perkelti susirinkimą į Boloniją. Bet Bazelio susirinkimo nariai pasipriešino. Popiežius, vengdamas galinčio pasidaryti suskilimo, leido toliau posėdžius daryti Bazelyje. Buvo išleista daug naudingų nutarimų. Bet paskui susirinkimo perdidelis, ne visados pamatuotas kišimasis į popiežiaus dvaro reikalus sukėlė popiežiaus nepasitikėjimą susirinkimu. Kada vėl svarstant susirinkimo perkėlimo klausimą nuomonės pasidalino, popiežius patvirtino mažumos nuomonę, paskelbė uždaras susirinkimą Bazelyje ir atidaręs Ferraroje. Bet kraštutinių karštuolių nedidelis skaičius toliau darė susirinkimą Bazelyje. Jie paskelbė atimą valdžią Eugenijui IV ir išrenką kitą popiežių, Peliką V. Tačiau bazeliečių neteisėti darbai nerado didelio pritarimo katalikų visuomenėje, patsai antipopiežius Pelikšas V ilgainiui pasidavė Eugenijui IV, atskala žlugo. Ferraros Florencijos susirinkime net graikai pripažino Eugenijaus IV valdžią, Konstancijos ir Bazelio susirinkime iškeltos klaidingos nuomonės, kad visuotinas susirinkimas esąs vyresnis už popiežių, nerado didesnio pritarimo.

Mėginimai suvienyti rytų bažnyčią su vakarų. Florencijos susirinkimas.

Bagiantis keturioliktam amžiui turkai užkariavo serbų karalystę, atėmė nuo graikų daugumą jų provincijų Europoje ir pačiam Konstantinopoliui gresė. Tiktai skubina vakarų Europos tautų pagalba tegalėjo apginti graikų imperiją nuo galutinės prapulties. Bet tos pagalbos graikai negalėjo laukti, kol tikėjimas skyrė juos nuo vakarų Europos krikščionių. Tai privertė graikus vėl iškelti bažnyčių susivienijimo dalyką. Jam apsvarstyti ir buvo sukvietas visuotinas rytų ir vakarų vyskupų susirinkimas į Italijos miestą Ferarą. Paskui jisai buvo perkeltas į Florenciją (1438). Atvyko graikų cėsorius Jonas VII Paleologas, linkstąs prie susivienijimo, Konstantinopolio patriarkas Juozapas ir daug kitų rytų bažnyčios vyskupų. Cėsorius norėjo, kad stačiai be tikėjimo dalykų svarstymo būtų apgarsinta bažnyčių susivienijimas ir pakviestos Europos tautos į karą su turkais. Teisingiau susivienijimo dalyką suprato atvykę graikų vyskupai. Numanė jie, kad paviršutinė vienybė be įsitikinimo nebus tvirta, todėl reikalavo, kad pirma būtų peržiūrėti ir apsvarstyti tie tikėjimo dalykai, kuriais graikų bažnyčia skyrėsi nuo katalikų. Taip ir padaryta. Po ilgų tarybų mažko ne visi atvykusieji rytiniai vyskupai sutiko vienytis (1439 m.), priimdami šiuos punktus: 1) Šventoji Dvasia išeina nuo Tėvo ir Sūnaus; 2) popiežius yra aukščiausias visos Bažnyčios valdytojas ir mokytojas; 3) Mišiose gali būti pašvenčiamas Švenčiausis Sakramentas taip pat rūkščia duona, kaip ir prėska (nerauginta); 4) rytų bažnyčioje gali palikti jų liturgija ir senobiniai papročiai.

Bažnyčių susivienijimas, laimingai atliktas Florencijoje, neatnešė tačiau laukiamųjų vaisių. Graikų dauguma nepritarė susivienijimui. Žymios pagalbos nuo vakarinės Europos tautų nesusilaukta. Popiežiai dėl rinkimo surinko pinigų karui su turkais, bet negalėjo sutaisyti didelės Europos tautų kariuomenės prieš turkus. Vengrai ir lenkai, įsirengusieji į karą, vadovaujant Jogėlos sūnui Vladislovui buvo turkų sumušti prie Varnos (1444 m.). 1453 m. turkai užkariavo Konstantinopolį. Konstantinopolio pa-

triarkas, pakliuvęs į sunkią turkų vergystę, nebesirūpino vienybe su Roma. Florencijos betgi susirinkimo nusprendimas, nors tam kartui palikęs bergždžias, tuo buvo svarbus, kad ateinantiems amžiams padėjo pamatus bažnyčių vienybei arba unijai.

Unija Maskvoje.

Rusai gavo krikščionių tikėjimą iš Graikijos 988 metais, tai yra tuo laiku, kada Konstantinopolio patriarkai buvo vienybėje su Roma. Todėl ir rusų bažnyčia pradžioje taip pat laikėsi tos vienybės. Bet 1054 metais Konstantinopolio patriarkui Kerularijui pertraukus vienybę su katalikų Bažnyčia, pasekė paskui jį ir Rusijos vyskupai, kurie beveik visi buvo graikai.

Konstantinopolio patriarkas, rengdamasis Florencijos susirinkime padaryti bažnyčių susivienijimą, Maskvos metropolitu paskyrė graiką Isidorių (1437), karštą unijos šalininką. Jisai turėjo ir Maskvą patraukti į uniją. Sunkus darbas atlikti teko Isidoriui Maskvoje. Neapykanta prieš katalikus tenai giliai buvo įsikėrusi. Maskvos didysis kunigaikštis Vasylius II labai nenoromis išleido Isidorių į Florencijos susirinkimą, įsakydamas nepriimti jokių permainų tikėjimo dalykuose. Su Isidoriu keliavo drauge Suzdaliao vyskupas Avramij. Juodu abu Florencijoje pasirašė po susirinkimo nutarimais. Už nuopelnus unijos vykinime popiežius Eugenijus IV padarė Isidorių kardinolu. Grįždamas namo, Isidorius įvedė uniją pas rusus, esančius Lenkijos ir Lietuvos valdžioje (Cholme, Kijeve) ir tais pasisėkimais tikėjosi sumažinti pasipriešinimą Maskvoje. Bet veltui. Kada sugrįžęs į Maskvą paskelbė Florencijos susirinkimo nutarimus, Vasylius II uždarė Isidorių vienuolyne, ketindamas jį atiduoti vyskupų teismui. Isidoriui pavyko išbėgti, jisai atvyko į Romą. Iš tenai rengė pagalbą Graikijai, su tuo tikslu buvo nuvykęs Konstantinopolin ir per jo apgulimą ko tik nepateko į nelaisvę turkams, kurie buvo paskyrę dovanas už Isidoriaus galvą. Pabaigė amžių Romoje.

Isidoriaus įpėdiniu Maskvoje Vasylius II paskyrė Joną. Jį pradžioje metropolitu buvo pripažinęs ir Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras. Bet paskui Kijevo metropolitu Lietuvai buvo paskirtas unijos šalininkas Isidoriaus draugas Gregorijus (1458),

jį pripažino didysis Lietuvos kunigaikštis. Nuo to laiko Kijevo metropolija liko padalyta. Lietuvos rusai turėjo jau visados atskirą savo metropolitą, kurs vadinosi Kijevo ir Mažosios Rusijos metropolitu. Gregorijus, gyvendamas Kijeve, Lietuvos kunigaikščių valdžioje, galėjo laisvai darbuotis unijos vykinimui, bet Gregorijaus įpėdiniai ne visados tepalaikė vienybę su katalikų Bažnyčia. Taigi Rusijos susivienijimas su katalikų Bažnyčia šį kartą nepavyko.

Katalikų tikėjimo plitimas pas lietuvių tautas.

Senoji lietuvių tautų religija.

Tryliktojo amžiaus rašytojas Petras Dusburgas sako, kad prūsai klysdami visus sutvėrimus dievais laikę, garbinę saulę, mėnesį, žvaigždes, perkūniją, visokius gyvius, turėję šventų miškų, laukų, vandenų. Popiežius Inocentas III, kurs turėjo žinių iš Livonijos misionierių, rašo, kad to krašto gyventojai garbinę gyvulius, medžius, žoles, vandenis. Oliveras Scholastikas († 1225), rašydamas apie lietuvių, estų ir prūsų religiją, pabrėžia augmenijos, vandenų, kalnų ir pakalnių garbinimą. Konstantinopolio rašytojas Nikeforas Gregoras († 1360), sėmęs žinias apie lietuvius iš rusų, vadina lietuvius ugnies garbintojais. Tai gi visų lietuvių kilmės tautų religija įvairių rašytojų vienodai apibudinama: tai gamtos jėgų garbinimas. Iš dievų labiausiai išsiskyrė Perkūnas. Lietuviai tikėjo į dvasių metapsichozę, perėjimą į naujai gimstančius žmones arba net į gyvulius (Kadtubek). Kunigų hierachija, regis, nebuvo organizuota. Daug buvo visokių prietarų.

Senovės lietuvių religijoje nebuvo elementų, kurie labai būtų kliudę išsiplėsti krikščionių tikybai. Bet nuo XII amžiaus lietuviai pamėgsta užpuldinėti ir plėšti savo kaimynus. Latvijos Henrikas XIII amžiuje lygina juos vilkams, kurie kaip zuikius ir avis vaiko latvius ir rusus. Dusdurgas vadina lietuvius galinga, kieto sprando tauta, išsilavinusią kariavime. Tas karingumas, dėl kovos su Vokiečių Ordinu atsiradęs politiškas antagonizmas, sulaukė per ilgesnį laiką lietuvius nuo priėmimo katalikų tikėjimo.

Evangelijos skelbimas pas lietuvių kilmės tautas teprasideda nuo pabaigos dešimto amžiaus, kada jau artimieji lietuvių tautų kaimynai, vokiečiai ir normanai, buvo tapę krikščionys.

Prūsai.

997 metais atvyko į Prūsus krikščionių mokslo garsinti šv. Adalbertas, Pragos arkivyskupas. Prūsai, išgirdę apie tikslą jo atvykimo, liepė šv. Adalbertui tuoju išėiti iš savo krašto. Kelioms dienoms praslinkus, atrado jie vėl šv. Adalbertą šventojoje girioje, į kurią buvo užginta įžengti svetimtaučiams, ir užmušę jį tenai. Lenkų karalius Boleslovas I atpirko šventojo kankinio kūną ir iškilmingai jį palaidojo Gniezne. XI amžiuje kankintinio mirtį atrado Prūsuose kitas evangelijos skelbėjas, šv. Brunonas, šv. Romualdo mokinyš, giminietis ciesoriaus Henricho II. Buvo nuvykęs evangelijos skelbti anapus Kijevo pečeniegams, grįždamas sustojo pas prūsus ir buvo jų nužudytas. Laimingesnis už tuos pirmuosius evangelijos skelbėjus Prūsuose buvo Kristijonas, cistersų vienuolis. XIII amžiaus pradžioje pavyko jam atvesti prie krikščionių tikėjimo du prūsų kunigaikščių ir sutaisyti iš prūsų pirmąją krikščionių draugiją. Kristijonas buvo pašventas pirmuoju prūsų vyskupu (1215), bet ir jo darbas neturėjo ilgos tvermės.

Plisti krikščionių tikėjimui pas prūsus labai trukdė jų karai su mozūrais. Prūsai, kovodami su savo kaimynais mozūrais, griovė katalikų bažnyčias, žudė kunigus. Apsiginti nuo prūsų Kristijonas paskelbė Vokiečiuose kryžiaus karą prieš prūsus ir įstatė 1224 m. Mozūruose Dobryniaus Brolių draugiją, bet Dobryniaus brolija visa išgaišo karuose su prūsais. Mozūrų kunigaikštis Konradas, nebeįsigalėdamas patsai gintis nuo prūsų, 1228 m. parsikvietė iš Palestinos vienuolių ricierių draugiją, įsteigta vokiečių kovai su turkais, ir atidavė jai Kulmo žemę. Kryžiuočiai (taip praminti nuo juodo kryžiaus, išsiūto ant jų apsiaustų) pasistatė pavestame sau krašte tvirtų pilių ir pradėjo smarkų karą su prūsais. Prūsai, kad ir narsiai gynėsi, bet sunku jiems buvo ištesėti kovoje su priešininku, geriau apsiginklavusiu ir turinčiu didesnę įpratimą į karo amatą. Be to kryžiuočius šelpė

Vakarinės Europos krikščionys. Kovodami per 53 metus krikščionys užkariavo prūsų tautas ir jų žemėse įkūrė tvirtą savo valstybę.

Kaip ordino buvo vedamas tas karas, matyt iš vyskupo Kristijono skundos popiežiui, kurioje jisai kaltina, kad dėl jo prispaudimo vietiniai gyventojai šalinasi nuo krikščionių tikėjimo, daugelis atsimetą nuo priimto tikėjimo. Popiežiai įsakydavo ordinui neskriausti Prūsijos gyventojų.

Užimdami Prūsų kraštą, ricieriai pradžioje paliko vietiniams gyventojams laisvę ir jų žemes, sau pasiimdami tik dalį žemės ir krašto valdymą. Bet dėl kelius kartus atsikartojusių sukilimų ėmė ordinas skaudžiau elgtis su prūsais sukilėliais. Kokie buvo santykiai tarp ordino ir užkariautų krašto gyventojų, matyti iš sutarties, kurią popiežiaus pasiuntinys padarė tarp prūsų ir ordino ricierių (1249). Priėmusieji krikštą Prūsijos gyventojai skundėsi: popiežių Inocento III, Honorijaus III, Gregorijaus IX, Inocento IV esą nutarta, kad pašauktieji į Dievo sūnų laisvę teturi būti Kristaus ir Romos bažnyčios pavaldiniais, gi Ordinas, elgdamasis priešingai tiems nutarimams, tokias uždėjęs Prūsijos gyventojams sunkenybes, jog kiti pagonyms vengia priimti naują tikėjimą. Ordinas į tai atsako suteikęs prūsams teisę įgyti turtus, daryti testamentu palikimus ir kitas pilietiškas teises. Popiežiaus pasiuntiniui tarpininkaujant ordinas prižadėjo neatiminėti iš naujai įtikėjusių Prūsijos gyventojų jų turtų, prūsai gi iš savo pusės atsižadėjo mirusiųjų kūnų deginimo ir kitų pagoniškų apeigų, prižadėjo pačių sau už pinigus nepirkinėti ir savo dukterų nepardavinėti, vaikų neužmušinėti ir jų neišmetinėti, pastatyti bažnyčių ir prie jų kunigus laikyti, sutarčių su pagonimis nedaryti.

Livonija.

Vokiečiai pradėjo lankytis Padauguviuose XII amžiuje (1163). Ikskiulėje ant aukšto Dauguvos kranto įsitaisė jie savo prekių sankrovą, jai ginti pasistatė pilį, į kurią netrukus atvyko ir misijonierių skelbti pagonims evangelijos. Pirmasis toks misijonorius čia buvo ramaus būdo augustinijonas Meinhardas, atsiųstas Bremos arkivyskupo. Keletas vietinių kunigaikščių priėmė krikščionių tikėjimą. Meinhardas buvo pašvęstas Livonijos vyskupu ir pastatė Ikskiulėje pirmąją krikščionių bažnyčią. Maloniu elgesiu su vietiniais gyventojais primanė jisai įgyti jų pasitikėjimą, ir daugiau jų buvo bepradedą krikštytis. Bet mirus Meinhardui, pasibaigė sutartis lyvų ir latvių su krikščionimis. Naujas Livonijos vyskupas Bertoldas pradžioje mėgino malonu-

mū patraukti pagonis prie krikšto, bet lyvai, kurie veidmainingai tebuvo priėmę krikščionių tikėjimą, matydami vokiečių susilpnėjimą, išžudė net savo tautiečius, kurie buvo priėmę krikščionių tikėjimą. Bertoldas, pamatęs lyvų vylių, parsikvietė iš Vokiečių kryžiaus kariuomenę, kovoje nuveikė lyvus, bet ir patsai atrado mirtį. Nuveikti lyvai norėdami, kad vokiečių kariuomenė kuogreičiausiai išsidangintų nuo jų, tam kartui prisiėmė krikščionių kunigus ir leido save apkrikštyti, bet kaip tiktai ji išplaukė atgal, tuojau sugrįžo į pagonystę ir rengėsi visus vokiečius išginti iš savo krašto. Tokiose sąlygose Livonijos vyskupu buvo paskirtas Albertas, Bremos kanauninkas. Rengdamasis į savo vyskupiją, jisai pirma aplankė vokiečių kunigaikščius ir vyskopus ir išprašė nuo jų pagalbai kariuomenės, su kuria ir atplaukė į Livoniją. Netoli jūros, Dauguvos krašte, įsteigė miestą Rygą, krikščionių tikėjimui ginti Livonijoje įkūrė Kristaus kareivių broliją (1202). Jos nariai įgijo Kalavijuočių vardą nuo raudono kalavijo, išsiūto ant jų apsiaustų. Vyskupas Albertas stengėsi geruoju susitarti su vietos gyventojais. Jie pripažino vokiečių valdžią ir priėmė krikštą. Ordinas, kurs ginklu palaikė krikščionis, paėmė trečiąją dalį žemės, daugiausiai naujai ją išdirbdamas, dirbamoji paliko seniesiems gyventojams.

Latvijos Henrikas, aprašydamas savo kronikoje Livonijos užkariavimą, sako, kad vokiečiams isigyvenus Livonijoje visas kraštas ėmęs rimti. Lietuviai nebegalėję taip lengvai užpuldinėti Livonijos gyventojų. Pirmiau Ezelio salos gyventojai plėšdavę Švediją, parsivesdavę daugybę moterų ir mergaičių ir pasilikdavę po kelias pačias, kitas parduodavę į nelaisvę kuršiams ir kitoms tautoms. Vokiečiai įsakę sugrąžinti paimtuosius belaisvius.

Kova su pagonimis būdavo atliekama ne be skriaudų, todėl popiežius Inocentas III tokias buvo davęs taisykles (1199): bažnyčios priedermė ginti tuos, kurie geruoju įtikėjo. Jei pagonys nenorėtų taikos su krikščionimis užlaikyti, tai krikščionims reikia stoti į kovą ir ginti savo tikėjimą, bet niekam nevalia priverstinai primesti krikščionių tikėjimą. Tas pats popiežius rašė kalavijuočiams (1213) gavęs žinoti, jog jie žiūri ne tiek krikščionių tikėjimo praplatinimo, kiek sau pelno ir žemių padidinimo. Todėl popiežius įsako, kad toliau panašaus elgimosi jisai nebeišgirstų. 1225—1226 metais aplankė Livoniją popiežiaus Honorijaus III

pasiuntinys Vilhelmas Modenietis. Gėrėdamasis krikščionių tikėjimo išsiplėtimu, negalėjo bet gi jisai nepamatyti, kaip smarkiai užkariautojai kartais elgėsi su užkariauto krašto gyventojais ir kiek galėdamas stengėsi prašalinti neteisības, karo pagamintas. 1230 m. popiežiaus pasiuntinys Balduinas de Alna ragindamas kuršius priimti krikščionių tikėjimą, padarė su jais tokią sutartį: kuršiai priims kunigus, užlaikys bažnyčias, mokės paskirtus mokesčius Rygos vyskupui ir kalavijuočių ordinui, gins krikščionių tikėjimą, užtat nebus Švedijos ir Danijos karalių valdžioje, naudosis pilna laisve. Tokioje pat kuršių sutartyje su Kalavijuočių Ordinu pažymima, jog kuršiams paliekama žemė ir kitoks turtas. Popiežius Gregorius IX įsako (1236), kad naujai įtikėjusiems gyventojams būtų paliekama jų laisvė, užgynė be savo žinios dalyti jų žemes. Bet, matyti, popiežių įsakymų ordinas dažnai nežiūrėjo. Patsai Rygos arkivyskupas arba Rygos miestas negalėdavo atsiginti prieš kalavijuočius. Tuo sunkiau buvo ginti savo teises užkariautiems Livonijos gyventojams, esantiems Ordino valdžioje.

Lietuva.

Vokiečiai, užėmę Prūsus, Kuršą ir Livoniją, susidūrė su Lietuva, kuri, užpuldinėdama savo kaimynus, buvo įtraukta į ilgus ir sunkius karus su Vokiečių Ordinu. Jie trunka visą XIII šimtmetį.

Mindaugas pirmas iš didžiųjų Lietuvos kunigaikščių suprato, kiek priėmimas krikščionių tikėjimo bus Lietuvai svarbus. Padedant Livonijos magistrui Andriui von Stirland, krikščioniškos dvasios vyrui, Mindaugas pasiryžo likti krikščionimi, apsikrikštydino su savo moterimi ir dviem sūnum (apie 1250—1251 m.). Drauge su Mindaugu priėmė krikštą nemažas lietuvių skaičius.

Tuojuo po krikšto Mindaugas išleido savo pasiuntinius prašyti popiežiaus, kad priimtų jį ir visą jo kraštą į savo ypatingą globą, kad suteiktų jam karališką karūną, kad įsteigtų Lietuvai atskirą vyskupą ir kad Lietuvos vyskupas bažnytiniuose dalykuose priklausytų stačiai popiežiaus, o ne Rygos arkivyskupo. Kalavijuočių magistro pasiuntiniai buvo lietuviams vadovai toje kelionėje ir palaikė Mindaugo prašymus. Popiežius Inocentas IV maloniai priėmė Lietuvos kunigaikščio pasiuntinius ir davė Livonijos magistrui teisę suteikti Mindaugui karališką karūną, priėmė Lietuvos karalystę savo nuosavybėn ir raštu,

duotu į Kuršo ir Ezelio vyskupas, įsakė jiemsdviejim prižiūrėti, kad niekas nedarytų Lietuvos karaliui jokių kliuvinių. Andrius von Stirland pasikvietęs, kaip popiežiaus buvo įsakyta, Kulmo vyskupą Henriką, dvasiškių ricierių lydimas, vėl atvyko į Lietuvą ir atliko karūnavimo apeigas Mindaugo sostinėje (1253). Krikščionių tikėjimui platinti Lietuvoje Mindaugas pasirūpino įsteigti vyskupiją, (1254) kuriai užrašė pusę žemių Raseinių, Betygalos, Laukuvos, tų pačių, kurių antroji pusė buvo užrašyta ordinui. Mindaugui prašant, Lietuvos vyskupu popiežius paskyrė Livonijos ordino kunigą Kristijoną, tą patį, kurs rengė Mindaugą į krikštą.

Mindaugo krikštas tam kartui išgelbėjo jo valstybę nuo kalavijuočių ir rusų užpuldinėjimų, bet jo padėtis Lietuvoje buvo sunki. Tauta buvo prisirišusi prie savo senojo tikėjimo ir daugeliui turėjo nepatikti permainos, įvedamos Mindaugo su pagalba vokiečių. Pasinaudojo tuo pagoniškoji partija ir sukėlė žmones prieš didįjį kunigaikštį ir jo talkininkus. Žemaičiai pirmi pradėjo kovą su kalavijuočiais ir 1260 m. išnaikino visą jų kariuomenę mūšyje prie Durbės ežero. Kalavijuočių galybė pašlijo, ir jie pasidarė Mindaugui nebereikalingi, todėl jisai atsitraukė nuo sandaro su vokiečiais ir susijungė su žemaičiais. Bet įsigalėjusi pagonių partija, vadovaujant Žemaičių kunigaikščiui Treniotai, 1263 m. užmušė Mindaugą ir du jo sūnu, priėmusiu krikštą.

Mindaugo atsitraukimas nuo sutarties su Livonijos ordinu ir susijungimas su žemaičiais palaikyta atsitraukimu nuo katalikų tikėjimo ir sugrįžimu į pagonybę. Bet labiau į tiesą panašu, kad Mindaugas iki mirties paliko katalikų. Tai nuomonei patvirtinti pridedama tokie prirodymai. Mindaugą ir jo du sūnu katalikų nužudė karščiausias senoviško tikėjimo šalininkas Treniota. Apie tikėjimo stovį Lietuvoje geriausiai galėjo žinoti popiežius. Taigi Klemensas IV penktais po Mindaugo mirties metais (1268) bulėje į Čechų karalių Otokarą II vadina Mindaugą garbingos atminties Lietuvos karalių, sako, jog jis buvęs nužudytas nedorų žmonių, ragino Otokarą grąžinti Lietuvoje tokį stovį, koks buvo prie Mindaugo ir vėl pastatyti kataliką karalių. Toks popiežiaus liudijimas lyg rodo, jog Mindaugas iki mirties išbuvo kataliku, nes atsitraukusio nuo katalikų tikėjimo karaliaus popiežius nebūtų vadinęs garbingos atminties karaliu. Jeigu gi to laiko kronikos paskleidė nuomonę, būk

Mindaugas sugrįžęs į pagonystę, tai atsitiko dėlto, jog anais laikais ne labai skirta jungimosi su pagonimis politikos dalykuose nuo pačios pagonystės, ir Mindaugo atsitraukimas nuo ilgos santaikos su Livonijos ordinu palaikyta jo atsitraukimu ir nuo katalikų tikėjimo.

Kad ir sustabdytas tam kartui Mindaugo nužudymu katalikų tikėjimas betgi palengva skverbėsi į Lietuvą. *Prie Gedimino* buvo Lietuvoje trys katalikų bažnyčios: dv Vilniuje ir viena Naugarduke. Patsai Gediminas, eidamas Mindaugo pramintu taku, norėjo suseiti į artimesnius santykius su krikščionimis, ketino priimti katalikų tikėjimą. 1322 ir 1323 pasiuntė įsiai raštus į popiežių, kuriuose sako, kad dėl ordeno Lietuvai daromų skriaudų Mindaugas atsitraukęs nuo katalikų tikėjimo. Dėl tos pačios priežasties ir patsai Gediminas sakosi turėjęs ligšiol palikti savo tėvų paklydimuose. Toliau Gediminas išdėsto skriaudas, kurias Vokiečių ordenas daro Lietuvai, sakosi, ne kovojąs su krikščionimis, kad jų tikėjimą norėtų naikinti, bet tiktai ginąsis nuo savo priešininkų, kaip tai daro ir krikščionys karaliai. Patvirtinti tiems savo žodžiams nurodo į tai, jog jo valstybėje gyvena vienuolių pranciškonų ir dominikonų, kurie turi pilną laisvę skelbti krikščionių tikėjimą, krikštyti įtikėjusius. Pagaliau Gediminas sakosi esąs pasirengęs klausyti popiežiaus kaip tr kiti katalikai karaliai klauso, ir priimti katalikų tikėjimą, bile tiktai niekame nepriklausytų Vokiečių Ordino, prašo popiežiaus atsiųsti Rygos arkivyskupą Fridrichą su savo delegatais, kurie padėtų padaryti taiką su krikščionimis.

1323 m. Gediminas išsiutinėjo raštų į pranciškonų ir dominikonų ordinų vyresnius, kuriuose praneša laukias popiežiaus pasintinių atvykimo, kviečia tų ordinų vienuolius atvykti Kristaus mokslo skelbti.

Popiežius Jonas XXII pasiuntė (1324) pas Gediminą savo legatus: vyskupą Baltramiejų ir benediktinų viršininką Bernardą.

Ką dėl Vokiečių ordino užpuldinėjimų, tai popiežius laiške rašytame į Gediminą, prižada, jam priėmus katalikų tikėjimą, tokį užtarymą, jog Gediminas pilniausiai būsiąs patenkintas, atsida-
vęs popiežiaus globai.

Popiežiaus legatai, atvykę į Rygą tartis su Gediminu, išleido į Vilnių savo pasintinius. Jie, atvykę į Vilnių, išgirdo iš Gedimino visai ne tai, kas buvo rašyta jo laiškuose. Tiesa, Gediminas pripažino, rašęs laiškus popiežiui, juose išreiškęs jam kaip vyresniajam pagarbą, bet krikštytis visai neketinęs. Kunigaikščio valdininkas ir popiežiaus legatų pasiuntiniai padarė tyrinėjimą asmenų, rašiusių Gedimino laiškus, būtent, pranciškonų vienuolių. Gediminas ant vienuolių ir suvertė kaltybę, būk jie iškreipę jo žodžius. Vienuoliai teisinosi, rašę iš Gedimino žodžių, nieko nuo savęs ne pridėdami. Būti paklusnumo sūnumi popiežiui, kaip buvo parašyta Gedimino laiške, arba priimti katalikų krikštą, reiškia tą patį.

Gediminas, regis, tikrai norėjo priimti krikštą, ir paskui tiktai nuo to sumanymo atsisakė, pamatęs, jog nei popiežius negalės apginti jo nuo Vokiečių Ordino užpuldinėjimų. Priežastis, dėl kurių Gediminas atsisakė nuo savo sumanymo būti krikščionimi, paaiškino tie patys vienuoliai, kurie rašė Gedimino laiškus į popiežių. Rusai keršiję atsitraukti nuo Gedimino, jei jisai priimtų katalikų tikėjimą. Vokiečių Ordinas dovanomis sukurstęs Žemaičius prieš Gediminą, ir žemaičiai keršiję susidėti su kryžiuočiais, jei jisai liktų kataliku. Tos pateisinančios Gediminą priežastys, matyti, buvo žinomos ir popiežiaus pasiuntiniams, kad jie įsakė krikščionių kunigaikščiams per 4 metus laikytis taikos su Gediminu, tikėdamiesi, jog jisai, gal, permainys savo nuomonę. Rygos arkivyskupas atskyrė Vokiečių Ordiną nuo bažnyčios (1325). Tarp daugelio tos baudmės priežasčių paminėta ir ta, kad Ordenas sulaukęs Gediminą nuo katalikų tikėjimo priėmimo. Liudininku Ordino ekskomunikos pirmoje vietoje pasirašęs popiežiaus legatas Bernardas. Galimas daiktas, kad sulaukė nuo krikšto ir Gedimino išdidumas, perdidelis pasitikėjimas savim, smarkus vienpusiškas smerkimas Ordino. Visa tai pasireiškia Gedimino laiškuose.

Algirdas ir Kęstutis taip pat, kaip Gediminas ne tiktai nedraudė katalikų tikėjimo savo valstybėje, bet dar jį gynė nuo tamsių pagonių įnirtimo.

Ir jiedu taip pat, kaip ir Gediminas, buvo pradėję tarybas su krikščionių valdovais (Vengrijos karalių, Mozūrijos kunig.) dėl krikšto.

Algirdas ir Kęstutis pranešė ciesoriui Karoliui IV (1358), kad jei jisai pasirūpintų sutaikinti juodu su Vokiečių Ordinu, juodu linke esą priimti krikštą. Ciesorius dėl to dalyko pasiuntė į Lietuvą savo igaliotinius, tarp kurių buvo ir Pragos arkvyvyskupas. Bet Algirdas ir Kęstutis pastatė tokias sąlygas: Vokiečių Ordinas turi sugražinti Lietuvai žemes tarp Pregelio ir Dauguvos upių, Ordinas turi persikelti į Rusijos tyrus ginti tenai krikščionių nuo totorių. Tokių sąlygų nei Ordinas negalėjo priimti, nei ciesorius išpildyti, todėl ir tarybos dėl krikšto turėjo nutrūkti. Taip pat neturėjo pasisiekimo ir popiečiaus Grigorijaus XI raštai, rašyti į Lenkijos ir Vengrijos karaliaus kapelioną Dobrogostą, į Algirdą, Kęstutį ir Liubartą. Tuo raštu popiežius ragino Lietuvos kunigaikščius priimti katalikų tikėjimą. Tuomet pasibaigia sunkūs ir ilgi karai su Vokiečių Ordinu. Jei Lietuvos kunigaikščiai sutiktų likti krikščionimis, tai popiežius žadėjo atsiųsti kunigų katalikų tikėjimui platinti ir santaikai su krikščionimis padaryti. Bet ir šį kartą, kaip ir pirmiau, karai su Vokiečių Ordinu, sunkino Lietuvos kunigaikščiams prisijungti prie krikščionių visuomenės.

Lietuvos krikštas.

Algirdas ir Kęstutis buvo paskutiniai pagoniško tikėjimo išpažintojai didžiųjų Lietuvos kunigaikščių soste. Jų dviejų sūnu, Jogaila ir Vytautas, matė, kad pagonystė Lietuvoje ilgai nebegali išsilikti. 1383 metais Vytautas, ieškodamas kryžiuočių pagalbos, priėmė krikštą Prūsuoje. 1386 metais Jogaila, išrinktas Lenkų karaliu ir vesdamas už pačią jų karalaitę Jadvygą, patsai priėmė krikštą Krokuvoje ir pasižadėjo visą savo tautą atvesti į krikščionių tikėjimą.

Nekurie rusai istorikai tvirtina, būk Jogaila, gimęs iš rusų kunigaikštaitės Julijonos, buvęs apkrikštytas ir nuo jaunų dienų užaugintas krikščionių rytų bažnyčios tikėjime. Tokia nuomonė klaidinga. Jogaila per savo pasiuntinius pranešė Jadvygos motinai Elžbietai ir lenkų diduomenei, jog daugybė krikščionių karalių raginę jį, kad išsižadėjęs pagoniško tikėjimo, kuriame tėvų buvęs užaugintas, priimtų krikščionių tikėjimą, bet tikt Elžbietai teteko garbė atvesti jį į krikščionių tikėjimą. Negalima netikėti iškilingiems paties Jogailos žodžiams.

1387 metų pradžioje Jogaila, lydimas Lietuvos kunigaikščių, vyskupo Vosyliaus su dvasiškių ir lenkų didikų būriu, atvyko

į Vilnių Lietuvos apkrikštyti. Lietuviai, Jogailos paraginti, būriais ėjo krikštytis. Kadangi tarp atvykusių iš Lenkijos kunigų neatsirado užtektinai mokančių lietuviškai, tai Jogaila ir Vytautas patys aiškino naujo tikėjimo tiesas. Vilniuje prie pilies kalno, kur pirma buvo kurenama šventoji ugnis, parinkta vieta katedros bažnyčiai. Naujai steigiamajai Vilniaus vyskupijai Jogaila doveno namus pilyje, žemes Vilniaus mieste, užrašė Tauragnų pilį ir žemių Labanore ir Malėtuose. Vytautas nuo savęs padidino tas dovanas. Iš Vilniaus Jogaila atliko kelionę į kitus Lietuvos miestus, taip pat ragindamas lietuvius krikštytis. Popiežius Urbanas VI, gavęs iš Jogailos žinią apie Lietuvos krikštą, suteikė Jogailos pasiuntiniui Poznanio vyskupui Dobrogostui teisę įsteigti Vilniuje vyskupiją. Pirmuoju Vilniaus vyskupu buvo paskirtas pranciškonų vienuolis Andrius Jastrembiec (1388), gyvenęs seniau, prie Algirdo, Vilniuje. Katalikų tikėjimą Jogaila pripažino Lietuvoje viešpataujančiu. Rusai stačiatikiai paliko savo tikėjime, visi gi lietuviai priėmė katalikų tikėjimą. Lietuviams katalikams uždraudė moterystę su rusais stačiatikiais. Sustiprinti katalikų tikėjimui Jogaila išleido įstatymą, kuriuo priėmusiems katalikų bajorams suteikė kaikurių palengvinimų.

Žemaičių krikštas.

1387 m. katalikų tikėjimas tebuvo įvestas tik Augštaičiuose. Žemaičiai, labai prisirišę prie savo senoviškojo tikėjimo, turį savivaldybę, tuo tarpu paliko pagonystėje. Paskui kilusieji karai, Žemaičių atidavimas Ordinui ir gi neleido Lietuvos kunigaikščiams užsiimti krikščionystės įvedimu Žemaičiuose, todėl Evangelijos šviesa teprašvito Žemaičiams tiktai po Griunvaldo mūšio kada Vytautas, atsiėmęs Žemaičių kraštą, pirmiausiai pasirūpino įvesti jame katalikų tikėjimą. 1413 m. drauge su Jogaila aplankė Žemaičius, ragindamas gyventojus krikštytis. Daugelis žemaičių tuomet priėmė katalikų tikėjimą. Su tuo pačiu tikslu Vytautas ir Jogaila atliko antrą kartą žygį į Žemaičius 1416 m. Varniuose pastatė katedros bažnyčią ir keletą parapijinių bažnyčių. Tais pačiais metais Vytautas pasiuntė į Konstancijos susirinkimą keletą dešimtų Žemaičių bajorų katalikų. Žemaičių pasiuntiniai įtekė

susirinkimui skundą prieš Vokiečių Ordiną, pareiškė nenorį priklaustyti ordinui, prašė susirinkimo, kad teiktųsi pasiūsti į jų kraštą vyskupų, kurie įsteigtų Žemaičiuose vyskupiją ir sutvarkytų to krašto bažnytinius reikalus. Susirinkimas įgaliojo Lvovo vyskupą Joną ir Vilniaus vyskupą Petrą atlikti tą darbą. Juodu iškilmingai priimti Lietuvoje Vytauto, tris mėnesius darbavosi Žemaičiuose, krikštydami tuos, kurie dar buvo likę nekrikštyti, įvesdami Žemaičiuose bažnytinę tvarką. Pašventino Vytauto pastatytą Varniuose katedrą, įkūrė kapitulą ir pagaliau Trakuose pašventino Žemaičių vyskupu Motiejų Trakiškį, užtektinai mokantį lietuviškai. Tokiu būdu buvo įsteigta Žemaičių arba Medininkų vyskupija (24 spalio 1417), antroji Lietuvoje. Katalikų tikėjimas tvirtai prigijo Žemaičiuose, ir kaip pirma žemaičiai labai buvo prisirišę prie senojo savo tikėjimo, taip paskui pamylėjo katalikų tikėjimą ir visada tvirtai jo laikėsi. Vytautas ketino įkurti Lietuvos bažnytinę provinciją iš savo valstybės vyskupijų (Vilniaus, Žemaičių, Kijevo, Lucko), bet nesuskubo įvykinti to svarbaus savo sumanymo. Lietuvos vyskupija savaime įėjo į sąstatą Gniezno provincijos.

Katalikų tikėjimo plėtimasis.

Kuomet visa tauta iškart priima naują tikėjimą, tas priėmimas daugumai visados esti paviršutinis. Negali tokios žmonių daugybės greitai išmokyti naujo tikėjimo tiesų. Taip beabejo buvo ir Lietuvoje 1387 m. Tiktai paskui, per ilgesnį laiką, naujas tikėjimas prigyja Lietuvoje. Pirmieji Vilniaus kapitulos nariai ir klebonai buvo daugiausia kunigai, iš Lenkijos atvykę. Kunigams Lietuvai prirengti Jadvyga karalienė įsteigė Pragoje bendrabutį dvylikai lietuvių klierikų, bet husitų sukelti sumišimai neleido lietuviams pasinaudoti Pragos universitetu. 1400 met. Jogaila įsteigė Krokuvoje universitetą, kurio svarbus uždavinys buvo rengti katolicizmo skleidėjus Europos rytuose. Lietuviai ėmė eiti mokslus tame universitete. Antrasis jos rektorius buvo (1401) Krokuvos kanonikas Jonas, Drogicino kunigaikštis, Kęstučio anukas (Vaidoto-Henriko Butauto sūnus). Neturtingiems

studentams iš Lietuvos ir Rusijos buvo įsteigtas tam tikras bendrabutis (1409).

Tikėjimo plėtimasis galima pažinti iš veikimo vyskupų, apie kuriuos trumpos žinios žemiau ir paduodama.

Vilniaus vyskupija.

1. Andrius Jastrembiec (1398)—pranciškonas vienuolis. Prie Algirdo laikų laiką gyveno Vilniuje, paskui ėjo kapeliono ir sekretoriaus pareigas prie Vengrų karalienės Elžbietos, Jadvygos motinos, buvo vyskupas Valachijoje. Pagaliau kaip mokantis lietuviškai buvo paskirtas Vilniaus vyskupu.

2. Jokūbas Plichta (1399—1408) pranciškonas lietuvis.

3. Mykolas Gorzkovskis (1408—1414), buvęs Krokuvos universiteto rektorius, uolus, maldingas. Atsisakė savų turtų ir aukštų vietų savo krašte, eidamas tikėjimo skleisti Lietuvoje. Nuo jo laikų vis daugiau studentų iš Lietuvos miestų važinėja mokytis į Krokuvos universitetą. Tarp jų minimas Hermanas Giedritis, kunigaikštis, paskui Krokuvos kanonikas, karalienės Sofijos giminaitis.

4. Petras iš Kustinės (1414—1421). Konstancijos susirinkimo įgaliotas buvo pasiūstas įsteigti Žemaičių vyskupijos.

5. Motiejus Trakiškis (1421—1453), gimė Lietuvoje, mokėjo gerai lietuviškai. Persikėlė iš Žemaičių vyskupijos. Buvo Lietuvos nepriklausomybės ir Vytauto karūnavimo šalininkas, prie Kazimiero vadovavo didikams, ginantiems seimuose Lietuvos teises ginčiuose su Lenkija. Priėmė Vytautą prie mirties. Nuo kunigų reikalavo, kad mokėtų lietuviškai.

6. Mykolas iš Salčininkų (1453—1467), Krokuvos universiteto magistras. Mėgino taikinti lietuvius su lenkais. Šviesus diplomatas, mylimas Kazimiero karalius.

7. Jonas Losavičius (1467—1481), vilnietis. Buvo pirma Lucko vyskupas. Pargabeno į Vilnių bernardinų.

8. Andrius Gaskovičius (1481—1491) iš senoviškos lietuvių giminės, teisių daktaras, profesorius Krokuvos universiteto.

9. Vaitiekus Taboras (1492—1507), Krokuvos universiteto mokinys, lietuvis, vyras labai veiklus, maldingas, visai atsidavęs Bažnyčios ir tėvynės reikalams. Jam prašant, pargabeno didysis kunigaikštis Aleksandras į Vilnių dominikonų. Karūnavo Aleksandrą ir jo brolių Zigmantą. Jam rūpinantis apmūryta Vilnius pylimu apsigynimui nuo totorių. Prie jo popiežius Aleksandras VI prašė didžiojo kunigaikščio Aleksandro nereikalauti iš Vilniaus vyskupo, kad tiems tiktai kunigams duotų vietos,

kuriuos nurodo didysis kunigaikštis. Aleksandras, žymios dalies savo teisių atsisakė.

10 Jonas iš Lietuvos kunigaikščių (1519—1537), Zigmanto II sūnus, maldingas, ramaus būdo. Liko vyskupu turėdamas 20 metų, vyskupijos valdyme didelę įtaką turėjo jo tėvas. Atlaikė kunigu susivažiavimą (1525), kuriame nutarta steigti parapijose mokyklas, Evangeliją jose aiškinti lietuviškai ir lenkiškai.

11. Povilas Algimantas (1539—1555) iš senoviškos Alsėnų kunigaikščių giminės. Krakovo universiteto mokinys. Griežtas asketas, aštriai pasninkavo, kaip didelis ponas plačiai gyveno ir tuo davė pavyzdį ir kunigams daug turtų ieškoti, po kelias klebonijas turėti. Vartojo bausmės prieš protestantus, teisman juos šaukė, bet tuo protestantizmo plėtimosi nesuturėjo, tiktai bajors sukiršino.

Žemaičių vyskupija.

buvo daug mažesnė už Vilniaus. Prie jos priderėjo Lietuvos plotas tarp Prūsų ir Kuršo sienų iki Nevėžies upės ir Nemuno ir už Nemuno paprūsė (Virbaliaus dekanatas).

1. Motiejus Trakiškis (1417—1421). Prie jo valstiečiai buvo sukilę prieš ponus, už ką jie Vytauto buvo smarkiai nubausti. Popiežius Martynas V dėl to nusiminusius žemaičius ramino ir užtarė už juos pas Vytautą.

2. Mykalojus Trakiškis (1421—1453) maldingas.

3. Martynas I (1453—1454), aukštos doros.

4. Jokūbas Trakiškis (1454—1459) mažai tepaliko žinių apie save.

5. Baltramiejus iš Pultuško (1459—1469) mazūras. Nevykto jam sugyventi su žemaičiais.

6. Jurgis I (1460—1463), išmintingas ir dievobaimingas. Nuramino vyskupiją. Pasižymėjo gailestingumo darbais.

7. Motiejus II iš Topolės (palei Lėčica) (1464—1470), Vilniaus kapitulos archidijakonas, mokslus ėjo Italijoje. Rūpinosi daugiau kunigu pagaminti ir liepė jous mokyti savo namuose. Pirmas apsigyveno Alsėdžiuose.

8. Baltramiejus II Sverinkavičius (1472—1485) lietuvis, nebajoriškos kilmės, iš Vilniaus kapitulos.

9. Martynas II (1483—1500), žemaitis. Buvo Šiaulių klebonas.

10. Martynas III (1500—1514), vilnietis, Vilniaus kapitulos narys, vokiečys. Mokslus ėjo Italijoje, garsus teisių žinovas, darbštus, visų labai gerbiamas. Išgavo iš didžiojo kunigaikščio prižadėjimą, kad nesiuntinės vyskupui į klebonus kunigų, nemokančių lietuviškai, pats

ėmė skirti klebonus kaikurioms bažnyčioms, didžiojo kunigaikščio įsteigtoms.

11. Mikalojus Radvilas (1514—1522), iš pačių didžiųjų Lietuvos ponų. Padėjo pamatus mūrinei katedrai Varniuose, bet nepabaigęs mirė.

12. Mikolas Vaišgaila (1522—1533), augštos kilmės didikas iš Trakų žemės, Bresto, paskui Trakų klebonas, Kijevo vyskupas.

13. Jurgis Taliatas (1533—1555).

14. Vaclovas Vierbickis (1534—1555) vyskupo žemėse pastatė daug dvarų, Varniuose daug trobesių. Ant padėtų mūrų pamatų pastatė medinę katedrą.

15. Jonas Domanovskis (1556—1563), mokytas teisininkas, aplankė daug svetimų kraštų. Padalino vyskupiją į parapijas (38).

16. Stanislovas Narkuskis ir 17. Viktoras Vierbickis labai trumpai tevyskupavo. Dėl tankių vyskupo permainų drausmė vyskupijoje gerokai buvo apirusi.

17. Jurgis Petkevičius (1567—1574) mažai tesirūpino Bažnyčios reikalais, daugiau medžiojo po miškus. Jam vyskupaujant, labai prigijo protestantų tikėjimas. Mirdamas norėjo atitaisyti savo klaidą ir užrašė nemažą pinigų sumą seminarijai įsteigti.

Bažnyčia baigiantis viduriniams amžiams.

Bažnyčios sutvarkymas. Avinjono popiežiai daugelį dalykų Bažnyčios valdyme sau pasiliko. Norėdami aprūpinti sau atsidavusius kunigus arba palaikyti universitetų profesorius, atimti iš kunigaikščių įtaką į kunigų skyrimą, popiežiai sau pasiliko teisę skirti kai kuriuose atsitikimuose kunigus į svarbesnes vietas (expectatio, provisio, reservatio). Kartais vienas kunigas gaudavo kelias vietas. Gaunantieji vietas kunigai iš dėkingumo senovės papročiu vietos davėjui suteikdavo kokią dovaną. Ilgainiui buvo nustatyta, kad suteikiamos vietos pelno dalis, dažniausiai pirmųjų metų pelnas, ėjo į popiežiaus išdą (annuatos). Taip popiežiai stengėsi papildyti savo išdą, pratuštėjusį Avinjono laikais. Reikėjo daug pinigų Bažnyčios valstybei ginti, kovai su turkais, humanistams palaikyti, gražiems trobesiams statyti. Popiežiai sau reikalavo dalies pinigų iš atlaidų skelbimo. Baigiantis XV amžiui buvo padidintos annatos. Visos tos pinigų duoklės iššaukė nepasitenkinimo katalikų kraštuose.

Mokslas. Scholastika tuo laiku didelės pažangos nepadarė. Kas rašoma apie jos kritimą, reikia suprasti formą, branduolis paliko sveikas. Formos dailumu, gražumu tikrai mažai tesirūpinta. Dėstyje trūko reikalingo aiškumo.

Priešais scholastiką stoja humanizmas arba senoviškosios kultūros garbinimas, vadinamas dar renesansu arba atgimimu. Pirmiausiai jisai pakyla Italijoje, kuri daug turėjo santykių su graikais. Aukščiausią laipsnį pasiekia, kuomet turkams paėmus Konstantinopolį, daug graikų persikėlė į Italiją ir atsigabeno su savimi daug senovės raštų. Vokietija seka Italijos pėdomis, XVI amžiuje humanizmu prilygsta Italijai. Humanizmas kad ir mažiau, betgi palietė taip pat Angliją, Franciją ir Ispaniją.

Bažnyčia visados brangino senąją kultūrą, ėmė iš senovės rašytojų, ką gera pas juos atrasdavo. Humanizmas, pagilindamas ir praplatindamas senovės pažinimą, pakeldamas senoviškųjų kalbų, gamtos, istorijos mokslus, buvo labai naudingas. Pačioje Vokietijoje 1450—1506 m. įsteigta 9 nauji universitetai. Studentų skaičius juose buvo didelis. Spaudos išradimas padėjo praplatinti mokslą, papigino knygas. Mokslo vaisiais galėjo naudotis platesnės minios.

Bet greta sveiko krikščioniškojo humanizmo plėtėsi ir pagoniškasis. Kraštutiniai senovės garbintojai skelbė epikureizmą. Jiems žmogaus gyvenimo tikslas buvo visame pilnume naudotis gamtos gėrybėmis, patenkinti kūno pajautimus. Gamta buvo laikoma beveik Dievu. Gašlumas išstumia dorą. Didžiausias ištvirkimas buvo pridengiamas, pagražinamas poezijos žodžiais, vadinamas kūno emancipacija. Nešvanki literatūra plačiai pasklido, užvaldė teatrą. Visa tai plačiai skleidė palaidą gyvenimą, ypatin-
gai aukštuosiuose luomuose. Politikoje Macchiaveli mokino būti pusiau lape, pusiau liūtu, eiti pavėju, pateisino visas priemones tikslui pasiekti. Pagoniški humanistai buvo labai išdidę, aukštai apie save manė, garbės ieškojo, auksą labai gaudė. Humanizmas liko didelė galybė, kova prieš jį buvo labai sunki, tuo sunkesnė, kad humanistai vengė atviro susirėmimo su Bažnyčia.

Popiežius Mikalojus V (1447—1455) padarė drąsų žingsnį paimiti vadovavimą humanizme, užtektinai neįvertindamas

jo pavojingumo. Pasitikėdamas pilnai krikščionybės idejų galin- gumu, stojo humanizmo priešakyje, atiduodamas popiežių su- rinktus turtus ir jų valdžią mokslo ir dailės reikalams. Stengėsi Romoje sukviesti aplink save kuodaugiausia mokytų, literatų, dai- lininkų, labai gausiai juos apmokėdamas. Humanistams atėjo aukso laikai. Užėmė jie daug vietų Romos kurijose, vyskupų raš- tinėse, išstumdami vienuolius. Jie padėjo Mikalojui V rinkti kny- gas, jas perrašinėti. Popiežius įsteigė didžiausią anais laikais Va- ikano biblioteką.

Panašiai palaikė humanizmą Sikstus IV (1471—1484). Pa- statė gražią Sikstaus koplyčią. Prie to popiežiaus labai padidėjo supasaulėjusių kardinolų skaičius, daugiau ar mažiau paliestų humanizmo laikų sugedimu. Pavyzdys tokio supasaulėjimo kardi- nolo tai Rodrigo de Borgia, paskesnysis popiežius Aleksandras VI. Kadangi popiežius anais laikais labiau buvo laikomas pasau- liniu valdovu negu Bažnyčios galva, o valdovų dauguma tada buvo žymiai paliesta sugedimu, tai Aleksandro VI netinkamas gyvenimas lengvai buvo pateisinamas. Bet gi jo elgimasis labai prisidėjo prie popiežių autoriteto pažeminimo.

Dailė. Italijoje XV amžiuje atsiranda naujas renesanso sty- lius. Jisai pavyzdžius ima iš senovės ir vis labiau išstumia baž- nyčių statyme ir puošime gotiko stylių. Pagražinimuose dailė krypta nuo simbolizmo prie naturalizmo, realizmo, daugiau žiūri visų daiktų viršutinės išvaizdos. Į bažnyčią įveda daugiau švie- sos. Iš Italijos renesanso stilius paplito ir po kitus Europos kraštus. Žymiausias renesanso stiliaus pavyzdys—1506 metais pradėtoji Romoje statyti šv. Petro ir Povilo bažnyčia, didžiausia pasaulyje. Dailė pasiekė labai aukšto laipsnio (Rafaelis, Fra An- gelico, Leonardo da Vinci, Michel Angelo Buonarotti.).

Papročiai. Viduriniams amžiams baigiantis dažniau imta garsinti atlaidai su tikslu daugiau aukų gauti karams su turkais ir bažnyčioms statyti. Dorai daug ko trūko, ypatingai Italijoje ir Vokietijoje. Popiežių ir valstybės autoritetas buvo kritęs. Atgijo senieji žiaurumai. Viešpatavo kumščio teisė. Bajorai dažnai virto ritie- riais plėšikais. Karuose daug buvo nežmoniško žiaurumo. Hu- manizmas atgaivino burtus. Italijoje prie kunigaikščių dvarų labai

užsiiminėta alchemija ir astrologija. Liaudis aplemė buvo tikinti ir maldinga. Tai rodo daug pastatytų tuo laiku gražių bažnyčių, bažnytinių draugijų geras veikimas, daug aukų labdarybės tikslams.

Vidurinių amžių ypatybės. Vieni labai garbina vidurinius amžius, kiti juodžiausiai piešia, vadina tamsos laikais. Tiesa yra viduryje. Turi jie savo blogų ir gerų pusių.

Blogosios pusės: valstybėje persilpnė buvo vyriausybė, daug buvo savitarpio kovų. Dažnai kovojo cėsorai su popiežiais, didieji ir mažieji kunigaikščiai tarp savęs. Tie karai palaikė parokių žiaurumą. Tarp luomų buvo didelis skirtumas. Bajorai viešpatavo valstybėje ir Bažnyčioje. Vieni luomai gyveno turtuose, kiti vargė.

Tikybės dalykuose irgi nemaža buvo šėšėlių. Iėškota dažnai ne tikrojo maldingumo, bet nepaprasto stebuklingumo, buvo daug liguisto maldingumo (albigensai, plakėjai savės). Krikščionių visuomenėje tebesilaikė daug pagoniėkos dvasios, ji apsiėreiskė dažnais karais. Tikėta į žvaigždžių reikėmę, burtus, raganas. Dažnai bereikalingai žudė žydus dėl tariamojo jų naudojimosi krikėščionių krauju, šulnių nuodijimo, išnaudojimo procentais. Tikėjimą į raganas palaikė katarai, pripažindami velniui, materijos viešpačiui, didelę įtaką žmogaus kūnui. Įstatymais buvo paskirta mirties bausmė raganoms ir žavėtojams.

Bet viduriniai amžiai turi daug ir gražiųjų pusių. Žmonės tikėjo tvirtai į savo idėjas, kovojo dėl jų, buvo tvirto būdo. Daug idealizmo žadino kryžiaus karai. Pastatyta daug didelių gražių bažnyčių (gotikų).

Skirtumą tarp luomų stengtasi sulyginti pasiaukavimu. Tai rodo didelis skaičius elgetaujančių vienuolių, plačiai varomas labdarybės darbas (vienuolynai, prieglaudos neturtėliams, ligonims, pakeleiviams, raupsuotėiams). Viduriniai amžiai tai šventųjų amžiai, daug jų buvo iš visokio luomo.

Baigiantis viduriniems amžiams matyti aiėškių ženklų užėinančios audros. Atidėliojama reikalingos reformos. Pirmasis jos vieėsulas tai jaunieji humanistai, tikrąją gi audrą sukėlė jų mokėnys Liuteris.

NAUJIEJI AMŽIAI.

Pirmoji dalis.

*Nuo protestantizmo pradžios lig prancūzų revoliucijos.
(1517 — 1789).*

Liuteris ir jo mokslas.

Bažnyčia Vokietijoje.

1. Popiežiams gyvenant Avinjone, pakrypo į blogąją pusę Bažnyčios tvarka. Sumišimai pasidarę Bažnyčioje, atsiradus kartu dviem ir net trimis popiežiams, sumažino krikščionių tautų pasitikėjimą aukščiausiojo Bažnyčios ganytojo valdžia. Visur girdima buvo reikalavimų, kad būtų atitaisyta Bažnyčios tvarka ir pašalinti netikę papročiai. Ir tikrai daug daiktų buvo taisytinų. Ypatingai Vokietijoje. Vyskupų vietas turėjo dažnai užėmę kunigaikščių sūnūs, įstoję dažnai į dvasiškių luomą ne iš pašaukimo, bet tiktai turtų, valdžios ieškodami. Daugelis vyskupų greičiau galėjo vadintis pasauliniais kunigaikščiais, negu dvasiškais vadovais ir Bažnyčios reikalais mažai tesirūpino. Kai kurie net atsisakydavo priimti kunigo arba vyskupo šventimus. Gerųjų vyskupų veikimas Bažnyčios valdyme buvo suvaržytas. Kunigų skyrimė į aukštesnes vietas turėjo didelės įtakos kunigaikščiai ir kiti didikai, kurie dažnai skirdavo kandidatus be reikalingo pašaukimo. Vienuolynai dėl pilnumo buvo pilni po senobei vienuolių, bet atveddavo juos tenai ne vis neturto meilė,

bet neretai noras atrasti ramų pragyvenimą. Karaliai ir kunigaikščiai su pavydėjimu žiūrėjo į didelius turtus, priklausančius vyskupijoms ir vienuolynams. Mokslas, taip skaisčiai kitą kartą švietęs ir plitęs vienuolynuose, baigiantis penkioliktajam amžiui tamsiau bežibėjo. Jo sumenkėjimas tuo labiau buvo ženklus, kad tuo tarpu žymiai pakilo pasauliniai mokslai, jais tuo laiku pradeda užsiiminėti ne vien kunigai ir vienuoliai, bet ir pasauliečiai. Senovės romiečių ir graikų rašytojų raštai, neseniai atrasti ir paskelbti, paliko visuomenei labiau žinomi. Visi gėrėjosi jų kalbos gražumu ir rašymo būdo lengvumu. Sulyginant su tais raštais teologų knygos, parašytos dažnai prasta lotynų kalba, rodėsi menkesnio vertumo. Drauge su senybės pagonių rašytojų raštais plito krikščionių draugijoje ir pagoniškas gyvenimo supratimas, priešingas krikščioniškajam. Humanistai išjuokdavo savo raštuose vienuolių ir kunigų tariamąjį tamsumą. Pasiapšrinimas Bažnyčios vyresnybei dideliais žingsniaisėjo pirmyn. 1520 metais Vokiečių vyskupai rašė naujai išrinktajam ciesoriui Karoliui V, jog visas kraštas virte verdas, ir reikią laukti tokio gaistro, kokio praėjusieji amžiai nėsą matę. Tą gaisrą įdegė Liuteris.

Liuteris.

Martynas Liuteris gimė Vokiečių mieste Eislebene (1483) iš neturtingų tėvų. Augo dideliame varge, tėvo ir mokytojo mušamas. Tai pagadino Liuterio būdą, jo širdyje paliko lyg koksį pyktis ant žmonių. Išėjęs mokslus Magdeburge ir Eizenache, įstojo į Erfurto universitetą, kame susipažino su humanistais. Nėtikėta mirtis draugo, nudurto dueliuje, ir griaustinio treksmas netoli paties Liuterio padarė didelio įspūdžio bailiam Liuteriui. Baimės suimtas, įstojo įsai į augustinijonų vienuolyną Erfurte. Palikęs vienuoliu be pašaukimo, Liuteris norėjo pradžioje laužte persilaužti prie naujo gyvenimo būdo, užsiimdavo mokslu, vargino save nesigailėdamas. Bet trūko jam nusižeminimo, perdaug savimi pasitikėjo, ilgainiui ėmė apleisti malda, niekinti gerus darbus. Smarkios pagundos nedavė ramu-

mo net vienuolyne, jų įveikiamas nustodavo vilties. Ta kova nuvargino Liuterio dvasios jėgas. Ilgiau nebeištesėdamas toje kovoje, pradėjo jisai sau įsikalbinėti, kad žmogaus prigimimas esąs pirmosios nuodėmės visiškai pagadintas, todėl žmogus negalįs priešintis pagundoms, kurios esančios nepergalimos, negalįs nieko gero padaryti, visa, ką tiktai darąs, esą nuodėmė. Visa žmogaus teisybė esanti tiktai Jėzaus Kristaus nuopelnuose, ir patsai įtikėjimas į tuos nuopelnus padarąs žmogų teisingu Dievo akyse. Išsidirbti tokią nuomonę apie žmogaus nuteisinimą Liuteris galėjo dėlto, kad jis teologijos gerai nemokėjo, jo lavinimasis moksluose buvo daugiau humanistiškas.

Savo nuomones apie nuteisinimą be gerų darbų Liuteris pradėjo platinti tarp klausytojų Vitenbergo universiteto, kame buvo paskirtas profesoriumi, o taip gi per pamokslus žerti jas į žmones. Pradžioje nė patsai Liuteris nenumanė, kaip toli nuves jos jį nuo Bažnyčios mokslo. Nes jei patsai įtikėjimas į Kristaus nuopelnus be gerų darbų padaro žmogų teisingą Dievo akyse, tada visas Bažnyčios sutvarkymas su jos įsakomais gerais darbais nebereikalingas. Ir neilgai tereikėjo laukti Liuterio atviro atsimetimo nuo Bažnyčios.

Popiežius Leonas X buvo paskelbęs atlaidus. Jiems įgyti drauge su kitais gerais darbais buvo paskirta auka šv. Petro bažnyčiai statyti Romoje. Atlaidų garsinimas Saksonijoje buvo pavestas dominikonams, skelbė juos garsus pamokslininkas Tetzelis. Liuteris manė, kad atėjo laikas atvirai išreikšti savo nuomones ir atitaisyti klaidas, kurios esą platinamos atlaidų garsinimu. Todėl Visų Šventųjų dienos vigiliją (1517) prilydė jisai prie Vitenbergo bažnyčios durų raštą su 95 tezėmis, kuriomis išpeikė atlaidų garsinimą. Liuterio tezės tuojau plačiai pasklido ir sukėlė didelių ginčų. Humanistai, kurie, kovodami prieš Bažnyčią, seniai neapkentė domininkų, uolių Bažnyčios mokslo gynėjų, tuojau užtarė Liuterį. Dėlei tų ginčų ir kilusio žmonėse sumišimo atlaidų garsinimas buvo sustabdytas. Popiežius įsakė augustinijonų vyresniajam numaldyti savo ordino kuniga. Liuteris, nusigandęs savo darbo pasekmių, nusiuntė savo tezes į Romą peržiūrėti ir nuolaidžiu raštu popiežiui sakėsi visiškai pasiduo-

dąs popiežiaus nusprendimui, jei pasirodytų, kad jo mokslas nesutinkąs su visos Bažnyčios mokslu.

Bet Liuteris labai apsigyveno, jei tikėjosi atrasiąs Romoje savo mokslo pripažinimą. Popiežius pareikalavo, kad Liuteris atšauktų savo mokslą ir patsai atvyktų į Romą išsiteisinti. Užtariant Liuterį Saksonijos kunigaikščiui Fridrichui, popiežius sutiko, kad Liuteris būtų teisiamas Vokietijoje. Bet nei kardinolo Kajetono, nei popiežiaus pasiuntinio Milticijaus prikalbėjimai negalėjo palenkti Liuterio, kad pripažintų savo paklydimą ir atšauktų savo mokslą. Priešingai, Liuteris matydamas, kad jo lyg tartum bijo, tuo drąsiau pradėjo užpildinėti Bažnyčios vyriausybę ir mokslą, nebepripažindamas nei popiežiams, nei visuotiniams susirinkimams valdžios spręsti tikėjimo dalykus. Vieša Liuterio disputa, atlikta Leipzige (1519) su gabiu teologu Eku, pasibaigė ne Liuterio laimėjimu. Pakviesti teisėjais Paryžiaus ir Heidelbergo universitetai pripažino, jog Liuteris neturįs tiesos. Bet ta disputa dar labiau išgarsino Liuterio vardą. Vis didyn einantis papiktinimas ir žmonių klaidinimas privertė pagaliau popiežių skaudžiau su Liuteriu pasielgti. Leonas X atskyrė Liuterį nuo Bažnyčios (1520), jei jisai lig paskirto laiko neatšauktų savo mokslo, ir pasmerkė tą mokslą. Į popiežiaus bulę Liuteris atsakė keletą smarkių raštų, kuriuose popiežių vadino Antikristu ir kvietė visus krikščionis nusikratyti jo valdžios. 10 gruodžio 1520 metų Vitenbergo aikštėje iškilingai sudegino popiežiaus bulę ir Bažnyčios įstatų knygą ir tuo parodė visai nutraukiąs sąryšį su Bažnyčia.

Liuteris, turėdamas galingo Saksonijos kunigaikščio užtarymą, ligšiol drąsiai galėjo niekinti Bažnyčios ir valstybės įstatymus. Bet 1520 m. pabaigęs karą su Prancija, atvyko į Vokietiją cėsorius Karolius V, ir pirmasis jo darbas buvo nutildyti Liuterio sukeltus ginčus. Tam tikslui cėsorius sukvietė seimą į Vormsą, į kurį turėjo atvykti ir Liuteris išsiteisinti. Stojęs cėsorius ir daugybės kunigaikščių akivaizdoje, Liuteris pradžioje nusiminė ir prašėsi, kad jam duotų tris dienas apsimastyti. Bet kitą dieną, padrąsintas bajorijos vado Šikingeno, atsakė seimui, jog negalįs išsižadėti savo įsitikinimų. Tada seimas uždraudė naujo mokslo

platinimą ir įsakė valstybės vyriausybei elgtis su Liuteriu ir jo šalininkais, kaip su heretikais. Bet tas įsakymas nebuvo išpildytas. Liuteris tuojau išvažiavo iš Vormso, o kad jo nepasiektų ciesoriaus valdžia, pagavo jį kelyje persirėdę Saksonijos kunigaikščio kareiviai ir nuvedė jį į Vartburgo pilį, kur Liuteris išbuvo apie dvejus metus. Čionai, atskirai nuo visų gyvendamas, užsiėmė Šventojo Rašto vertimu į vokiečių kalbą, iškreipdamas jo žodžius, kame jie prieštaravo Liuterio mokslui. Iš čionai taipgi siuntinėjo į visas šalis savo raštus, pilnus keiksmų ir pasityčiojimo iš katalikų Bažnyčios.

Liuterio mokslas.

Svarbesnieji naujo mokslo punktai buvo šie: 1) Pirmoji nuodėmė visiškai pagadinusi žmogaus prigimimą, žmogus neturįs laisvos valios, jo geri darbai neturį Dievo akyse jokio vertumo, ir jais žmogus negalįs Dievui įtikti ir išganymo įgyti. Patsai tiktai pasitikėjimas Kristaus nuopelnais nuteisinąs žmogų. Iš to pasitikėjimo savaime atsirandą geri darbai. Išpažintis, pasnikas, atlaidai, vienuoliški apžadai esą visai nenaudingi ir nereikalingi. 2) Liuteris atmetė visai Bažnyčios vyresnybės valdžią. Jėzus Kristus neįstatęs jokios vyresnybės. Popiežiai, vyskupai, kunigai neturį jokios valdžios, ir krikščionims nereikią jokių tarpininkų Dievui pažinti ir su juo susivienyti. 3) Atmetus Bažnyčios vyresnybės įkūrimą ir jos valdžią, reikėjo atmesti ir Sakramentus. Tačiau Liuteris paliko du: Krikštą ir Švenčiausiąjį Sakramentą, atmetė bet gi Mišias ir visas Bažnyčios apeigas. 4) Atmetė šventųjų garbinimą, išmetė iš Bažnyčios jų paveikslus, sugriovė altorius, užgynė maldas į Švenčiausią Mariją Paną ir kitus šventuosius. 5) Visas Kristaus mokslas esąs sudėtas Šventajame Rašte. Šventasis Raštas esąs labai aiškus ir visiems suprantamas. Todėl krikščionims nereikią jokių dvasiškų vadovų, kiekvienas galįs patsai viską atrasti Šventajame Rašte. Paskui Liuteris, matydamas, kad kiekvienas kitoniškai suprantą ir aiškinasi Šventojo Rašto žodžius, pripažino valstybės vyresnybei valdžią tvarkyti bažnyčios reikalus ir tuo palaikyti tikėjimo vienybę. Taip

Liuteris, griaudamas popiežiaus ir vyskupų valdžią tikėjimo dalykuose, pakeitė ją pasaulinės vyresnybės valdžią.

Toksai mokslas, duodas kiekvienam laisvę aiškintis pagal savo nuomonę Šventąjį Raštą, labai tiko visiems tiems, kurie, neišsižadėdami krikščionių vardo, nenorėjo prisiimti jo uždedamų pareigų. Ta laisvė ir traukė ko labiausiai prie naujo mokslo pasekėjų būrius.

Savo mokslui platinti Liuteris griebėsi prievartos. Ragino jisai kunigaikščius ir miestų valdybas, kad savo kraštuose nepa-
kėtų stabmeldystės ir bjauriausių burtų (taip jisai vadino Mišias ir kitas katalikų Bažnyčios apeigas) ir įvestų gryną „evangeliją“, kaip jisai vadino savo mokslą.

Liuterio būdas.

Liuteriui netrūko gabumų ir gerų būdo savybių. Buvo ge-
ras liaudies kalbė-

Martynas Liuteris.

tojas ir rašytojas, gilaus tikiybinio jau-
smo žmogus, geras tiems, kurie jam ne-
prieštaravo. Darbe neieškojo sau pel-
no. Visa gadino ne-
sugyvenamas bū-
das, kerštingumas
ir puikybė, sujung-
ta su didžiausiu sa-
vo priešininkų nie-
kinimu. Kada ka-
talikai prikašiojo
Liuteriui, kad jisai,
versdamas Šventąjį
Raštą, tyčia permai-
nė kai kur jo žodžių
prasnę, Liuteris at-
sakė: „daktaras Liu-

teris taip nori ir sako jums: popiežius ir asilas vis tiek pat, taip noriu ir to jums turi užtekti“. Liuteris savo raštuose popiežiams ir visiems katalikams nesigailėdavo tokių žodžių, kaip asilas, galvijas, antikristas ir kitų panašių.

Mokslo gilumu Liuteris nepasižymėjo, rimtam ramiam darbui netiko. Svetimtaučiai, kurie tebuvo skaitę lotyniškus jo raštus, negalėjo suprasti, kaip tokio negilaus mokslo žmogus gali turėti tokią įtaką Vokietijoje. Liuteris savo raštų skaitytojus ir savo klausytojus patraukdavo populiariskumu, liaudiškos kalbos vaizdingumu, nors ta kalba būdavo dažnai nešvari, žiauri, nepriimtinkanti. Pasisekimo Liuteriui davė didelis darbštumas. Jei tiek veiklumo būtų turėjęs naudingam dalykui, o ne griovimui, daug gera būtų galėjęs padaryti.

Liuteris didžiavosi, kad išgelbėjęs vokiečius iš po velnio (suprask, popiežiaus) jungo ir laikė save didžiausiu Vokietijos geradariu. Laukė jisai, kad netrukus apsireikš geriausi jo darbo vaisiai ir negalėjo sulaukti. Priešininkai šaukė, kad naujas mokslas ne tiktai nepataisęs žmonių, bet dar blogesnius juos padaręs, ir patsai Liuteris tai matė. Savo raštuose dažnai skundžiasi, kad jo mokiniai nesuprantą ir neužlaiką Dievo žodžio. Pirma, esą, visi žmonės turėdavę laiko ir pinigų keliauti į šventas vietas, o dabar nenorį maitinti nė „evangelijos“ skelbėjų. Pirma karaliai ir kunigaikščiai už garbę sau laikę statyti bažnyčias, dabar gi patys jų turtus grobstą. Kad velnias laikęs žmones popiežiaus valdžioje, visi buvę gailėstingi ir abiem rankom davę savo turtų mokykloms ir vienuolynams statyti, dabar gi pastoriai neturi kuo misti. Todėl matydamas didyn einantį žmonių pagėdimą, nekartą Liuteris sakėsi, jog imas jį abejojimas, ar gerai jisai padaręs, atmesdamas mokslą, kurio nuo tiek amžių laikytasi katalikų Bažnyčioje. Bet tuojau stumdavęs nuo savęs tokias mintis, laikydamas jas pagundomis velnio, kuris jomis noris jį suturėti nuo tikros „evangelijos“ skelbimo. Visuotiną pagėdimą žmonių, priėmusių jo mokslą, aiškino Liuteris tuo, kad netoli esąs pasaulio galas.

Tie nuolatiniai abejojimai, sąžinės krintimas kamavo labai Liuterį, ypatingai gyvenimo pabaigoje. Raminosi visa, kaltybę ant velnio suversdamas, bet užtat velnias dieną ir naktį Liuteriui vaidenosi.

Juo labiau keikdavo jisai tada popiežių ir katalikus. 1545 metais rašė, kad reikia sugauti popiežius ir karalius ir jų stabmeldystės šalininkus ir, išplėšus jiems liežuvius, prikalti kartuvėse ta eilę, kokią jie deda bulėse savo ženklus. Tada, esą, tegul sau laiko susirinkimą, kiek nori, kartuvėse arba pragare. Katalikų tikėjimo neapykanta neapleisdavo

Liuterio nė maldoje. Pats sakėsi, jog negalijs melstis, nekeikdamas katalikų. Kada reikia sakyti: „teesti šventas tavo vardas, turiu drauge pasakyti: tegul bus prakeiktas ir paniekintas papistų vardas. Jei reikia ištarti: teateina tavo karalystė, turiu pridėti: teestie papystė prakeikta, sunaikinta“. Suimtas skaudžios akmens ligos ir nebegalėdams nieko rašyti prieš popiežių, linkėjo, kad popiežius ir kardinolai jaustų tokius pat sopulius. Prieš pat mirtį skundėsi, nėsą tos dienos, kad velnias duotų jam nurimti. Mirė staigiai 18 vasario 1546 metais.

Liuterio mokslo išsiplėtimas.

Vokietijoje.

Liuteris, stodamas į kovą su Bažnyčia, iškart įgijo daug šalininkų tarp humanistų. Paties Liuterio, jo draugų ir humanistų raštai, užliejusieji lyg koksai potvynis Vokietiją, sukėlė visur revoliucijos ūpą. Nepasitenkinimo visuomenės sutvarkymu būta ir prieš Liuterį. Dėl Amerikos atradimo įvyko daug permainų. Įsigalėjo kapitalizmo ūkis, krito žemės vertumas. Miestuose mažieji pirkliai ir amatninkai pateko į skurdą. Prekybą suėmė didelės draugijos. Sodiečiai buvo nepatenkinti baudžiamos pasunkėjimu. Tą nepasitenkinimą dar labiau sukurstė Liuterio raštai žadėjimu kažikokių neaiškių permainų ir kažikokios laisvės, sujungtos su tikėjimo permainymu. Išradus paraką, senovės bajorai ritieriai neteko reikšmės kariuomenėje, jų vietas užėmė prasti pėstininkai. Netekę užsiėmimo bajorai virto plėšikais, kurie užpuldinėjo pakeliais (Raubritter). Nekentė jie kunigų ir vyskupų, mėginusių įvesti Vokietijoje visuotiną taiką (1490) ir sustabdyti užpuldinėjimus. Liuteris pirmiausiai tikėjosi rasti savo mokslui paramos Vokietijos bajorijoje. Įsigalėjus kunigaikščių valdžiai, jos galybė tuo laiku buvo pradėjusi eiti menkyn. Nuplikusiai bajorijai buvo geistina kiekviena permaina draugijos sutvarkime. Tos bajorijos vadu buvo tada garsus Si kingenas, humanistų ir Liuterio draugas. Jisai rengė visuotiną bajorijos sukilimą. Suvienyta bajorijos kariuomenė ketino užpulti bažnytines kunigaikštijas, vyskupų valdomas, bet sumany-

mās nepavyko. Treviro arkivyskupas nuveikė jos kariuomenę patsai Sikingas pražuvo kovoje (1523).

Žlugus bajorijai, Liuteris ėmė gerintis sodiečiams, kurie, vis labiau spaudžiami kunigaikščių, labai nepatenkinti buvo savo likimu. Viename savo rašte Liuteris pavadino kunigaikščius kvailiausiais ir nedoriausiais pasaulyje žmonėmis. Valsčiams pripažino teisę patiems skirti kunigus. Sodiečiai manė, kad gavus viršų naujai „evangelijai“, paliksią jie laisvi nuo mokesčių ir susilauksią lygaus žemės padalijimo. 1525 metais pietų Vokietiją apėmė baisūs sodiečių maištas. Kovota iš abiejų pusių su didžiausiu įnirtimu, su savo priešininkais elgtasi žiauriausiai. Sukilėliai sudegino apie 1000 dvarų ir vienuolynų. Bet kunigaikščiai nuveikė sukilėlius ir smarkiausiai juos nubaudė. Apie 150.000 valstiečių buvo nužudyta, apie 50.000 išbėgiojo. Liuteris pradžioje užtarė sodiečių reikalavimus, bet paskui nusviro į kunigaikščių pusę ir ragino juos žudyti sodiečius be jokio pasigailėjimo, kaip pasiutusius šunis. Kad sodiečių maištas buvo užgesintas jų krauju, Liuteris visą savo viltį padėjo kunigaikščiuose, kvietė juos nusikratyti popiežiaus valdžios ir užvesti savo žemėse „gryną evangeliją“, dėlto kad matė, jog kunigaikščių tikrai valdžia remdamasis tegalės įvesti savo mokslą. Pripažino jiems teisę tvarkyti tikėjimo dalykus savo žemėse. Taip, vietoje vienos „Romos tiranijos“, Liuterio žodžiais betariant, atsirado tiek tiranijų, kiek buvo kunigaikščių.

Daugelis Vokietijos kunigaikščių pasinaudojo Liuterio teikiama valdžia. Priimdami naują mokslą, galėjo jie išsivaduoti iš ciesoriaus valdžios, padidinti savo valdžią vyskupiška valdžia ir pralobti Bažnyčios turtais. Išvarė iš savo žemių katalikų vyskopus ir kunigus ir jų vieton paėmė pamokslininkus, skelbiančius Liuterio mokslą, išmėtė iš bažnyčių šventųjų paveikslus, sugriovė altorius, pasisavino bažnyčių ir vienuolynų turtus. Taip įvedė (1525—1529) Liuterio tikėjimą savo žemėse miestai: Magdeburgas, Bremenas, Liubekas, Frankfurtas, Niurenbergas, Strasburgas, Ulmas, kunigaikščiai: Saksonijos — Jonas, Hesijos — Pilypas, Brandenburgijos-Kulmbacho — Jurgis ir Kazimieras.

Taip pat padarė Prūsijos kryžiuočių magistras Albertas. Jis paklausęs Liuterio patarimo, primetė savo krašto gyventojams Liuterio mokslą ir pasisavino Ordino žemes, virsdamas pasauliniu jų valdytoju. Daugumas kryžiuočių pasekė savo magistro pėdomis, tie gi, kurie nenorėjo atstoti nuo katalikų Bažnyčios, buvo išvaryti iš Ordino žemių. Bent kiek vėliau ir Livonijos Ordinas priėmė Liuterio mokslą ir įvedė jį Kurše, Livonijoje ir Estonijoje. Taip trumpu laiku Liuterio mokslas išsiplėtė po visą žieminę Vokietiją. Priežasties ūmo jo išsiplėtimo reikia ieškoti visuotiname tikėjimo susilpnėjime. Žmonės linko prie naujo mokslo dėlto, kad jisai žadėjo išganymą be gerų darbų, blogi vienuoliai ir kunigai norėjo nusikratyti celibato apžadų, kunigaikščiai geidė pralobti Bažnyčios turtais. Bet ir tais nelaimingais laikais daugumas Vokiečių gyventojų buvo tikrai prisirišę prie senojo tikėjimo, ir daugelyje vietų protestantizmas buvo įvestas priverstinai. Miestų gaujos, pakurstytos pabėgusiųjų iš vienuolyno kunigų, pradėdavo daryti sukilimus, griauti bažnyčiose altorius, draskyti šventųjų paveikslus ir tuo nugąsdindavo katalikus, pripratčius ramiai gyventi ir kitų neužganti. Naudodamasi tuo, miestų vyresnybė atimdavo katalikams bažnyčias, prisisavindavo vienuolynų turtus, išvarydavo vyskopus ir kunigus ir jų vietoje pastatydavo naujo mokslo skelbėjus. Dažnai tam kartui palikdavo katalikiškas apeigas ir Mišias be pašventinimo hostijos, kad žmonės nematytų didesnės tikėjimo permainos. Tie katalikai, kurie neprisiimdavo priverstinai primesto tikėjimo, turėdavo, pardavę savo lobį, išsikelti kitur, kur dar valia buvo katalikiškai tikėti.

Kunigaikščiai ir miesto vyresnybė įvedė reformaciją savo žemėse be leidimo aukščiausiosios valstybėje valdžios—ciesoriaus ir seimo. Karolius V, patsai būdamas iš visur suspaustas ir reikalingas kunigaikščių pagalbos karui su turkais, nemokėjo ar nedrįso sulaikyti kunigaikščių nuo katalikų Bažnyčios naikinimo. Jisai vis dar tikėjosi geruoju galėsiąs sugražinti Vokiečiuose tikėjimo vienybę. Tam tikslui kartkartėmis buvo ciesoriaus kviečiami seimai, kurie bet gi prie geidžiamos tikėjimo vienybės neprivedė. Kunigaikščiai, kurie buvo įvedę savo žemėse protestantizmą, niekaip nenorėjo nuo jo atsisakyti, dėlto kad jis buvo jiems

naudingas ir didino jų valdžią. Per Spyros seimą (1529) ciesorius ir katalikų kunigaikščiai reikalavo, kad kunigaikščiai, įvedę permainas, naudodamiesi patys iki visuotino susirinkimo tikėjimo laisve, nepersekiotų savo žemėse katalikų Bažnyčios, negintų Mišių laikyti ir nedarytų naujų permainų, bet jie atsisakė ir protestavo prieš tokį reikalavimą, todėl ir buvo praminti protestantais. Tas vardas paliko paskui bendras visiems tiems, kurie šioliktame amžiuje atsiskyrė nuo katalikų Bažnyčios ir priėmė Liuterio arba kitų reformatorių mokslą.

Augsburgo seimas (1530) nutarė palaikyti katalikų tikėjimą, reikalavo katalikams sąžinės laisvės ir gražinimo išplėstų bažnytinių žemių. Protestantų kunigaikščiai ir miestai sudarė Šmalcaldų sąjungą (1531) ir padarė sutartį su svetimomis valstybėmis, net su turkais. Taip susijungę stengėsi išplėsti nuo vyskupų kuo daugiau žemių ir, panaikinę jose katalikų Bažnyčią, sustiprinti savo valdžią. Daugelyje vietų jiems tai pavyko.

1542 metais visa šiaurinė Vokietija buvo jau protestantų valdžioje. Pagaliau ciesorius ir katalikų kunigaikščiai įsitikino, kad gerumu ir tarybomis nė protestantų nesugrąžins į katalikų Bažnyčią, nė savo žemių neapgins ir pradėjo rengtis į karą, kurs prasidėjo 1546 m. Pradžioje viršus buvo katalikų pusėje. Bet jie nemokėjo tuo savo laimėjimu pasinaudoti. Pasalingas Saksonijos kunigaikščio Mauricijaus parsimetimas į protestantų pusę pradėjo jiems laimėti kovą su katalikais. 1555 m. katalikai ir protestantai susitaikė Augsburgė šiomis sąlygomis: valstybės luomai arba valdovai gali pasirinkti sau katalikų arba liuteranų tikėjimą ir įvesti jį savo žemėse (cuius regio, eius religio). Jei kas gyventojų nenori priimti kunigaikščio įvedamojo tikėjimo, tai gali išsikelti kitur; protestantų kunigaikščiams pripažintos atimtos bažnytinės kunigaikštijos ir teisė užvesti jose tokį tikėjimą, kokį išpažįsta jie patys; miestuose, kame ligšiol buvo išpažįstama du tikėjimu, tokia pat tvarka ir toliau paliekama. Jei kas iš dvasiškių priima Liuterio tikėjimą, tai netenka užimamos vietos ir negali savo žemėms primesti tikėjimo. Šio paskutiniojo punkto protestantai nepriėmė.

Švedijoje.

Karalius Gustavas Vaza išvarė iš Švedijos vyskopus ir kunigus (1527), parsikvietė liuteranų pamokslininkų, katalikų tikėjimo išpažinimą smarkiausiai užgynė. Bažnyčios turtai buvo suvartoti papildyti ištuštėjusiai valstybės kasai. Dalekarlijos krašto gyventojai sukilo ginti savo tėvų tikėjimo, bet buvo nuveikti. Ir kituose Švedijos kraštuose žmonės nenoromis priėmė jiems primetamą naują tikėjimą. Todėl pradžioje karalius, įvesdamas naują tikėjimą, buvo palikęs katalikų tikėjimo apeigas ir vyskupų vardą.

Norvegijoje.

Gyventojai dar ilgiau negu Švedijoje priešinosi naujo tikėjimo įvedimui, bet kada visi vyskupai buvo uždaryti kalėjimuose (1536), pasipriešinimas buvo nuveiktas. Ilgiausiai priešinosi Islandijos gyventojai. Ir tik tai kuomet buvo nužudytas drąsus katalikų tikėjimo gynėjas vyskupas Aresen (1550), Liuterio tikėjimas gavo viršų.

Danijoje.

Liuterio mokslą įvedė karalius Kristijonas III (1536). Visi katalikų vyskupai buvo uždaryti kalėjimuose. Įvestoji nauja tvarka visą valdžią tikėjimo dalykuose atidavė karaliui. Katalikų kunigams gresė mirties bausmė už įžengimą į Daniją. Bajorai, kurie padėjo karaliui įvesti Liuterio tikėjimą, įgijo savo teisių praplatinimą. Valstiečiai pateko į sunkiausią ponų baudžiąvą.

30 metų karas.

Augsburgo sutartis neatnešė Vokietijai geidžiamosios tikybinės ramybės. Katalikai buvo nepatenkinti dideliais savo tikėjimo nuostoliais, protestantai palikimu katalikams bažnytinių kunigaikštijų ir tikėjimo laisvės miestuose. Apie 1580 m. tarp protestantų susidarė judri, stipri kalvinistų partija, kuri nepripažino seimo daugumos nutarimų ir norėjo visiškai katolicizmą

išnaikinti. Revoliucinę protestantų partiją palaikė Francija, norėdama susilpninti Vokietiją ir paimiti hegemoniją Europoje.

Protestantai nesiliovė toliau atiminėti bažnytinių žemių ir naikinti jose katalikų tikėjimo. Tai matydami ir katalikų kunigaikščiai pradėjo sekti jų pėdomis ir uždraudė protestantizmo išpažinimą ir platinimą savo žemėse. Ciesorius Ferdinandas II ir kai kurie vyskupai išginė iš savo žemių protestantų mokslo skelbėjus ir uždarė protestantų bažnyčias.

Abi pusi vėl pradėjo rengtis į karą, ir ginklas turėjo išspręsti klausimą, katras tikėjimas turi viešpatauti Vokietijoje. 1606 m. protestantų kunigaikščiai, palaikomi Francijos, susivienijo į Uniją. Jų pėdomis sekdami, katalikų kunigaikščiai sudarė savo Lygą. Jos vadovas buvo Bavarijos kunigaikštis Maksimilijonas ir karžygis—Tilly's. Karas prasidėjo 1618 metais ir tęsė trisdešimt metų. Pradžia buvo laiminga katalikų Lygai. Ciesorius Ferdinandas II nuveikė Čechijos protestantus, kurie pirmieji buvo sukilę. Lygos karvedis Tilly's ir ciesoriaus karvedis Valenšteinas sumušė Danijos karalių Kristijoną IV, stojusi ginti protestantų. Tada ciesorius Ferdinandas II pareikalavo iš protestantų atiduoti bažnytines žemes, užimtas po Augsburgo sutarties. Tą kad ir teisingą reikalavimą sunku buvo išpildyti. Protestantai būtų turėję sugrąžinti daug seniai užimtų žemių (14 vyskupijų, 150 vienuolynų įstaigų, 2.000 parapijų). Tada į karą stojo Švedijos karalius Gustavas Adolfas būk tai ginti protestantų, ištikrųjų norėjo praplatinti savo valdžią Vokietijoje ir likti jos ciesoriu. Jo rinktinė kariuomenė, apmokama Francijos pinigais, persvėrė pergalę į protestantų pusę. Gustavas Adolpas žuvo kovoje, bet protestantai, šelpiami nuolat Francijos, ištesėjo iki galo. Abi pusi, nuvargintos ilga kova, 1648 m. susitaikė Vestfalijoje šiomis sąlygomis: liuteranams ir kalvinistams suteikta pilna tikėjimo laisvė: katalikų ir protestantų kunigaikščiams pripažinta teisė įvesti savo žemėse toksai tikėjimas, kokį jie patys išpažįsta; bet tose žemėse ir kitoms tikyboms pripažinta tokios teisės, kuriomis jos naudojosi 1624 m. Vyskupai, virsdami protestantais, negali prisavinti vyskupijos žemių, jos turi palikti katalikų Bažnyčiai.

Nors Vestfalijos taikos sąlygos katalikams nebuvo geros, bet gi jos pastatė ribas tolimesniam protestantizmo plitimui. Vo-

kietijos ir jos ciesa-
riaus galybė išėjo iš
to karo labai susilpnė-
jusi: ciesaorius neteko
daugelio žemių, turėjo
užmokėti sąjunginin-
kams didelę kontribu-
ciją. Francija pasiekė
savo tikslą: sugriuvus
Vokietijai, tapo galin-
giausioji Europos val-
stybė. Vokietija nuo
karo labai nukentėjo.
Švedai sudegino 1976
dvarus, 1629 miestus,
183,000 sodžių. Gy-
ventojų skaičius labai
sumažėjo, iš 18 mili-
jonų beliko 4. Dora,
mokslas krito. Protes-
tantai, atėmę iš katali-
kų daug turtų, liko
Vokietijoje vadovau-

Katalikų Lygos vadas Tilly's.

ančia gyventojų dalis, katalikai buvo nustumti į antrąją vietą.

Ulrikas Zvinglijus. Anabaptistai. Kalvinas ir jo mokslo išsiplėtimas.

Zvinglijus.

Liuteris atmetė dievišką Bažnyčios vyresnybės įstatymą ir paskelbė laisvę nuo popiežių ir vyskupų valdžios. Kiekvienas krikščionis be jokių mokytojų galįs, skaitydamas Šventąjį Raštą, atrasti jame „gryną evangeliją“. Tuoju atsirado daugiau naujiųjų męgėjų kurie nenorėjo akiai tikėti Liuteriui ir priimti jo nuo-

mones, bet kiekvienas pagal savo išmanymą aiškinosi Šventąjį Raštą.

Tokis naujas protestantizmo skelbėjas Šveicarijoje buvo Ulrikas Zvinglijus, Ciuriko bažnyčios pamokslininkas, palaido gyvenimo kunigas. Liuterio pavyzdys ir klotis, kurios jisai susilaukė Vokietijoje, padaršino ir Zvinglijų palikti savo krašte panašiu reformatoriumi. Būdamas geras liaudies kalbėtojas, Zvinglijus mokėjo patraukti minias.

Zvinglijus daugelyje tikėjimo dalykų skyrėsi nuo Liuterio. Taip, mokė jisai, kad Dievo esą paskirta žmonėms arba amžina prapultis arba laimė, ir žmogus savo gerais darbais negalys atmainyti to paskyrimo. Žmogus neturįs laisvos valios ir, jei nusidedąs, tai iš būtinumo nusidedąs, ir priežastimi žmogaus nuodėmės ir amžinos jo prapulties esąs patsai Dievas, kursai sutvėręs žmogų su tokiu paskyrimu. Zvinglijus nepripažino Sakramentams galės suteikti žmonėms malonę ir Sakramentus laikė tiktai paprastomis apeigomis. Švenčiausiame Sakramente nėsą Kristaus kūno ir kraujo, esą tiktai atminimas vienijimosi su Kristumi.

Prisirinkęs užtektiną šalininkų skaičių, Zvinglijus su jų pagalba įgijo valdžią Ciuriko miesto valdyboje ir pradėjo kovą su katalikais. Nauja miesto valdyba pripažino Zvinglijaus skelbiamąjį mokslą „tikrąją evangeliją“, išvarė katalikų kunigus, atėmė katalikams bažnyčias, išmetė iš jų šventųjų paveikslus, išgriovė altorius ir visame kantone įvedė protestantizmą (1525 m.). Ciuriko pėdomis sekė kai kurie kiti Šveicarijos kantonai. Įvesta protestantizmas Berno kantone (1528), Baziliejose ir St. Gallen miestuose (1529). Zvinglijus ragino visų Šveicarijos kantonų vyresnybę išnaikinti pas save katalikų tikėjimą ir užginti katalikiškas apeigas. Kilo karas tarp katalikiškų ir protestantiškų kantonų (1531), kuriame žuvo ir Zvinglijus. Šveicarija pasidalijo į dvi, beveik lygi dali: vieni kantonai, panaikinę pas save katalikų Bažnyčią, priėmė protestantų mokslą, kiti, kaip buvę, paliko katalikais.

Anabaptistai.

Dar labiau, negu Zvinglijus, nutolo nuo Liuterio mokslo anabaptistai, taip praminti dėl to, jog atmesdami vaikų krikštą,

antrą kartą krikštijo savo išpažintojus, jau užaugusius. Buvo tai kraštotiniai revoliucionieriai svajotojai. Mokė, kad Kristaus bažnyčia susidedanti iš pačių išrinktųjų, apšviečiamų Šventosios Dvasios, kuri kiekvienam suteikianti apreiškimų, ir todėl jiems nereikalingi esą Dievo žodžio apsakintojai ir kiti dvasiški vadovai. Anabaptistai norėjo užvesti lygų turtų padalijimą, bendrą jų valdymą ir drauginį gyvenimą be jokios vyresnybės, pasaulinės ir dvasiškos. Jų šalininkais buvo daugiausia tamsios gaujos sodiečių ir miesto amatninkų ir kitų rankpelnių. Miunsterio miesto anabaptistai įkūrė savo draugiją pagal savo mokslą. Katalikai ir liuteranai buvo smarkiai anabaptistų persekiojami ir žudomi. Kai kurį laiką rodėsi, jog anabaptistai gaus viršų visoje Vokietijoje. Žiaurus tačiau jų elgimasis su savo priešininkais atstūmė nuo jų daugumą protestantų. Anabaptistų sekta, pergalėta liuteranų, sumenkėjo.

Kalvinas.

Didesnio paplitimo, negu anabaptistai ir Zvinglijaus mokslo pasekėjai, susilaukė nauja protestantų šaka, kuriai davė pradžią Jonas Kalvinas. Gimė jisai Francijoje (1509), jaunystėje lavinosi teisių moksle ir teologijoje. Už liuteriškų nuomonių platinimą apskūstas vyresnybei, turėjo bėgti iš Paryžiaus, slapstėsi kai kurį laiką Navaros karaliaus žemėse, pagaliau apsigyveno Šveicarijoje. Tenai parašė ir paskelbė savo mokslo išaiškinimą ir pagaliau sudarė Genevoje savo mokinių draugiją.

Priimdamas Liuterio mokslą apie visišką žmogaus prigimimo pagedimą, Kalvinas padarė iš jo galutinas išvadas. Mokė jisai, kad Dievas, sutverdamas žmogų, pirm laiko paskyręs jam amžiną laimę arba nelaimę. Per tai tačiau žmogus nenustojas laisvos valios, ir geri darbai esą reikalingi jo išganymui. Kalvinas niekur neišaiškina, kaip amžiną žmogaus paskyrimą suderinti su jo valios laisve. Kalvinas pripažino bažnytinei vyresnybei tikėjimo dalykuose didesnę valdžią, negu Liuteris, norėjo, kad ji nepriklausytų valstybės. Kalvinistų draugijos patys rinkosi vyresniusius. Bet paskui ir kalvinistai pripažino kunigaikščiams

Jonas Kalvinas.

valdžią tikėjimo dalykuose. Patsai Kalvinas, valdydamas Genevoje savo šalininkų draugiją, reikalavo griežto užlaikymo savo mokslo įsakų. Galiau menkiausi dalykai buvo apimti tais priesakais. Genevos gyventojams buvo paskirtas laikas gulėti ir keltis, uždrausti pasilinksminimai. Mirtimi nubaudė Servedą už priešingų nuomonių skelbimą. Katalikų priklausomybė, popiežiaus vadinama protestantų vergyste, neturi nė šešėlio panašumo į tą vergystę,

kurioje laikė paniuręs Kalvinas Genevos gyventojus.

Kalvinizmas Francijoje.

Kalvino mokslas iš Genevos pradėjo plėstis jo gimtinėje Francijoje, kame kalvinistai buvo pavadinti hugonotais. Katalikų Bažnyčia Francijoje buvo blogoje padėtyje. Karaliai dažnai dalijo vyskupų arba vienuolynų viršininkų vietas lyg užmokestį pasižymėjusiems karininkams arba dvariškiams. Gerai suorganizuota smarkiai varoma hugonotų propaganda turėjo pasisekimo. Tose vietose, kur hugonotai jautėsi esą tvirtesni, stengėsi jie primesti savo mokslą katalikams, griovė jų bažnyčias,

žudė katalikus. Iš to kilo Francijoje ilgas naminis karas tarp hugonotų ir katalikų. Hugonotai įgijo įtakos prie jauno karaliaus Karolio IX. Jo motina Katryna Mediči, bijodama, kad įsigalėjus hugonotams, neišspruktų iš jos rankų valdžia, susivienijo su kunigaikščiais Giuzais, hugonotų vadų priešininkais, ir sutarė su jais išnaikinti visus hugonotus. Panaudojo tam vestuves Navaros karaliaus Henriko su Margarieta, Karolio IX seserimi, kada susirinko į Paryžių vyriausieji hugonotų vadai. Katryna Mediči išgavo nuo savo sūnaus sutikimą išmušti visus hugonotus. Naktį prieš šv. Baltramiejaus dieną Paryžiaus gyventojai užpuolė miegančius hugonotus ir išžudė jų apie du tūkstančiu (1572). Buvo išsiųstas įsakymas ir į kitus Francijos miestus išžudyti hugonotus. Bet toli nevysi hugonotai buvo išmušti, tie gi, kurie išliko gyvi, su didesniu įnirtimu vėl pradėjo karą su katalikais, kurs buvo tam kartui nutilę.

Kaip išviso matyti, šitas hugonotų žudymas turėjo ne tikybini, bet politinį tikslą. Skerdynes surengusi karalienė Katryna Mediči nė į Dievą netikėjusi, taigi su tikybiniu tikslu negalėjo žudyti protestantų. Po šv. Baltramiejaus nakties Karolius IX išsiuntinėjo pranešimus į kitas valstybes, kad hugonotai buvę padarę suokalbį išžudyti karaliaus šeimyną, ir išnaikinti katalikų tikėjimą, ir įsai, gindamasis, leidęs užmušti kaltininkus. Gavus tokį pranešimą, Romoje buvo atlaikytos pamaldos, dėkojant už Francijos karaliaus ir katalikų tikėjimo išsigelbėjimą. Bet paskui iš savo paryžiskio pasiuntinio gavęs tikrą žinią Gregorijus XIII popiežius labai graudojo, kad karalius pasielgė priešingai Dievo įsakymams.

1589 m. Francijos sostas teko Henrikui IV, Navaros karaliui, hugonotui. Bet katalikų partija jokių būdu nenorėjo prileisti prie sosto hugonoto. Henrikas IV patsai suprato, kad Francijos katalikai niekuomet nepripažins jo savo karaliumi, todėl išsižadėjo Kalvino herezijos (1593), sugrįžo į katalikų Bažnyčią ir buvo pripažintas visos Francijos karaliumi.

Viešpataujant Henrikui IV pradėjo užgyti žaizdos, padarytos Francijai ilgais naminiais karais dėl tikėjimo. 1598 m. Henrikas IV išleido Nante ediktą, kuriuo suteikė hugonotams tikėjimo laisvę. Daug hugonotų sugrįžo į katalikų Bažnyčią. 1685 metais karalius Liudvikas XIV atmainė Nanto ediktą ir uždraudė

Kalvino mokslo išpažinimą savo valstybėje. Tada daug kalvinistų, nenorinčių išsižadėti savo tikėjimo, išsikraustė iš Francijos, tiegi, kurie iš baimės virto katalikais, daugiau blogo, ne kaip gero padarė Bažnyčiai.

Kalvinizmas Niderlanduose.

Iš Francijos Kalvino mokslo pateko į Niderlandus (Olandiją), bet pradžioje nedaug čionai teatrado pasekėjų. Niderlandų gyventojai buvo prisirišę prie savo tėvų tikėjimo. Ispanijos karalius Pilypas II, kuriam priklausė Niderlandai, buvo karštas katalikas ir savo pareiga laikė ginti katalikų Bažnyčią. Kalvino mokslo pasekėjai Niderlanduose, kaip ir kituose kraštuose, buvo daugiausia nuplikusieji bajorai, tykojantys pralobti Bažnyčios turtais. Protestantų vadu Niderlanduose pasidarė galingas ir gudrus Oranijos kunigaikštis Vilhelmas. Jo sumanymas buvo atitraukti Niderlandus nuo Ispanijos karaliaus ir pačiam įgyti valdžią. Sukelti Niderlandų gyventojams prieš Ispanijos karaliaus valdžią buvo parkviesti iš Šveicarijos ir Vokietijos protestantizmo skelbėjai. Kilo Niderlanduose maištas (1566). Generolas Alba, paskirtas Niderlandų gubernatorius, nuramino sumišimą, bet skaudus gubernatoriaus elgesys su vietiniais gyventojais padidino neapykantą Ispanijos viešpatavimo. Karas tarp Niderlandų ir Ispanijos pasibaigė tuo, kad šiaurinės Niderlandų provincijos pasiskelbė atskira valstybe (1581), nepriklausoma Ispanijos. Bet Niderlandų katalikai apsigylė manydami, kad jie kovoja dėl savo tėvynės laisvės. Naujoje valstybėje užginta katalikų tikėjimo išpažinimas ir užvestas protestantizmas pagal Kalvino mokslą. Katalikų tikėjimas išliko pietinėse Niderlandų provincijose, kurios paliko Ispanijos valdžioje.

Kalvinizmas Skotijoje.

Geriau prirengtą dirvą, negu Niderlanduose, atrado reformacija Skotijoje. Kunigų ir vyskupų skyrimas čionai nuo senų laikų priklausė karaliams ir bajorams, dvasiškija Skotijoje buvo paniekinime, ir protestantizmas, skelbiamas čionai pamokslininkų iš

Genevos, greitai prigijo. Katalikų tikėjimas buvo panaikintas, bažnyčios jiems atimtos, kunigai išvaryti arba išžudyti ir visame krašte įvestas Kalvino mokslas. Katalikų tikėjimo išpažinimas buvo skaudžiausiai užgintas. Už Mišių klausymą katalikus bausta pirmą kartą turtų atėmimu, antrą kartą mirtimi.

Protestantizmas Anglijoje.

Angliją nuo katalikų tikėjimo atitraukė karalius Henrikas VIII. Jis nebuvo reformatorių mokslo šalininkas, uždraudė

Henrikas VIII, Anglijos karalius.

savo valstybėje naujo mokslo skelbimą, liepė deginti reformatorių raštus. Laikydamas save dideliu teologu, stojo ginti tikėjimo ir parašė knygą apie septynis sakramentus, už kurią gavo nuo popiežiaus Klemenso VII garbės vardą „tikėjimo gynėjas“. Atsiskyrimo nuo Bažnyčios priežastys buvo asmeninės.

Henrikas VIII buvo vedęs Katriną, našlę, po mirties savo brolio Arturo, Ara-

gonijos karaliaus dukterį, ir pragyveno su ja moterystėje.

septynioliką metų. Katryna buvo vyresnė už Henriką VIII. Su laiku amžiaus skirtumas ir Henriko VIII nesusivaldymas suardė jų dorą sugyvenimą ir sutikimą. Henrikas VIII pradėjo slėpė savo artimą pažintį su dvaro moterimis, kurias nuolatos mainė. Tarp kitų pamylėjo jįsai Oną Boleny mergaitę gražios paviršutinės išvaizdos ir greito būdo. Ona Boleyn, griežtai pasakė, jog tesutiksianti būti teisėta jo moterimi. Karaliaus galvoje kilo mintis persiskirti su savo moterimi Katryna ir vesti Oną Boleyn. Persiskyrimo priežastį nurodė tą, kad Katryna buvusi pirma Henriko VIII brolio moterimi, ir todėl jos moterystė su Henriku VIII pagal Bažnyčios įstatymus esanti netikra. Dengdamasis tuo, Henrikas VIII reikalavo nuo popiežiaus Klemenso VII, kad jįsai leistų jam persiskirti su Katryna Aragoniete ir vesti kitą žmoną. Popiežius negalėjo išpildyti Henriko VIII prašymo, dėlto kad nuo pirmosios moterystės kliūtis duota buvo popiežiaus dispensa, todėl moterystė buvo tikra. Henrikas VIII buvo jau beatsisakęs nuo savo sumanymo, bet tuo tarpu kancleris Tomas Kromvelis patarė Henrikui VIII eiti Vokiečių kunigaikščių pramintu taku ir nusikratyti popiežiaus valdžios. Tada lengva būsia įgyti nuo Anglijos vyskupų leidimą moterystei su Ona Boleyn. Kromvelio patarimas patiko Henrikui VIII. Kranmeras, neseniai paskirtas Henriko VIII pirmuoju Anglijos vyskupu, savo valdžia pripažino Henriko VIII moterystę su Katryna netikra ir patvirtino jo moterystę su Ona Boleyn. Henrikas VIII prisiėmė Anglijos bažnyčios galvos vardą ir reikalavo nuo vyskupų, kad jie pripažintų tą titulą. Anglijos katalikai turėjo prisiekti pripažįstą Henriką VIII Anglijos bažnyčios galva. Tie, kurie atsisakė duoti tokią prisaiką, buvo mirti pasmerkiami. Tada padėjo savo galvas už tikėjamą vyskupas Fišeras ir buvusis kancleris Moras. Vienuolynai visoje Anglijoje buvo uždaryti, jų turtus pasisavino karaliaus. Viešpataujant Henrikui VIII, Anglijoje pasmerkta mirti 2 kardinolu, 22 vyskupu, apie 500 kunigų ir vienuolių, 12 hercogų ir grajų, 124 miestiečių, 110 moterų, 38 teologų ir teisininkų. Labiausiai paskutiniaisiais savo amžiaus metais Henrikas VIII susitėpė dideliu kraujo praliejimu. Buvo vedęs iš viso 6 pačias,

iš kurių dvi, Oną Boleyn ir Katryną Hovard, liepė nukirsdinti. Dvi pavarė, viena savo mirtimi mirė, viena pergyveno Henriką VIII († 1547). Persekiodamas katalikų Bažnyčią, Henrikas VIII nepriėmė protestantų mokslo, kurio neapkentė, ir taip pat kaip katalikus, persekiojo ir protestantus. Todėl, atsiskirdamas nuo Romos, Henrikas VIII paliko daugumą katalikiškų dogmatų, vyskupų valdžią ir visas Bažnyčios apeigas.

Henrikas VIII mirdamas paliko sūnų Eduardą, gimusį iš Joanos Seymour, ir dvi dukteri: Mariją iš pirmosios moteris Katrynos Aragonietės ir Elzbietą iš Onos Boleyn. Sostą paveldėjo Eduardas, vaikas dešimties metų. Lig jam užaugsiant valstybę turėjo valdyti tam tikra taryba, sudaryta iš šešiolikos narių. Buvo tai Henriko VIII pagalbininkai katalikų Bažnyčios naikinime. Visi jie širdies gilumoje linko prie protestantizmo, bet prie Henriko VIII gyvos galvos nedrįso to pareikšti. Nebetekus Henriko VIII, galėjo jie atvirai pasirodyti su savo įsitikinimais. Arkivyskupas Kranmeras tuojau parkvietė iš Šveicarijos ir kitų kraštų protestantų pamokslininkų, atmetė Mišių laikymą, įvedė komuniją abiem pavidalais, leido kunigams vesti moteris. Tikėjimo dalykuose pasidarė Anglijoje didelis mišinys.

Mirus Eduardui (1553) Anglijos sostas atiteko Marijai, Katrynos Aragonietės dukterei, karštai katalikei. Pirmiausias jos darbas buvo sugrąžinti viešą išpažinimą katalikų tikėjimo, kurio tebesilaikė daugumas Anglijos gyventojų. Vyskupai, kurie buvo ištremti arba pasitraukę svetur, sugrįžo į savo vyskupijas. Katalikams ir protestantams duota lygi tikėjimo laisvė. Popiežius ir vyskupai patarė Marijai, kad teisingu ir maloniu elgimosi su protestantais grąžintų juos prie senojo tikėjimo. Maištai tačiau, keliame protestantų prieš Mariją, privertė ją smarkiau elgtis su protestantizmo šalininkais. Tai padidino pas protestantus neapykantą katalikės karalienės ir visos katalikų Bažnyčios. Marijos viešpatavimas buvo pertrumpas atitaisyti Henriko VIII darbui († 1558).

Protestantai pavadino Mariją Kruvinąją bet sulyginant Marijos kruvinumą su Henriko VIII ir jo dukteries Elžbietos kruvinumu, tai tas vardas daug teisingiau pritinka šiems dviem valdovams negu Marijai.

Vienatinė sosto įpėdinė liko Elzbieta, Henriko VIII duktė iš Onos Boleyn. Gimimas ir auklėjimas buvo ją padarę protestantizmo šalininke. Bet prie Marijos veidmainingai rodėsi esanti katalikė. Sostui įgyti ieškojo paramos protestantų partijoje ir su jos pagalba tikrai jai pavyko tvirtai nusitverti valdžios. Elzbieta prisiėmė Anglijos bažnyčios galvos titulą, pašalino ir uždarė kalėjimuose katalikų vyskopus, sugrįžusius Marijai viešpataujant, patvirtino įstatymus, išleistus prie Eduardo prieš katalikų Bažnyčią, atmetė Mišias ir Sakramentus, palikdama tiktai Krikštą ir Komuniją, paliko tačiau anglikoniškų vyskupų valdžią ir daug papročių ir apeigų katalikų Bažnyčios. Paskirtos didžiausios bausmės už susižinojimą su popiežium ir priėmimą nuo jo atleidų ir kitų dvasiškų malonių. Už nevaikščiojimą į protestantų pamaldas katalikai buvo baudžiami didelėmis piniginėmis bausmėmis, todėl jų daugumas nustojo viso savo turto. Pagaliau buvo išleistas įsakymas mirtinai bausti kunigus už Mišių laikymą, išpažinties klausymą arba priėmimą į savo namus kunigo. Tie įstatymai ne iš karto buvo pradėti taikyti.

Aprūpinti Anglijos katalikų reikalams buvo įsteigta seminarija Belgijoje. Popiežius Grigorijus XIII kitą tokią pat seminariją įsteigė Romoje. Kunigai iš tų dviejų mokyklų, slapta atvykdami į Angliją, tvirtino suspaustų katalikų tikėjimą. Elzbieta lig pat savo mirties (1603) nesiliovė persekioti katalikų.

Dar didesnę persekiojimą, negu Anglijos, patyrė Irlandijos katalikai. Tas kraštas, kitą kartą turtingas, buvo naikinamas bado, maro ir persekiotojų kalavijo. Elzbietos kareiviai tūkstančiais žudė gyventojus, buvo nuo aurių atimta žemė ir atiduota protestantams ta sąlyga, kad jie neduos savo namuose prieglaudos katalikams. Irlandijos katalikai, nors smarkiai persekiojami, buvo tuo laimingesni už Anglijos katalikus, kad turėjo geresnę dvasiškiją, kurioj neatsirado, kaip Anglijoje, persimetėlių, todėl kad, ir baisiai persekiojami, Irlandijos katalikai nesidavė atitraukti nuo savo tėvų tikėjimo.

Mirus Elzbietai, Anglijos sostas teko Skotijos karaliui Jokūbui, ir abu tuo kraštu susijungė į vieną valstybę. Jokūbo I ir artimųjų jo įpėdinių viešpatavimą užima savitarpio kova įvai-

rių protestantų partijų. Anglijos protestantų bažnyčia paliko vyskupų valdžią ir daug katalikiškų papročių, o Skotijos kalvinistai atmetė katalikiškas apeigas ir nepripažino vyskupų valdžios. Kiekviena jų draugija rinkosi sau vyresnįjį. Todėl Anglijos bažnyčia vadinosi vyskupiška, Skotijos presbiteriška nuo graikiško žodžio presbiter (kunigas). Jokūbas I privertė Skotijos kalvinistus pripažinti Anglijos karalių savo bažnyčios galva ir stengėsi primesti jiems vyskopus, o Skotijos kalvinistai mėgino išsilaužti iš po vyskupų valdžios. Taip besivaržant vyskupiškai ir presbiteriškai partijai, atsirado nauja partija nepriklausomųjų, iš lotyniško vadinamų *independentų*, kurie nepripažino tikėjimo dalykuose jokios dvasiškos valdžios, valstybės valdyme priešingi buvo karaliaus valdžiai ir stengėsi užvesti visų gyventojų lygumą ir respubliką valdymo būdą. Prie Jokūbo I sūnaus Karolio I *independentai* atmainė Anglijoje karališką valdymo būdą, nukirsdino Karolį I ir paskelbė respubliką. Visą valdžią suėmė į savo rankas *independentų* vadas Kromvelis. Visas Anglijos protestantų partijas, su kits kita kovojančias, vienijo katalikų tikėjimo neapykanta. Su ypatingu įnirtimu persekiojo jį *independentai*. Todėl Kromvelio viešpatavimo laikas buvo laikas didžiausio suspaudimo Anglijos katalikams. Kromvelio kareiviai baisiai nuteriojo Irlandiją, prisilaikančią Karolio I pusės, ir be gailesčio žudė visa tai, ką tik galėjo pasiekti jų kalavijas. Apskaito, kad tada pragaišusi pusė Irlandijos gyventojų. Apie aštuonis milijonus akurų žemės buvo atimta Irlandijos katalikams ir atiduota protestantams, atgabentiems iš Skotijos ir Anglijos. Katalikų valdyme beliko vos septinta šalies dalis. Anglų istorikas Hallan sako, kad Irlandijos katalikų suspaudimas tegalys būti lyginamas tikrai su žydų suspaudimu Jeruzolimos išgriovimo laikais. Visiškai katalikų tikėjimo išnaikinimui Irlandijoje buvo išleisti tam tikri įstatymai. Katalikams užginta žemę pirkti arba nuomuoti ilgam laikui, užginta jiems laikyti savo mokyklos arba leisti vaikai svetur mokytis. Kas, išsižadėjęs katalikų tikėjimo, pereidavo į protestantų, gaudavo tam tikrą metinę pensiją. Katalikai negalėjo gauti jokių vietų valstybėje. Tokį sunkų suspaudimą reikėjo išlaikyti Irlandijos katalikams lig XVIII šimtmečio pabaigos.

Protestantų suskilimas į sekas.

Protestantams tikėjimo taisykle pastačius asmeninę nuomonę, turėjo pas juos žlugti tikėjimo vienybė, ir protestantai suskilo į daugybę sektų. Neskaitant liuteronų, anabaptistų, kalvinistų ir anglikonų, apie kuriuos buvo jau kalbėta, atsirado dar šios žymesnės protestantų sekos:

Pietistai, mažiau žiūri dogmatų, ypatingai pabrėžia maldinungumo svarbą. Panašų tikslą turėjo hernguteriai, įsteigę broliško gyvenimo bendruomenę, panašią į vienuolišką.

Puritonai, tai kraštutiniai kalvinistai. Atmetė kryžiaus ženklą, šventas dienas, vargonų vartojimą.

Kurpius Jurgis Foks Skotijoje davė pradžią kvakrams. Jis sakėsi esąs Šventosios Dvasios apšviestas ir pašauktas naujo mokslo skelbti. Smerkė visas pamaldų apeigas, pasilinksminimo ir mandagumo formas, tarnavimą kariuomenėje, priesaiką. Vidujinio apšvietimo kvakrai laukė susirinkimuose drebėdami ir dūsaudami, todėl ir gavo vardą kvakrų-drebančiųjų. Persekiojami Anglijoje, išsikėlė į Ameriką. Ju vadovas Penn'įsteigė Amerikoje Pennsilvanijos štatą.

Metodistai, gavo vardą nuo griežtai sutvarkyto gyvenimo (methodus vitae). Laikosi griežtos drausmės. Jų sekta Amerikoje ir Anglijoje labai išsiplėtusi (apie 20 milijonų).

Iš metodistų paskesniais laikais (1865) atsirado Išganymo armija, kariuomeniškai sutvarkyta.

Mormonų sekta atsirado Suvienytose Amerikos Valstijose 1830 m. Jų mokslas — mišinys krikščionių ir žydų mokslo. Atmeta vaikų krikštą, leidžia poligamiją. Išvaryti iš Illinois šta-to, įsikūrė savo štatą Utahoje. Amerikos valstijų valdžia nuo 1884 m. įstatais ėmė drausti jų poligamiją.

Puseistai arba ritualistai atsirado XIX amžiuje Anglijoje. Įvedė pas save daug katalikiškų apeigų, net išpažintį, ir tuo stengėsi anglikonizmą priartinti prie katalikų Bežnyčios. Ta sekta davė katalikų Bažnyčiai tokių žymių vyrų, kaip Nevmannas, Meningas.

Katalikų tikėjimo atgijimas.

Visuotinis Tridento susirinkimas.

Protestantai, ardydami lig šiol buvusią Bažnyčios tvarką, dengėsi tuo, kad jie norį sugrąžinti „gryną evangeliją“, buvusią

Visuotinis Tridento susirinkimas.

pirmaisiais amžiais, ir pašalinti visa tai, kas buvę pagadinta ir paskui pramanyta. Pasmerkti popiežių, kaip heretikai, nepasidavę jų sprendimui, bet reikalavo laisvo visuotinio susirinkimo. Todėl nuo pat protestantizmo pradžios ciesačius Karolius V rūpinosi visuotinio susirinkimo sukvietimu, bet nesutikimai Vokietijos kunigaikščių tarpe ir karas su Francija neleido veikiai įvykinti to sumanymo. Francijos karaliai matė savo naudą Vokietijos kunigaikščių nesutikime ir visaip trukdė susirinkimo sušaukimą. Protestantų kunigaikščiai ir teologai iš tiesų nenorėjo susirinkimo

ir neketino pasiduoti jo sprendimams, todėl nebuvo ko besitikėti, kad susirinkimas sugrąžintų paklydusius į vienybę su Bažnyčia. Dėl visų tų priežasčių susirinkimo sukvietimas ilgai nusivilkė.

Tiktai 1545 metais buvo Tridento mieste atidarytas visuotinis vyskupų susirinkimas, sukviestas dviem svarbiems dalykam atlikti: išspręsti tiems tikėjimo dalykams, kuriais protestantai skyrėsi nuo katalikų, ir atitaisyti tvarkai Bažnyčios valdyme. Pirmąjį uždavinį atliko Tridento susirinkimas, išaiškindamas katalikų Bažnyčios mokslą apie Šventąjį Raštą, Bažnyčią, pirmąją nuodėmę, žmogaus nuteisinimą, Sakramentus, atlaidus ir šventųjų garbinimą. Protestantai, pirma taip garsiai reikalavę visuotinio susirinkimo, kada juos užprašė į tą susirinkimą, neatvyko į jį. Tridento susirinkimo vyskupai, išaiškinę Bažnyčios mokslą ir apgynę jį nuo protestantų užpuldinėjimų, užsiėmė taip pat pašalinimu blogų papročių, įsiskverbusių į Bažnyčios valdymą. Protestantų mokslas dėl to taip greitai paplito, kad daugelyje vietų vyskupai ir kunigai mažai tesirūpino savo pareigomis, ir žmonės nebuvo užtektinai apšviesti tikėjimo dalykais. Įvedimui didesnės tvarkos Bažnyčios valdyme Tridento susirinkimas įsakė vyskupams labiau rūpintis geru išmokymu ir prirengimu kunigų, kiekvienoje vyskupijoje įsteigti jų seminarijų, liepė vyskupams ir klebonams gyventi savo vyskupijose ar parapijose ir rūpintis jų valdymu, užgynę vienam asmeniui turėti keletą vyskupijų arba parapijų, pavedė vyskupų priežiūrai vienuolynus, esančius vyskupijoje. Vyskupams patarė daryti sinodus arba kunigų susivaišavimus tikėjimo reikalams apsvarstyti.

Tridento susirinkimas, du kartu pertraukiamas, laimingai buvo pabaigtas 1563 metais. Jo įstatymai tuoju priimti beveik visuose katalikų kraštuose, visur atnešė laukiamųjų gerų vaisių. Žaizdos, padarytos Bažnyčiai, pradėjo gyti. Bažnyčia po tiek pergyventų nužeminimų ir audrų vėl atgijo pilnu skaistumu krikščioniškos doros. Žmonija dar kartą įsitikino, kad katalikų Bažnyčia tebelaiiko gryną Kristaus mokslą ir klaidingų nuomonių sumišime veda žmones išganymo keliu.

Naujos tikybinės draugijos.

Tikėjimui atgyti šešioliktajame amžiuje daug padėjo įsteigimas naujų vienuolynų, labiau atitinkančių to laiko dvasią. Tarp tų vienuolynų pirma vieta pridera Jėzaus Draugijai.

Šv. Ignacas Loyola. Ticiano portretas.

Jėzaus Draugijos įsteigėjas buvo šv. Ignacas iš Loyolos, Ispanijos bajoras. Buvo Pampelunos tvirtovės komendantu ir, ją begindamas, buvo sužeistas. Ligoje ėmė skaityti šventųjų gyvenimus ir pasiryžo likti Kristaus kareiviui, atsiduoti platinimui didesnės Dievo garbės ir rūpintis žmonių išganymu. Tam reikėjo įgyti didesnio mokslo. Turėdamas jau trisdešimt su viršum metų, šv. Ignacas sėdo į vieną suolą su vaikais mokytis lotyniškai. Eidamas

aukštuosius mokslus Paryžiaus universitete, susipažino su būreliu jaunikaikių vienų su juo nuomonių ir drauge su jais pasiketino darbuotis žmonių išganymui tokiu būdu, kokį geresniu pripažins popiežius. Buvo tai užmazga naujo ordino, kurį patvirtino popiežius Povilas III (1540).

Jėzuitų Ordino organizacija.

Priimant kandidatus, labiau negu kituose ordinuose žiūreta, kad jis būtų sveikas, gabus. Kandidatas turėjo per dvejus me-

tus išlaikyti griežtą bandymą, mokėsi melstis, susivaldyti, klausyti. Gabesnieji po dvejų bandymo metų toliau mokėsi. Baigę gimnazijos kursą, per trejus metus mokėsi filosofijos. Pas-kui ėjo mokytojų pareigas. Tinkamesni mokėsi dar 4 metus teologijos. Pabaigę mokslus, buvo švenčiami kunigais, galėjo da-ryti vienuoliškus apžadus.

Ordinas dalijasi į provincijas; jas valdo provincijolas. Pro-vincijos jungiasi į asistencijas. Asistencijos viršininkas yra kartu centralinės valdybos narys, gyvena Romoje prie generolo, kur yra visos organizacijos viršininkas. Jam padeda admonitorius arba kontrolierius, vyriausias sekretorius ir prokuratorius—turto valdyto-jas. Generolas renkamas visam amžiui, tačiau yra atsakomas Or-dinui ir dėl svarbių priežasčių gali būti pašalintas. Mirus genero-lui, šaukiamas provincijolų ir provincijų atstovų susirinkimas. Tas, lyg parlamentas, sudaro naują centralinę valdybą (asistentus ir ad-monitorių), renka generolą, nustato valdymo dėsnius. Generolo valdžia yra didelė, jis skiria visus valdininkus, kiekvienas narys be jokio išsikabinėjimo turi priimti uždedamas pareigas.

Jėzuitų ordinas savo sutvarkymu labai skyrėsi nuo visų lig šiol įkurtų ordinų. Jo nariai nebūtinai turėjo gyventi savo vienuolyne, nelaikė paskirtais laikais bendrų vienuoliškų pamal-dų, taigi Bažnyčią per popiežių ir generolą galėjo laisviau su-naudoti jų jėgas. Šv. Ignacas, būdamas pats genialus organi-zatorius, sukūrė lanksčią ir stamantrią organizaciją, kuri Bažny-čiai pasirodė labai naudinga visišku atsidavimu jos reikalams.

Išmintingai apgalvoti Jėzaus Draugijos įstatai ir geras dva-siškas jos narių išsilavinimas padarė iš jų veiklius darbininkus, kurie labai naudingi pasirodė Bažnyčiai kovoje su protestan-tais. Todėl Jėzaus Draugija labai greitai išsiplėtė visuose katalikų kraštuose. Mirštant šv. Ignacui (1556), Jėzaus Draugija tu-rėjo jau 1000 narių, kurie sėkmingai darbavosi, gindami ir stiprindami katalikų tikėjimą. Jėzuitų Bažnyčios buvo gražiai įtai-sytos, pamaldos jose iškilmingai atliekamos. Jėzuitų mokyklose jaunimas geriau ir rūpestingiau mokomas, negu kitų ordinų mo-kyklose. Jėzuitai, patys būdami šviesūs vyrai, sumanė pritraukti

į savo mokyklas daug jaunimo ir gerai jų protą ir valią lavinti. Jėzuitų tarpe buvo daug mokytų vyrų, garsių rašytojų, iškalbingų pamokslininkų, todėl jų darbavimasis nebuvo bergždžias. Išstisus kraštus jie suturėjo nuo protestantizmo arba sugrąžino katalikų Bažnyčiai. Tokiu savo darbštumu ir rūpestingumu jėzuitai įgijo daug karštų šalininkų ir užtarėjų, bet taipogi pasigamino daug ir priešininkų, labiausiai protestantų tarpe, kurie kaip įmanydami stengėsi kenkti neapkenčiamam priešininkui, išjuokdami jėzuitų ordiną, platindami prieš jėzuitus kuoneteisingiausius kaltinimus. Daug tų apkaltinimų lig šiol tebeklajoja Bažnyčios priešininkų raštuose, nors tuose kaltinimuose nėra nė kripšto tiesos.

Greta jėzuitų darbavosi šešioliktajame amžiuje ir daugiau vienuolinių draugijų, naujai įkurtų arba sureformuotų.

Naujus kelius labdarybei pramynė **šv. Vincentas Paulietis** (1576—1660). Buvo sūnus neturtingo sodiečio. Tėvai, matydami didelius Vincento gabumus, pasiryžo leisti jį į mokslus. Pabaigė Tulūzos universitetą. Daug prityrė vargo, patekęs į turkų nelaisvę. Sugrįžęs veikė Paryžiuje. Savo malonumu, kuklumu, nusizėminimu mokėjo sugyventi su didikais. Kai kurį laiką buvo Paryžiuje karalienės Margaritos išmaldų dalytoju. Pažinęs žemesniojo luomo vargingą gyvenimą, stengėsi sutvarkyti labdarybę. Kūrė ponių ratelius šelpti pavargėliams. Tų ratelių nariai turėjo lankyti neturtėlius, pažinti jų gyvenimą, reikalingus šelpti. Taip atsirado šv. Vincento konferencijos. Paryžiuje ponios tiek turėjo darbo, kad negalėjo jo atlikti. Vincentui atėjo laiminga mintis duoti joms pagalbininkų. Parinko sodžiaus mergaičių, kurios vykdė labdarybę. Taip atsirado gailestingųjų seserų kongregacija. Jos gyveno bendrai, bet vienuolės nebuvo, nes iš vienuolių anais laikais reikalauta kliauzūros arba užsidariusio gyvenimo. Gyvendamas pas admiralą Gondį, pažino vargingą gyvenimą galerninkų, nusikaltėlių, pasmerktų į sunkius darbus laivuose. Gyveno jie prirakinti prie savo suolų, menkai maitinami. Vincentas gavo leidimą juos lankyti, pamokydavo, paguosdavo, išsirūpino jiems pašalpos, įkūrė ligoninę. Didelis vargas buvo sodiečių, nuvargintų ilgais karais. Vincentas surinko milijonines

sumas jiems šelpti. Matė jų dvasios skurdą, menką supratimą tikėjimo tiesų. Įkūrė kunigų draugiją, kurie laikė misijas sodžiuose, aiškino pagrindines tikėjimo tiesas, laikė rekolekcijas ir taip daug padėjo valstiečiams apsišviesti. Misijonoriai įsigijo namus Paryžiuje, tenai laikė rekolekcijas įvairių luomų žmonėms. Per metus pereidavo apie 800 žmonių per tą misijonorių įstaigą ir taip per 25 metus. Laikė taip pat rekolekcijas tiems, kurie švenčiasi į kunigus, įvedė Paryžiuje kunigų konferencijas arba pasikalbėjimus ir tuo daug padarė dorai pakelti ir dvasiškių ir pasauliečių tarpe. Ilgainiui Francijos vyskupai atidavė misijonoriams seminarijų vedimą. Taip Vincentas sutvarkė labdarybę, paskleidė gailestingumą ir jam mirus visa Francija reikalavo, kad būtų paskelbtas šventu, kas netrukus ir įvyko. Viena poni Vincento pagalbininkė—Marija Liudvika Gonzaga, ištekėjusi už Lenkijos ir Lietuvos karaliaus Vladislovo IV, pargabeno į Lenkiją bei Lietuvą ir misijonorių ir gailestingų seserų. Abi įstaigos naudingai Lietuvoje yra pasidarbavusios. Dabar visur šv. Vincento nurodytais pagrindais tvarkomas pavargėlių šelpimas, steigiant jo konferencijas.

Šv. Juozapas Kalasantas įsteigė draugiją kunigų pajorų, kurie užsiimdavo vaikų mokymu. Mokyti neturtingoms mergaitėms buvo įsteigta uršulinų šv. Anielės ir kita draugija Aplankymo šv. Marijos Panos. Tos antrosios draugijos įsteigėjas buvo šv. Pranciškus Salezas su šv. Pranciška de Chantal. Šv. Jonas (a Deo) prižiūrėti ligonims ligonbučiuose įsteigė bonifratrų arba gailestingų brolių draugiją.

Tridento susirinkimo įstatymai ir vienuolinių draugijų įsteigimas buvo tikroji reformacija arba Bažnyčios drausmės atitaisymas. Protestantų reformacija pasireiškė Kristaus mokslo iškreipimu, Bažnyčios tvarkos ardymu, vaikymu iš vienuolynų vienuolių, užsiimančių malda, mokslu ir gailestingumo darbais. Tikroji reformacija arba atnaujinimas, einąs iš katalikų Bažnyčios, gaivinti tikėjimui vartojo kitoniškų priemonių: aiškino seniai skelbiamąjį Kristaus mokslą, įsakė griežtą Bažnyčios įstatymų laikymą, statė naujus vienuolynus ir pripildė juos naudingais darbininkais. Todėl katalikų reformacijos vaisiai buvo kitoniški, negu protestantų. Iš naujo pražydo katalikų Bažnyčioje mokslas, atgijo dorybė ir

šventybė ir, nors daug sutrunijusių narių atsiskyrė nuo Bažnyčios, į jų vietą Dievo Apvaizda atvedė į katalikų Bažnyčią naujų tautų.

Misijos.

Šešioliktojo amžiaus pradžioje portugalai atrado naują kelią į Indiją ir kitus Azijos kraštus, iš girdėjimo lig šiol nežinomus Europos tautoms. Bažnyčiai atsidarė naujų vietų Evangelijai skelbti. Krikščionių mokslo paplatinimui tarp tų kraštų gyventojų, tebesančių pagonystėje, daug pasidarbavo jėzuitai. Garsūs yra misijonoriški Šv. Pranciškaus Ksavero darbai. Prasidėjo jie Evangelijos skėbimu Indijos gyventojų tarpe. Vaikų mokymu ir gailestingu ligonių prižiūrėjimu įgijo įsai Indijos gyventojų pasitikėjimo. Per vieną mėnesį pakrikštijo 10000 žmonių. Pastatė 45 bažnyčias. Ilgainiui katalikų skaičius Indijoje ir artimiausiose salose buvo pasiekęs 3 milijonus žmonių. Bet paskui Indijos kraštas teko anglams ir olandams, kurie išvarė katalikų misijonarius. Katalikų skaičius tuose kraštuose sumažėjo. Tvirtai tepriėjo katalikų tikėjimas Pilipinų salose, kurios buvo užimtos ispanų (1576). Beveik visi tų salų gyventojai ir lig šiol tebėra katalikai.

Iš Indijos šv. Pranciškus nuplaukė į Japoniją, kur irgi jo darbavimasis atnešė gausių vaisių. Šv. Pranciškaus ir jo draugų pasišventimas, su kuriuo jie šelpė neturtėlius, apleistus Japonijoje, patraukė nemaža pagonių prie krikščionių tikėjimo. 1596 metais būta Japonijoje apie 400000 krikščionių, pradžioje XVII šimtmečio apie 750000, paskui skaičius pasiekė 1 milijoną. Bet 1613 m. prasidėjo katalikų persekiojimas. Anglijos ir Olandijos pirkliai kalvinistai įkalbėjo vyriausybei, kad misijonariai esą Ispanijos karaliaus agentai, kad Ispanija norinti padaryti Japoniją savo kolonija. Prasidėjo smarkus krikščionių persekiojimas. Per 50 metų tekėjo krikščionių kraujas. Krikščionis būriais žudė. 150 jėzuitų nusipelnė tada kankintinių vainiką. Visi kunigai buvo išžudyti, svetimtaučiams skaudžiausiai užginta įžengti į Japonijos žemę. Ant vieno kalno, kur palaidoti kankiniai, padėtas parašas:

„Kol saulė šviečia žemei, joks krikščionis negal įžengti į Japoniją“. Tiktai katalikų tikėjimo likučiai devynioliktajame amžiuje susilaukė katalikų Bažnyčios atgijimo Japonijoje.

Šv. Pranciškus Ksaveras rengėsi įnešti Evangelijos šviesą ir į Kinų karalystę, bet mirtis neleido jam įvykinti to savo troškimo. Jo įvykdymas teko kitiems Jėzaus Draugijos kunigams. Pirmiesiems Evangelijos skelbėjams tame krašte reikėjo kovoti su didelėmis sunkenybėmis, dėl to kad Kinų gyventojai neapkentė svetimtaučių. Buvo net jiems uždrausta įžengti į Kinus. Tikrasis krikščionių tikėjimo įkūrėjas Kinuose buvo jėzuitas Riči, vyras mokytas, gerai žinąs Kinų kalbą ir papročius. Lig šiol tebelaikomas vienu rimčiausiu kinologu. Parašė gražia kiniška kalba ne tik pirmą katekizmą, bet ir daugiau knygų. Dėl didelio savo buklumo astronomijos moksle jisai buvo labai gerbiamas Kinų mandarinų ir paties ciesaoriaus. Taip jėzuitai, savo mokslu įgiję Kiniečių pasitikėjimą ir pagarbą, praskynė kelią Evangelijai plisti tame krašte. 1611 metais pašventinta katalikų bažnyčia Nankinge. 1651 metais būta jau Kinuose apie 150000 katalikų. Bet ir čionai taip pat, kaip ir Japonijoje, jaunai katalikų Bažnyčios atžalai reikėjo pergyventi sunkių ištyrimų. Prasidėjo katalikų tikėjimo persekiojimas, visiškai nepasibaigęs lig mūsų laikų. Bet, nors ir vargiai, katalikų Bažnyčia Kinuose augo.

Amerikoje.

Labiau, negu Azijoje, vyko Evangelijos skelbimas Amerikos kraštuose, atrastuose Kolumbo baigiantis penkioliktajam amžiui, nors ir čionai Evangelijos skelbėjo darbas buvo labai sunkus. Daugumas Amerikos gyventojų buvo žmonės laukiniai, žiaurūs. Pas kai kuriuos buvo paprotys užmušinėti savo priešinikus ir valgyti jų kūnus, arba daryti dievams aukas iš žmonių kraujo. Tokias laukines tautas sunku buvo apšviesti mokslu, taip nesutinkančiu su jų papročiais ir būdu. Juo sunkiau buvo atvesti Amerikos indiečius į katalikų Bažnyčią, kad ispanai nedavė pagonims doro pavyzdžio. Indijonai neapkentė ispanų, kurie, iš svetur atvykę, visai skriaus-

dė ir naudojo indijonus. Bet, nors ir sunkiai, katalikų tikėjimas, palaikomas stiprios Ispanijos vyresnybės, prigijo Meksike, Peru, Čili, Brazilijoje. XVII šimtmečio pradžioje Šiaurinės ir Pietinės Amerikos kraštuose buvo 10 milijonų katalikų, 5 arkivyskupijos, 17 vyskupijų, 2 universitetai. Bažnyčia, apšviesdama Amerikos tautas Kristaus mokslu, gynė jas drauge, kiek galėdama, nuo ispanų skriaudų ir priešinosi baudžios užvedimui. Vyskupas Las Casas, vadinamas indiečių užtarėju, savo knygoje „Le Confessionario“ sako, kad kunigas neturi duoti išrišimo tiems ispanams, kurie nenori sugrąžinti laisvės savo baudžiauninkams. Jo nuomonė buvo pripažinta teisinga visų Amerikos vyskupų. Ispanai kolonistai apskundė už tai Las Casasą ciesaui Karoliui V, būk jį kurstęs Amerikos gyventojus prieš Ispanijos viešpatavimą. Las Casas turėjo važinėti 7 kartus į Ispaniją teisintis ir ginti Amerikos gyventojų, kol iškovojo baudžios panaikinimą (1542). Paragvajaus krašte jėzuitai, gindami vietinius gyventojus, steigė redukcijas arba laisvų indiečių valstybes, į kurias europiečiai nebuvo įleidžiami. Vadovaujant misijonariams, indiečiai patys valdėsi, mokėdami Ispanijos vyriausybei paskirtus mokesčius. 1730 metais tokių redukcijų buvo 71, gyventojų jose 280000. Paskui, kada jėzuitai buvo vyriausybės išvaryti, jų vedamos redukcijos sugriuvo. Taigi misijonariai atliko pietinės ir vidurinės Amerikos kraštuose didelį kultūros darbą. Auksinėmis raidėmis įrašė savo vardą labdarybės lakštuose Petras Klaveris, stengdamasis palengvinti vergų negrų likimą, mėsėmis pardavinėjamų Kolumbijos rinkose.

Protestantai Lietuvoje.

Bažnyčia Lietuvoje.

Katalikų tikėjimas, Lietuvoje, neseniai teįvestas, nebuvo dar gerai prigijęs. Nebuvo užtektinai bažnyčių. Ypačiai trūko bažnyčių Žemaičiuose. 1523 m. Vilniaus vyskupas Jonas, iš Lietuvos knigaikščių, lankydamas Šiaulių karališkus valsčius, atrado

Pakursėje daugybę žmonių, tebegyvenančių be jokio krikščionių tikėjimo pažinimo, dėl to kad toje apylinkėje visai nebuvo bažnyčių. Vėliau tikrai čionai pastatytos bažnyčios Joniškyje, Žagarėje. Taip pat nebuvo bažnyčių Žemaičių pakrastyje, kur dabar miesteliai Palanga, Darbėnai, Kartena, Gargždai, Kuliai, Veviržinai, Salantai, Plungė. Trūko bažnyčių ir kitur. Parapijos buvo labai plačios, be ribų. Trūko ir kunigų. Seminarijų kunigams prirengti nebuvo.

Bažnyčiai laisvai plėtotis labai kenkė didžiųjų kunigaikščių pasisavintoji teisė skirti kunigus ir vyskopus. Didieji kunigaikščiai, būdami drauge ir Lenkijos karaliais, dažnai gyvendavo Lenkijoje, todėl vietas Lietuvos bažnyčiose dažnai gaudavo lenkai, visai nemoką lietuviškai. Naudos iš tokių kunigų ateivių nedaug tebedavo. Matyti, skundai dėl tokio neužtektino Bažnyčios reikalų aprūpinimo Lietuvoje buvo pasiekę ir Romą. Popiežiaus Klemenso VIII nuncijus Malaspina įgaliojo Aleksandrą Kumuliejų iširti bažnytinę tvarką Vilniaus vyskupijoje. Kumuliejus, apėmęs Vilniaus vyskupiją (1595—1597), pranešė radęs daug bažnyčių be kunigų, prie kitų bažnyčių radęs kunigų, nemokančių lietuviškai, taigi žmonėms visai nenaudingų. Tokiose vietose žmonės gyvena be tikėjimo dalykų supratimo. Kumuliejus, sutinkant karaliui Zigmantui Vazai, įsakė, kad iš vyskupijos pinigų būtų paskirta 10000 florenų Vilniaus seminarijai, kad joje mokintųsi į kunigus 10 arba 15 lietuvių jaunikių. Apie mažą žmonių apsišvietimą tikėjime rašo ir kanauninkas Daukša prkalboje prie savo Postilės. Priežastis nurodoma ta pati — neužtektinas kunigų mokėjimas lietuviškai. Jei toki buvo katalikų Bažnyčios būtis baigiantis XVI amžiui, kada jau buvo prasi-dėjęs bažnytinės dvasios atgijimas, tai juo liūdnesnis jisai turėjo būti prieš protestantizmo pradžią.

Protestantų mokslo plitimas.

Tokioje dirvoje ėmė tarpiai augti naujo mokslo sėkla, atnešta iš Vokietijos. Naujas mokslas labai patiko bajorams. Protestantai, išsiverždami iš po vyskupų valdžios, atimdavo baž-

nyčios turtus, išvarydavo iš savo dvaro kleboną, į jo vietą pastatydavo naujo tikėjimo skelbėją, priklausomą nebe vyskupo, bet pono. Taigi naujas tikėjimas ir tuo tiko bajorams, kad didino jų valdžią, kurios taip godi buvo Lietuvos bajorija.

Pirmieji protestantų mokslo skelbėjai atvyko į Lietuvą iš Prūsų. Daug Lietuvos diduomenės, kuri mokėsi Vokietijos universitetuose, išvirto protestantais; jie, grįžę namo, platino naują tikėjimą savo giminių ir pažįstamų tarpe. Mažesnieji bajorai garbe sau laikė visame sekti didikus, todėl irgi virto protestantais. Kol Lietuvą valdė Zigmantas Senasis, protestantai nedrįso atvirai stoti prieš katalikus. Bet, palikus didžiuoju kunigaikščiu Zigmantui Augustui, kurs buvo bent kiek palinkęs į protestantų pusę, protestantai ėmė drąsiai skleisti savo mokslą. Apie Zigmanto Augusto dvarą Vilniuje susispietė naujo tikėjimo šalininkai. Paties dvaro pamokslininko kunigo Lizmanino (pranciškono) buvo platinamos knygos, ginančios protestantų tikėjimą. Protestantų vadovu pasidarė aukščiausiasis Lietuvos valdininkas, Vilniaus karvedys ir kancleris Mikalojus Radvila Juodasis, turįs didelį Zigmanto Augusto pasitikėjimą. Jis įvedė protestantizmą savo dvaruose, pargabeno iš Lenkijos naujo tikėjimo skelbėjų, savo pinigais išleido lenkiškai protestantiškąją Bibliją.

Naudodamiesi savo valdžia, Lietuvos didikai protestantai stengėsi primesti savo tikėjimą savo pavaldiniams valstiečiams. Štai keletas tokių pavyzdžių. Radvila, užgriebęs Saločių bažnyčios turtus, pačią bažnyčią liepė sugriauti. Kelmės, Raseinių, Kedainių, Kurtuvėnų, Pašuvės ir kai kurias kitas bažnyčias kalvinistai pavertė savomis. Daugelis bažnyčių stovėjo be kunigų, jų turtus buvo užgrobė kalvinistais virte ponai. Krištopas Radvila (I. V. 1589 m.), patvirtindamas Biržų miestui Magdeburgo teises, duotas karaliaus Zigmanto III, jo dokumentą įteikė su sąlyga, kad miesto viršininku (burmistru) ir valdininkais (patarėjais ir lavininkais) būtų renkami gyventojai ne kito tikėjimo, tiktai Liuterio, Kalvino arba stačiatikių. Vnučkienė užrašė Šidlavo dvarą ir Pašakarnių palivarką protestantų bažnyčiai ir mokyklai su ta sąlyga, kad mokytojais tegali būti evangelikai, nors mokiniai priimami ir ne evangelikai. Jie šventomis dienomis turi su mokytojais vaikščioti į kalvinistų bažnyčią. Dvaro urėdai tegali būti kalvinistai, katalikams amžinai esą uždraudžiama Šidlavo dvare turėti valią. Kelmėje buvo vartojama „Kunica“: valstiečiai, kurie

nevaikščiojo į protestantų pamaldas, buvo šventoriuje per pamaldas pri-
rakinami retežiais prie bažnyčios sienos.

Protestantų mokslas plačiai buvo paplūdęs visoje Lietuvoje. Bajorijos žymi dalis buvo išvirtusi protestantais. Žmonėms so-
diečiams naujas tikėjimas buvo visai svetimas ir nesuprantamas. Jie
pradžioje po senovei rinkosi į bažnyčias, kalvinistų užimtas, bet,
girdėdami jose skelbiant naują tikėjimą ir nežinodami, kaip
betikėti, visai nustojo vaikščioti į tas bažnyčias. Kai kur, kaip
antai Žemaičių pajūryje, kur maža tebuvo bažnyčių, žmonės,
neišmokyti katalikų tikėjimo, išsiblaškius katalikų kunigams
sugrįžo prie pagoniškų papročių.

Katalikų tikėjimo atgijimas. Protestantų mokslas grei-
tai, kaip pavasarį patvinusi upė, buvo užliejęs Lietuvą, bet grei-
tai ir nuseko, kaip tiktai katalikai iš tiesų stojo į kovą su juo.
Protestantai silpni buvo tuo, kad jų pačių tarpe nebuvo vieny-
bės. Atmetę Bažnyčios vyriausybę ir jos valdžią, tuojau patys
savo tarpe susiskaldė, pasidalijo į kelias šakas: liuteronų, kalvi-
nistų, socinijonų, arijonų. Susiskaldę ėmė savo tarpe ginčytis. Kai-
kurie protestantai atmetė pamatinius Kristaus mokslo dalykus
ir tuo atstūmė daugumą žmonių, kurie norėjo ir protestantais
būdami palikti krikščionimis. Tuo tarpu katalikai vis labiau rū-
pinosi savo tikėjimo gynimu. Didžiausis nuopelnas tame dalyke
priedera Varmijos vyskupui Hozijui ir popiežiaus pasiuntiniui Ko-
mendoniui. Juodu stiprino svyruojančius, telkė į krūvą veikliuo-
sius katalikus. Prikalbino Zigmantą Augustą, kad viešai senate
priimtų Tridento susirinkimo nutarimus.

Svarbiausieji kovotojai su protestantais buvo mokyti ir
uolūs kunigai jėzuitai. Kardinolas Hozijus pirmiausias juos par-
gabeno į savo vyskupiją (1565). Paskui juos parsikvietė Vilniaus
vyskupas Protasevičius (1569). Jėzuitai tuojau įsteigė savo gim-
naziją Vilniuje, o paskui (1579) atidarė ir akademiją aukštiesiems
mokslams. Gerai sutvarkytos jėzuitų mokyklos sutraukė daug
jaunimo, kurs, geriau pažinęs katalikų tikėjimą, labiau ėmė jį
branginti. Daugelis protestantų vaikų sugrįžo į katalikų tikėjimą.
Jėzuitai išauklėjo daug mokytų ir uolių kunigų, kurie paskui

parapijose dirbo toliau tikėjimo gaivinimo darbą. Be to, jėzuitai kovojo prieš protestantus raštais, viešomis disputomis. Žmonių

STANISLAVS CARD HOSIVS

Creat. An.º 1561 mort. 1579

rvw/6

Kardinolas Hozijus, Varmijos vyskupas.

įtikėjimas į protestantų mokslingumą žymiai sumažėjo, katalikai pasižadė drąsesni. Taip darbuojantis jėzuitams, protestantų skaičius ėmė mažėti.

Žemaičiuose tikrasis katalikų tikėjimo atgaivintojas buvo vyskupas Merkelis Giedraitis (1575—1609). Jis parsikvietė iš Vilniaus keletą kunigų, mokačią lietuviškai, ir pavedė jiems be kunigų likusias bažnyčias. Patsai važinėjo po vyskupiją, sakydamas pamokslus lietuviškai, klausydamas išpažinties, tvirtindamas žmones tikėjime. Jo pakviestųjų keletas jėzuitų taip pat važinėjo po vyskupiją, mokydami žmones tikėjimo dalykų. Žemaičiai, geriau supratę savo tikėjimą, ėmė grįžti į katalikų Bažnyčią.

Vyskupas Valerijonas Protasevičius.

Žemaičių vyskupas Jurgis Petkevičius, per kurio apsileidimą buvo įsigalėję Žemaičiuose protestantai, gyvenimo pabaigoje suprato savo kaltę ir, norėdamas ją atitaisyti, užrašė nemažą pinigų sumą įsteigti seminarijai. Vyskupas Giedraitis už tuos pinigus pastatydino Vilniuje namus klierikams, kurie mokysis teologijos. Taip apščiai jaunimo galėjo rengtis į kunigus. Be to vyskupas Giedraitis, pargabenęs į Varnius du jėzuitų, pavedė jiems mokyti jaunimą, norintį eiti į kunigus. Taip kunigų skaičius Žemaičių vyskupijoje žymiai padidėjo.

Bažnyčių pirmiau buvo nedaug, daugelis jų buvo atimta arba sugriauta kalvinistų. Vyskupas Giedraitis pastatė daug naujų. Seimas (1587) pripažino, kad atimti bažnyčių turtai turi būti sugrąžinti. Katalikams per teismus pavyko atieškoti daug bažnyčių. Daugumui kalvinistų sugrįžus į katalikų Bažnyčią, kalvinistais beliko viena didikų giminė — biržiškių Radvilų. Protestan-

tų vadų susidėjimas su švedais, prūsais dar labiau sukėlė prieš juos Lietuvos ir Lenkijos katalikų visuomenę. Per karus žlugo jų įstaigos ir nebegalėjo atsistoti. Kalvinistų skaičius Lietuvoje labai sumažėjo, tenai teisliko jų salelės, kur valstiečiai buvo valdžioje kalvinistų didikų, kaip antai apie Biržus, Nemunėlio Radviliškį, Papilį, valsčiuose Radvilams priderėjusiuose.

Protestantais paliko visi Prūsijos lietuviai, buvusieji valdžioje protestanto Prūsijos kunigaikščio.

Tikybinių kovų Lietuvoje ėjo daug ramiau, negu kitur, kruvinų susirėmimų lyg ir nebuvo. Smarkiausiai kovota Vilniuje, kur gyventojų daugumas — katalikai buvo laisvesni. Dviem atvejais (1611 ir 1682) lig pat pamatų buvo sugriauta kalvinistų šventykla su trobesiais.

Bažnyčios padėtis Lietuvoje.

Vilniaus vyskupai.

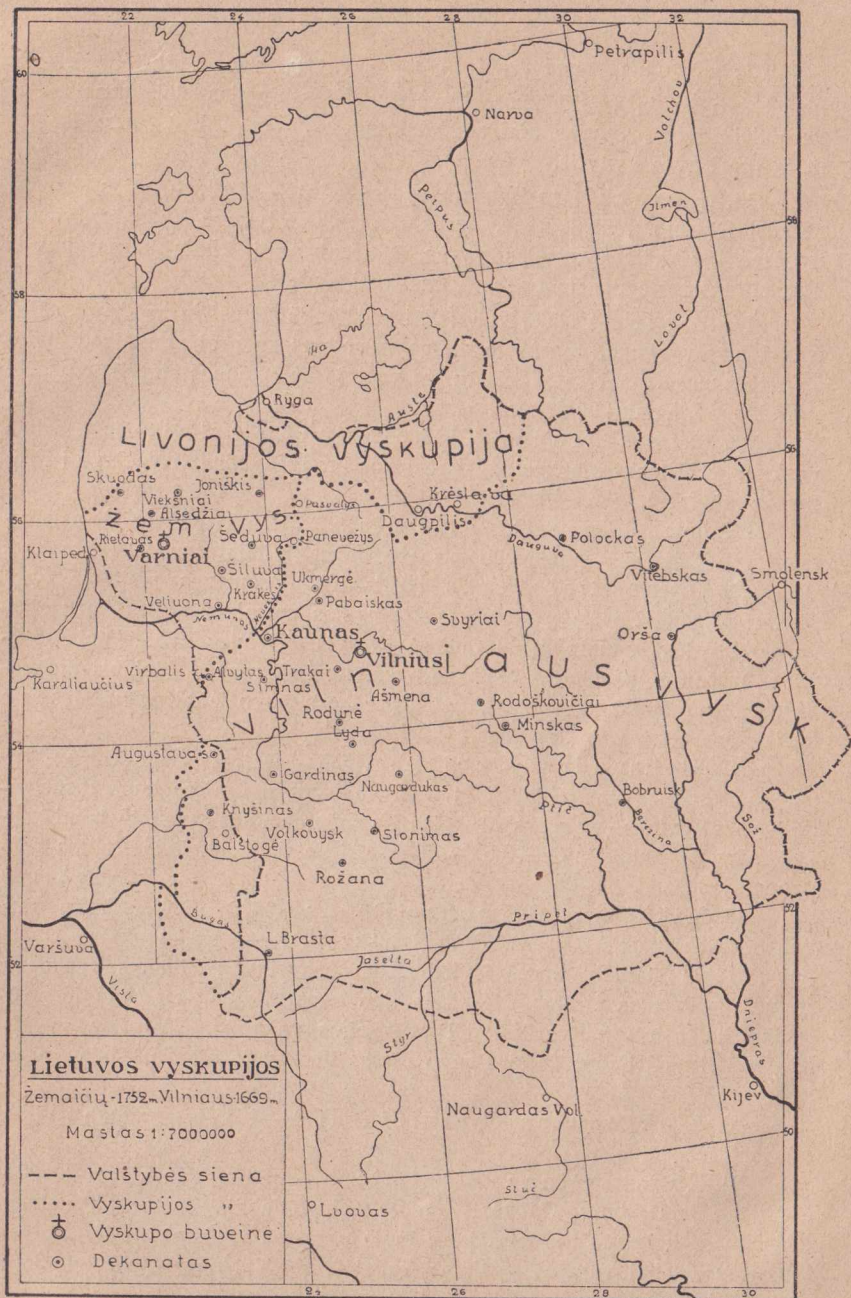
12. Albertas Radvila (1507—1519). Dalyvavo Romoje visuotiniame Laterano susirinkime.

13. Valerijonas Protasevičius Šuškauskas (1556—1580), iš Lucko vyskupo. Pradžioje buvo labai užsiėmęs valstybės reikalais. Tuo tarpu išsiplėtė protestantizmas. Katalikų tikėjimui ginti Protasevičius parkvietė į Vilnių jėzuitų, buvo jų globėjas, užrašė žemių jų mokykloms išlaikyti. Įsteigė bendrąją neturtingam jaunimui (Valerijono bursą).

14. Jurgis kunigaikštis Radvila (1581—1591), sūnus protestantų šulo Mikalojaus Radvilos Juodojo, maldingas ir uolus Bažnyčios reikaluose. Įsteigė kunigų seminariją (1582). 1583—1586 buvo valdytoju Livonijos krašto. Vieton išnykusių Rygos, Ezelio, Dorpat, Kuršo vyskupijų įsteigė naują vyskupiją Vendene. Rūpinosi, kad kunigai gyventų, kaip buvo įsakta Tridento susirinkimo. Pastatė daug naujų bažnyčių. Popiežius pakėlė jį į kardinolus. Žinomas mokslo globėjas, palaikė jėzuitų akademiją. Atliko kunigų susivažiavimą. Persikėlė į Krokuvos vyskupiją.

Zigmantas Vaza paskyrė vyskupu Bernardą Maciejauską. Lietuvos diduomenė nenorėjo priimti, kaip ne Lietuvos piliečio. Dėl tos priežasties vyskupija ilgai buvo be vyskupo. Pagaliau buvo paskirtas

15. Benediktas Voina (1600—1615), bažnyčios parama. Jam rūpinantis, pripažintas šventuoju Kazimieras karalaitis (1604). Padėjo pa-

matus jo bažnyčiai. Atliko tris kunigų suvažiavimus. Suteikė palengvinių savo žemių valstiečiams. Darė skaudžias atgailas plakdamasis. Per karą dėl Livonijos savo pinigais pastatė du pulku. Mirė Padvoje, kur buvo išvažiavęs gydytis.

16. Eustachijus Valavičius (1616—1630), aukštos kilmės. Mokėsi Romoje. Iškalbingas, geros širdies. Dalyvavo dažnai pasiuntinybėse. Bažnytinės dvasios vyras. Pargabeno į Vilnių bernardinų ir karmelitų, įsteigė namus paliegusiems kunigams.

17. Abraomas Voina (1631—1649), iš Žemaičių vyskupu. Dar nebūdamas vyskupu, pagarsėjo kaip kovotojas su protestantais disputuose ir teismuose. Savo tėviškės turtus vartojo bažnyčioms statyti ir puošti. Pargabeno į Vilnių bonifratų.

18. Jurgis grapas Tiškevičius (1650—1656), iš Žemaičių vyskupu. Užėinant Maskvai, su bažnyčios brangenybėmis išvažiavo į Prūsiją, kur ir mirė.

19. Jonas Karolius Daugėla Zaviša (1656—1661), aukštos kilmės. Būdamas daugiausiai prie karaliaus, Vilniuje mažai tegyveno.

20. Jonas Bialozoras (1661—1665), sumanus politikas, visa širdimi tėvynei atsidavęs, duosnus Bažnyčios reikalams. Per karus buvo patekęs į kazokų ir švedų rankas, bet vis išsivadavodavo. Įsteigė Vilniuje Kalvariją paminėti Lietuvos išvadavimui iš rusų. Rūpinosi žmonėmis, nuo karo nukentėjusiais. Kraštas per karą buvo labai nukentėjęs nuo kariuomenės, savos ir svietimos.

21. Aleksandras Sapiega (1666—1671), iš Žemaičių vyskupu. Gailestingas neturtėliams, jų tėvu vadinamas. Atliko kunigų susivažiavimą. Vilniaus karvedys Mykolas Kazimieras Pacas pastatė labai gražią bažnyčią Antakalnyje (1668—1682). Dirbo dailininkai, iš Italijos pargabenti.

22. Mikalojus Steponas Pacas (1672—1684), Trakų karvedys. Nebūdamas dar dvasiškiu, dalyvavo karuose su kazokais. Nebejaunas (apie 50 metų) gavo iš karaliaus paskyrimą į Vilniaus vyskupus. Romoje pašvėstas kunigu. Kapitula, juo nepatenkinta, sustabdė konsekracijos bules ir ilgai varžėsi dėl vyskupijos valdymo. Pagaliau susitaikė. Prieš mirtį Pacas garsius savo rūmus Varšuvoje užrašė Vilniaus vyskupams.

23. Aleksandras Kotavičius (1685—1686) pargabeno į Vilnių misijonierių.

24. Konstantinas Kazimieras Brastauskas (1687—1722), aukštos kilmės. Mokėsi Romoje. Buvo labai griežtas. Todėl susiginčijo su hetmanu Sapiega, kurs buvo pastatęs vyskupo žemėse kareivius ir tuo labai vargino vyskupo valstiečius. Vyskupas paskelbė prieš

hetmaną ekskomuniką. Vyskupo byla su hetmanu ilgai buvo vedama Romoje ir pas karalių. Pagaliau abi pusės susitaikino. Karūnavo šv. Marijos paveikslą Trakuose. Pastatė rūmus Verkuose. Pargabeno į Vilnių pijorų. Atliko kunigų susivažiavimą. Dėl karo su rusais ir švedais su brangiomis relikvijomis du kartu buvo pasitraukęs iš Vilniaus.

Žemaičių vyskupai.

19. Merkelis Giedraitis (1575—1609). Davė istatų, nustatančių valstiečių pareigas bažnyčių žemėse, kad klebonas per daug neapsvinkintų valstiečius mokesniais ir darbais.

20. Mikalojus Pacas (1610—1619). Drauge su kitais didikais įsteigė jėzuitams vienuolyną Kražiuose, kurs paskui tapo švietimo židiniu visam Žemaičių kraštui. Atimta prie jo iš kalvinistų Šiluvos bažnyčia. Pastatyta Šiaulių bažnyčia. Mirė Padvoje.

21. Stanislovas Kiška (1619—1625). Paskelbė Tridento susirinkimo nutarimus (1622). Mirė nuliūdęs, matydamas, kaip labai bažnyčios nukentėjo dėl švedų užpuolimo.

22. Abraomas Voina (1626—1630). Rūpestingai valdė vyskupiją.

23. Merkelis Geiša Eliaševičius (1630—1633), iš senoviškos žemaičių didikų Gedigaudų giminės. Labai darbštus, garsus pamokslininkas. Prie jo baigė nykti kalvinistų tikėjimas. Merkelis Giedraitis tapdamas Žemaičių vyskupu teradęs 8 bažnyčias, prie Geišos buvo jų 73, neskaitant koplyčių.

24. Jurgis grapas Tiškevičius (1633—1649), išmintingas, mokytas, maldingas. Kelis kartus aplankė visą vyskupiją, atliko 5 kunigų susivažiavimus. Kalvarijoje įsteigė stacijas. Patsai pirma kalnus vaikščiodamas, barstė kelią šventa žeme, iš Palestinos parvežta. Popiežius pavedė prie jo Žemaičių vyskupams Kuršo vyskupijos valdymą. Pargabeno karmelitų į Linkuvą, benediktinių į Kražius. Įsteigė šv. Izidoriaus krikščioniško mokslo draugijas. Įsteigė Krakėse šv. Katrynos vienuolyną. Pirmininkavo katalikų ir protestantų teologų susivažiavime, sušauktame karaliaus Vladislavo IV.

25. Petras Parčiauskas (1650—1659). Atliko kunigų susivažiavimą. Vyskupija labai nukentėjo nuo švedų, kurie degino bažnyčias ir sodžius, mušė nekaltus žmones. Vyskupas išpirko daug žmonių, atstatė keletą sudegintų bažnyčių. Buvo maras. Daug žmonių išmirė. Pasirašė Kedainių sutartį.

26. Aleksandras kunigaikštis Sapiega (1659—1667). Žmonės buvo labai suvargę nuo karo.

27. Kazimieras Pacas (1668—1695). Pastatė vieton sudegusios mūrinę katedrą. Sutvarkė pavargėlių šelpimą: liepė, kad klebonai

tikriems pavargėliams išduotų tam tikrus ženklus. Pavargėlių skaičius dėl to pusiau sumažėjo.

28. Jonas Hieronimas Krišpinas Kiršteinas (1695—1708). Rinko pinigų atvaduoti žmonėms nuo švedų kariuomenės lupimo.

29. Jonas Zgierskis (1709—1714). Siautė maro liga, vietomis žmonių visai neliko.

30. Povilas kunigaikštis Sapiega, cisterų vienuolių viršininkas, mirė nė nepamatęs savo vyskupijos.

31. Aleksandras Mikalojus Horainis (1717—1735). Rinko pinigų Rusijos kariuomenės generolams atsipirkti nuo lupimo. Mirė Prūsuoje. Parašė knygą šv. Juozapo apie visokias brolijas.

32. Juozapas Mykolas Karpis (1736—1740). Susitaręs su Vilniaus vyskupu išvedė vyskupijų sienas.

33. Antanas grapas Tiškevičius (1740—1762). Seminarijos priežiūrą vieton jėzuitų pavedė pijorams. Atliko kunigų susivažiavimą. Aprašė visą Žemaičių vyskupiją ir nusiuntė popiežiui. Įsakė platinti krikščioniško mokslo draugiją. Užgynė pasauliniams teisėjams kankinti žmones už tariamąjį žavėjimą. Įsakė klebonams atnaujinti arba naujus steigti namus pavargėliams.

34. Jonas Dominikas Lopacinskis (1762—1778). Įsakė klebonams aprašyti parapijas ir atsiųsti sau. Mėgo gražius trobesius. At rado daug bažnyčių pakrypusių, seminarijos mūrus griūnančius, trobas vyskupų žemėse sulopytas, paramstytas. Pastatė daug naujų bažnyčių, papuošė Šiluvos bažnyčią, savo pinigais išmūrijė seminariją, pastatė vyskupo žemėse daug naujų trobų. Davė seminarijai naujus įstatus. Buvo mokytas, išmintingas, tolimas nuo pasididžiavimo ir duosnus.

Bažnytinė unija Vakarų Rusijoje.

Bažnytinė unija, įvesta po Florencijos susirinkimo Kijevo metropolijoje, tvirtai neprigijo. Grogorijaus įpėdiniai Kijevo metropolito soste tai palaikydavo vienybę su katalikų Bažnyčia, tai vėl ją pertraukdavo. Nieko nebuvo padaryta stiprinti tautos sąmonėje unijos reikalingumui. Rusijos cerkvė buvo sugriuvusi. Žemesnioji dvasiškija buvo labai suvargusi, tamsi, niekinama. Konstantinopolio patriarchai, kurio valdžioje buvo Rusijos cerkvė, rūpėjo tik kuo daugiausia pelno turėti iš Rusijos, ir jis už pinigus pardavinėjo cerkvės vietas.

Rusijos didžiūnai, kurie buvo pastatę cerkvesir suteikę joms žemes, turėjo teisę rinktis šventikus. Todėl geresnės baž-

nytinės vietos atitekdavo dažnai asmenims, visiškai netinkantiems aukštam savo pašaukimui. Pasauliniai žmonės, ūmai pakeliami į archiriejus ir vienuolynų viršininkus, mažai tesirūpino cerkvės reikalais ir kartais savo elgesiu piktino žmones. Tas Rusų cerkvės sugriuvimas juo labiau buvo žymus greta katalikų Bažnyčios, kurioje po Tridento susirinkimo pakilo, atgijo tikiybinių dvasia. Daugumas rusų vyskupų aiškiai matė savo bažnyčios trūkumus ir ieškojo būdo jiems atitaistyti.

Tokiose aplinkybėse baigiantis šešioliktajam amžiui Vilniaus jėzuitai vėl iškėlė bažnyčių suvienijimo reikalą. Karalius Zigmuntas Vaza palaikė jėzuitų pastangas, dėl to kad ir valstybei naudinga buvo turėti vienodą tikėjimą savo kraštuose. Rusų vyskupai nebuvo priešingi unijai. Vienydamies su katalikų Bažnyčia, tikėjosi jie įgyti ir tų teisių, kurias turėjo valstybėje katalikų vyskupai. Didžiausi unijos šalininkai buvo Lucko vyskupas Kirilas Terleckis ir Bresto vyskupas Ignacas Pociejus, buvęs aukštos kilmės senatorius. Juodu palenkė prie unijos rusų metropolitą Ragozą ir kitus savo draugus vyskopus. 1594 metais Terleckis ir Pociejus, nuvykę į Romą, Lenkų ir Lietuvos valstybės rusų vyskupų vardu susivienijo su katalikų Bažnyčia ir pripažino popiežiaus valdžią. Klemensas VIII, priimdamas rusų bažnyčią į vienybę, paliko jai jos liturgiją ir visus kitus bažnytinius papročius. Rusai, priimdami uniją, liko tikrais katalikais, tokiais pat, kaip ir Romos katalikai. Skyrėsi tiktai nuo jų liturgija, kuri nėra tikėjimo esmės dalis.

Unijai paskelbti 1569 metais buvo sukviestas į Brestą rusų vyskupų susirinkimas. Bet tuo tarpu unijos priešininkams pavyko suardyti vienybę vyskupų tarpe: metropolitas Ragoza ir penki kiti vyskupai pasirašė unijos aktą. Gi protestantų sukurstytas galingas rusų cerkvės globėjas kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis atsimetė nuo unijos ir atitraukė nuo jos du vyskupu: Lvovo ir Peremišlio.

Zigmuntas Vaza patvirtino Bresto susirinkimo nusprendimą ir vyskopus, priėmusius uniją, pripažino teisėtais rusų bažnyčios atstovais.

Nors beveik visi vyskupai priėmė uniją, daugumas tačiau kunigų ir pasaulinių žmonių buvo jai priešingi ir nepriėmė Bresto susirinkimo nutarimo. Stačiatikių draugijos, įsteigtos prie cerkvių Vilniuje ir kituose miestuose, pradėjo kovą prieš uniją. Jos išleidinėjo stačiatikių cerkvei ginti knygų, steigė mokyklų, atlikdavo suvažiavimų. Todėl vyskupams, priėmusiems uniją, ir nedideliame jų sekėjų skaičiui pradžioje sunku buvo kovoti su galinga stačiatikija. Ta kova buvo unitams dėl to sunkesnė, kad jie nesusilaukė palaikymo iš ten, iš kur tikrai galėjo tikėtis, būtent, iš katalikų. Seimas atsisakė duoti vietą senate rusų vyskupams, priėmusiems uniją, ir taip sulyginti juos su lotyniškais vyskupais; bajorijos atstovai skundė uniją, būk ji kelianti tikrai valstybėje nesutikimus ir ginčus. Rusų bajorija, trokšdama visais dalykais prilygti lietuvių ir lenkų bajorijai, kaip pirma jau buvo priėmusi lenkų kalbą, taip dabar virto į katalikus lotyniškosios liturgijos. Prie unijos bepaliko daugiausia sodiečiai, todėl unija, kaip prastų žmonių tikėjimas, buvo niekinama.

Silpna pradžioje unija sustiprėjo, kada, mirus Ragozai, Kijevo metropolito sostą užėmė Ignacas Pociėjus. Jisai sutaisė prie bažnyčių unitų draugijas ir patraukė prie unijos didesnį dvasiškių skaičių. Veljaminsas Rutskis ir Juozapatas Kuncevičius užvedė griežtą šv. Bazilijaus įstatų laikymą šv. Trejybės vienuolyne Vilniuje.

Vienuoliai buvo atleisti nuo vyskupų valdžios, sudarė savarankišką draugiją, kuri pati valdėsi, kaip katalikų vienuoliai. Šv. Trejybės vienuoliškas gyvenimo būdas buvo priimtas daugelyje Baltrusijos vienuolynų ir įkvėpė bazilijonams katalikišką dvasią, išauklėjo daug šviesių, unijai atsidavusių veikėjų. Taip atnaujintas bazilijonų įstatymas daug gero padarė unijai išplatinti ir sustiprinti, steigdamas mokyklų, išleidinėdamas raštų, daugiau darbuodamasis bažnyčioje. Prie Pociėjaus įpėdinio Veljaminso Rutskio susivienijimo darbas dar greičiau ėjo. Uoliai darbavosi ir Rutskio draugas Juozapatas Kuncevičius, paskirtas Polocko arkivyskupu. Tuo tarpu stačiatikiai bepaliko vos su vienu vyskupu. Reikėjo pasirūpinti, kad jiems visai nepritrūktų savo vyskupo. Todėl 1620—1622 metais Jerozolimos patriarkas Teofanas slapta

pašventė Kijeve stačiatikiams metropolitą ir šešis vyskopus. Karalius Zigmuntas Vaza nepripažino jų vyskupais dėl to, kad jie buvo pašvęsti be jo žinios, bet naujai pašvęstieji stačiatikių vyskupai laisvai valdė savo vyskupijas. Stačiatikiai, vėl atgavę savo cerkvės hierarchiją, mėgino visai išnaikinti uniją. Jų auka krito Kuncevičius. Vitebske stačiatikių minia įsilaužė į arkivyskupo namus, užmušė Kuncevičių, išniekino jo kūną: užrišę virvę už kaklo ir kojų nuvilko iki Dauguvos ir paskandino upėje (1623). Panašių savavalių darbų atsikartojo ir kitur. Toks savavališkas stačiatikių elgimasis labai pakenkė stačiatikių reikalams, sukėlė prieš juos visuomenės nuomonę. Unija sunkiai kovodama tvirtėjo.

Unija daug nustojo, mirus karaliui Zigmuntui III, savo užtarėjui. Jo įpėdinis Vladislovas IV pripažino naujai pašvęstus stačiatikių vyskopus (1632), mėgino sutaikinti stačiatikius su unitais buvusiųjų cerkvių padalinimu (1636). Tam tikra komisija turėjo padalyti jas tarp unitų ir stačiatikių pagal vieno ir kitų skaičių kiekvienoje apygardoje. Įvykdyti tą dalyką buvo labai sunku, neužgaunant nė vienos pusės. Todėl nesutikimai tarp unitų ir stačiatikių nepasibaigė. Prie tikybinių nesutikimų prisidėjo ir kitos priežastys: kazokų pasipriešinimas baudžiavai, kurią ponai mėgino sustiprinti Ukrainoje, tautinis rusų antagonizmas su lenkais. Prasidėjo baisūs kazokų maištai. Po ilgos kovos kazokai pasidavė Maskvos kunigaikščio valdžiai. Rytinė Ukraina lig Dniepro upės liko prikerpta prie Maskvos valstybės, unija tame plote turėjo pragaisti.

Per tuos karus Maskvos kariuomenė buvo užėmusi ir Baltarusiją, unija čionai labai nukentėjo. Maskva atiminėjo arba griovė unitų bažnyčias ir vienuolynus. Gyventojai, kurie nenorėjo atsižadėti unijos, būdavo išvaromi. Stačiatikiai baltrusiai tarnavo Maskvos kariuomenėj. Išėjus Maskvos kariuomenei, unija vėl atgijo, katalikų visuomenė labiau ėmė ją palaikyti. Septynioliktajame ir aštuonioliktajame amžiuje unija visur gavo viršų. Stačiatikių cerkvėje bepালiko mažas Baltrusijos sklypelis.

Protestantizmo įtaka katalikų kraštuos.

Protestantizmas rodėsi naudingas kunigaikščių ir karalių politikai. Įvesdami savo kraštuose protestantizmą, jie įgijo bažnyčių turtų ir padidino savo valdžią. Visuose protestantų kraštuose kunigaikščių valdžia sudrūtėjo, o žemesniųjų luomų likimas pasidarė sunkesnis.

Protestantų kunigaikščių pavyzdys veikė ir katalikus. Ir katalikų kraštuose, kur protestantizmas neprigijo, bet, tam kartui blyksterėjęs, vėl pragaišo, karaliai stengėsi padidinti savo valdžią. Tai juo lengviau buvo įvykinti, kur karaliai buvo katalikų Bažnyčios gynėjai prieš protestantus. Tų kraštų katalikai neprieštaravo karalių valdžios padidinimui.

Ir tikybos srityje protestantų mokslas nepaliko be įtakos katalikų kraštuos. Klaidingos Liuterio nuomonės apie visišką žmogaus prigimimo pagedimą ir žmogaus nuteisinimą be gerų darbų davė pradžią jansenistų herezijai, o Bažnyčios pasidavimas valstybės valdžiai pasireiškė galikanizmu, kurs mėgino katalikų Bažnyčią padaryti nacionaline, vieno tikrai krašto bažnyčia, to krašto karaliaus valdžioje.

Jansenistų herezija

gavo vardą nuo Karoliaus Janseniaus, Iperno vyskupo, kurs savo raštais plačiai paskleidė katalikų Bažnyčioje protestantiškas nuomones apie malonę ir žmogaus valią. Jansenijus mokė, kad žmogaus valia esanti labai silpna ir negalinti atsispirti kai kurioms pagundoms taip pat, kaip negalinti nepasiduoti Dievo malonei. Kristus ne už visus žmones numiręs ir ne visiems nupelnęs malonę, bet tikrai teisingiesiems. Todėl, jei žmogus nusidedas ir pražūstas, tai ne iš savo kaltybės, bet dėl to, kad Dievas nesuteikias jam užtektingos pagalbos arba malonės. Taigi Jansenijus atmetė žmogaus valios laisvę, per daug mažindamas prigimtas jo jėgas ir per daug iškeldamas Dievo malonės reikalingumą.

Janseniaus nuomones plačiau paskleidė ir išgvildė kun. Jonas Veržė. Buvo tai vyras, žymus griežtu gyvenimo būdu. Dėl savo paviršutinės šventenybės turėjo jisai daug šalininkų tarp

Francijos vyskupų. Savo raštais Veržė taip pat, kaip ir Jansenijus, skelbė didelį nepasitikėjimą prigimtomis žmogaus jėgomis ir stengėsi nugąsdinti žmones Dievo šventenybės didumu ir atitraukti juos nuo dažnos išpažinties ir dažno Švenčiausio Sakramento priiminėjimo. Kaltino katalikų Bažnyčią, būk ji įvedusi daug papročių, nesutinkančių su pirmųjų amžių Bažnyčios mokslu ir drausme.

Jansenistai buvo tuo pavojingi, kad jie, Bažnyčios pasmerkti, stengėsi pasilikti katalikų Bažnyčioje ir vadino save tikrais katalikais. Ypatingai nekenė jie jėzuitų, kaipo tvirčiausios katalikų Bažnyčios paramos, savo raštais stengėsi juos išjuokti ir taip atimti jiems katalikų pasitikėjimą. Žinomas mokslo vyras ir rašytojas Paskalis, kurį jansenistams pavyko įtraukti į savo sektą, parašė knygą „Laiškai iš provincijos“, kuria paskleidė daug neteisingų šmeižiamų žinių apie jėzuitus. Jansenistų sukelti ginčai sumažino Francijos katalikų tarpe pasitikėjimą Bažnyčios vyresnybe ir prirengė dirvą bedievyستės srovei. Sumažėjęs sakramentų vartojimas atvėsino katalikų maldingumą. Į sektą, atskirtą nuo katalikų Bažnyčios, jansenistai tesusitelkė Olandijoje aštuonioliktajame amžiuje. Tebeskursta ji lig šiol. Jansenistų skaičius niekumet nebuvo labai didelis. Jų priskaitoma apie 8000.

Galikanizmas.

Tuo pačiu laiku, tarp Francijos dvasiškos atgijo įsikerėjusios nuo Konstancijos susirinkimo nuomonės, siaurinančios aukščiausią popiežiaus valdžią visoje Bažnyčioje. Francijos karaliai pradėdant nuo keturioliktojo amžiaus stengėsi įgyti bažnytinę valdžią. Liudvikas XIV norėjo, kad ir katalikų Bažnyčia kaip valstybė būtų valdoma karaliaus įsakymais. Jau pirma Francijos karaliai buvo gavę nuo popiežių valdžią skirtis vyskupas, popiežius juos tikrai tvirtino. Liudvikas XIV rinkosi į vyskopus asmenis, kuriais kiekviename reikale galėtų pasitikėti. 1682 metais 35 vyskupai ir 34 kunigai, sukviesti Liudviko XIV į Paryžių, išleido deklaraciją arba nusprendimą, kuria nebepripažino popiežiui pilnos valdžios visai Bažnyčiai valdyti. Liudvikas XIV pertraukė santykius su popiežium ir be jo sutikimo skyrė vys-

kupus, kurių popiežius netvirtindavo. Taip kelios dešimtys vyskupijų paliko be tikrų vyskupų. Pagaliau Liudvikas XIV išsižadėjo 1682 metų deklaracijos, kunigai, po ja pasirašę, atšaukė savo parašus ir, atsiprašę popiežiaus, gavo patvirtinimą. Tačiau pasipriešinimo dvasia popiežiui ilgai dar pasiliko Francijos dvasiškių tarpe ir silpnino Bažnyčios drausmę.

Jozefinizmas.

Kaip Francijoje Liudvikas XIV, taip Austrijoje ciesorius Juozapas II mėgino pasisavinti Bažnyčios valdžią. Išaugintas absolutizmo dvasioje, norėjo jisai, kad Bažnyčia priklausytų pasaulinės valdžios. Tam tikslui Juozapas II užgynė vyskupams susižinojimą su popiežium ir skelbimą jo raštų be savo patvirtinimo, įsakė vyskupams savo valdžia duoti dispensas, kurias popiežiai buvo sau pasilikę, uždarė daug vienuolynų ir pasisavino jų turtus, savo valdžia naikino senobės vyskupijas ir jų vietoje steigė naujas, uždarė vyskupų laikomąsias seminarias ir jų vietoje įsteigė centrales seminarias, priklausančias ne vyskupų, bet valstybės vyriausybės. Jų profesoriai buvo skiriami ne vyskupų, bet pasaulinės vyresnybės ir pagal aštuonioliktojo amžiaus filozofų nuomones ir Juozapo II įsakymus turėjo aiškinti katalikų Bažnyčios mokslą ir auklėti jaunimą, būsiantį dvasiškais katalikų vadovais. Naujų seminarijų tikslas buvo išauginti kunigus, visiškai paklusnius Juozapo II sumanymams. Kaip toli siekė ciesoriaus kišimasis į Bažnyčios dalykus, rodo didelis jo dekretų skaičius dėl bažnyčios dalykų. Juozapas II išleidinėjo liepimus, kaip reikia atlikti bažnyčiose pamaldas, kokias litanijas kada kalbėti, kada kiek žvakių degti. Prūsų karalius Fridrikas II juokais vadina Juozapą II Romos imperijos „vyresniuojų zakristijonu“.

Juozapo II įvestosios permainos Austrijoje ilgam laikui supančiojo bažnytinį gyvenimą ir padarė tikėjimui daug blogo. Jozefinizmas buvo įsiskverbęs ir į kai kuriuos kitus Europos kraštus. Vilniaus universiteto teologijos skyrius, įsteigtas 1803 metais, buvo sutaisytas sekant pavyzdį Juozapo II centralių semi-

narijų. Teologijos mokslai buvo jame aiškinami iš vadovėlių, parašytų pagal Juozapo II sistemos reikalavimus.

Kova su apreiškimu.

Nuo protestantizmo į deizmą.

Kai kurie istorijos rašytojai garbina Liuterį, būk jisai pirmas paskelbęs proto laisvę. Iš tiesų visiškai kitaip būta. Vidurinių amžių katalikų teologai paliko protui garbingą vietą tikėjimo dalykuose. Reikalavo jie, kad tikėjimas nebūtų aklas, bet remtųsi protu, ir patys stengėsi tikėjimo paslaptis protu išaiškinti. Jų pripažinta buvo tiesa, kad protas ir mokslas negali prieštarauti tikėjimui. Visiškai kitoniškos buvo reformatorių nuomonės apie tą dalyką. Liuteris reikalavo aklo tikėjimo ir nenorėjo, kad protas kištųsi į tikėjimo dalykus, dėl to kad protas nesutinkąs su tikėjimu, ir patsai velnias tegalėjęs pamokinti katalikų teologus padaryti protą tikėjimo dalykų teisėju. Mokslui Liuteris nedaug teturėjo pagarbos. Kas užsiimęs senovės kalbų tyrinėjimu, tasai tikrai nereikalingai gaišinas laiką.

Liuteris dėl skelbimo paskelbė laisvę, tiktai ne moksliškų tyrinėjimų. Skelbė jisai, kad kiekvienas galįs, Šventąjį Raštą skaitydamas, kaip supranta, aiškintis tikėjimo dalykus. Paskelbus tokią laisvę, tuojau atsirado pas protestantus labai daug viena kitai priešingų nuomonių apie svarbiausius tikėjimo dalykus. Protestantams susiskaldžius, nebuvo ko nė manyti apie vienumą tikėjimo dalykuose. Įvedimui šiokios tokios tikėjimo vienybės Vokietijos protestantų kraštų kunigaikščiai susitarė priimti kaip pamatinius kai kuriuos Liuterio ir kitų reformatorių raštus ir įsakė jų prisilaikyti visiems savo pamokslininkams. Bet, taip elgdamies, protestantai patys sau prieštaravo. Atmetę popiežių, visuotinių susirinkimų ir vyskupų valdžią, norėjo primesti žmoniems sprendimus, išleistus pasaulinės valdžios.

Dar didesnis tikėjimo dalykų sumišimas buvo pas Anglijos protestantus, kur ginčai tarp įvairių protestantų partijų buvo vedami su dideliu įnirtimu. Įvairių sektų šalininkų savitarpio bar-

niai ir žudymasis galutinai visiems pabiauřėjo. Ne vieno galvoje kildavo abejojimas apie teisingumą daugybės vienas kitam prieštaraujančių mokslų. Ne vienas samprotavo, jog, jei visos sektos negali sutikti tuose pačiuose tikėjimo dalykuose, tai gal abejoti, ar nors vienoje iš jų užsiliko tikrasis Kristaus mokslas. Anglijos mokslo vyrai septynioliktojo amžiaus pradeda skelbti nuomonę, kad nereikia tiesa pripažinti to, ko žmogus negali patsai pajautimais iširti. Buvo išsiplėtojusi gamtos moksluose empirizmo srovė. Jo tėvas Bekonas iš Verulamo. Paskesnieji rašytojai tą pačią nuomonę pritaikė tikėjimui ir sakė reikią abejoti tais tikėjimo dalykais, kurių žmogus protu negal pažinti. Ta srovė vadinasi racionalizmu (nuo lotyniškojo žodžio ratio — protas). Ji skelbė, kad ir tikėjimo dalykuose teturįs spręsti protas. Kadangi kiekviename tikėjime yra paslapčių, dėl to kad tikyba sako apie santykius su aukštesne Dievo būtybe, kurio protu žmogus pilnai negali pažinti, tai racionalizmas atmetė visas apreikštas tiesas ir vedė prie deizmo. Deistai skelbė, kad tikras tikėjimas esą tai tik pripažinimas vieno Dievo ir kitų pamatinių dalykų, bendrų visoms tikyboms. Bet koks yra tasai tikėjimas, patys deistai negalėjo sutikti savo tarpe. Vieni pripažino Jėzų Kristų Dievu, kiti išjuokė jo gyvenimą ir stebuklus, vieni tikėjo į žmogaus gyvenimą po mirties, kiti ir žmogaus dvasios nemirtingumą atmetė. Pradėta skelbti, kad visi tikėjimai esą lygiai tikri, bile tiktai žmogus dorai gyventų. Bet vėl negalėjo visur sutikti savo tarpe, kas yra dora, kas nedora. Taip deizmas, atmetęs apreikimą, praktikoje vedė prie atmetimo visokio tikėjimo, prie ateizmo ir materializmo. Ne geriau buvo su tikėjimu pas Vokietijos protestantus. Laisvė aiškintis kaip kas išmano Šventąjį Raštą atidarė duris abejojimui pamatinėmis krikščionių tikėjimo paslaptimis.

Taip susidarė priešinga apreikimui srovė, kelianti religijos srityje protinį nepriklausomą individualizmą. Pripažindama Dievą ir sielos nemirtingumą, ji, greta krikščionystės, sudarė lyg kokią naturalinę religiją, paprastą ir regis kilnią, bet sausą ir abstraktišką. Filosofai ją skleidė aristokratų salionuose. Įėjo į paprotį visa neigti, viską spręsti. Buvo kritikuojamos visos re-

ligijos ir visos institucijos. Tas „filosofų“ nuomones populiarizavo visokios rūšies literatūra. Plačiai pasklidęs papročių laisvumas palengvino opozicijos prieš Bažnyčią plitimą.

Plačiausiai paskleidė deistų nuomonę du populiariausiu rašytoju: Volteras ir Rušo.

Pranciškus Marija Arouet Volteras (1694—1778) iš prigimimo buvo gabus, turėjo poezijos ir lengvo rašymo dovaną ir galėjo kiekvieną daiktą iš juokingos pusės nupiešti. Bet, nuo mažens netekęs tikėjimo, nuo jaunystės ištvirkusiai gyvendamas, buvo didžiausias krikščionių tikėjimo priešininkas.

Pradžioje pagarsėjo smulkiomis satyromis. Jomis užgauta Francijos valdžia išvarė jį iš Paryžiaus. Tada aplankė Angliją ir, tenai gyvendamas, susėjo į pažintį su garsiausiais to laiko filosofais, kurie stengėsi mokslingai įrodyti krikščionių tikėjimo klaidingumą. Volteras, Anglijoje būdamas, užsiėmė jų raštų skaitymu ir paskui, į savo tėviškę sugrįžęs, suvartojo įgytas žinias kovai su tikėjimu. Jis savo aiškiu lengvu stilium populiarizavo racionalizmo idėjas. Krikščionijos įstaigos ir asmenys išėdavo iš po Voltero plunksnos iškraipytos, karikatūriškos, juokingos. Jo raštai turėjo didelio pasisekimo. Gabus literatas įėjo į madą. Karaliai, kunigaikščiai, didikai laime laikė pažintį su garsiu poetu ir filosofu, klausdavosi jo patarmės. Volteras trumpu laiku susidėjo didelius pinigus, nusipirko Šveicarijoje vilą, įsitaisė kunigaikštišką dvarą ir užsiėmė literatūra. Savo įtaką palaikė plačiai vedama korespondencija su Europos garsenybėmis.

Aplink Volterą spietėsi Bažnyčios priešininkai bendrai kovai su tikėjimu. Jų susirinkimuose nuolat buvo tariamasi apie greitesnį jo išnaikinimą, rengiami tam tikslui raštai.

Veltui ieškotumei Voltero raštuose tikrų įrodinėjimų arba rimto ginčo. Volteras nebuvo mokslo vyras. Kovojo su Bažnyčia pajuokimu. Prancūzų kalba buvo tada vartojama visuose Europos kraštuose ir Voltero ir kitų racionalistų sėjamas papiktinimas pasiekė toli už Francijos sienų.

1778 metais Volteras pradėjo sugrįžti į Paryžių, kur buvo garbingai priimtas savo šalininkų. Tais pačiais metais pabaigė

Paryžiuje savo amžių. Baisios buvo jo paskutinės valandos. Sopolų suimtas, draskė nagais patsai save, šaukė esąs apleistas Dievo ir žmonių, sakėsi jaučiąs ranką, norinčią jį pagauti ir statyti į Dievo teisumą, šaukėsi kunigo, kurio jo netikintys draugai nekviėtė. Taip didžiausiame nusiminime mirė didžiausias tikybos priešininkas.

Nuo 1750 m. Diderot ir d'Alembert pradėjo leisti enciklopediją bedievyستs ir materializmo dvasioje. Volteras nepatenkintas buvo tokia neaiškia kova su tikyba, norėjo enciklopedijos „pragariškos“ (internale) ir išleido be parašo savo mažutį filosofijos žodyną. Yra tai tikėjimo neapykantos vadovėlis, rinkinys visokių istoriškų melų ir šlykščiausių pasityčiojimų.

Antras didelis apreiškto tikėjimo priešininkas buvo Jonas Jokūbas Ruso (1712—1778). Gimė Genevoje iš tėvų kalvinistų. Dar vaikas tebebūdamas, nešvarių apysakų skaitymu susierzino savo vaizduotę. Tolimesnis jo gyvenimas buvo sutep-tas paleistuvyste. Ilgą laiką palaidai gyvendamas, 5 savo vaikus atidavė auginti į išmetamų vaikų namus ir paskui nė žinte jų nepažino. Du kartu dėl naudos mainė tikėjimą: buvo perėjęs katalikų Bažnyčią, paskui vėl sugrįžo į kalvinizmą. Gabus ir apsiskaitęs, bet be gilesnio moksliško išsilavinimo, todėl jo raštuose daug prieštaravimų. Tikėjimo dalykuose Ruso laikėsi deizmo, atmesdamas apreiškimą. Smerkdamas dabartinę kultūrą, norėjo gražinti žmonių gyvenimą į savo išsvajotą gamtišką padėtį.

Ruso nuomone, žmogus iš prigimimo esąs doras, ir gadinąs jį tiktai dabartinis visuomenės sutvarkymas: tikėjimas, valstybė ir įstatai. Todėl reikia sugrįžti beveik į būvį, kuriame tebėra laukiniai žmonės. Tada savaime išnyksią žmogaus širdyje blogi geiduliai, žmogus virsias tobulas ir atrasiąs ant žemės visišką laimę. Apie visuomenės sutvarkymo pradžią Ruso taip galvojo. Pradžioje žmonės gyvenę be jokių įstatymų ir doros įsakų ir buvę visi laisvi ir lygūs. Vėliau tiktai geresniam apsigynimui susitarę susivienyti į draugiją arba valstybę, išsirin-kę vyresnybę, suteikę jai valdžią, bet sau pasilikę teisę įstatymus

išteisti ir prižiūrėti, kad vyresnybė pagal juos valdytų. Geriausia valstybės forma jam rodėsi komunistiška respublika. Įstatymai, valstybės išleisti, esą visuomenės valios apsigalvėjimas ir visuomet esą teisingi, todėl niekas neturįs jiems prieštarauti. Taip Ruso, pripažindamas valstybės absoliutizmą, kalbėjo pančius piliečių laisvei. Ruso ne toks piktas, kaip Volteras, daugiau sentimentalus svajotojas. Iš savo mokslo jis norėjo padaryti širdies religiją. Įdėjo daug jausmingumo į savo mokslą, kurs traukė lygybės pamilimu. Jo raštai turėjo didelės įtakos didžiausios revoliucijos vadams

Masonai.

Kiekvienas darbas daug geriau vyksta, jei jį atliekantys žmonės dirba iš vieno, susijungę į tam tikras kuopas. Todėl ir deistai, pasistatę sau tikslą kovoti su apreiškimoju tikėjimu, ypačingai su katalikų Bažnyčia, įsteigė masonų draugiją.

Viduriniais amžiais buvo tam tikrų amatninkų draugijų, kurios užsiimdavo bažnyčių puošimu. Jų nariai vadinosi laisvais mūrininkais arba masonais. Po reformacijos, kada mažiau bestatyta bažnyčių, mažiau besirūpinta jų puošimu, tų draugijų nariai suskurdo. 1717 m. Anglijos teologas Andersonas sureformavo laisvųjų mūrininkų draugijas, pridūdamas joms kitonišką tikslą. Jose susispietė žmonės, išpažįstantys deizmą. Atmesdami visokį apreiškimą, masonai reikalauja nuo savo narių tokio tikto tikėjimo, dėl kurio visi žmonės sutinką, taigi platino naturalizmą. Doros dalykuose reikalauja laikytis bendrai pripažintų proto įsakymų. Bet, kadangi patys deistai negali nustatyti, kur visi tikėjimai sutinką, todėl ilgainiui masonai ėmė nebereikalausti nuo savo narių nė tikėjimo į Dievą, ir be to žmogus gali būti doras. Masonai savo galutinį tikslą ne visiems teatidengia, narius stengiasi pritraukti gražiai skambančiais obalsiais (švietimo, labdarybės). Pradžioje prie masonų draugijų priderėjo ir tikinčių krikščionių. Popiežius Klemensas XII pasmerkė masonų draugijas (1738), uždraudė katalikams prie jų prisidėti. Prisidėjimas prie masonų draugijų, kovojančių su apreiškimoju tikėjimu, būtų lyg atstojimas nuo krikščionių tikėjimo.

Masonų draugijos iš Anglijos paplito po kitus Europos kraštus. Prie jų priklausė daugelis XVIII amžiaus rašytojų, kovojusių su tikėjimu. Masonai stengėsi į savo draugijas įtraukti karalius, kunigaikščius, ministrus, kad, jiems padedant, juo lengviau būtų vykinti savo sumanymus. Mūsų laikais visuose pasaulio kraštuose yra apie 25000 masonų ložų arba draugijų, jose apie 2 milijonu narių. Tai organizuota kova su apreiškimu, ypačiai su katalikų Bažnyčia.

Jėzuitų ordino panaikinimas.

Nuo šešioliktojo amžiaus tvirčiausi katalikų tikėjimo gynėjai buvo jėzuitai. Dėl didelių savo nuopelnų jų ordinas įgijo įtakos prie katalikų karalių, pasidarė galingas, turėjo daug užtūrų ir garbintojų, bet daug ir priešininkų. Prie tų paskutiniųjų priderėjo ir aštuonioliktojo amžiaus filosofai. Kad visas pasaulis garbino Volterą, kaipo didžiausį filosofą ir poetą, jėzuitai nepripažino jam tos garbės. Kiekvienas jo raštas susilaukdavo rimtos jėzuitų kritikos. Volteras negalėjo to jiems dovanoti. Jansenistai ir deistai susivienijo jėzuitų pražudymui, tikėdamies, kad, išvertus tą tvirčiausiąjį šulą, lengva bus nuveikti Bažnyčią. Francijoje ir kituose kraštuose lyg dygte pradėjo dygti visokių knygpalaidžių, skleidžiančių apie jėzuitus kuo blogiausias paskalas. Prikaišiota jiems platinimas nedoriausių nuomonių, kaltinta už nebūtas nedorybes. Taip raštais sukelta vieša nuomonė prieš jėzuitus.

Burbonų dinastija, viešpatavusi Francijoje, Ispanijoje, Portugalijoje ir Neapolyje, pasidavė tikėjimo priešininkų intrigoms. Be jokio teismo ir tyrinėjimo išvarė jėzuitus iš Portugalijos (1759), iš Ispanijos (1767), truputį paskiau iš Neapolio ir Parmos karalysčių. Parlamento dekretu panaikintas jėzuitų ordinas Francijoje (1762). Bet jėzuitų priešininkams ne gana buvo juos pražudyti, norėjo jie atimti jėzuitams garbę ir gerą vardą. Todėl visų paminėtųjų kraštų vyriausybės būtinai reikalavo nuo popiežiaus, kad jis savo valdžia panaikintų jėzuitų ordiną visoje Bažnyčioje. Kol gyvas buvo popiežius Klemensas XIII, jėzuitų priešininkai nieko nepešė Romoje. Užtat su dar didesniu smar-

kumu užsipuolė jie ant Klemenso XIII įpėdinio, Klemenso XIV. Naujas popiežius per ketverius metus tęsė tą dalyką. Pagaliau, pabūgęs didesnių nelaimių, galinčių užkristi ant Bažnyčios, jei ilgiau priešintųs paminėtųjų kraštų vyriausybėms, 1773 m. panaikino jėzuitų ordiną. Taip neteko Bažnyčia Jėzaus Draugijos, pilnos gyvybės, žibančios mokslu ir dora, turėjusios panaikinimo laiku 22 tūkstančių narių, kurie darbavosi visuose pasaulio kraštuose Bažnyčios naudai. Jėzuitai laikė tuomet 20 akademijų ir apie 800 kitokių mokyklų. Bulė nesakė, kad jėzuitų ordinas būtų užsipelnęs kuo nors bausmę arba būtų atgyvenęs savo amžių ir palikęs nebenaudingas. Vienintelė panaikinimo priežastis buvo noras nuraminti jėzuitų priešininkus, kuriems atsispirti Klemensas XIV neturėjo užtektinai drąsos. Paliko jėzuitus savo kraštuose Prūsų karalius Fridrichas II ir Rusijos ciesorienė Katryna II, abudu francūzų filosofų šalininkai. Gynė dėl to, kad turėjo juose gabių jaunimo mokytojų. Fridrichas II paliko jėzuitus, kaipo pasaulinius kunigus, Prūsų mokyklų mokytojais, o Katryna visiškai neleido savo valstybėje garsinti Klemenso XIV panaikinimo bulės, ir jėzuitai liko Rusijoje, kaipo ordinas.

Klemensas XIV apsisvylė, tikėdamasis, kad jėzuitų ordino panaikinimas nuramins Bažnyčios priešininkus. Užpuldinėjimai bažnyčios ir jos mokslo ėjo didyn, ir tada suprasta, kokios paramos jai pritrūko, nebetekus jėzuitų ordino. Todėl popiežius Pijus VII pradėjo galvoti apie sugrąžinimą taip naudingo ordino. 1801 metais, prašant Rusijos ciesoriui Povilui, leido jėzuitus Rusijos žemėse. Jėzuitai turėjo kolegijas Polocke, Peterburge ir Saratove. 1804 metais Pijus VII sugrąžino jėzuitų ordiną visoje Bažnyčioje. 1815 metais išvaryti jėzuitai iš Peterburgo. Priežastis buvo tai, kad jie priiminėjo katalikų Bažnyčion aukštosios rusų bajorijos sūnus, savo pensijono mokinius. 1820 m. jėzuitai buvo visai išvaryti iš Rusijos, jų įsteigtoji akademija Polocke ir kitos jų mokyklos uždarytos.

Vidujinis Bažnyčios gyvenimas.

Teologijos mokslas.

Daugelis priežasčių padėjo XVI amžiuje atgyti ir aukštai išskirti teologijos mokslui. Spaudos išradimas, pažinimas senovės kultūros sužadino moksle naują gyvenimą. Imta rašyti dailesne lotyniškąja kalba. Ginčai su protestantais privertė katalikų teologus giliau patyrinėti Bažnyčios mokslą, tvirtinti jį naujais įrodymais. Senoji scholastika ėmėsi įrodymų daugiausia iš filosofijos. Protestantams aukštai iškėlus šv. Rašto svarbumą, kaltinant katalikų Bažnyčią, kad ji atsitolinusi nuo pirmųjų amžių mokslo, katalikų teologai ėmė daugiau naudotis įrodymais iš Šventojo Rašto, ėmė labiau tyrinėti pirmųjų amžių rašytojus, iš jų imti įrodymų, jog Bažnyčia visados to paties mokslo laikėsi. Pakilo Bažnyčios istorijos mokslas. Mokslui padėjo pakilti senųjų vienuolynų atgijimas ir naujų įsteigimas, ypačiai jėzuitų.

Universitetai

viduriniais amžiais buvo mokyklos visiems kraštams. Naujais amžiais iškilus atskiroms karalystėms, tautoms, universitetai ima tarnauti savo tikrai krašto reikalams, išsivaduoja iš po Bažnyčios įtakos, kurioje buvo viduriniais amžiais. Pirmia universitetuose būdavo daugiausia suaugusių klausytojų. Tridento susirinkimui įsakius kunigams gyventi savo vietose, universitetuose beliko klausytojais jauni vyrai. Universitetų reikšmė krito. Liuteris ir kiti jo šalininkai nemėgo universitetų. Liuteris sakė, kad universitetai velnišciausias, pragarišciausias daiktas, reikią juos į dulkes sutrinti. Klausytojų skaičius universitetuose sumažėjo. Katalikų kraštuose ėmė kilti kunigų seminarijos.

Dailė bažnyčių statyme.

Vietą viešpatavusio viduriniais amžiais gotiko stiliaus užima renesansas. Ilgainiui jisai įgauna naują išvaizdą — baroko. Jo ypatybė — viešpataujančios kreivos linijos. Per didelis apkrovimas papuošimais su užtrynimu architektūros linijų pagamino ro-

koko stilių. Muzika svietiškéja, įvedama polifonija. Ketinta ją visai pašalinti iš bažnyčios, bet išgelbėjo ją reforma Palestrinos, kurs polifoniją pritaikino prie Bažnyčios reikalavimų.

Bažnyčios papročiai.

Tridento susirinkimas visuose kraštuose suvienodino liturgiją. Sumažintas švenčių skaičius. Urbonas VIII nustatė jų 34 (1642). XVIII amžiaus pabaigoje Pijus VI tą skaičių dar pusiau sumažino, o neseniai Pijus X jų bepaliko 8 per metus. Viduriniais amžiais dažnai vartojamas interdiktas išeina iš papročio. Vyskupų valdžia nuo Tridento susirinkimo padidėjo. Dora, žemai puolusi protestantizmo pradžioje dėl kilusių sumišimų, apie XVI amžiaus vidurį aukštai pakilo. Rodo tai didelis to laiko šventųjų skaičius. Bet tas pakilimas tepateko 100 metų. XVIII amžiuje vėl žymiai krinta, ypatingai aukštesniuose luomuose. Tamsi to laiko dėmė—tai didelis nuo protestantizmo laikų pakilimas tikėjimo į žavėjimus. Daug žavėtojų ir raganų buvo nužudyta, ypačiai Vokietijoje, Skotijoje ir Anglijoje. Tą tikėjimą į burtus labai palaikė Liuterio ir jo draugų nuomonė, pripažįstanti visa pikta velniui. Su pasisekimu kovojo prieš tą netikusį paprotį jėzuitas Spee be parašo išleistoje savo knygoje „Cautio criminalis“ (1631). Nuo to laiko tikėjimas į burtus ima gaišti.

Antroji dalis.

Nuo francūzų revoliucijos iki mūsų laikų.

Francūzų revoliucija.

Priežastys.

Liudviko XIV viešpatavimas buvo laikas didžiausios Francijos galybės ir garbės, bet drauge ir pradžia kritimo, pasibaičiusio baisia revoliucija. Francijos karaliams pasisavinus visą valstybės valdžią, pragaišo tautos laisvė. Ilgi Liudviko XIV karai ir jo dvaro puikumas ištuštino valstybės iždą. Tuo tarpu augo žmonių vargas, ir dideli mokesčiai vis labiau juos spaudė. Prie Liudviko XIV gyvos galvos jo vardo garbė ir valstybės galybė neleido francūzams matyti visų jo viešpatavimo blogųjų pusių. Užtat juo aiškiau jos viršun išplaukė prie jo įpėdinio, silpno ir palaido Liudviko XV. Valstybės tvarka visai iširo, viešoji dora galutinai pagedo, skolos augo. Filosofams, peikiantiems monarchišką valdymo būdą, nereikėjo toli ieškoti savo įrodinėjimų patvirtinimo. Ruso skelbė, kad visokia valdžia einanti iš žmonių, ir ragino francūzus viską sugriauti ir iš naujo perstatyti draugiją.

Tautos susirinkimas.

Tokiose aplinkybėse paėmė valdžią Francijoje Liudvikas XVI, karalius geros širdies, bet silpno būdo. Troško jisai tikrai pagerinti žmonių būvį, bet nemokėjo atrasti tam tikro kelio. Tuo tarpu valstybės skola taip pasidarė didelė, jog ministrai nebeįsyrado būdo iš jos išbristi. Apsvarstyti valstybės reikalams 1789 metais buvo sukviešti tautos atstovai, iš kurių ir susidarė Tau-

tos Susirinkimas. Įėjo į jį 270 bajorijos, 290 dvasiškijos atstovų ir 558 miestiečių. Tautos atstovai nebuvo susirinkę nuo 1614 metų. Per tą laiką gyvenimas išsivarrė sau naują vagą, daug dalykų persimainė, o tuo tarpu valstybės sutvarkymas paliko tas pats. Bajorija po senovei naudojosi ypatingomis teisėmis ir nenorėjo prie jų prileisti pralobusių ir pakilusių miestų gyventojų. Sodiečiai vargo, baudžiavos prislėgti. Todėl Tautos Susirinkimas turėjo pataisyti tuos gyvenimo netikslumus. Bet Tautos Susirinkimas nuo pat pradžios užsiėmė ne tiek praktikos darbu, įvedimu valstybės valdyme reikalingų permainų ir tvarkos pagerinimu, bet daugiau skelbimu ne visados įvykdomų teorijų aštuonioliktojo amžiaus filosofų.

Pradžioje rodėsi, kad tautos atstovai drauge darbuosis valstybės naudai. Bajorija geruoju atsisakė nuo privilegijų, lig šiol jai priderėjusių, ir apsiėmė lygiai su visais mokėti mokesčius. Dvasiškija išsižadėjo dešimtinių ir atidavė trečiąją savo turtų dalį valstybės skolai užmokėti. Buvo paskelbta, kad atmainyti visi pasižymėjimo ženklai ir titulai, kad pripažinta visų piliečių lygybė priešais įstatymus, žodžio, spaudos, tikėjimo laisvė, tautos teisė įstatymus leisti.

Tautos susirinkimas atėmė katalikams bažnyčių ir vienuolynų turtus (2—4. XI. 1789), tepalikdamas bažnyčias, klebonijas ir daržus. Protestantų bažnyčių turto neliesta. Valstybė pasiėmė ant savęs išlaikymą kunigų, bažnyčių ir neturtėlių šelpimą, bet paskirtos algos buvo sumažintos, nereguliariai išmokamos, pasukui visai jų mokėjimas sulaukytas. Vienuolynai buvo panaikinti. Paskelbta civilė kunigų konstitucija (12. VII. 1790). Pagal ją klebonai renkami apskrįčio, o vyskupai departamento visų rinkikų be tikėjimo skirtumo, protestantų arba bedievių. Jokio popiežiaus patvirtinimo nereikalaujama. Sumažintas vyskupijų ir parapijų skaičius. Daugumas vyskupų ir kunigų atsisakė priimti tą konstituciją, nesutinkančią su Bažnyčios įstatymais. Popiežius ją pasmerkė, bet karalius patvirtino.

Teroras.

Tautos Susirinkimas, paskelbęs konstituciją, išsiskirstė (30 rugsėjo 1791). Į jo vietą buvo sukvieistas naujas susirinkimas, į

kurį pateko daugiau kraštutinių revoliucijos šalininkų, negu jų buvo Tautos Susirinkime. Tai tuoju žymu pasidarė iš smarkesnio Bažnyčios persekiojimo. Nutarta reikalauti iš kunigų priesaikos bažnytinei konstitucijai. Daugumas kunigų nuo jos atsisakė, todėl ir buvo atstatyti nuo savo vietų. Francija paliko be teisėtų dvasiškų vadovų. Katalikai nepriėmė revoliucijos primestų kunigų, prisiekusių konstitucijai, o tikrieji kunigai negalėjo eiti savo pareigų arba turėjo su jų atlikimu slėptis. Persirėdę slapstėsi privatiuose namuose, naktį laikė pamaldas, teikė slapta tikibinę pagalbą sergantiems. Valstybė pasisavino teisę moterystės dalykuose, įvedė civilę moterystę, pripažino persiskyrimus. Į Paryžių atplūdo visokių valkatų minios. Revoliucijos komitetai turėjo juose ištikimų savo žiaurių liepimų vykdytojų. Prasidėjo Francijos valymas nuo tų asmenų, kuriuos revoliucijos komitetai pripažino laisvės ir lygybės priešininkais. Daugumas gyventojų guldami nežinojo, ar beatsikels rytoj gyvi. Nuo 2 lig 7 rugsėjo 1792 metų pačiame Paryžiuje nužudyta apie 1400 žmonių, tarp jų apie 225 kunigų.

Sukviestas naujas tautos atstovų susirinkimas (20. IX. 1792), Tautos sueiga, (konventas), kurs paskelbė respubliką. Karalius Liudvikas XVI pripažintas laisvės priešininku, apskūstas ir nukirstas (21. I. 1793). Netrukus tokios pat mirties susilaukė karalienė Marija Antonina. Tautos Sueiga nutarė visai panaikinti krikščionystę, paskelbė, jog nesą Dievo, žmogus neturįs dvasios, ir užgynė katalikų tikėjimo išpažinimą. Norėdama išdildyti žmonių atmintyje net patį krikščionių tikėjimo atminimą, įvedė naują kalendorių: metai turėjo būti skaitomi nuo revoliucijos pagarsinimo, dalijami ne į savaites, bet į dekadas (10 dienų), įsakyta švęsti ne septintąją, bet dešimtąją dieną. Bažnyčios buvo uždarytos arba paverstos revoliucijos susirinkimų vietomis. Revoliucijos pastatytas Paryžiaus arkivyskupas Gobelis konvente atsižadėjo vyskypystės, sudėdamas vyskupo valdžios ženklus, tuo lyg išsižadėjo krikščionių tikėjimo. Bažnyčiose buvo atliekami pasityčiojimai iš tikėjimo, įvedant proto kultą. Pusnuogės laisvo elgesio merginos buvo sodinamos ant altorių ir atidavinėta joms dieviška garbė.

Apskūstųjų ir mirti nuteistųjų skaičius buvo labai didelis, ne tik Paryžiuje, bet ir kitur. Geresniam nuteistųjų nukirsdinimui

išrasta tam tikra mašina—giljotina. Daugybė jų dirbo be perstojo visoje Francijoje, o revoliucijos komitetai pristatydavo joms aukų—„laisvės ir lygybės priešininkų“, kaip jie sakydavo.

Revoliucijos partijos viešpatavimas, vadinamas teroru (1794—1795), nugalėjo pačius revoliucijos šalininkus. 1794 m. kilo tarp jų nesutikimų, ir jie patys kitas kitą išžudė. Revoliucija pati prarijo savo tėvus ir vaikus. Žuvo visi žymiausi revoliucijos veikėjai. Betikslis žmonių žudymas visiems įbiaurėjo, nuožmiausias teroristas Robespieras neteko savo galvos giljotinoje. Viršų gavo ramesnieji respublikonai. 1795 metais paskelbta nauja konstitucija. Valdžia atiduota penkiems direktoriams. Ir prie jų katalikų Bažnyčia vis dar buvo persekiojama, tikiškos apeigos teleistos laikyti prisiekusiems civiliai konstitucijai kunigams ir kitoikiems jakobinams—deistams. Valdžia mėgino įvesti savo religiją, kurioje tebuvo du dogmatų: Dievo buvimas ir sielos nemirtingumas. Vadinosi ji teofilantropija. Bažnyčiose jokių papuošimų. Pamaldos—tai naudingi skaitymai iš garsiųjų moralistų, bendras giedojimas, pamokslas apie visuomeniškas temas. Tam kultui direktorijatas atidavė daugumą Paryžiaus bažnyčių. Valdžia norėjo priversti, kad būtų švenčiamos dekadės. Valdininkai ir mokyklų mokiniai buvo verčiami vaikščioti į tas pamaldas, kur buvo skaitomi valdžios pranešimai. Bet jos visiems nusibodo, ir bažnyčios būdavo tuščios. Aprimus bent kiek kraštui, vis aiškiau darėsi reikalas pačios valstybės naudai gražinti krikščionių tikėjimą.

Revoliucija kituose kraštuose.

Francūzų revoliucijos vadovai neslėpė savo sumanymo padaryti panašios revoliucijos visuose Europos kraštuose. 1792 metais Tautos Sueiga paskelbė priimanti į savo globą visas tautas, kurios norėsią nusikratyti karalių jungu.

Klotis, įgyta revoliucijos kare su Austrija ir Prūsais, sustiprino ją namie. Bet tie patys karai atėmė jai valdžią, kuri perėjo į generolų rankas.

Nápoleonas.

Iš visų revoliucijos generolų aukščiausiai iškilo Napoleonas Bonaparte, korsikietis, advokato sūnus. Išėjęs mokslus karo akademijoje Paryžiuje, įstojo į armiją ir pradėjo tarnystę nuo paprasto karininko. Kilus revoliucijai, pasidarė jos šalininku, pasižymėjo karuose ir trumpu laiku tapo artilerijos generolu.

Napoleonui pavestas žemių Italijos užkariavimas, ir jisai greitai įvykdė duotą įsakymą, išvijo iš Italijos Austrijos kariuomenę ir užėmė dalį popiežiaus žemių. Revoliucija seniai buvo nusistatčiusi prieš popiežių dėl to, kad jisai nepripažino dvasiškos konstitucijos ir kai kurių kitų revoliucijos įvestųjų permainų, nesutinkančių su Bažnyčios įstatymais. Popiežius Pijus VI, norėdamas susiderinti su Napoleonu, apsiėmė užmokėti Francijai 21 milijoną lirų ir atiduoti daug rankraščių, paveikslų ir kitų dailės veikalų, amžiais surinktų Vatikane. Francūzai užėmė Romą ir elgėsi tenai, kaip savo žemėje, kurstė žmones prieš popiežiaus valdžią ir galutinai paskelbė Romą respublika. Apiplėštos Romos bažnyčios. Pačiam popiežiui numautas nuo rankos žiedas ir parduotas visas popiežiaus turtas. Pijus VI, išgąbentas Napoleono kareivių į pietinę Franciją, pabėgė tenai savo amžių (1799).

Laimingi Napoleono karai Italijoje ir Aigipte išaukštino jį ir padarė tautos mylėtiniu. Todėl, kada Napoleonas, žibėdamas garbe, sugrįžo iš Aigipto (1797), buvo Paryžiuje labai iškilmingai priimtas. Francijai seniai jau buvo įkyrėjęs revoliucijos ūkis. Visas kraštas troško atilsio ir grąžinimo tvirtos tvarkos. Napoleonas tai suprato. Turėdamas valdžią kariuomenėje, prisirišusioje prie garsaus savo vado, privertė išrinkti save vyriausiuoju konsulu, o jau nuo savęs pasirinko kitu du draugu. Tiems trims konsulams, panaikinus direktoriją, buvo pavesta valdžia. Aukščiausias vietas valdyje užėmė Napoleono šalininkai. Tauta, išalkusi atilsio, nemanė prieštarauti Napoleono pasisavinimui.

Po ilgų sumišimų namie ir karų svetur Francija reikalavo atilsio. Napoleonas, norėdamas atitaisyti revoliucijos suardytą tvarką, pasirūpino baigti karą. 1801 metais susiderino jisai su Vokietija. Vokiečių žemės kairiajame Reino krašte atiteko Francijai.

Atlyginti Vokiečių kunigaikščiams Napoleonas leido jiems pasidalyti bažnytines žemes, priklaususias vyskupijoms ir vienuolynams. Taip neteko pasaulinės valdžios paskutiniai bažnytiniai kunigaikščiai: kurfiurstai Kelno, Mainco, Trierio ir kiti vyskupai ir vienuolynų viršininkai. Bažnyčia tuose kraštuose, kuriuos buvo pasiekus revoliucija, liko apiplėšta, visai priklausoma pasaulinės valdžios.

Susiderinus su svetimomis valstybėmis, Napoleonui reikėjo pasirūpinti Francijos vidaus dalykų sutvarkymu. Katalikų Bažnyčia buvo Francijoje beveik visiškai panaikinta, jos vyresnybė išblaškyta. Napoleonas gerai numanė, jog jokia draugija, o juo labiau valstybė, negali tvirtai stovėti be tikėjimo. Todėl pradėjo tartis su popiežium Pijum VII apie Bažnyčios tvarkos sugrąžinimą Francijoje. Susiderinimo dalykas ėjo pradžioje labai sunkiai. Napoleonas statė reikalavimus, priešingus Bažnyčios įstatymams. Betgi galutinai buvo padarytas konkordatas arba sutartis, kurios svarbiausieji punktai buvo šie: visiems Francijos gyventojams leistas išpažinti toksai tikėjimas, kokį kas nori; popiežius apsiima panaikinti senąsias vyskupijas ir jų vieton įtaisyti naujas, kurių skaičius nustatytas 50; vyskopus į naujai įsteigtas vyskupijas skiria pirmasis konsulas, tvirtina popiežius, vyskupijų padalijimą į parapijas atliks nauji vyskupai, susitarę pirma dėl to su valstybės vyresnybe; popiežius, sutiko nebereikalauti grąžinimo Bažnyčios turtų, parduotų revoliucijos laiku, užtat valstybė pasiėmė ant savęs kunigų ir bažnytinių įstaigų išlaikymą.

1802 metais konkordatas pagarsintas visoje Francijoje. Paryžiuje atlaikytos iškilmingos pamaldos, į kurias atvyko visa vyriausybė, dalykas, nuo revoliucijos Francijoje neregėtas. Žmonių džiaugsmas buvo juo didesnis, kad pasibaigė sąžinės slėgimas, kurį dar neseniai tebekentėjo visi Francijos katalikai.

Tikėjimo ir valstybės tvarkos sugrąžinimu įgijo Napoleonas tautos prisirišimą, jo valdžia sudrūtėjo. Todėl 1804 metais Napoleonas galėjo prisiimti ciesoriaus vardą. Į savo karūnavimą užprašė popiežių Pijų VII, kurs savo atvykimu į Paryžių padidino tos apeigos iškilmingumą.

Napoleonas, susiderindamas su Bažnyčia, norėjo, kad ji tarnautų jo politikos tikslams. Todėl jo sutartis su popiežium negalėjo turėti ilgos tvermės. Napoleonas skyrėsi vyskupais asmenis, kurie būtų paklusniais jo įrankiais. Tokių vyskupų popiežius nesutiko tvirtinti. Prisdėjo ir kitos nesutikimo priežastys. Napoleonas norėjo viešpatauti visoje Europoje ir reikalavo iš popiežiaus, kad jisai laikytų Bažnyčios priešininkais visus tuos, kurie buvo Napoleono priešininkais. Bet Pijus VII manė, kad jo, kaip Bažnyčios galvos, pareiga platinti tarp krikščionių tautų sutartį ir vienybę, ir jisai negali tarnauti vienos tautos reikalams su skriauda visų kitų tautų, kurios lygiai yra jam brangios. Napoleonas liepė savo kariuomenei užimti Romą (1808), atėmė nuo popiežiaus jo valstybę ir paskelbė Romą savo imperijos miestu. Kada visi Europos karaliai lenkėsi prieš Napoleoną, Pijus VII parodė drąsos pavyzdį, gindamas savo teises ir kitų tautų laisvę. Prie Romos bažnyčių durų prilipdyta popiežiaus bulė, atskirianti nuo Bažnyčios valstybės pasisavintojus. Napoleono kareiviai įsilažė į popiežiaus rūmus (5. VII. 1808) ir išvežė Pijų VII iš Romos. Pradžioje nugabeno jį į pietinę Franciją, paskui į Fonteneblo netoli Paryžiaus. Atskyrė nuo popiežiaus kardinolus, užgynė jam susižinojimą su kitomis valstybėmis. Pijus VII nebeturėjo su kuo susitarti apie tuos dalykus, kurių sprendimo Napoleonas nuo jo tuoju reikalavo. Nugąsdinti popiežiui ir išgauti jo sutikimui Napoleonas sukviėtė į Paryžių Francijos vyskupų susirinkimą, tikėdamasis juos patraukęs į savo pusę ir sukelsiąs prieš popiežių. Vyskupai tačiau nepalaikė ciesoriaus reikalavimų.

Tuo tarpu šviesi lig šiol Napoleono laimės žvaigždė pradėjo gesti. Nelaimingam kare su Rusija 1812 m. pragaišo visa jo armija. Tokią valandą susitaikinimas su Bažnyčia buvo jam būtinai reikalingas. Napoleonas pradėjo iš naujo geruoju jau su popiežium tartis. Francijos vyskupai nurodinėjo popiežiui apverktiną Francijos Bažnyčios padėtį ir didesnes nelaimes ateityje, jei jisai nepriimtų ciesoriaus reikalavimų. Toms nelaimėms nukreipti Pijus VII buvo jau besutinkąs padaryti naują konkordatą. Napoleonas, nelaukdamas galutinio popiežiaus sutikimo, paskelbė naujo konkordato punktus, kenksmingus Bažnyčios laisvei. Pi-

jus VII, supratęs, kad jį norėjo apgauti, atšaukė su sąlyga duotus prižadėjimus. Bet baigėsi jau ir Pijaus VII vargo dienos. 1814 metais Napoleonas, nuveiktas sujungtų Rusijos, Austrijos ir Prūsų kariuomenių, turėjo atsižadėti Francijos sosto. Popiežius atgavo laisvę ir tais pačiais metais sugrįžo į Romą, linksmam sveikinamas savo žmonių. Vienos kongresas, atliktas 1814 metais, sugrąžino Europos karaliams žemes, kurios buvo nuo jų atimtos Napoleono. Pijus VII irgi atsiėmė savo valstybę.

Napoleonas pabaigė savo amžių šv. Elenos saloje. Nelaimėje sugrįžo prie Dievo, kurį savo galybėje buvo užmiršęs.

Bažnyčios valstybės galas.

Popiežius dvigubai buvo revoliucijos neapkenčiamas: kaip Bažnyčios galva ir kaip karalius. Jau 1798 m. prancūzų kariuomenė, užėmusi Romą, sudarė jame revoliucijos komitetą. Per Vienos kongresą popiežius dėl gavimo atgavo atgal visas savo valstybės žemes, bet tuo tarpu revoliucijos ūpas dar tvirtai buvo išgyvenęs Italijoje. Visur susikūrė slaptų draugijų, kurių tikslas buvo Italijos sujungimas į vieną valstybę. Popiežius nenorėjo geruoju atsisakyti nuo savo teisių, todėl pradėta Italijoje kova prieš pasaulinę jo valdžią.

Visuomenei patraukti į savo pusę revoliucijos šalininkai peikė bažnytinės valstybės tvarką. Popiežius Gregorijus XVI geruoju įvedė kai kurias permainas valdyje ir praplatino pasaulinių žmonių teises užimti vietas. Bet tos atmainos nepatenkino revoliucijos šalininkų.

Gregorijaus XVI įpėdinis Pijus IX (1846—1878) mėgino eiti kitu keliu, norėjo malonumu ir didesnių permainų įvedimu pašalinti nepasitenkinimo priežastis. Pijus IX pagarsino savo valstybėje konstituciją (1848), didelę pasaulinės valdžios dalį pavedė tautai. Bet tautinės Italijos partijos šalininkai tuo nepasitenkino, norėjo visos Italijos suvienijimo. 1848 m. prieš Bažnyčią nusiėstą Lombardijos revoliucinė vyriausybė pareikalavo nuo Pijaus IX, kad stotų priešakyje, pradėtų karą su Austrija išva-

duoti iš jos valdžios visai Italijai. Popiežiui atsisakius, revoliucijos šalininkai pakėlė maištą Romoje. Pirmasis popiežiaus ministeris buvo užmuštas, pats popiežius apgultas Kvirinale. Pijus IX pasijuto besąs Romoje kaliniu. Francijos ir Bavarijos pasiuntiniai padėjo popiežiui persirėdžiusiam išsigelbėti. Roma paskelbta respublika, išniekintos bažnyčios, nežmoniškai užmušinėti kunigai. Pijus IX pasikvietė sau apginti katalikų valstybes. Francijos kariuomenė sugrąžino popiežiui viešpatavimą ir Pijus IX 1850 m. galėjo sugrįžti į Romą.

Revoliucijos vadovai, matydami savo jėgomis neįveiksią pasaulinės popiežiaus valdžios, dėl to kad jų radikalizmui nepritarė daugumas bažnytinės valstybės gyventojų, ieškojo paramos savo agitacijai Sardinijos karalystėje. Jos karalius Viktoras Emanuelis paėmė kovos prieš popiežiaus vadovavimą. Italai neapkentė Austrijos viešpatavimo Italijoje, ir Sardinijos karaliui lengva buvo prieš svetimtaučius sukelti Lombardijos ir Venecijos gyventojus. Viktoras Emanuelis atėmė nuo Austrijos Lombardiją, išvarė iš Neapolio Burbonų dinastiją ir visus tuos kraštus prijungė prie savo karalystės (1860), atėmė popiežiaus žemių dalį (1860), padedant Prūsams įgijo Veneciją (1866). Italijos susivienijimą trukdė Roma. Viktoras Emanuelis paskelbė Romą suvienytos Italijos sostine (1860), ir tiktai Francijos kariuomenė, stovinti Romoje, užlaikė dar ją trumpam laikui popiežiaus valdžioje. Bet, kada 1870 metais francūzų kariuomenė apleido Romą, tuojau Sardinijos kariuomenė įsiveržė į miestą ir atėmė nuo popiežiaus paskutines žemes. Pijus IX užsidarė Vatikane ir lig pat mirties nebuvo iš jo išėjęs. Italijos karalystės vyresnybė atidavė popiežiui Vatikaną su visais jo trobesiais ir apsiėmė mokėti popiežiaus dvarui išlaikyti kasmet po du milijonu frankų. Popiežiui su jo maža teritorija Vatikanu pripažino valdovo teises. Bet Pijus IX nepriėmė paskirtos sau sumos, dėl to, kad nebuvo tikras, kad galės laisvai valdyti Bažnyčią. Popiežiaus dvaras išsilaikė iš petrapinigio, renkamo visuose katalikų kraštuose. Pijaus IX įpėdiniai palaikė tą pačią dalykų padėtį, reikalaudami tikrų garantijų Bažnyčios laisvei. Tiktai Pijus XI 1929 metais susitakė su Italijos valstybe. Italija pripažino popiežiui suvereno teises

truputį praplatintoje Vatikano teritorijoje ir tam tikrą pinigų sumą, kaip atlyginimą. Romos klausimas tuo būdu buvo išspręstas.

Vatikano susirinkimas.

Devynioliktojo amžiaus klaidos.

Mokslas, ypačiai gamtos, devynioliktajame amžiuje padarė didelę pažangą. Juo naudodamasi, žmonija priėjo prie daugybės naujų išradimų. Žmonės per daug ėmė tikėti į tų mokslų visagalybę, vienpusiškai manydami jais galėsia visa išaiškinti, pilną laimę pasiekti. Filosofijos mokslai, tikyba, rodanti žmogaus gyvenimo tikslą, doros dalykai liko apleisti. Racionalizmas ir bedievyستė plačiai pasklido Europoje. Tikėjimo dalykuose paplito atšalimas, abejutiškumas.

Kita didelė XIX amžiaus klaida buvo per didelis valstybės valdžios įsigalėjimas. Ji norėjo aprėpti visą gyvenimą, visa savo žinion paimti ir daugelyje dalykų nepripažino Bažnyčiai teisių.

Tuos ir kitus naujųjų amžių paklydimus pasmerkė Pijus IX savo išleistame Sylabuse (1864). Masonai ir kiti katalikų Bažnyčios priešininkai sukėlė dėl to didelį triukšmą, bet katalikams tas popiežiaus raštas davė nurodymų, padėjo tiesą atskirti nuo klaidos.

Vatikano susirinkimas.

Bažnyčia XIX amžiuje pergyveno, didelių nelaimių ir suspaudimo laikų. Reikėjo juo didesnės viso pasaulio vyskupų vienybės su popiežiu, ir Pijus IX rūpinosi tvirčiausiai susirišti su jais. Apsvarstyti svarbiausiems Bažnyčios reikalams kartkartėmis buvo susikvietęs į Romą vyskopus iš visų katalikų kraštų. Iš visų susivažiavimų iškilmingiausias buvo visuotinis susirinkimas, atliktas Vatikane 1869—1870 metais, kuriame dalyvavo vyskupų daugiau negu septyni šimtai.

Toksai susirinkimas labai buvo reikalingas devynioliktajame amžiuje, plačiai paplūdus bedievystei ir daugybei žmonių atsito-

linus nuo tikėjimo. Visuotinis Vatikano susirinkimas sustiprinti Bažnyčios vienybei, reikalaujant daugumai vyskupų, iškilmingai paskelbė mokslą, jog Romos vyskupas, kaip visos Bažnyčios mokytojas, negali klysti tikėjimo ir doros dalykuose, kada iškilmingai, ex cathedra, juos nutaria, todėl, jam mokant, visi katalikai turi priimti jo ištarmę. Be to, buvo išaiškintas katalikų tikėjimo mokslas, jog žmogaus protas ir apreiškimas tai du žiburiu tos pačios tiesos, nuo Dievo išeinančios, todėl negali būti tarp jų dviejų jokio prieštaravimo.

Prasidėjus karui tarp Vokietijos ir Francijos dauguma vyskupų išvažinėjo, ketindami vėl susirinkti. Bet Italijos vyriausybė tuo tarpu užėmė Romą, ir Vatikano susirinkimas liko nepabaigtas.

Modernizmas.

Kai kurie teologai mėgino, kaip jie sako, suderinti Bažnyčią su naująja kultūra, stengėsi kiek galima pašalinti visa, kas yra antprigimtinio šv. Rašte, dogmatuose, Kristaus asmenyje, Sakramentuose. Ta kryptis vadinama modernizmu. Modernizmas daugiausia buvo išsiplėtęs Francijoje ir Italijoje. Popiežius Pijus X jį pasmerkė (1907).

Katalikų bažnyčia XIX ir XX amžiuje.

a) Europoje.

Francijoje.

Nugriovus Napoleono valdžią, Francijai buvo primestas karalius Liudvikas XVIII (Liudviko XVI brolis). Jisai pripažino katalikų tikėjimą viešpataujančiu Francijoje, sugrąžino laisvę steigti vienuolynus. Tikybinis gyvenimas ėmė gautis, nors ir sunkiai, dėl to kad priešingos tikėjimui revoliucijos idėjos tvirtai buvo prigijusios tautoje. Bažnyčia ir kunigai buvo neturtingi, kraštas susiskaldęs į priešingas partijas. Gabūs rašytojai (Montalembert,

Dupanloup, Veuillot, Chateaubriand, de Maistre, Lamennais) savo raštais gynė Bažnyčią. Įsteigta draugija geroms knygoms platininti. Bet ir tikėjimo priešininkai uoliai darbavosi. Po 1830 m. revoliucijos, atkreiptos prieš Bažnyčią, valdžią įgijo Orleanų dinastija. Liudvikas Pilypas palaikė tikėjimo priešininkus. 1848 m. revoliucija, sukelta darbininkų prieš turtinguosius luomus, karaliaus palaikomus, neturėjo tos tikėjimo neapykantos, kokia buvo per pirmąją revoliuciją. Įvesta respublika, vadovaujant Liudvikui Napoleonui, kurs netrukus (1852) pasiskelbė ciesorium. Napoleonas III pradžioje palaikė katalikus, pripažino vyskupams laisvą vyskupijų valdymą, mokyklų laisvę. Labai išsiplėtojo tikiybines draugijos (kongregacijos). Misijoms viena Francija daugiau padarė, negu visi kiti kraštai. Kada Napoleono III valdžia sustiprėjo, ėmė jįsai varžyti Bažnyčią. Daug kenkė jo dvaro palaidumas. Po 1870 m. karo ir naujos revoliucijos vėl buvo įvesta respublika. Taip Francija pergyveno 3 revoliucijas, pasikeitė trys dinastijos: Burbonų, Orleanų ir Napoleono. Tosė naminėse kovose katalikai laikėsi daugiausiai monarchiškosios partijos. Didelis vienuolių ir kunigų skaičius priešingas buvo respublikiškam valdymo būdai ir stengėsi sugrąžinti Francijoje monarchiją. Todėl, kada 1870 metais galutinai prigijo Francijoje respublika, katalikų tikėjimo priešininkai gavo viršų valstybės valdyme ir suėmė į savo rankas visą valdžią. Tikėjimo priešininkams darbuojantis iš vieno, katalikų partijai trūko vienybės: vieni iš jų ėjo drauge su senosios Burbonų dinastijos šalininkais, kiti troško sugrąžinti Napoleono dinastijos viešpatavimą. Katalikai liko paskelbti respublikos ir laisvės priešininkais ir pradėta įstatais varžyti jų laisvę. Popiežius Leonas XIII perspėjo Francijos katalikus (1894), kad pripažintų respublikišką valdymo būdą ir, atmetę šalin savitarpio ginčus, rūpintųsi įgyti įtakos valstybės valdyme, rinkdami į parlamentą savo atstovus. Tačiau ta geistina vienybė Francijos katalikų tarpe dar neįvyko. Tuo tarpu tikėjimo priešininkai, turėdami savo pusėje daugumą atstovų, išleidinėjo vis naujų įstatymų Bažnyčios veikimui suvaržyti. Pašalintas tikiybės mokymas iš pradinių mokyklų (1882), leistas moterystės perskyrimas, uždaryta 10.000 katalikų mokyklų, panaikintos visos kongregacijos, už-

siimančios mokymu (1904), atimti iš vienuolynų turtai. Pagaliau atskirta valstybė nuo Bažnyčios (1905). Bažnyčios turėjo būti atiduotos tam tikroms sudarytoms draugijoms, bet katalikai atsisakė nuo jų steigimo. Tuomet vyriausybė paskelbė Bažnyčios įstaigas valstybės ir savivaldybių nuosavybe, naudojimas jomis pareina nuo valdžios malonės. Bet užtat popiežius gavo teisę laisvai skirti vyskopus. Prispaudimas suvienijo kunigus, katalikai nesigaili aukų Bažnyčios reikalams. Kova su tikėjimu, vedama Francijoje su dideliu įnirtimu, sumažėjo nuo didžiojo karo. Bendras valstybei pavojus neleido vyriausybei labai erzinti katalikų. Francija vėl užmezgė diplomatinius santykius su popiežium, nutrauktus pirmiau. Katalikų Bažnyčios padėtis yra sunki, bet matyti ženklų tikybinės dvasios atgijimo.

Vokietijoje

katalikų Bažnyčios padėtis nuo francūzų revoliucijos persimainė blogyn. Vyskupai devynioliktojo šimtmečio pradžioje nustojo savo kunigaikštijų ir su jomis įtakos politiškame Vokietijos gyvenime. Buvusios vyskupų žemės atiteko daugiausiai protestantams kunigaikščiams. Jie ir katalikus valdydami laikėsi protestantiškų taisyklių, stengėsi Bažnyčios valdžią į savo rankas paimti. Valstybės vyriausybė norėjo prižiūrėti visą Bažnyčios veikimą, pati skirti vyskopus ir kunigus. Norėjo protestantais paversti savo pavaldinius katalikus. Prūsiose mėginta vyskopus atiduoti protestantų konsistorijų valdžion (1815). Valdininkais buvo skiriami protestantai, o katalikai negalėjo gauti vietos. Daug buvo maišytų moterysčių, iš kurių vaikai dažniausiai buvo protestantų tikėjime auklėjami. Panaikinus vienuolynus, praaiško prie jų laikytos gimnazijos ir kitos aukštesnės mokyklos.

Dėl sekuliarizacijos daug vyskupijų buvo padalyta, kapitulos panaikintos, daug vyskupijų liko be vyskupų.

1848 metų revoliucija atnešė Prūsijai konstituciją. Vyskupai įgijo daugiau laisvės, atsirado daugiau vienuolynų ir draugijų. Bažnyčios teisėms ir laisvei ginti įsteigta Pijaus draugija. Vokietijos katalikai ėmė daryti savo visuotinius susivažiavimus,

vienydamies, geriau savo reikalus pažindami, griežčiau reikalavo iš vyriausybės jų patenkinimo. Rūpintis reikalais katalikų, kurie gyvena išsišlaškę tarp protestantų, įsteigta šv. Bonifaco draugija (1849). Geroms knygoms platinti įsteigta šv. Boromejaus draugija.

Windhorst'as, katalikų partijos Centro įkūrėjas.

Katalikų likimas Vokietijoje pasidarė sunkesnis, kada iškilo aukštyn Prūsai, kurie, 1866 metais nugalėję Austriją ir išmetę ją iš Vokietijos valstybių sąjungos, patys užėmė jos vietą. Po 1870 metų karo su Francija Prūsai dar labiau įsigalėjo. 1871 metais pagarsinta nauja vokiečių imperija. Pirmoji vieta toje imperijoje priderėjo Prūsams, ir Prūsų karalius liko Vokietijos cesoriumi. Naujoje imperijoje katalikų skaičius buvo mažesnis, negu protestantų. Galingas naujos suvienytos Vokietijos kancleris Bis-

markas tikėjosi, padedant libera lams, protestantams, senkatalikiams padaryti Bažnyčią visai priklausomą valstybės. Buvo išleisti įstatymai, kuriais mėginta suvaržyti kunigų laisvę pamokslių sakyme, panaikinti jėzuitų ir į juos panašūs vienuolynai. Prūsijoje labai suvaržyta Bažnyčios laisvė kunigų skyrimo ir jų veikimo. Vyskupams protestuojant prieš tuos įstatymus, buvo uždarytos kunigų seminarijos ir visi vienuolynai, išskyrus tuos, kurie užsiima li-

gonių priežiūra. Vieni vyskupai buvo atstatyti nuo vietų, kiti pateko į kalėjimus. Apie 1000 parapijų liko be kunigų ir pamaldų. Ta kova vadinama kultūrkampfu. Bet katalikai laikėsi vienybės, sudarė parlamente savo reikalams ginti galingą partiją Centrum (1870), ir vyriausybė turėjo nusileisti. Ilgainiui varžantys Bažnyčią įstatymai buvo atmainyti. Katalikai įkūrė galingų visiems luomams sąjungų (katalikų mokytojų susivienijimas turėjo 25.000 narių, liaudies susivienijimas 700.000 narių). Todėl katalikų vienybės neįveikė nei 1918 metų revoliucija, kada valstybės valdyme gavo viršų socialistai.

1905 m. Vokietijoje iš 62 milijonų visų gyventojų buvo katalikų 22 mil. ir protestantų 38 mil. Po didžiojo karo atėmus lenkų kraštus ir Elzas-Lotaringiją, Vokietija neteko apie 6 mil. katalikų.

Austrija.

Ciesoriaus Juozapo II įstatai buvo supančioję Bažnyčios gyvenimą Austrijoje. Ilgainiui betgi, vyskupams labiau rūpinantis bažnytinės dvasios atgaivinimu, katalikų Bažnyčios padėtis pagerėjo. Po 1848 m. revoliucijos konstitucija pripažino Bažnyčiai savarankiškumą. Katalikai gavo teisę steigti savo mokyklas. Sekdama Prūsų pėdomis, Austrija buvo panaikinus konkordatą su popiežium (1874) ir mėgino įvesti panašius Bažnyčios suvaržymus, kaip Prūsiose, bet netrukus nuo jų atsisakė. Paskutiniu laiku katalikai buvo įgiję vis didesnės įtakos valstybės valdyme, vadovaujant krikščionių partijai.

Po didžiojo karo Austrija liko padalyta į kelias valstybes. Sunkiausia yra Bažnyčios padėtis **Čecho-Slovakijoje**. Valdžioje didelės įtakos turi masonai. Atgijo husitizmo atminimai. Nemažas kunigų skaičius atskilo nuo Bažnyčios.

Anglija.

Anglų tauta, nuo tryliktojo amžiaus turinti konstituciją, duodančią tautos atstovams didelę įtaką valstybės valdyme, amžiais buvo pripratus branginti savo laisvę. Protestantizmas pri-

metė anglams svetimų įsitikinimų neapykantą ir pastūmė prie didžiausio fanatizmo. Tačiau amžiais įsikerėjęs laisvės jausmas padėjo anglams nusikratyti protestantų įdiegtu fanatizmu ir atitaistyti nuoskaudas, padarytas katalikams.

O. Conelis.

Pirmiausiai patekėjo katalikams laisvė Anglijos kolonijoje Kanadoje. Tą kraštą, gyvenamą pačių katalikų ilgą laiką valdė mažas anglų protestantų skaičius. Atsiskyrimas žemių Amerikos kolonijų, paragina Angliją suteikti Kanados katalikams tikėjimo laisvę (1774). Anglija sustabdė ir Irlandijos katalikų persekiojimą. Atmainyti įstatymai, kuolabiau-
siai varžę tą nelaimingą kraštą, kaip antai užgynimas žemės pirkti (1782), mokyklų steigti. Atmainytas įsakymas katalikams privers-
tinai dalyvauti protestantų pamaldose

(1793). Bet tie daliniai palengvinimai negalėjo patenkinti Irlandijos katalikų. Visas kraštas stojo į kovą atgauti savo teisėms. Garsus irių vadovas O. Conelis kvietė tam tikslui susirinkimus, prašymais, į parlamentą siunčiamais, įrodinėjo neteisimą su irais

elgesį. 1829 m. Anglijos parlamentas priėmė įstatymą, kurs suteikė Irlandijos ir Anglijos katalikams pilną tikėjimo laisvę ir sulygino jų teises su protestantų teisėmis dalyvauti parlamente ir valdžios vietas užimti. Kai kurios tikrai aukštosios vietos paliko katalikams uždarytos. Panaikinta katalikams uždėtoji pareiga mokėti dešimtinį protestantų dvasiškiams (1838), pripažinta katalikų bažnyčioms teisė turto įsigyti (1845).

Nuo to laiko prasideda katalikų Bažnyčios atgijimas ir Anglijoje. Popiežius Pijus IX sugrąžino Anglijoje katalikų hierarchiją (1850), Leonas XIII Skotijoje. Anglijoje dabar yra 3 arkivyskupijos ir 13 vyskupijų, Skotijoje 2 arkivyskupijos ir 4 vyskupijos. Devynioliktojo amžiaus pradžioje Anglijoje tebuvo užsilikusi maža katalikų saujelė, o dabar jų skaičius išneša daugiau, negu 2 milijonu. Katalikų Bažnyčios augimas Anglijoje eina didyn. Kasmet apie 10 tūkstančių anglų, daugiausiai iš aukštesniųjų luomų, sugrįžta į katalikų tikėjimą. Paskutiniaisiais metais atvirtusiųjų skaičius dar labiau pakilo. 1903 m. perėjo į katalikų tikėjimą Anglijoje 20.000 anglikonų. Katalikų laikraščiai labai išsiplatinę, vienuolynai gražiai veikia. Katalikiškų pradžios mokyklų Anglijos katalikai turi 1754. Pagalios Anglijos parlamentas patvirtino įstatymą, kuriuo valstybė pasiima išpirkti nuo Anglijos lordų žemes, atimtas Irlandijoje kitą kartą nuo katalikų, ir atiduoti jas išmokėjimo sąlygomis irams. Irlandijai pripažinta autonomija su seimu Dubline.

Suvenytoje Didžiosios Britanijos ir Irlandijos valstybėje 1909 m. buvo gyventojų apie 45 mil., iš jų katalikų 5.515.914. (Anglijoje katalikų apie 1.700.000, Skotijoje 518.969, kiti Irlandijoje).

Šveicarijoje.

Isteigiant Helvecijos respubliką (1798) apiplėšta katalikų Bažnyčia Šveicarijoje. Restauracijos laiku (1815—1830) iš naujo sutvarkyti Bažnyčios reikalai. Nuo 1830 m. radikalai su protestantais vėl pradėjo kovą su katalikų Bažnyčia, katalikų laisvė buvo suvaržyta. Paskutiniu laiku Bažnyčios padėtis pagerėjo.

1900 m. Šveicarijoje buvo gyventojų 3.315.444, katalikų 1.379.664.

Ispanija ir Portugalija.

Protestantizmas, padaręs didelių permainų vidurinės Europos kraštuose, nebuvo pasiekęs Ispanijos ir Portugalijos, todėl lig devynioliktojo amžiaus abu tuodu kraštu buvo grynai katalikišku.

Valstybės viešpatavimas Bažnyčioje, tvirtai įsigyvenęs prie Burbonų, išsilaikė ir XIX amžiuje. Ispanija ir Portugalija buvo netoli atskilimo nuo katalikų Bažnyčios. Viešpataujant Ispanijoje Napoleono broliui Juozapui buvo panaikinti vienuolynai. Paskutiniu laiku išsiplėtė socializmas ir anarchizmas. Tikėjimo priešinkai, gaudami valdžią, varžo Bažnyčios laisvę, bet sutinka tvirtą pasipriešinimą iš pusės vyskupų ir visos tautos. Po 1910 metų revoliucijos Portugalijoje išvaryti vienuoliai, atimti jų turtais, atskirta valstybė nuo Bažnyčios.

Belgija 1792 metais buvo užkariauta Francijos ir ištyrė visų revoliucijos ir Napoleono viešpatavimo blogumų. 1814 metais liko ji prijungta prie protestantiškos Olandijos ir lig 1830 metų katalikų Bažnyčia Belgijoje buvo varžoma protestantiškos vyresnybės. 1830 metais katalikų skriaudimas iššaukė revoliuciją, Belgija atsiskyrė nuo Olandijos ir pasidarė nepriklausoma valstybė. Katalikų Bažnyčia Belgijoje susilaukė pilnos laisvės. 1878 m. gavę viršų liberalai buvo įvedę mokyklas be tikėjimo dėstymo, pertraukė santykius su Vatikanu. Katalikai steigė privatinės mokyklas, valstybinės paliko apytuščios. 1884 m. katalikai laimėjo rinkimus į parlamentą ir tvirtai paėmė valdžią į savo rankas.

Olandija.

Nors katalikų Bažnyčia Olandijoje nuo šešioliktojo amžiaus smarkiai buvo suspausta, tačiau užsiliko joje nemaža katalikų lig devynioliktojo amžiaus. 1848 metais įvesta Olandijoje nauja konstitucija, kuri pripažino visiems visišką tikėjimo laisvę. 1853

mėtais Pijus IX sugrąžino Olandijoje bažnytinę hierarchiją, ir dabar Olandijos katalikai sėkmingai darbuojasi atgaivinimui tikėjimo dvasios. Įsisteigė daug savų mokyklų, jos gauna pašalpą iš vyriausybės, turi valstybės išlaikomą katalikų universitetą.

Katalikų Olandijoje dabar yra apie 2.500.000, visų gyventojų arti 6 mil.

Rusija.

Per pirmąjį Lietuvos-Lenkijos padalinimą Rusijai atiteko nemažas skaičius Romos katalikų Latvijoje ir Baltarusiuose. Jų padėtis pasidarė sunki. Katryna II įvedė katalikų Bažnyčiai jozefinistiškų valdymo metodų, uždraudė katalikams tiesioginį susižinojimą su popiežium, kai kuriuose atsitikimuose bažnytinių reikalų sprendimą pavedė senatui arba ministeriui. Katalikų reikalams aprūpinti savo valdžia įsteigė Mogilevo vyskupiją, jos vyskupu paskyrė Bogužą-Siestrencevičių. Popiežius, vengdamas didesnių blogumų, patvirtino naują vyskupiją (1783). Bažnytinę katalikų hierarchiją Rusijoje galutinai sutvarkė prie Povilo I atvykęs į Peterburgą popiežiaus pasiuntinys Lita (1798). Buvo įsteigta nauja vyskupija Minske, nustatytos iš naujo sienos Vilniaus, Lucko — Žitomieriaus ir Kamienco vyskupijų, tekusių Rusijai per antrąjį ir trečiąjį Lietuvos—Lenkijos dalinimą, sudaryta nauja bažnytinė provincija. Į ją įėjo Mogilevo arkivyskupija (su vyskupo rezidencija Peterburge) ir vyskupijos Vilniaus, Žemaičių, Minsko, Lucko — Žitomieriaus ir Kamienco.

Katryna II, paėmusi iš Lietuvos ir Lenkijos rusų provincijas, ypatingą dėmesį atkreipė į unitus, kurie buvo susivieniję su katalikų Bažnyčia, bet kuriuos tautybė ir liturgija jungė su rusais stačiatikiais. Katryna II manė, kad unitus lengva bus atitraukti nuo katalikų Bažnyčios. Mirštant unitų vyskupams ir kunigams, nebeleista unitams rinkti naujų vyskupų, bet į jų vietą skirta stačiatikių vyskupai, unitų parapijos būdavo prikeriamos prie stačiatikių. Tokiu būdu apie du milijonu Baltrusijos unitų prijungta, viešpataujant Katrynai II, prie stačiatikystės. Tačiau jų daugumas prie Povilo I vėl sugrįžo prie unijos.

Žmoniškas Aleksandras I katalikų nepersekiojo, bet nuo jozefiniškos sistemos neatsisakė. Nesusitaręs su popiežium skyrė vyskopus, katalikų reikalams prižiūrėti įkūrė biurokратиšką Bažnyčios įstatymams priešingą įstaigą kolegiją, kuri turėjo kontroliuoti vyskopus ir duoti jiems direktyvų.

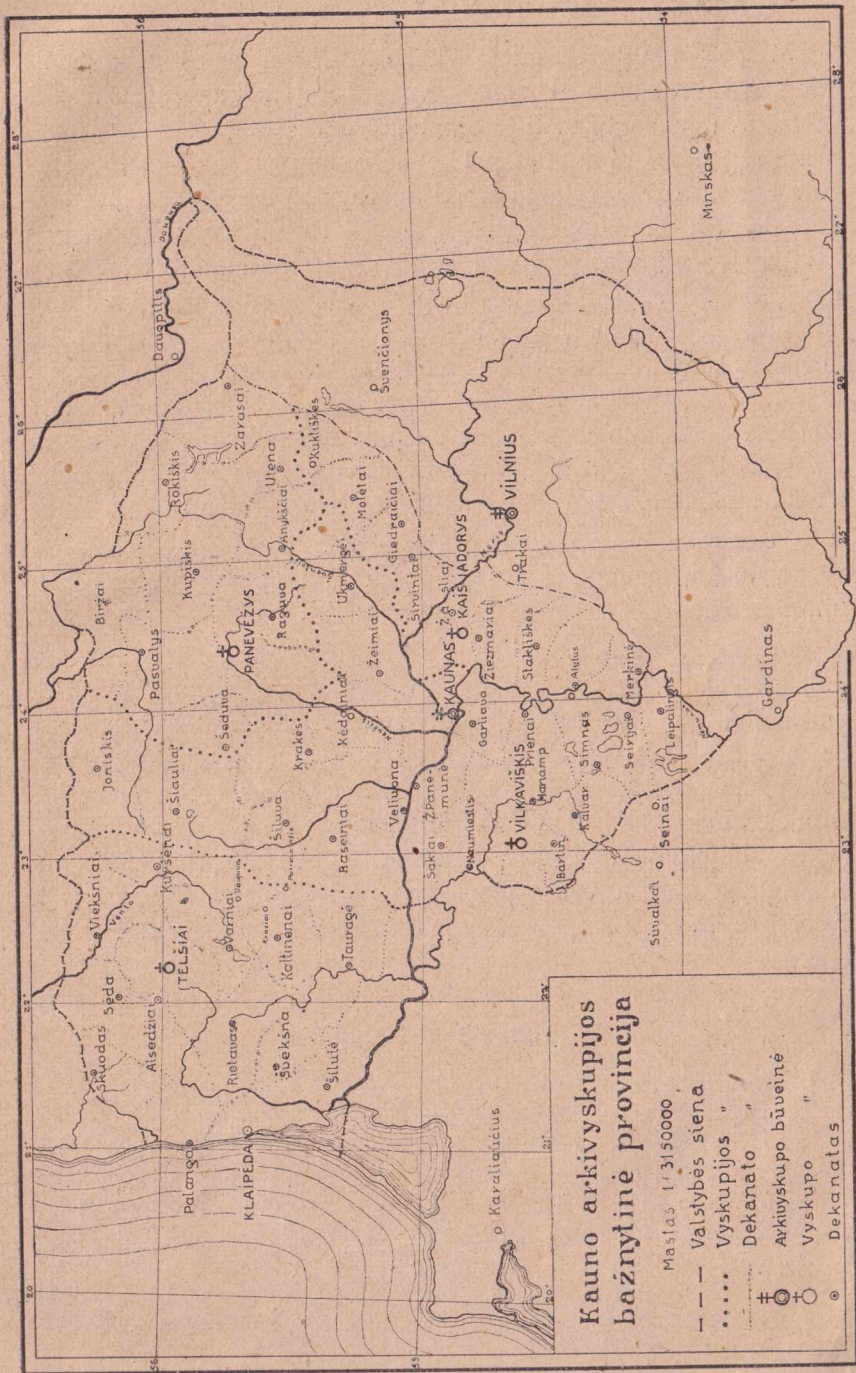
1828 metais bažnytinė unitų valdyba visiškai atskirta nuo katalikų. Į unitų vyskopus paskirti asmenys, linkstantys į stačiatikystę. Tokioje pat dvasioje auklėti unitų kunigai tam tikslui įsteigtoje seminarijoje Žirovicuose. Uždaryti vienuolynai ir mokyklos bazilijonų ordino, turinčio didelės įtakos žinonėse. Kad taip viskas buvo prirengta, 1839 metais unitų vyskupai Siemaško, Zubko ir Lužinskis visų unitų vardu prisijungė prie stačiatikių cerkvės, unija buvo panaikinta, unitai priverstinai prirašyti prie stačiatikystės.

Pavykus panaikinti uniją, Mykalojus I manė ir lotyniškuosius katalikus atplėšti nuo Romos. Nebeskyrė naujų vyskupų, ieškojo tokių, kurie sutiktų be popiežiaus patvirtinimo švęsti naujus vyskopus. Bet pablogėjusios Rusijai politikos gyvenimo sąlygos privertė Mykalojų I padaryti 1847 m. su popiežium įmanomą konkordatą.

1905 m. buvo paskelbta tikėjimo laisvė, ir stačiatikiai galėjo pereiti į katalikų tikėjimą. Bet, paėmus Rusijoje valdžią bolševikams, prasidėjo smarki kova su religija. Katalikų Bažnyčios padėtis yra labai sunki.

Bažnyčia Lietuvoje.

Lietuvoje Mykalojus I uždarė Vilniaus universitetą (1832) dvasiškąją akademiją perkėlė į Peterburgą (1842). Panaikino daugumą vienuolynų (191), atėmė bažnyčioms daugumą jų turtų (1842). Uždarė prie vienuolynų laikomasias mokyklas ir jaunimo mokymą pavedė valstybės mokykloms. 1847 metų padarytas konkordatas nustatė, kad vyskupai bus skiriami ciesaoriaus, pirma susižinojus jam su popiežium. Vyskupams pripažintos teisės, sujungtos su vyskupijų valdymu. Bet Rusijos vyriausybė konkordato nepaskelbė ir jo pilnai nesilaikė.

Daug blogo iškentėjo katalikų Bažnyčia Lietuvoje dėl 1863 metų sukilimo. Uždėta ant vyskupų ir kunigų sustiprinta priežiūra ir suvaržytas jų bažnytinis darbavimasis. Atimta daug bažnyčių; daug vyskupijų paliko be vyskupų. 1882 metais popiežiui Leonui XIII pavyko padaryti su Rusijos vyresnybe naują konkordatą. Tada buvo paskirti vyskupai į Rusijoje esančias katalikų vyskupas, kurios buvo likusios be vyskupų. Suminkštėjo varžymai prie Mikalojaus II. 1897 metais leista katalikams statyti kryžių prie savo namų ir statyti ir taisyti parapines bažnyčias, neklaušiant kas kartą valstybės vyresnybės. 1904 metais nuimtas uždraudimas spausdinti lietuvių knygas lotyniškėmis raidėmis. 1905 metais nuimta nuo dvasiškios sustiprintoji priežiūra ir uždraudimas pirkti žemę katalikams valstiečiams be vyriausybės leidimo. Leista mokyti katalikų vaikus mokyklose tikėjimo prigimta kalba.

Konstitucinio valdymo įvedimas ir spaudos grąžinimas davė katalikams galimybės steigti savas draugijas, naudotis spausdintu žodžiu.

Bažnyčia susilaukė Lietuvoje visiškos laisvės įsikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei. Organizuojasi vienuolynai. Prie universiteto įsteigtas teologijos-filosofijos fakultetas. Atgauta daug bažnyčių, kurias įvairiais laikais buvo atėmusi Rusijos vyriausybė. Pagaliau 1926 m. įvyko labai svarbi permaina. Lietuvos vyskupijos buvo atpalaiduotos iš valdžios Mogilevo ir Varšuvos metropolitų ir įkurta Lietuvos bažnytinė provincija su metopolitu Kaune ir vyskupais Vilkaviškyje, Kaišiadoryse, Panevėžyje ir Telšiuose. Prie Telšių vyskupijos priskirta ir Klaipėdos prelatūra.

Vilniaus vyskupai.

25. Motiejus Juozapas Ancuta (1722—1723) atnaujino ir aprūpino bažnyčias, per švedų užėjimą sunaikintas.

26. Karolis Petras Pancierzynskis (1724—1730), uolus vyskupas, rūpinosi atgaivinti per karus ataušusią tikėjimo dvasią.

27. Mykolas Zenkevičius (1730—1762), labai veiklus, bažnytinės dvasios. Atliko kunigų susivažiavimą ragino juos rūpintis Dievo tarnavimu.

28. Ignacas Jokūbas kunigaikštis Masalskis (1762—1794) iš Riuriko ir Algirdo giminės didikų ponų. Mokslus ėjo Romoje, gavo teologijos daktaro laipsnį. Vyras žymus kiekvienu atžvilgiu, patriotas ir rūpestingas vyskupijos valdytojas, mokytas, valstiečių užtarėjas. Padėjo iškilti gabiems žmonėms. Ragino klebonus steigti parapišines mokyklas ir ligonines (špitoles). Rūpinosi pamaldų iškilmingumu, pataisė katedrą. Bet netrūko jam ir ydų. Kaip didelis ponas, labai troško garbės, tuo daugindamas sau priešininkų iš didikų. Būdamas pirmininkas Edukacijos komisijos, neprižiūrėjo valdinininku, ir jie daug prisivino valstybės turto. Išaikvojo ir savo didelius turtus, statydamas rūmus Vilniuje ir Verkuose. Prisidėjo prie Targovicos konfederacijos ir Varšuvoje per revoliuciją buvo pakartas (1794). Kasciuška verkė sužinojęs, kad taip be teismo nužudytas toks žymus vyras.

Lietuva 1795 buvo prijungta prie Rusijos. Vilniaus vyskupija buvo be ganytojo. Pradžioje valdė kapitula, paskui jos išrinktas Dovidas Pilkauskas. 1796 m. Rusijos vyriausybė buvo panaikinusi pačią Vilniaus vyskupiją arba ją prijungusi prie Livonijos vyskupijos su sostine Vilniuje. 1798 m. vėl atgaivinta vyskupija siauresnėse ribose. Jos dalis atiteko Mogilevo, Minsko, Seinių vyskupijoms.

29. Jonas Kasakauskas (1796—1808), Livonijos vyskupas. Prie jo sugrąžintas senasis kalendorius (12. XI. 1799). Prie Vilniaus vyskupijos prijungtas Kuršas.

30. Hieronimus Strziemien Strojnovskis (1808—1815), pajoras, Vilniaus universiteto pirmasis rektorius, paskui Lucko pavyskapis ir kapitulos atstovas Peterburgo Kolegijoje. Gyvendamas Peterburge, ketino iš Kolegijos padaryti vyskupų sinodą Bažnyčiai valdyti. Paskirtas Vilniaus vyskupijos valdytoju, į Vilnių nesugrįžo. 1814 prekonizuotas Vilniaus vyskupu parvažiavo, bet nė ingreso neatlikęs mirė.

Vilniaus vyskupiją, gavęs ciesaoriaus liepimą, iki mirties (1826) valdė metropolitas Sestrencevičius.

31. Andrius Benediktas Klungevičius (1828—1842) iškilo savo mokslu ir dora.

32. Vaclavas Žilinskis (1846—1858). Perkeltas į Mogilevo metropolitą (1850) dar kai kurį laiką valdė Vilniaus vyskupiją.

33. Adomas Stanislovas Krasinskis (1858—1863), mokytas literatas. 1863 m. Muravjevo įsakymu išvežtas į Rusiją.

Po 1863 m. maišto buvo uždaryti beveik visi likusieji vienuolynai, atimta daug bažnyčių. Uždraustas naujų bažnyčių statymas, senųjų taisymas, kunigų susivažiavimai į atlaidus.

Išvežus vyskupą Krasinskį ir kelius kapitulos narius, į kapitulą pateko keli valdžios šalininkai. Jie dar prie gyvos Krasinskio galvos valdytoju išrinko (1866) Rusijos valdžiai atsidavusį Petrą Žilinską, apie jo

išrinkimą nė nepranešta popiežiui. Valdė iki 1883 m. Pagaliau atvykęs į Romą darė atgailą už sulaužymą Bažnyčios teisių, mirė susivienijęs su Bažnyčia (1887).

34. Karolius Grinievieckis (1883—1885) mėgino suvaldyti kunigus Rusijos valdiškos politikos šalininkus, bet pats buvo į Rusiją išvežtas. Paskui apsigyveno Lvove.

35. Antanas Pranciškus Audzevičius (1890—1895), iš lietuvių valstiečių, uolus, maldingas, bet gerai žmonių nepažįstas.

36. Steponas Aleksandras Zvieravičius (1897—1902) buvo išvežtas į Rusiją už tai, kad išleido aplinkraštį, gindamas katalikų vaikams lankyti cerkvines mokyklas. Mirė Sandomieriaus vyskupu.

37. Eduardas baronas Ropas (1904—1907) sudarė katalikišką politinę partiją, buvo išrinktas atstovu į pirmąją Rusijos valstybės dumą, Rusijos vyriausybės atstatytas nuo vyskupijos. 1917 liko Mogilevo metropolitu.

38. Kazimieras Mykolas Michalkevičius (1908—1918) valdė vyskupiją kaip apaštališkas vikaras. Prie jo ginčai lietuvių su lenkais dėl pamaldų kalbos bažnyčiose pasiekė aukščiausią laipsnį.

39. Dr. Jurgis Matulevičius, (1918—1927). Labai uolus ganytojas. Atgaivino marijonų vienuolyną, buvo jo generolas. Įvykino Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimą. Lenkų vyriausybės iš Vilniaus priverstas atsistatydinti, mirė Kaune popiežiaus delegatu. Lenkų vyriausybė Vilniaus vyskupiją pakeitė į metropoliją, arkivyskupu paskirtas lenkas, mokąs lietuviškai, Jalbžikauskas.

Žemaičių vyskapai.

35. Jonas Steponas kunigaikštis Giedraitis (1778—1801). Atliktas Šiluvės šv. Marijos paveikslo karūnavimas. Įvestas įsakant ciesoriui Povilui naujas konsistorijos sutvarkymas.

36. Juozapas Arnulpas kunigaikštis Giedraitis (1801—1838). Mokėsi Varniuose, Vilniuje, Romoje. Aplankė visą vyskupiją (1805 ir 1806). Patsai literatas, palaikė bajorus, kurie lietuviškai rašė, išvertė ir išleido lietuviškai Šventojo Rašto Naująjį įstatymą. Nuo 1815 ėmė sirgti melancholija, užsidaręs ramumo ieškojo. Už išleidimą rašto, kviečiančio į sukilimą 1831 m., atimtas jam vyskupijos savarakiškas valdymas, pavestas priežiūrai Simono Giedraičio. Mirus Juozapui Arnulpui vyskupiją valdė

Simonas kunigaikštis Giedraitis (1838—1842). Per jo atimtos bažnyčioms žemės, panaikintos vienuolių laikomos lenkiškos mokyklos, įvestos rusiškos (1837). Po to mirties valdytoju kapitulos buvo išrinktas kun. Jonas Gintila (1842—1850). Paliko didelę biblioteką.

37. Motiejus Valančius (1850—1875) veiklus, rūpestingas, literatas. Įvedė visuotinę blaivybę. Įsteigė beveik visur parapines mokyklas, norėjo leisti pirmąjį lietuvišką laikraštį, parašė daug lietuviškų knygelių. Prie jo Žemaičių vyskupija buvo beveik dvigubai padidinta prijungimu 8 dekanatų nuo Vilniaus vyskupijos (Kauno, Ukmergės, Utenos, Ežerėnų, Obelių, Panevėžio, Žemgalių, Kuršo). Vyskupijos sostinė perkelta iš Varnių į Kauną (1864). Bažnyčia labai nukentėjo dėl maišto 1863 metų. Valančius kovojo iki amžiaus galo, gindamas Bažnyčios teises.

Po Valančiaus mirties vyskupiją valdė 1875—1883 m. vyskupas Aleksandras Beresnevičius, buvęs Peterburgo Dvasiškosios Akademijos rektorius. Paskui perkeltas vyskupu į Vloclavką.

38. Mečislovas Paliulionas (1883—1908), drąsus kovotojas dėl bažnyčios teisių. Pabaigoje savo valdymo susilaukė atmainymo daugelio įstatymų, varžančių Bažnyčios laisvę.

39. Gasperas Cirtautas (1908—1913), ramaus būdo, geros širdies. Pritarė tautiniam lietuvių judėjimui ir palaikė jį.

40. Pranciškus Karevičius nuo 1914—1926 m. Visa energija palaikė lietuvių visuomenišką veikimą. Praplatino lietuvių kalbai teises viešame vartojime. Labai daug prisidėjo prie Lietuvos valstybės kūrimo, visur palaikydamas jos nepriklausomybės idėją. Serapiškos dvasios vyras, dalijant iš naujo vyskupijas, atsisakė nuo savo vietos. Pakeltas į tituliarinius arkivyskopus, istojo į marijonų vienuolyną Marijampolėje.

Seinų vyskupija.

Per trečiąjį Lietuvos padalinimą Lietuvos užnemunis teko Prūsams. Bažnytinių žvilgsniu tas Lietuvos kraštas priklausė Vilniaus ir Žemaičių vyskupijoms. Prūsų vyriausybė nesutiko, kad jiems priklausą kraštai tikėjimo dalykuose klausytų vyskupų, gyvenančių svetimose valstybėse. Todėl Prūsija Lietuvos užnemuniui pasirūpino įsteigti naują Vigrių vyskupiją (patvirtintą popiežiaus Pijaus VI 1799 m.). Vyskupui buvo atiduotas Kamedulų vienuolynas su gražia bažnyčia, esantis didelio Vigrių ežero saloje. Vienos kongresas pripažino Rusijai didesniąją dalį Varšavos kunigaikštijos. Tuomet įvyko ir vyskupijų naujas padalinimas. Prie Vigrių vyskupijos buvo prijungti trys dekanatai, atimti nuo Plocko vyskupijos (Lomžos gubernija). Pati vyskupija ėmė vadintis nebe Vigrių, bet Seinų arba Augustavo, dėl to kad vyskupo sostinė liko perkelta (1818) iš Vigrių į Seinus (Augustavo

karvedijoje). Katedrai buvo atiduota graži Seinų dominikonų bažnyčia, seminarijai — jų vienuolynas. Pagaliau, per paskutinįjį pasaulinį karą įsikūrus Lenkijos nepriklausomai valstybei, Lomžos žemė buvo atskirta nuo Seinų vyskupijos.

Seinų vyskupija, sujungta po Lietuvos padalinimo politikos ryšiais su Lenkijos žemėmis, vyskopus dažniausiai gaudavo lenkus. Vyskupais buvo:

1. Mykolas Pranciškus Karpavicius (1799—1803), garsus pamokslininkas, Vilniaus universiteto profesorius.

2. Jonas Klemensas Golaševskis (1804—1820). Kaip senatorius gyveno daugiausiai Varšavoje.

3. Ignotas Ciževskis (1820—1823). Prie jo įsteigta kapitula.

4. Mykolas Manugevičius (1826—1834). Gimimu armėnas. Mokslus ėjo Romoje. Gyveno Varšavoje. Jo laikais įsteigta kunigų seminarija.

5. Paulius Strašinskis (1837—1847), uolus ir darbštus, rūpinosi žmonių reikalais. Bet kaip lenkas nenumanė gerai lietuvių reikalų, ir lietuvių kalba ne visados turėjo bažnyčiose sau priderinčias teises.

Mirus Strašinskiui vyskupija per 16 metų neturėjo tikrojo ganytojo, buvo valdoma laikinių administratorių.

6. Konstantinas Ireniejus Pomian grapas Lubienskis (1860—1869), aukštos kilmės, uolus, rūpestingas. Gindamas Bažnyčios teises nusidėjo Rusijos vyriausybei ir buvo jos ištremtas į Permę. Kelionėje susirgo. Kad ir sergantis buvo vežamas, pasimirė Žemajame Novgorode.

7. Petras Povilas Vierzbovskis (1872—1893), pirmas Seinų vyskupas iš tos pačios vyskupijos kunigų.

8. Antanas Baranauskas (1897—1902), pirmas Seinų vyskupas lietuvis, iš Žemaičių vyskupijos, poeta, lietuvių kalbos žinovas, mokytas literatas, griežtas asketas, labai darbštus.

9. Antanas Karosas, iš Žemaičių vyskupijos, nuo 1910 tebevaldė Seinų vyskupiją.

Be lotyniškosios liturgijos katalikų yra dar Europoje katalikų, prisilaikančių armeniškosios, graikiškosios ir slaviškosios liturgijos. Galicijos armenus katalikus valdo Lvovo arkivyskupas. Rumeniškosios liturgijos katalikai turi

atskirą savo metropolitą su keletu vyskupų. Katalikai rusai (unitai) turi savo arkivyskupą Lvove.

Tuose kraštuose, kur katalikų skaičius visiškai mažas, kaip antai Norvegijoje, Švedijoje, Danijoje *), neturi jie tikros bažnytinės hierarchijos, ir katalikų reikalus aprūpina apaštališki prefektai ir vikarijai, tam kartui popiežiaus skiriami ir užimą vyskupų vietą. Keletas tokių prefektų yra grynai protestantų kraštuose (Vokietijoje, Norvegijoje) ir Turkijoje.

Viso labo katalikų Europoje skaitoma apie 180 mil.

b) Amerikoje.

Devynioliktajame amžiuje labai išsiplėtė katalikų tikėjimas Šiaurinės Amerikos Suvienytose Valstijose. XVIII amžiaus pabaigoje tame krašte tebuvo apie 30.000 katalikų (visų gyventojų buvo apie 4 milijonus), gi 1909 m. katalikų Suvienytose Valstijose buvo su viršum 14 milijonų. Katalikų skaičių padidino čionai ateiviai iš Europos. Labai gražiai darbuojasi vienuoliai, išsiplėtojo katalikų draugijos ir spauda. Visa palaiko katalikų labdarybę. Konstitucija 1787 m. padėjo į valstybės tvarkymo pamatą pilną tikėjimo laisvę, nors Bažnyčia atskirta nuo valstybės. Betgi visų tikybių kunigai laisvi nuo pareigos tarnauti kariuomenėje, Bažnyčios turtai nuo mokesčių, kiekvienai tikybinei draugijai užtikrinta valstybės globa. Bažnyčios reikalamis valstybė nieko neduoda, tikintys savo pinigais palaiko visas Bažnyčios įstaigas. Ta laisvė protestantus privedė prie susiskaldymo į daugybę sektų, paplūdo jų tarpe bedievyystė, o katalikų tikėjimui leido gražiai išsiplėtoti.

Iš viso dabar Suvienytose Valstijose (be Pilypinų) katalikų apie 20 mil., pačiame New-Jorke arti 3 mil.

Gražiai plėtojasi ir lietuvių katalikiškas veikimas Suvienytose Valstijose. Jų yra apie 700 000, turi apie 100 savo parapiinių bažnyčių, įsteigė savo mokykloms kongregacijų, paskutiniu laiku labai gražiai plėtojasi spauda.

*) Norvegijoje katalikų apie 3000, Švedijoje apie 4000, Danijoje apie 5400.

Kanadoje katalikų skaičius devynioliktajame amžiuje labai pakilo, buvo įsteigta daug vyskupijų. 1909 m. Kanadoje buvo katalikų apie 2¹/₂ mil., visų gyventojų apie 7,35 mil.

Romaniškoji Amerika (vidurinė ir pietinė) buvo XIX amžiaus pradžioje beveik visai Ispanijos ir Portugalijos valdžioje. 1808—1824 m. tie Amerikos kraštai atsiskyrė nuo savo metropolijų ir įsikūrė 18 respublikų. Tų respublikų istorija tai nuolatinės kruvinos savitarpio kovos, varžymas, plėšimas Bažnyčios ir vėl tam kartui derinimasis su ja. Katalikų gyvenimas tuose kraštuose buvo sunkus: viešpatavo masonai ir liberalai, trūko kunigų. Popiežiams rūpinantis, Romoje įsteigta tiems kraštams tam tikra mokykla Pio-Americanum (1858), mokymas joje pavestas jėzuitams. Jos rūmuose 1899 m. buvo sušauktas visuotinis romaniškosios Amerikos susirinkimas, kuriame dalyvavo 52 vyskupu.

Vidurinėje ir pietinėje Amerikoje katalikų priskaitoma apie 60 milijonų, protestantų 1¹/₂ mil. ir stabmeldžių apie 2¹/₂ mil.

Katalikų Bažnyčios misijos.

Katalikų Bažnyčia, vykdydama Jėzaus įsakymą: „eidami mokykite visas pasaulio gimines“, visuomet rūpinosi Evangelijos mokslu apšviesti tas pagonių tautas, kurios dar jo nebuvo pažinusios. Kiekvienas amžius vis naujų tautų atvedė į Kristaus Bažnyčią, ir visa jos istorija yra nuolatinis Kristaus mokslo plitimas. Ilga Bažnyčios su protestantizmu kova šešioliktajame ir septynioliktajame amžiuje susilpnino jos jėgas ir sumažino jos įtaką. Dar labiau trukdė misijų veikimą revoliucija, panaikinusi vienuolynus, atėmusi jų turtus. Misijonorių skaičius labai sumažėjo. Bet devynioliktajame amžiuje (nuo 1830 m.) misijos vėl atgyja. Palengvėjo žmonių susisiekimas, išradus gelžkelius ir garlaivius. Europos valstybės stengėsi įgyti kolonijų, kur atsidarė ir misijonoriams dirva.

Popiežius Gregorijus XV septynioliktajame amžiuje įsteigė Romoje kongregaciją de propaganda fide, kurios žiniai ir pavestos misijos. Ji tam tikroje seminarijoje auklėja Evangelijos

skelbėjus visiems pasaulio kraštams. Devynioliktajame amžiuje Evangelijai platinti pagonių tarpe susitaisė įvairiuose Europos kraštuose tam tikrų misijų draugijų, kurios laiko seminarijas misijonoriams auklėti ir renka pinigus misijoms šelpti. Tam tikri laikraščiai ir kitokie leidiniai žadina interesavimąsi misijomis plačioje visuomenėje. Įsteigta apie 30 naujų seminarijų misijonoriams rengti.

Stabdė misijų darbą priešingi vieni kitiems koloninių valstybių reikalai. Koloninės valstybės tiktai savo pavaldiniams teledavdavo steigti misijas savo kolonijose, todėl vietiniai gyventojai galėjo žiūrėti į misijonorius kaip į tų valstybių politikos agentus. Tiktai viena Anglija nedarė jokių kliuvinių kitų valstybių misijonoriams. Katalikų misijoms kliudė protestantų misijų atsiradimas visur tenai, kur misijonoriams nebuvo gyvybės pavojaus. Europiečių, dažnai žmonių be tikėjimo, pavyzdys irgi nepalaikė misijų pasisiekimo. Todėl ir katalikų tikėjimas ne taip greitai plečiasi, kaip tai seniau būdavo. Katechumenams reikia ilgesnio prirengimo. Betgi ir dabar misijų pasisiekimas ne mažas. XIX amžiuje įsteigta 166 nauji misijų apskriviai, per paskutinius 50 metų pakrikštyta 8 milijonai pagonių, buvo apie 1 milijoną katechumenų (iki 1907). Misijose svarbią vietą užima mokykla. Joje daugiausiai darbuojasi moterys vienuolės. Šalia Bažnyčios statoma mokykla, ligoninė, namai apleistiems vaikams auginti. Misijose daugiausiai darbuojasi vienuoliai europiečiai, vietinių kunigų neužtenka. Žymiausios misijų seminarijos buvo Paryžiuje (1293 misijonoriai 1904 m.), Liono (įsteigta 1822 m., 1906 m. turėjo įplaukų misijoms 6,5 mil. frankų), Leopoldo draugija Austrijoje, šv. Pranciškaus Ksavero Vokietijoje.

Misijos labai nukentėjo per paskutinį didįjį karą. Daug vokiečių misijonorių buvo pašalinta iš kraštų, atitekusių antantai.

Europoje.

Balkanų pusiasalyje XIX amžiuje valstybių santykiai atsimainė, susilpnėjus Turkijai atgavo nepriklausomybę krikščionių tautos (1829 Graikija, 1878 Serbija, Bulgarija, Rumunija) Bosnija

ir Hercogovina atiduota Austrijai). Kraštuose, palikusiųose Turkijos valdžioje, paskelbta tikėjimo laisvė. Balkanų pusiasalio kraštuose įsteigta katalikų Bažnyčios hierarchija. Romoje įsteigtos tam tikros seminarijos kunigams rengti rytų šalims. Trukdė čionai misijų plitimą galinga Rusijos įtaka. Prieš karą Balkanų pusiasalyje buvo apie 700,000 katalikų, daugiausia Bosnijoje ir Hercogovinoje.

Azijoje.

Azija savo didumu ir gyventojų skaičiumi užima pirmąją vietą tarp visų pasaulio dalių. Iš Azijos patekėjo krikščionių tikėjimas, ir vakarinė jos dalis kitą kartą visa buvo priėmusi krikščionių tikėjimą. Bet Nestorijaus, Eutikio ir monoteletų herezijos atitraukė daugumą Azijos krikščionių nuo katalikų Bažnyčios. Paskui arabai ir turkai, užkariavę Mažąją Aziją, primetė krikščionių tautoms Magometo mokslą. Dabar vakarinėje Azijos dalyje gyvena krikščionys monofizitai ir monoteletai, susimaišę su magometonais, o visa rytinė Azijos pusė tebėra pagonystėje.

Visuotiniame Florencijos susirinkime mėginta Azijos heretikus suvienyti su katalikų Bažnyčia, ir tie mėginimai iš dalies pavyko. Bet ypatingai devynioliktajame amžiuje vyko katalikų misijonierių darbavimas tarp Azijos krikščionių. Kartais ištisos jų apylinkės su savo vyskupais ir kunigais prisijungdavo prie katalikų Bažnyčios. 1904 m. apie 50,000 Kurdistano nestorijonų susijungė su katalikų Bažnyčia. Svarbų darbą atlieka mokyklos, ir jų daugybę laiko misijonieriai visoje Mažojoje Azijoje.

Pilypinų salos ilgą laiką buvo Ispanijos valdomos, ir Ispanijos misijonieriai daugumą tų salų gyventojų apšvietė Kristaus mokslu. Katalikų skaičius XIX amžiuje pakilo nuo 2,5 milijono iki 6,8 mil. (naujai įtikėjusių apie 1 mil.). Darbavosi daugiausia vienuoliai ispanai. Suvienytos Amerikos Valstijos, 1904 m. užėmusios tas salas, išvarė visus kunigus ispanus, todėl labai trūko kunigų. Protestantai pasėjo nesutikimą tarp pačių katalikų.

Priešakinė Indija priskaitoma prie turtingiausių Azijos kraštų, ir pačios vakarų Indijos gyventojų skaičius siekia 315

milijonų. Seniau Indija priklausė portugalam, bet aštuonioliktojo šimtmečio pabaigoje ir devynioliktojo pradžioje užėmė ją anglai. Devynioliktajame amžiuje katalikų skaičius Indijoje padidėjo 5 kartus, jų yra apie 2,6 mil. (1908 m.). Gražiai darbuojasi ne tik tai europiečiai vienuoliai, bet taip pat apie 15 vietinių kongregacijų.

Užpakalinėje Indijoje (Siame, Aname) misijonorių darbą trukdė nuolatiniai karai. Aname iki 1857 m. buvo nužudyta 77 misijonoriai su daugybe įtikėjusių to krašto gyventojų. Anglai ir prancūzai, užėmę dalį tų kraštų, sustabdė karus. Misijos geriau galėjo veikti. Dabar katalikų priskaitoma tuose kraštuose apie 1 milijoną.

Japonija tikrai nuo 1858 m. teatidarė europiečiams įžengimą į savo kraštą. Atvykusieji misijonoriai krašto viduje atrado krikščionių, kurie be kunigų ir bažnyčių išlaikė katalikų tikėjimą nuolatinuose persekiojimuose. Užėjus vėl naujam persekiojimui žuvo daug katalikų. Pagaliau 1884 m. pripažinta krikščionių tikėjimui laisvė. Misijų pasisėkimas Japonijoje lig šiol nedidelis.

Daug kliudė protestantų ir stačiatikių misijos, dar labiau japonų pasidavimas materialinei vien Europos kultūrai. Katalikų Japonijoje skaitoma apie 72,000. Korejoje priskaitoma apie 76,000.

Per 100 metų (iki 1820) trukęs smarkus katalikų persekiojimas sunaikino Kinuose misijas, bet negalėjo sulaužyti krikščionių drąsos. Katalikų tikėjimas, nors per tiek amžių smarkiai persekiojamas, įleido galias šaknis. 1858 ir 1860 metų sutartys atidarė krikščionių misijonoriams laisvą įžengimą į Kinų valstybę. Bet kiniečių neapykanta sukurstydavo tamsias minias, ir ne kartą ginkluotos gaujos sunaikindavo misionorių ilgo darbo vaisius. Misijonorių veikimą Kinuose labai trukdo neapykanta, su kuria kiniečiai žiūri į visus svetimtaučius. Daug blogo padarė katalikų misijoms Kinuose 1900 metų maištas, kada liko sugriauta daug bažnyčių ir išžudyta daug katalikų. Katalikų skaičius Kinuose išneša pusantro milijono (viso labo Kinų gyventojų 428 milijonų), misijų mokyklų yra apie 5.000 ir $1\frac{1}{2}$ milijono katechumenų.

Katalikų visoje Azijoje skaitoma apie 12 mil.

Afrikoje.

Mūsų laikais yra Afrikoje ši katalikų bažnytinė hierarchija: Aleksandrijoje lotyniškas patriarchas ir Ispanijos, Portugalijos ir Francijos kolonijose 15 lotyniškųjų vyskupų. Prie popiežiaus Leono XIII Aigipto koptų dalis susivienijo su katalikų Bažnyčia. Turi jie savo atskirą patriarchą, kurio valdžioje yra du koptų vyskupu. Vidurinė ir pietinė Afrika, gyvenama laukinių tautų, negrų, hotentotų ir bušmenų, ir lig šiol mažai tebuvo žinoma Europos tautoms. Tikrai devyniolikajame amžiuje Afrika buvo geriau ištirta. Daugumas jos žemių dabar priklauso įvairioms Europos valstybėms, ir visose jose atliekamos misijos tarp pagonių. Katalikų misijos Afrikoje padalytos į apaštališkus vikarijatus ir prefektūras. Didelis laukas užimtas dirbti, ir gausiai beriama Evangelijos sėkla. Artai milijono Afrikos gyventojų lig šiol jau yra priėmę katalikų tikėjimą. Daug pasidarbavo misijoms kardinolas Lavigerie. Ilgą laiką kovodamas pagaliau sustabdė prekybą negrais, kurie buvo gaudomi ir pardavinėjami į nelaisvę į Ameriką. Misijų darbą labai trukdo nesveikas europiečiams Afrikos oras, laukinis daugelio Afrikos tautų būdas ir magometonų fanatizmas, taip pat ir atsiradusios visur Afrikoje protestantų misijos. Visoje Afrikoje katalikų skaitoma 3,2 mil. Viso labo gyventojų Afrikoje 180 milijonų.

Amerikoje.

Vidurinė ir pietinė Amerika nuo pat tų kraštų atradimo buvo užimta ispanų ir nuo jų gavo Evangelijos šviesą. Dabar beveik visi tų kraštų gyventojai yra katalikai, nors beveik visur yra dar indijonų pagonių. Pietų Amerikoje viso labo pagonių liko iki 1,5 milijono, daugiausia Brazilijoje. Beveik visą pietų Patagoniją atvedė į katalikų tikėjimą salezijonai. Misijų darbą labai kliudo nuolatinės revoliucijos pietų Amerikos respublikose ir įsigalėjimas jose masonų.

Vėliau, negu pietinė Amerika, tepaliko žinoma Europos tautoms žieminė jos dalis. Pirmi tenai pradėjo lankytis ir gyventi anglai, kurie, atėmę nuo vietinių gyventojų žemę, įsisteigė tenai savo kolonijų. Anglijos kolonijose, vadinamose Kanada, indijonų

pagonių beliko apie 50.000 (1901 m.). Dar liūdnesnis buvo likimas indijonų Suvienytose Amerikos Valstijose. Ateiviai atėmė iš vietinių gyventojų žemes. Indijonai traukėsi vis toliau į vakarus. Beliko jų apie $\frac{1}{4}$ milijono. Trečioji jų dalis dabar išpažįsta katalikų tikėjimą. Be to, pietiniuose štatuose yra apie 8 milijonus negrų. Prieš 1865 m. jų savininkai draudė jiems priimti katalikų tikėjimą. Įgijus negrams laisvę, patraukė į savo pusę daug negrų įsigalėję anabaptistai ir metodistai. Tiktai paskutiniuoju laiku veikliau ėmė darbuotis tarp negrų anglų katalikų misinė draugija ir atvedė į katalikų Bažnyčią apie 150.000 negrų. Užsilikę kur-ne-kur žiemų Amerikos vietiniai gyventojai lig šiol tebėra pagonys, ir tiktai ne labai seniai įvestos tarp jų katalikų misijos.

Katalikų skaičius visoje Amerikoje išneša apie 77 mil. Viso labo gyventojų Amerikoje apie 163 milijonus.

Australijoje.

Visa Australija, Naujoji Zelandija ir daugumas aplinkinių salų priklauso Anglijai, todėl gyventojų daugumas tenai protestantai. Vietiniai gyventojai baigia žūti dėl ligų ir priespaudos. Baigiantis XVIII amžiui Australija buvo išsiuntimo vieta nusikaltėliams, katalikų tenai 1820 m. tebuvo 2000. Viešpatavo turtinga anglikonų bažnyčia, katalikai kunigai nebuvo įleidžiami. Nusikaltėlius katalikus su pagaliais varydavo į protestantų pamaldas. Bet paskui, įvykus tikėjimo laisvei, gražiai pražydo katalikų misijos, ir dabar katalikų Australijoje priskaitoma daugiau kaip 1 milijonas. Okeanijos salose yra dar katalikų apie $\frac{3}{4}$ milijono. Katalikų hierarchija teuzvesta Australijoje ir Zelandijos saloje. Kitose salose atliekamos misijos. Viso labo gyventojų Australijoje 5.680.000.

Vidujinis Bažnyčios gyvenimas.

Laiko obalsiai.

Mūsų laikais Bažnyčios priešininkai atmeta ne pavienius Kristaus mokslo dogmatų, bet pamatinius jo dėsnius,

patį tikėjimą į Dievą ir žmogaus dvasiškumą. Visuose kraštuose susidarė organizacijų, kurios stengiasi pašalinti iš tautų gyvenimo krikščionystės dėsnius. Daugeliui žmonių atsitraukus nuo apreikšto tikėjimo, susilpnėjo idealizmo atjautimas, įsigalėjo ma-

Popiežius Leonas XIII.

terialistiškas gyvenimo supratimas. Žmonės be tikėjimo, mažiau bebrangindami aukštesnes dvasios vertybes, visas savo pastangas labiau nukreipia į materialių gerybių įgijimą. Dėl to paaštrėjo luomų kova, kuri įstūmė Europos visuomenę į nuolatinių revoliucijų padėtį. Joje vadovavimą paėmė socialdemokratai.

Toms mūsų amžiaus klaidoms atitaisyti paskelbė programą popiežius Leonas XIII. Ne luomų kova, bet visų luomų sude-

rinimas teisybės ir meilės pagrindais, krikščioniškai-demokratiškas veikimas turi grąžinti žmonijai ramybę. Savo enciklikose apie darbininkų būvio pagerinimą, valdovų ir pavaldinių pareigas, krikščionišką valstybės sutvarkymą, tikrąją laisvę, moterystės šventumą Leonas XIII išaiškino svarbiuosius laiko klausimus. Mokslui pakelti ir rimtam gyvenimo supratimui palaikyti patarė aukštesnėse mokyklose labiau užsiimti krikščioniškąja filosofija. Palengvino istorijos tyrinėjimus, atidarydamas visiems laisvą priejimą į turtingus Vatikano archyvus. Platino Jėzaus Širdies ir Šventosios Šeimynos garbinimą, atnaujino šv. Pranciškaus trečiąjį įstatą ir tuo sužadino gyvesnį religingumą.

Mokslas.

Mokslo plėtojimasis katalikų tarpepo francūzų revoliucijos buvo sutrukdytas. Bažnyčia neteko savų mokyklų, universitetus į savo žinią paėmė valstybė. Mokslu lig šiol daugiausiai užsiimdavo vienuoliai. Jis turėjo nukentėti, kada daugumas vienuolynų buvo panaikintas, jų turtai atimti. Bet palengva mokslas ėmė gautis, iš naujo gražiai pražydo, labiausiai po Vatikano susirinkimo. Atgijo filosofija. Laiko dvasia pakreipė teologijos mokslą į apologetikos pusę. Stengiamasi proto, mokslo įrodymais išaiškinti Dievo apreiškimo reikalingumą ir kitus pamatinius tikėjimo dogmatų. Pakilo taip pat praeities tyrinėjimai. Mokslui palaikyti labai padėjo steigimas tam tikrų laikraščių. Įsikūrė mokslui auklėti tam tikrų draugijų: Vokietijoje Görreso draugija (1876), Austrijoje Leono (1892). Mokyti visų kraštų katalikai ėmė daryti savo susivažiavimus.

Mokslui tarnauja aukštosios mokyklos—universitetai. Po francūzų revoliucijos beveik visuose kraštuose universitetai virto valstybės įstaigomis, Bažnyčios įtaka juose sumažėjo. Universitetuose susisuka gūžtas dažnai tikėjimo priešininkai. Katalikai mokslui plėtoti ėmė steigti privatinčius savo universitetus. Pradžią padarė Belgijos vyskupai, įsteigdami katalikišką universitetą Lövene (1834). Paskui panašų universitetą įsteigė Kana-dos katalikai Lavale (1852), Irlandijos katalikai Dubline (1852),

Francijos katalikai Poitiers (1875), Lille (1876), Angerse (1877), Paryžiuje, Lione, Tulūzoje, Amerikos Suvienytų Valstijų katalikai Vašingtone (1889) ir kitur, Šveicarijos katalikai Friburge (1889), Italijos katalikai Milane, Lenkijos Liubline ir t. t. Vokietijos katalikai savo universitetui steigti negalėjo gauti vyriausybės leidimo. Dabar pati Amerika turi keliolika katalikiškų universitetų.

Vienuolynai.

Aštuonioliktajame ir devynioliktajame amžiuje vienuolynų daug buvo panaikinta. Devynioliktajame amžiuje jie vėl iš naujo atgijo ir susilaukė lig šiol nematyto išsiplėtojimo. Ne tiktai atgijo vienuolynai, buvusieji prieš revoliuciją, bet įsteigta daug ir naujų vienuolių draugijų—kongregacijų. Francijoje 1789 m. moterų vienuolių buvo 37.000, gi 1901 m. jų buvo 183.901. Naujų kongregacijų XIX amžiuje įsteigta apie 400, daugiausia Francijoje.

Drausmė ir papročiai.

Vienuolynams netekus turtų, pragaišo tiek bloga dariusieji komenduoti vienuolynų viršininkai. Iš Bažnyčios atėmus turtus, pranyko paprotis, kad keletą vietų užimtų vienas kunigas. Bajorų sūnūs be pašaukimo nustojo veržtis į kunigus.

Drausmė suminkštėjo. Viešas bausmių vartojimas pasidarė labai retas. Pasninkai žymiai buvo sumažinti. Tautoms einant lenktynių ekonomijos gyvenime, kad katalikai, turėdami daugiau šventų dienų, nepasiliktų protestantų užpakalyje, sumažintas švenčių skaičius. Žymu aiškus dvasios gyvenimo sustiprėjimas. Dažniau priimami sakramentai, labiau rūpinamasi bažnyčių statymu ir puošimu, uoliai dalyvaujama misijose, rekolekcijose, daug atsiranda pašaukimų į vienuolynus, daug aukų labdarybės tikslams. Matyti didelis tautų prisirišimas prie savo tikėjimo, ir pasauliniai asmenys dalyvauja Bažnyčios teisių gynime.

Žmonija tikybos atžvilgiu.

1928 metais katalikų Bažnyčia visame pasaulyje turėjo 1187 vyskupijas, 222 apaštališkų vikarijatų ir 94 apaštališkas prefektūras.

Tame skaičiuje rytų apeigų vyskupiju buvo 92, visos kitos buvo lotyniškosios. Tikėjimo atžvilgiu žmonija 1918 m. taip buvo pasidalijusi:

Katalikų 270 mil.

Protestantų 167 mil.

Stačiatikių 109 mil.

Kitų rytinių krikščionių 7 mil.

Žydų 11 mil.

Magometonų 202 mil.

Braminų 210 mil.

Senųjų Indijos išpažinimų 12 mil.

Budistų 120 mil.

Konfucijaus tikėjimo 235 mil.

Stabų garbintojų ir kitoniškų pagonių 149 mil.

Lietuvoje 1923 m. surašinėjimas rodo tokį gyventojų sąstatą tikybomis: katalikų 1,739.393 (85,72%), izraelitų 155.125 (7,65%), liuteronų 66.578 (3,28%), reformatų 10.678 (0,53%), stačiatikių su sentikiais 55.067 (2,72%).

Užbaiga.

Bažnyčia tai Dievo karalystė ant žemės. Vesdama žmoniją prie Kristaus nurodyto tikslo, ji kovoja su tuo, kas kliudo tą tikslą pasiekti. Bažnyčios visa praeitis tai nuolatinė kova su paklydimais, blogais papročiais, su tuo, kas yra bloga šiame pasaulyje. Kovodama Bažnyčia augo, plėtojosi, stiprėjo, aiškino labiau tas Kristaus mokslo tiesas, kurioms buvo prieštaraujama, surasdavo vis naujų priemonių dorai stiprinti, gyvenimui tobulinti. Taip kovodama, iš menkos pradžios išaugo į didelę, galingą įstaigą, kuri permainė pasaulio išvaizdą. Kaip Kristus perėjo per pasaulį, gera darydamas, taip ir jo Bažnyčia eina per žmoniją, gera darydama. Bažnyčios greitas išsiplėtimas, įgijimas visuotinio pritarimo, jos tvermė kovose, išsilaikymas tiek amžių, jos naudinga įtaka žmonijos gyvenime rodo, jog ji turi didesnę negu žmonių galybę, jog ji tikrai Dievo karalystė tarp žmonių. Kada valstybės griūva, atgyvenusios savo amžių, filosofų sistematų pasenę mainosi, pasaulėžiūros keičiasi, Bažnyčia pati tvirtai stovi nepakrutinama kaip uola, žibanti nesimainančios tiesos

skaistumu, visados jauna, pilna nesenstančios gyvybės ir tą gyvybę sugeba žmonių visuomenei įkvėpti.

Bažnyčios istorija tai galerija paveikslų, kuriuose matome daugybę žmonių aukštos doros, kilnios dvasios, gilaus mokslo, pasiaukojimo karžygių, kurie pramynė žmonijai naujus tobulesnio gyvenimo kelius. Bažnyčios rūmų pamatus dėjo apaštalai, savo gyvybę aukodami Kristaus mokslo tiesai patvirtinti. Paskui juos sekė daugybė kankintinių, savo krauju iškovojuusių Bažnyčiai teisę gyvuoti ir laisvai veikti. Žmonės įvairaus luomo, pašaukimo, palinkimų atrasdavo Bažnyčioje savo idealų pilną patenkinimą. Nė viena kita žmonių draugija nepaskleidė žmonėse tiek idealizmo, nesužadino tiek pasiaukojimo, gerų darbų, kaip katalikų Bažnyčia. Bažnyčios gyvenimą tvarko jos vyriausybė, bet ji palieka daug iniciatyvos privatiniais asmenims. Šventieji Benediktas, Bernardas, Pranciškus Asyžietis, Ignacas Loyola, Vincentas Paulietis ir daug kitų privačių asmenų įvykino dideles reformas. Taigi kiekvienas katalikas turi daug galimumo prisidėti prie Dievo karalystės kūrimo žemėje.

Kristaus mokslas veikia Bažnyčioje per žmones, kurie įneša į jos veikimą savo silpnumų, netobulumų, paklydimų. Jei Bažnyčia būtų buvusi tik žmonių įstaiga, tai dėl žmonių silpnumų ir paklydimų seniai būtų sugriuvusi, kaip sugriuvo kitos žmonių įstaigos. O jeigu tie žmonių netobulumai nesugriauna Bažnyčios, tai tame naujas jos dieviškos galybės įrodymas.

Sunkų bandymą pergyvena Bažnyčia mūsų laikais. Visos, regis, pasaulio galybės susibūrė prieš Bažnyčią, skelbdamos jai galą. Daugelis Bažnyčios sūnų nuo jos atsigręžė, tikėjimas tautose lyg atvėso. Bet nusiminti nereikia. Bažnyčia pergyveno ne vieną panašią audrą, palaidojo ne vieną galingą savo priešininką, skelbusį jai pražūtį. Kenčiame mažiau, negu pirmųjų amžių krikščionys, dora stovi aukščiau negu kai kuriais kitais amžiais. Kristaus mokslo turinys giliau katalikų suprantamas, vidujinis gyvenimas tvirtesnis. Bažnyčia ir dabar garbingai neša Kristaus mokslo vėliavą pažangos keliu. Galime pasitikėti, jog ir šią smarkią audrą išlaikys Bažnyčia, įsisiūbavusios materializmo vilnys neapvers jos laivo, ir dar kartą pasirodys tikrumas Kristaus žodžių apie Bažnyčią:

pragaro galybės jos neišveiks.

Paveikslų sąrašas.

1. Konstantinas Didysis, iš Jäger'io, Geschichte der Römer, 620 p.
 2. Labarum, Konstantino duota kariuomenei nauja vėliava su kryžium, iš Jäger'io, Geschichte der Römer, 620 p.
 3. Senoji šv. Petro bazilika Romoje, iš Kuhn'o, Grundriss der Kunstgeschichte, 33.
 4. Šv. Morkaus bažnyčia. Venecijoje, iš Kuhn'o, Grundriss der Kunstgeschichte.
 5. Vyskupo investitūra, iš Felten'o, Geschichte des Mittelalters (Illustrierte Weltgeschichte, I, 307).
 6. Šv. Bernardas, iš Vacandard'o, Vie de saint Bernard.
 7. Šv. Pranciškus Asyžietis, iš Felten'o, Geschichte des Mittelalters (III. Weltg. I, 420).
 8. Šv. Tomas Akvinietis, iš Felten'o, Geschichte des Mittelalters (III. Weltg., I, 423).
 9. Rokiškio bažnyčia, gotiško stiliaus.
 10. Šv. Ambrozijaus bažnyčios vidus, Milane, iš Kuhn'o, Grundriss der Kunstgeschichte, 50.
 11. Bonifacas VIII, iš Felten'o, Geschichte des Mittelalters (III Weltg. I, 443).
 12. Martynas Liuteris, iš Grisar'o, Martin Luthers Leben und sein Werk.
 13. Tilly, iš Widmann'o, Geschichte der Neuere Zeit (III. Weltg. II, 271).
 14. Kalvinas, iš Widmann'o, Geschichte der Neuere Zeit (III. Weltg. III, 160).
 15. Henrikas VIII, iš Widmann'o, Geschichte der Neuere Zeit (III. Weltg. III, 209).
 16. Tridento susirinkimas, iš Widmann'o, Geschichte der Neuere Zeit (III. Weltg. III, 157).
 17. Šv. Ignacas Loyla, iš Widmann'o, Geschichte der Neuere Zeit (III. Weltg. III, 152).
 18. Kardinolas Hozijus, iš Schieman'o, Russland, Polen und Livland, II, 333.
 19. Vyskupas Protasevičius, iš Bielinski'o Uniwersytet Wileński.
 20. Windhorst'as, iš Widmann'o, Geschichte der Neuere Zeit (III. Weltg. III, 465).
 21. O. Conelis, iš Widmann'o, Geschichte der Neuere Zeit (III. Weltg. III, 238).
 22. Popiežius Leonas XIII, iš Widmann'o, Geschichte der Neuere Zeit (III. Weltg. III, 370).
-

TURINYS.

Prakalba	3
Ižanga	5
Pagonų tautos prieš Jėzų Kristų	5
Pirmasis apreiškimas. Apreiškimo dilimas.	
Žydų tauta prieš Jėzaus Kristaus gimimą	7
Mesijas. Išrinktoji tauta.	
Jėzus Kristus, pasaulio Atpirkėjas	9
Kristaus mokslas.	

SENOBINIAI AMŽIAI.

Pirmoji dalis.

Kristaus mokslo plitimas žydų tarpe	11
Bažnyčios pradžia. Persekiojimas. Krikščionys iš pagonų.	
Kristaus mokslo plitimas pagonų tarpe prie apaštalu gyvos galybos.	13
Plitimo būdas. Šv. Povilas. Šv. Petras. Kiti apaštalai: Šv. Jonas. Šv. Jokūbas Vyresnysis. Švento Rašto knygos.	
Krikščionių tikėjimo persekiojimas Romos valstybėje	18
Persekiojimo priežastys. Persekiojimas. Milano ediktas.	
Kova dvasios ginklais	25
Filosofų užpuldinėjimai. Herezijos. Apologetai. Graikiški rašytojai. Lotyniškieji rašytojai. Aleksandrijos mokykla.	
Pirmųjų krikščionių papročiai	32
Dora. Bažnyčios sutvarkymas.	

Antroji dalis.

Pagonijos gaišimas ir krikščionių plitimas Romos valstybėje.	35
Konstantinas Didysis ir Bažnyčia. Konstancijus. Pagonų reakcija. Krikščionių tikėjimo laimėjimas.	
Herezijos	39
Arijanai. Pelagijanai. Nestorijanai. Donatistai. Monofizitai.	
Bažnyčios tėvai	45
Rytų Bažnyčios tėvai: šv. Atanasas, šv. Bazilijus, šv. Jonas, šv. Gregorijus Nazianzietis. Vakarų Bažnyčios tėvai: šv. Ambrozijus, šv. Augustinas, šv. Hieronimas, šv. Gregorijus Didysis.	
Plitimas katalikų tikėjimo už Romos valstybės sienų	51
Azijoje. Afrikoje. Europoje. Germanų tautos. Bažnyčia — tautų auklėtoja.	
Vienuolių gyvenimas	56
Evangelijos patarmės. Vienuoliai Rytuose. Vakaruose. Irlandija. Anglija. Vokiečių tautos.	
Vidujinis Bažnyčios gyvenimas	62
Dora.	

VIDURINIAI AMŽIAI.

Pirmoji dalis.

Pradžia ir išsiplėtimas Magometo tikėjimo	65
Kova prieš paveikslų garbinimą	67
Bažnytinės valstybės pradžia	68
Sventos Romos imperijos įstatymas	72
Pradžia Karolingų dinastijos. Romos imperijos atnaujinimas.	
Rytų bažnyčios atskilimas	74
Atskilimo priežastys. Fotijus.	
Bažnyčios įtakos susilpnėjimas	77
Feodalizmas. Popiežius feodalų valdžioje	80
Reformos Gregorijaus VII	80
Bažnyčios atgijimas. Gregorijus VII ir Henrikas IV.	
Krikščionių tikėjimo plitimas žemių ir rytų Europoje	85
Normanai. Slaviai. Vengrai.	
Kryžiaus karai	87
Vienuolių gyvenimas	90
Kliuniečiai. Gistersai. Kiti vienuoliai. Ricieriai vienuoliai.	
Popiežių kova su Hohenštaufenais	94
Elgetaujantys vienuoliai	97
Pranciškonai. Katarai. Šv. Domininkas. Inkvizicija.	
Vidujinis bažnyčios gyvenimas	105
Bažnyčios sutvarkymas. Mokslas. Dailė. Dora.	

Antroji dalis.

Bonifacas VIII ir Pilypas IV	111
Popiežiai Avinjone.	
Avinjono schizma	114
Bažnyčios suskilimas. Konstancijos susirinkimas. Huso herezija. Bazelio susirinkimas.	
Mėginimai suvienyti rytų Bažnyčią su vakarų	120
Florencijos susirinkimas. Unija Maskvoje.	
Katalikų tikėjimo plitimas pas lietuvių tautas	122
Senoji lietuvių tautų religija. Prūsai. Livonija. Lietuva. Mindaugas. Algirdas ir Kęstutis. Lietuvos krikštas. Žemaičių krikštas. Katalikų tikėjimo plėtimasis. Vilniaus vyskupija. Žemaičių vyskupija.	
Bažnyčia baigiantis viduriniams amžiams	135
Bažnyčios sutvarkymas. Mokslas. Dailė. Papročiai. Vidurinių amžių ypatybės.	

NAUJIEJI AMŽIAI.

Pirmoji dalis.

Liuteris ir jo mokslas	139
Bažnyčia Vokietijoje. Liuteris. Liuterio mokslas. Liuterio būdas.	

Liuterio mokslo išsiplėtimas	146
Vokietijoje. Švedijoje. Norvegijoje. Danijoje.	
30 metų karas	150
Ulrikas Zvinglijus, Anabaptistai. Kalvinas ir jo mokslo išsiplėtimas.	152
Zvinglijus. Anabaptistai. Kalvinas. Kalvinizmas Fran-	
cijoje. Kalvinizmas Niderlanduose. Kalvinizmas Skotijoje.	
Protestantizmas Anglijoje	158
Protestantų skilimas į sektas	163
Katalikų tikėjimo atgijimas	164
Visuotinis Tridento susirinkimas. Naujos tikybinės drau-	
gijos. Jėzuitų Ordino organizacija. Misijos. Amerikoje.	
Protestantai Lietuvoje	172
Bažnyčia Lietuvoje. Protestantų mokslo plitimas. Katali-	
kų atgijimas.	
Bažnyčios padėtis Lietuvoje	178
Vilniaus vyskupai. Žemaičių vyskupai.	
Bažnytinė unija Vakarų Rusijoje	182
Protestantizmo įtaka katalikų kraštuos	186
Jansenistų herezija. Galikanizmas. Jozefinizmas.	
Kova su apreiškimu	189
Nuo protestantizmo į deizmą. Masonai.	
Jėzuitų Ordino panaikinimas	194
Vidujinis Bažnyčios gyvenimas	196
Teologijos mokslas. Universitetai. Dailė bažnyčių staty-	
me. Bažnyčios papročiai.	

Antroji dalis.

Francūzų revoliucija	199
Priežastys. Tautos susirinkimas. Teroras. Revoliucija	
kituose kraštuose. Napoleonas.	
Bažnyčios valstybės galas	206
Vatikano susirinkimas	208
Devynioliktojo amžiaus klaidos. Vatikano susirinkimas.	
Modernizmas.	
Katalikų Bažnyčia XIX ir XX amžiuje.	209
Europoje: Francijoje. Vokietijoje. Austrija. Angli-	
ja. Šveicarijoje. Ispanija ir Portugalija. Belgija. Olan-	
dija. Rusija. Bažnyčia Lietuvoje. Vilniaus vyskupai.	
Žemaičių vyskupai. Seinų vyskupai. Amerikoje.	
Katalikų Bažnyčios misijos	226
Europoje. Azijoje. Afrikoje. Amerikoje. Australijoje.	
Vidujinis Bažnyčios gyvenimas	231
Laiko obalsiai. Mokslas. Vienuolynai. Drausme ir pa-	
pročiai. Žmonija tikybos žvilgsniu.	
Užbaiga	235
Paveikslų sąrašas	237

